

MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

FALUFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK A TELEPÜLÉSEK SIKERESSÉGÉNEK VIZSGÁLATÁBAN

BÉRCZI SZABOLCS

BUDAPEST

2022

A doktori iskola

megnevezése: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: Agrárműszaki tudományok

vezetője: Bozó László
egyetemi tanár, DSc, MHAS
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori

Témavezető: Dr. Sallay Ágnes
egyetemi tanár, PhD
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet
Tájtervezési Tanszék

Dr. Ónodi Gábor
ny. egyetemi docens, PhD
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

.....
A témavezető jóváhagyása

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1.	BEVEZETÉS.....	5
1.1.	Kutatói kérdések, hipotézisek.....	5
1.2.	A dolgozat felépítése	6
2.	IRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	8
2.1.	Magyarország falvai.....	8
2.1.1.	Falu fogalma.....	8
2.1.2.	Falusi települések tipizálása	10
2.1.3.	Falvak szerepköre a településhálózat átalakulása során	15
2.1.4.	Településhálózati változások.....	20
2.1.5.	Társadalmi változások	29
2.1.6.	Vidéki kistelepülések (falvak) az új évezredben	35
2.2.	Sikeresség.....	40
2.2.1.	Települési (regionális) sikeresség.....	41
2.2.2.	Jó példák közvetítése.....	50
3.	ANYAG ÉS MÓDSZER	54
3.1.	Vizsgált településhalmaz.....	54
3.2.	Az elemzés módszere	56
4.	EREDMÉNYEK.....	59
4.1.	Stratégiatípusok a településhálózati helyzet függvényében	59
4.1.1.	Fejlesztési irányok meghatározása a helyi lehetőségek tükrében.....	59
4.1.2.	A települési vonzerő szerepe a turisztikai attrakciók és a falufejlesztés során.....	61
4.1.3.	Sikeres településfejlesztési stratégiák.....	67
4.2.	Helyi lehetőségek: a falvak helyi erőforrásai a 21. században	80
4.2.1.	A népességszám változásának trendjei.....	80
4.2.2.	A falufejlődést meghatározó belső és külső erőforrások.....	83
4.3.	Eredmények összegzése	92
4.4.	Új és újszerű tudományos eredmények	95
5.	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	100
6.	ÖSSZEFOGLALÁS	102
6.1.	Összefoglalás.....	102

6.2. Summary	103
MELLÉKLETEK	104
M1. melléklet: Irodalomjegyzék	104
M2. melléklet: Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 2019. évi pályázatának értékelő sablonja	118
M3. melléklet: Sikeresen megvalósított tematikus programok a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 2005-2019. évi pályaművei alapján	121
M4. melléklet: A turisztikai vonzerőt javító projektek aránya a Virágos Magyarország verseny bírálatai alapján	123
M5. melléklet: A település zöldfelületeinek minőségét javító projektek aránya a Virágos Magyarország verseny bírálatai alapján	125
M6. melléklet: A sikeres településfejlesztési stratégiákat bemutató 4.1.3. fejezet táblázataiban szereplő változók eredeti definíciója	127
M7. melléklet: Mintafalvak névváltozása a katonai felmérések tükrében	128
M8. melléklet: Mintafalvak bemutatása a Vályi András-féle országleírásban	130
M9. melléklet: Mintafalvak bemutatása a Fényes Elek-féle geográfiai szótárban	135
M10. melléklet: Mintafalvak területhasználatának összegzése Vályi András és Fényes Elek nyomán	142
M11. melléklet: Falvak altípusainak (klasztereinek) jellemzői Beluszky Pál és Sikos T. Tamás 1982-ben készült klaszterelemzése szerint	149
M12. melléklet: Falvak altípusainak (klasztereinek) jellemzői Beluszky Pál és Sikos T. Tamás 2007-ben készült klaszterelemzése szerint	151
M13. melléklet: Magyarországi települések klasztereinek jellemzői Illésy Miklós, T. Nagy Judit és Számadó Róza 2019-ben készült klaszterelemzése szerint	152
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	155

1. BEVEZETÉS

Doktori kutatásom kiindulópontja a falumegújítási mozgalomhoz¹ kötődik. Tanulmányaim megkezdését megelőzően már több esetben részt vettem a hazai és nemzetközi falumegújítási találkozók, díjkiosztók, az ezeken szerzett tapasztalatok arra ösztönöztek, hogy mélyebben megismerkedjek az ezeken jelen lévő falvak megvalósult fejlesztési intézkedéseivel, sikereivel.

Kutatásom megkezdését is ez a cél mozgatta, a témában való elmélyülésre, szélesebb körű ismeretek megszerzésére a nehéz helyzetű kistelepülések fejlődése érdekében határoztam el magam. Ennek során fő célként a fejlesztések fizikai hátterének, valamint a sikerek helyi erőforrásokkal való kapcsolatának vizsgálatát tűztem ki, mely segítheti a sikeres falufejlesztési gyakorlatok megértését, s magyarázatot adhat a sikeres falvak működésére.

A téma aktualitását jól mutatja, hogy mind hazai, mind európai szinten évek óta napirendre tűzik a vidék elnéptelenedésének és a falvak megőrzésének kérdését, kormányzati és európai bizottsági szintű ügyé vált a vidéki térségek értékeinek fenntartása és a vidékfejlesztés.

Fentiekkel összhangban dolgozatomban legfőbb célja a hazai faluállomány jellemző vonásainak tanulmányozása, a falufejlesztési lehetőségek vizsgálata és a fejlesztési prioritások meghatározása a vidéki kistelepülések számára.

A célok elérése érdekében vizsgálataimat a falumegújítási mozgalomban szerzett ismereteimet hasznosítva kívántam elvégezni: a hazai Falumegújítási Díj Pályázaton részt vett települések pályázati dokumentumainak feldolgozásával, s a személyes helyszíni tapasztalatok figyelembe vételével, tudományos ismeretekkel alátámasztva.

Kutatásom kifejezetten a hazai településhálózatot vizsgálatára irányul, azon belül pedig a kistelepüléseket (falvakat) veszem górcső alá – dolgozatomban is a magyarországi falvakkal foglalkozom, a hazai falusi viszonyokat vizsgálva. Kutatásom alapját ennek megfelelően két hazai pályázati rendszer adatbázisa jelenti (Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat, Virágos Magyarország verseny), az ezeken részt vett falvak eredményeinek vizsgálata és összehasonlító elemzése volt a kutatás kiindulópontja – a kutatás előre haladtával később az érintett falvak statisztikai adataival bővült az adatbázis.

Fentiek alapján látható, hogy a kutatás alapvetően materiális megközelítésű, kifejezetten a tárgyi mutatókra, statisztikai adatokra koncentrálni. Fontos tehát rögzíteni, hogy – tekintettel arra, hogy a kutatás nem társadalmi-szociológiai szempontból vizsgálja a falvakat – a falvak fejlődésének személyi feltételeit (beleértve a polgármester szerepét is) a legtöbb vizsgálatom során tudatosan hagytam figyelmen kívül. (Kivételt képez ez alól a két hazai pályázat vizsgálata, ahol ezt a szempontot a zsűri is értékeli.) Tettem ezt annak ellenére, hogy meggyőződésem szerint a falumegújításban és a falufejlesztésben a személyi feltételek sok esetben nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a kutatásomban vizsgált tényezők.

1.1. Kutatói kérdések, hipotézisek

A kitűzött célok megvalósítása érdekében kutatásomban az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- K1. Mik a falvak mai kihívásai?
- K2. Hogyan tudnak megfelelni a falvak a velük szemben támasztott igényeknek?
- K3. Mi a falvak sikerének titka, mitől sikeres egy falu?
- K4. Hogyan lehet sikeres egy vidéki kistelepülés? Mit tekintünk sikeres falufejlesztésnek?
- K5. Melyek a sikeres településfejlesztési stratégiák?
- K6. Milyen külső tényezők befolyásolják a falvak sikerességét és fejlesztési irányait?

¹ Europäische ARGE für Dorferneuerung und Landentwicklung, Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat

A kutatói kérdések meglehetősen hasonlóknak tűnnek, azonban az egyes kérdések a komplex falufejlesztési témakör más-más részletére (szegmensére) vonatkoznak, melyek a kistelepülések fejlődése (vagy fennmaradása) szempontjából egyaránt fontosak.

A kutatói kérdések megválaszolására a következő hipotéziseket állítottam fel:

H1. A fennmaradás érdekében a falvak egyik legfontosabb célja, hogy eredményesen szerepeljenek a lakosságért folytatott versenyben. Így a falvak sikerességét nagymértékben meghatározza a népességmegtartó képességük, s közösségformáló erejük.

H2. A sikeresség a stratégiai célok megvalósítását jelenti.

H3. A tudatos településfejlesztést végző települések sikeresebbek, mint az azonos adottságokkal rendelkező szomszédjaik.

H4. A falvak közül sikeresebbek azok, akik belső erőforráson alapuló fejlesztéseket végeznek.

H5. A falvak közül sikeresebbek azok, akik hálózatokban, térségi együttműködésben gondolkodnak.

H6. A falvak a településhálózatban betöltött szerepük szerint eltérően működnek, így a falumegújítási stratégia milyensége (stratégiai irányok és hangsúlyok eltérő szerepe) a település térségi elhelyezkedésétől, településhálózatban betöltött szerepétől függ.

1.2. A dolgozat felépítése

A dolgozat felépítése a doktori iskolában meghatározott elveket követi: a témafelvetést, s az elérendő célok kitűzését követően először a szakirodalmi előzményeket tekintetem át, majd a begyűjtött információk alapján releváns vizsgálatokat végeztem el a mintatelepüléseim adatainak felhasználásával. A kutatói kérdések valamely csoportja a dolgozat valamennyi fontosabb fejezetnél megjelenik (szakirodalmi áttekintés, elemzés, vizsgálatok), jól meghatározható ívet adva ezzel a dolgozatnak.

A kutatói kérdések, s az ehhez kapcsolódó hipotézisek három fontosabb témakör szerint csoportosíthatók:

- Kistelepülések kihívásai
- Sikeres falufejlesztés
- Stratégiatípusok, fejlesztési irányok

A kutatói kérdések megválaszolására, s a hipotézisek igazolására a következő vizsgálatokat végeztem el:

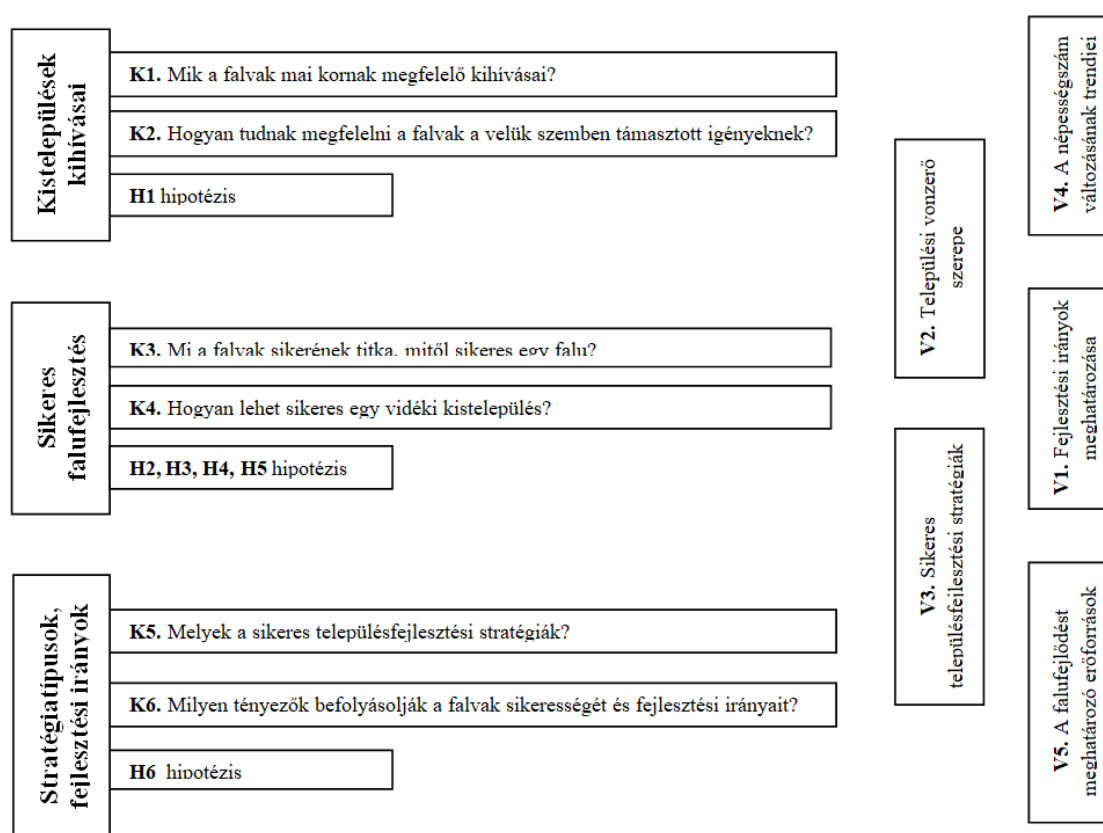
- V1. Fejlesztési irányok meghatározása
- V2. Települési vonzerő szerepe
- V3. Sikeres településfejlesztési stratégiák
- V4. A népességszám változásának trendjei
- V5. A falufejlődést meghatározó belső és külső erőforrások

A vizsgálandó kérdések 1. csoportjánál (Kistelepülések kihívásai) a legfontosabb feladatom a szakirodalmi adatok áttekintése volt, különös tekintettel a kistelepülések nehézségeire, a falvak társadalmi és szerkezeti változásaira, valamint a falvakkal szemben támasztott mai igényekre. A témakörhöz kapcsolódó H1 hipotézis igazolása érdekében a települési vonzerő kérdéskörét kellett mélyebben körbejárni, emellett a népességváltozási trendek vizsgálata is célszerűnek tűnt.

A 2. csoport (Sikeres falufejlesztés) vizsgálatai során részletesen kellett tanulmányoznom a szakirodalmi előzményeket a sikeresség fogalmára, valamint a sikeres településekre vonatkozóan (sikertényezők, falufejlesztés jó példái), továbbá vizsgálni a meglévő falufejlesztési folyamatokat. Ezt követően létre kellett hoznom egy megfelelő adatbázist,² majd ki kellett dolgoznom a sikerességet mérő települési adatsorok összehasonlíthatóságának módszertanát.

A kérdések 3. csoportjának (Stratégia típusok, fejlesztési irányok) megválaszolásához a falvak életútját és a sikerességet befolyásoló külső tényezőket kívántam számba venni, különös tekintettel a vidéki térségek és a településhálózat változásaira. A vizsgálatok elvégzése során legfontosabb célom a vizsgált települések fejlesztési prioritásainak áttekintése, majd a különböző típusú fejlesztési elemek csoportosítása, s a kirajzolódó mintázatok elemzése volt.

A kutatói kérdések, hipotézisek és a vizsgálatok kapcsolatát az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: A kutatói kérdések, hipotézisek és a vizsgálatok kapcsolata
(saját szerkesztés)

² A települési adatsorokat tartalmazó adatbázis létrehozásának legfőbb nehézsége a megfelelő (releváns, összehasonlíthatásra alkalmas) adatok előállítás volt, hiszen a H2 hipotézis alapján a sikeresség relatív fogalom, így a települések közös nevezőre hozatala is problémákba ütközött.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Magyarország falvai

2.1.1. Falu fogalma

A falufejlesztési folyamatok és a fejlesztési irányok vizsgálatához első lépésként tisztázni szükséges, hogy mit tekintünk falunak. A falu definiálásával már sokan próbálkoztak, eltérő szemszögből közelítve meg annak beazonosítását. Természetesen a különböző szakterületek képviselői más-más szempontok szerint értékelték a falvak létrejöttét, átalakulását, sőt a mai szerepét is.

Közigazgatási szempontból a „falu” fogalom nem létezik, a jogi szabályozás ezt a településkategóriát nem ismeri.³ Ezzel szemben a laikus (városi) értelmezés a „falu”, „vidék” kifejezéseket egyszerű, szabályos épületekkel, mezőgazdasági dominanciával, nyugalommal, háztáji kisállattartással párosítja – ezt igazolják a Google képkeresési találatai is. Számos kutatás erősít rá erre, azonban fontos megjegyezni, hogy az egyes kutatások – általában a kutatás szakterületének megfelelően – eltérően értelmezik a falu fogalmát.

Az egyik legtöbbet előforduló meghatározás szerint a falu a város ellentétpárja, egyes urbanisztikai megközelítések szerint – a falu-város kapcsolatok összefüggésében – a falu kifejezetten a mezőgazdaság településformája, ellentétben a várossal, mely a falu által előállított termékek felfelvőpiaca, s mely gazdasági, vallási, katonai, közigazgatási érdekek mentén szerveződik (Nagy 2005). A falu ráadásul természetközeli településtípus, melyek kialakulásában a táj és a falvak épületállományának harmóniája egy évszázados közös fejlődés következménye, mely nem a lakosság által irányított tudatos folyamat, hanem a tevékenységük következtében formálódott egységgé – ennek megfelelően a falvak esetében a mezőgazdasági tevékenység szerepe az elsődleges (Ellenberg 1990).

Fenti gondolatok felvetik a falu-értelmezések két alapkérdését:

- a falu még mindig a mezőgazdaságon alapuló településforma-e, illetve
- valóban gyökeres ellentéte-e a falu a városnak.

Az idő előrehaladtával a kutatások többsége szerint a falusi település többé nem azonos a mezőgazdasági népesség településével, ezzel együtt a mezőgazdaság marad a falusi térség jellemző funkciója még akkor is, ha ez csupán a földhasználatban mutatkozik meg, s a falusi népesség kisebb részét foglalkoztatja (Enyedi 1980). Fontos hozzátenni, hogy a falu korábban sem csak a szegényebb parasztok települése volt, a faluban élő társadalmi rétegek vagyoni helyzete, életkörülményei, viselkedése mindig is rendkívül eltérő volt (Beluszky 2008); hagyományos értelemben vett parasztságot – egyénileg gazdálkodó kisbirtokos földművest – pedig a század elején is alig lehetett találni (Andorka 1979).

A falura hajlamosak vagyunk úgy gondolni, mint olyan alapfokú funkciókat ellátó településtípusra, amelyet kis létszámú népesség jellemez, és fő megélhetési forrása a mezőgazdaság és az arra ráépülő (élelmiszer)ipar (Murányi 2011). A falu, a hagyományos paraszti társadalom és ezzel együtt a mezőgazdasági termelés színtere azonban fokozatosan átalakul, helyén létrejön egy új, funkcióiban sokszínűbb, megjelenési formájában különböző településforma (Rechnitzer 2010). Magyarán szólhat erre a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányának drasztikus csökkenése: míg 1900-ban a szektorban dolgozott az összes foglalkoztatott háromötöde (61%), 1990-ben kevesebb, mint ötöde, 2001-ben pedig mindössze 6%-a (Laki 2005). A mezőgazdaságból származó jövedelem is hasonló mértékben

³ A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény a hazai településeket a következő kategóriákra osztja: község, nagyközség, város, megyei jogú város és főváros, melyek közül az első két kategóriát tekinthetjük falunak.

csökkent: a második világháborút követő években a hazai lakosság felének jövedelme származott a mezőgazdaságból, ez az arány ma egyszámjegyű (Murányi 2011).

A 'falv = mezőgazdasági település' képlet már a rendszerváltást megelőzően érvénytelenné vált (Enyedi 1980, Beluszky-Sikos 2007), s a mezőgazdasági termelésen alapuló falvak mítoszát cáfolta a rendszerváltást követő földosztás is, mely alkalmatlannak bizonyult arra, hogy alternatív fejlődési irányt kínáljon a térségeknek (Laki 2005). Böhm Antal ezt egyenesen úgy fogalmazta meg: *„Minden bizonnyal le kell számolni azzal az anakronizmussal, hogy a vidék (és a falu) társadalma csupán agrárnépességből áll és csakis mezőgazdasági termelést folytat.”* (Böhm 2005).

A falvak mezőgazdasági szerepe ennek ellenére ma is benne van a köztudatban. A modern korban egyre jobban hódít – főként a városi lakosság, s az urbánus szemléletű értelmiség körében – a vidéki (falusi) idill, a falu, mint romantikus kép megjelenése (Henkel 2012, Murányi 2011). Ez az idill sokszor az ismeretlen szépség iránti vonzódáson, illetve a rögzült tradíciókon, az ezekből levezetett gondolatátvitásokon alapul: a mezőgazdasági munka szépsége, a természeti táj stb. (Henkel 2012).

Azonban a falvak folyamatosan változnak, *„az örök falu nem a falu valóságának a tükrözése, hanem városi elmék vágyálma”* (Erdei 1940).

A vidéki idill mítoszának helyre tétele érdekében a Brno-i Mendel Egyetem munkatársai vizsgálták a falvak 21. századi megjelenési formáit. Vizsgálataik során a csehországi „Év faluja” versenyen részt vett települések által beküldött fotókat elemezték, a képek analizálásán keresztül keresték a választ a „Milyen elemekből áll össze a sikeres falu?” kérdésre. A kutatási eredményeket tekintve mindenképpen figyelemre méltó, hogy a sikeres falu összetevői között a „falumegújítás”, a „közösség” és a „gyerekprogramok” címkék a dobogósok, ezeket a „hagyomány”, „kultúra” és „infrastruktúra” követik. Utóbbi kettő érdekessége, hogy a címkék a falvak városiasodására utalnak. Összességében a kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a sikeres falu alapvetően „aktív falu”. A kapott eredmények szerint a sikeres faluban a mezőgazdaság egyáltalán nem, s a turizmus is csupán marginális szerepet kapott a beküldött pályázatok alapján – a századunkban még mindig elterjedt tévhitekkel ellentétben. A csendes, békés település helyett az élhető falut a pulzáló, élő felületek, a helyi kezdeményezések és a közösségi aktivitás mozgatja. Ez jelenti ma a vidéki idillt, melynek alapja a helyi közösség (Pospěch et al. 2015). Mindez ellentétben áll a mai is divatos faluértelmezéssel, mely szerint a falu a nyugalom szigete, a „normális élet színtere”, az egyre gyorsabban terjedő modernizáció, virtualizáció és globalizáció városának ellentéte (Henkel 2012).

Ezzel pedig el is érkeztünk a második kérdéshez, mondható-e még a 21. században, hogy a falu a város ellentéte?

Friedrich Ratzel szerint a várost a demográfiai, az épített környezetbeli, továbbá a gazdaság- és közlekedésföldrajzi tényezők együttállása határozza meg, a város és a „nem-város” közötti különbséget pedig e tényezők együttállása vagy elkülönülése jelenti (Michel 2016). Gerhard Henkel szerint *„a falu egyszerűen a vidéki helységet és a falusi lakosság összességét jelenti, a falu tehát a vidéki lélettér gyűjtőfogalma, a város ellentéte”* (Henkel 2012). A falu-város ellentétpár viszont már a múltban sem állta meg tisztán a helyét, a szocializmus végéhez közeledve Enyedi György az „átmeneti állapotú” településrendszerről értekezett, mely a merev falu-város elkülönülés helyett az egységes társadalmi szerkezetű településrendszer (a falu-város különbség megszűnése) irányába ható folyamatot jelentette (Enyedi 1980). A „negatív idill”, az elmaradott falu képe (Henkel 2012) fokozatosan eltűnt, a falusi életkörülmények fejlődését az 1970-es évektől fogva folyamatosan nyomon lehetett követni – egyelőre még csupán önmagához képest, mivel a városokban ekkor még jóval magasabb színvonalú életkörülménye volt a lakosoknak (Enyedi 1977). A rendszerváltást követően

azonban a falvak és a városok közötti különbségek mérséklődtek, a falvak több szempontból felzárkóztak a városok mögé (Beluszky-Sikos 2007).

A falvak és városok a lakosok életkörülményei szerint közelebb kerültek egymáshoz, mely a településhálózatban betöltött szerepüket is befolyásolja. A településhálózatot a város és a falu kettőssége jellemzi, mely kapcsolat egyik jellemzője az urbanizációs folyamat, amely együtt jár a falu „városiasodásával”. A falu és a város kapcsolatában a vezető szerep azonban a városé (Kulcsár 1976b).

A városnak van vidéke és a vidéknek városa. Nem lehet elválasztani a város nyújtotta funkciókat (igazgatás, közszolgáltatások) a vidéktől, a vidék számára ezek szükségesek. A vidék is nyújt olyan javakat és erőforrásokat, amelyek nélkül a városi funkciók nem működhetnek: munkaerő, élelmiszer, szolgáltatások, kapcsolódó vagy kiegészítő gazdasági funkciók stb. (Rechnitzer 2010). Korábban a városok helyezkedtek el szigetszerűen a falvak között, ám az urbanizáció előre haladtával hatalmas városi térségek alakultak ki, s a falusi világ vált szigetszerű térségekkel (Beluszky-Sikos 2007).

Összességében tehát kijelenthető, hogy a falu és város közötti éles fizikai határvonalak eltűntek, megkülönböztetésük funkcionálissá alakult át. A városok a településhálózat azon elemei, amelyek központi funkciókkal rendelkeznek, s melyek nemcsak a várost, hanem a vonzásterület falusi településeit is szolgálják, míg a falu olyan település, melynek nem termelő funkciói a helyi lakosság ellátását szolgálják (Enyedi 1980).

2.1.2. Falusi települések tipizálása

A magyarországi településhálózatot tekintve megállapítható, hogy a városi funkciókkal nem rendelkező települések rendkívül sokfélék, s bár minden község egyedi, „megismételhetetlen” (Beluszky-Sikos 2011), a falvak – a városi funkciók hiányán túl – rendelkeznek olyan közös jellemzőkkel, amik mentén csoportosítani, tipizálni lehet őket.

A közös vonások szerinti csoportosítás, a falutipizálás módszere széles körben elterjedt a falvakkal foglalkozó tudományágak körében, mivel lehetővé teszi, hogy egyes kiemelkedő jelentőségűnek ítélt ismérvek, tulajdonságok, jegyek szerint lehessen csoportosítani a falvakat, illetve, hogy a falvak összehasonlításával megtalálhassuk a közös jegyeket. Az egyes tudományágak a maguk sajátos szempontjainak megfelelően a falvak más-más vonásait, tulajdonságait emelik ki, a falvakat különféleképpen csoportosítják – így a tipizálás eredménye tudományáganként eltér egymástól (Lettrich 1982). A tipizálásra, a tematikus csoportokba történő sorolásra lehetőség van egy-egy településjegy alapján (Pirisi-Trócsányi 2011, Tóth 2014), de időben előre haladva a kutatásokat egyre inkább a több szemponton alapuló, összetett csoportok (klaszterek) létrehozása és elemzése jellemzi. A magyarországi falvak tipizálásának eddigi formáit részletesen tanulmányozva megállapítható, hogy a falufelmérések, faluvizsgálatok is ezt a metódust követik.

A múlt század első felében a „külső” megjelenésbeli jegyek szerint osztályozták a falvakat – elfogadva azt a tényt, hogy a települések archetípusa a falu, mely a lakó- és munkahely térbeli együttese (Mendöl 1963). Kezdetben a morfológiai alapú csoportosítás volt a legelterjedtebb. Prinz Gábor a falvak alaprajza szerint mutatta be a német formatípusokat: halmazfalu (Haufendorf), kerekfalu-négyzetesfalu (Runddorf), útifalu vagy egyenes falu (Strassendorf), erdőtelkes irtványfalu (Waldhufendorf), láptelkes töltvényfalu (Marschhufendorf), csatornásfalu (Veendorf). Ezzel analóg módon megalkotta a magyar faluformákat is: halmazfalu (alföldi sugaras halmaz, erdélyi kusza halmaz, Duna-menti közönséges halmaz, szerb halmaz), útifalu (vonzásos útifalu, láncfalu – szegek, szerek, zárt útifalu, orsós útifalu) (Prinz 1922).

Györffy István a morfológia és a területhasználat alapján két fő csoportot különböztetett meg: a kétbeltelkes (kertes) falvakat, mely az alföldi állattenyésztő települések jellegzetessége,

valamint a hegyvidékekre jellemző szalagtelkes (csűrös) falvakat. Ezek mellett a két csoport közötti átmeneti formákról is értekezik (Györffy 1935). Hasonló elven alapul Körmendi Klára morfológiai faluosztályozása is, ő megkülönbözteti a halmaztelepüléseket (korábbi kétbaltelkes falvak), a soros vagy utcás településeket (korábbi szalagtelkes falvak), valamint a tervezett falvakat, melyek szabályos, sakktábla alaprajzú települések (Körmendi 1976).

A morfológia mellett jellemző a népességszám szerinti típusok megkülönböztetése, így kerültek lehatárolásra az aprófalvak (500 fő alatt), a kisfalvak (2000 lakos alatt), a középfalvak (2000-5000 lakos) és a nagyfalvak (5000 lakosnál népesebb) (Major 1962, Körmendi 1976). Fenti csoportok mellett fontos szót ejteni a szórványtelepülésekről is, melyek települési jellegüket tekintve nem falvak: ezek közé tartoznak a hegyvidéki szórványok (szerek, szegek: Dunántúl, Alpokalja) és az alföldi szórványok, a tanyatárségek (Körmendi 1976). Major Jenő a településhálózatban betöltött szereppel összefüggésben a településméret mellett vizsgálta a települések vertikális (tengerszint feletti magasság szerinti) és horizontális (településhálózat sűrűsége szerinti) tagolódását is (Major 1962).

Erdei Ferenc szerint a falu a paraszti gazdálkodáshoz köthető, így a falvakat a mezőgazdasági tulajdonviszonyok és társadalmi formák határozzák meg. A társadalmi és települési formák alapján Erdei a „falvak családfájaként” több típust különített el. A legnagyobb csoportként a szabályos parasztfalvakra tekintett, mely típus a mezőgazda parasztság faluja, a „*falutípus, amelyet a faluként szoktak idézni*”. A szabályos parasztfalvak közé tartoznak az ősfalvak, a jobbágyszalagtelkes falvak, a telepesfalvak, a szabados falvak, a polgárosodó és gazda-jómódú falvak, valamint a romlott falvak, melyek az egykező, „öngyilkos” falvakat jelentették. A szabályos parasztfalvak mellett külön csoportot alkottak még az 1000 fő alatti apró parasztfalvak, és a különös parasztfalvak, melyek mérete meghaladja a határ naponta való bejárhatóságát – óriásfalvak, tanyás falvak, (kétbaltelkes) kertes települések –, az uradalmi falvak, valamint a mindenféle polgári falvak. Ez utóbbiak közé Erdei a nem agrártelepüléseket sorolta, többek között a lakófalvakat, az ipari falvakat, a bányászfalvakat és az üdülőtelepeket (Erdei 1940).

A 20. század második felében, a településhálózati-társadalmi változások miatt a kutatási-osztályozási szempontok is megváltoztak, az alaktani szempontok mellett egyre jobban előtérbe kerültek a társadalmi változásokat, különbségeket vizsgáló, összetettebb mutatók: Enyedi György a falusi életszínvonal és az életkörülmények, Lettrich Edit a népességmozgás-népmozgalom, míg Valér Éva a társadalmi jelleg és a települési funkciók kombinációja szerint csoportosította a falvakat.

A falusi életszínvonal szerint megkülönböztethetők az elmaradt típusok (aprófalvas, tanyás), a közepes színvonalú típusok (részben elmaradt, átlagos életkörülményű, részben városi jegyekkel rendelkező átlagos életkörülményű), a fejlett típusok (átlag feletti életkörülmények városias nagyközségekben, átlag feletti életkörülmények ipari agglomerációkban, üdülőtérületeken, fejlett színvonallal rendelkező típusba nem sorolt egyedi esetek) és a városok (Enyedi 1977).

A népesség növekedési vagy fogyási üteme szerint négy csoportba oszthatók a települések. A jobb adottságú települések között található az erősen növekvő népességű falvak csoportja, melyet a nyereséges vándorlási egyenleg jellemez, és négy altípust foglal magába a növekedés üteme és annak összetétele – a természetes szaporodás és a vándorlási egyenleg függvénye – alapján. Szintén a gyarapodó népességű falvak csoportját alkotja a második csoport, mely a gyengén növekvő népességű falvakat foglalja magába, s három altípusra osztható. Ez a csoport már vegyesebb összetételű, a fiatal korstruktúrájú ingázó település, s a gyors növekedésű, ám nagyobb vándorlási veszteséggel bíró Szabolcsi települések egyaránt ide tartoznak. A harmadik csoport a stagnáló illetve gyengén fogyó népességű települések típusa, melynek három altípusa van, beleértve az ingázó falvakat, az iparosodás gócpontjaitól távolabb eső vegyes és mérsékelt agrárjellegű, valamint a korábban előregedett, megújuló – pl. üdülőfalu jellegű – településeket. A negyedik csoportba, mely szintén három altípust

tartalmaz, az erősen fogyó népességű falvak tartoznak, melyeknél a természetes fogyás, s a vándorlási veszteség egyaránt meghatározó (Lettrich 1982).

A társadalmi-funkcionális szempontok esetén a társadalmi jellemzők, valamint a települési funkciók négy-négy típusa határozza meg a falvak csoportjait. A társadalmi jellemzők szerint a falvakban megkülönböztethetjük a gazdag, bővülő társadalmat, a szegényes, hanyatló társadalmat, a stabil társadalmat és a labilis társadalmat. A települési funkciók szerint pedig elválí a városi funkciójú falu, a funkciógazdag falu, a funkcióhiányos falu és a funkciószegény falu. A két szempont kombinációjával Valér Éva jellegzetes falusi életutakat különített el, ezek nagyobb csoportjai a fejlődő (hét különböző életút), a hanyatló (hat életút), és a sem egyértelműen fejlődő, sem egyértelműen hanyatló (nyolc életút) típusú falvak (Valér 1984).

Az iparosodás és az ezzel kapcsolatos vidéki változások (ingázás, intézményi koncentráció, körzetesítés) következtében előtérbe került a falusi lakosság foglalkoztatottságának felmérése és csoportosítása, az egyes települések urbanizálódási színvonalának meghatározásával (Körmendi-Kulcsár 1976). Lettrich Edit ezek alapján megkülönböztette az agrárjellegű településeket – ahol a keresők több mint 50%-a agrárkereső –, a vegyes jellegű (ipari-agrár és terciér-agrár) településeket, az urbánus, valamint az erősen urbánus jellegű településeket – utóbbiak lehettek ipari, terciér vagy ipari-terciér jellegűek (Lettrich 1982). Hasonló módszert követett Kulcsár Viktor, aki a gazdasági ágazatok szerint a következő csoportokat alkotta: központi szerepkörű községek, idegenforgalmi települések, ipari falvak, mezőgazdasági jellegű falvak – melyek lehettek tiszta vagy vegyes profilú mezőgazdasági falvak –, és vegyes gazdasági jellegű falvak (Körmendi-Kulcsár 1976). Fenti kutatások jó képet adnak a magyarországi faluállomány akkori foglalkoztatási körképéről, azonban mindkét tipológia gyengéje, hogy az ipari (urbánus) községeknél nem különbözteti meg a lakóhely jellegű településeket, ahol a foglalkoztatottak más településre járnak dolgozni (Enyedi 1980).

A rendszerváltás közeledtével újabb igényként merült fel a falvak komplex vizsgálata, s a különböző együttthatók egymásra gyakorolt hatásának elemzése. Erre azért volt szükség, mivel több esetben kétségesse vált, hogy az egy-egy tényező alapján (látszólag) hasonló falvak valóban rendelkeznek-e közös tulajdonságokkal, s tényleg azonos fejlődési pályán mozognak-e. Ennek következtében terjedt el a klaszterelemzés, mint vizsgálati módszertan, mely a vizsgált falvakat több tényező(csoport) alapján vizsgálta, majd a statisztikai elemzéseket követően klaszterekbe sorolta azokat.

Vágvölgyi András országos szórásban 98 települést vizsgált, melyeket az üdülőfalvak, agglomerációk kivételével reprezentatív mintának tekintett. A tanulmány nyolc településcsoportot különböztet meg: döntően ipari falvak, konzerválódott, nagyjából mezőgazdasági jellegű falvak, ipari- és bányászfalvak, fejlődő nagyfalvak, dunántúli aprófalvak, borsodi, dunántúli ingázófalvak, kelet-alföldi elmaradott falvak és vegyes jellegű falvak (Vágvölgyi 1982), azonban az egyes településcsoportok kis egyedszáma miatt az eredményekből csak nehezen lehet széleskörű következtetéseket levonni.

Fenti tanulmánnyal szemben Beluszky Pál és Sikos T. Tamás azt tűzte ki célul, hogy az ország valamennyi falusi települését osztályozzák, és klaszterekbe sorolják. Az első országos falufelmérést 1982-ben publikálták, majd ennek megújításaként 2007-ben újból megvizsgálták Magyarország faluállományát, különös tekintettel az 1982. évhez képest történt változásokra. Ezek során vizsgálták többek között a falvak természeti környezetét, a falvak településszerkezetben betöltött helyét, a gazdasági szerepkörét, alapellátottságát, jövedelmi viszonyait, forgalmi helyzetét, a fejlettség színvonalát, valamint a településfejlődés ütemét és irányát (Beluszky-Sikos 1982, Beluszky-Sikos 2007). Ezek alapján a hazai faluállományt a

két felmérés egyaránt 7 főtípusba és 25 klaszterbe sorolta. Az 1982-es és 2007-es tanulmány alapján a hét főtípus a következő elnevezést kapta:⁴

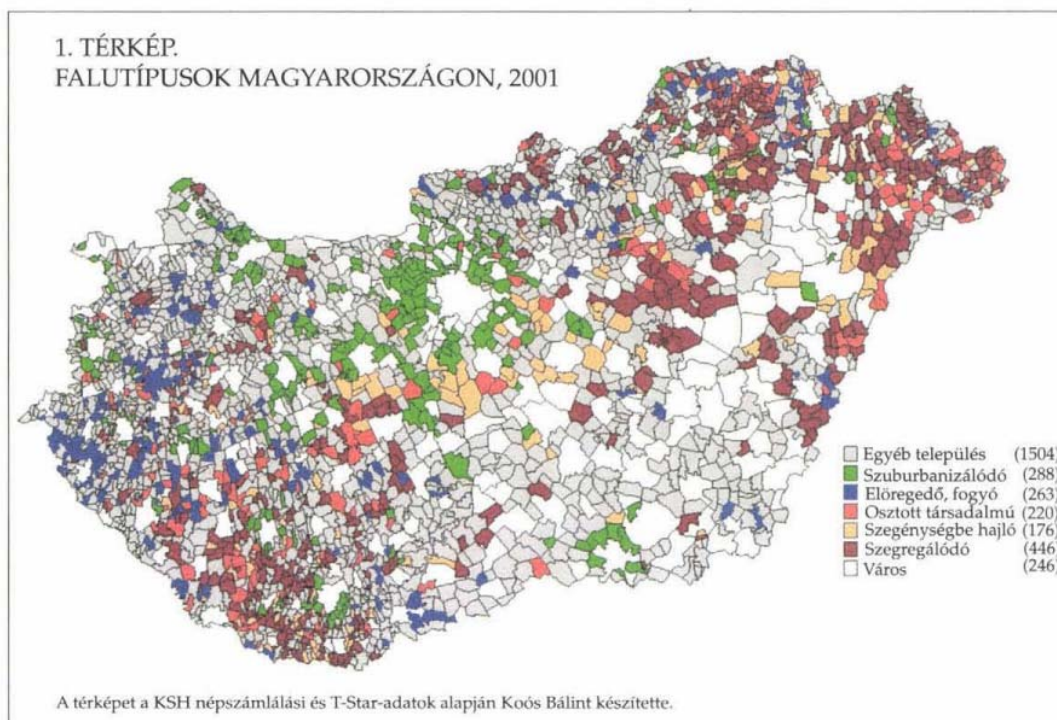
- Gyorsan fogyó népességű, alapfokon ellátatlan, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó, egysíkú funkciókkal rendelkező kis- és aprófalvak
- Hagyományos falu funkciójú, agrár (járulékosan ipari vagy tercier) foglalkozási szerkezetű, közepes méretű falvak
- Agrár-vegyes funkciójú nagy- és óriásfalvak
- Központi szerepkörrel rendelkező, városias jellegű, ipari-tercier foglalkoztatási szerkezetű községek
- Népes ipari községek, igen gyors lakosságszám-növekedéssel, városias jellegű művi környezettel, esetenként városias funkcióval
- Az agglomerációk, lakóövezetek falusi települései
- Speciális szerepkörű községek (Beluszky-Sikos 1982);

valamint

- Az agglomerációk belső övezete
- Az agglomerációk külső övezetébe tartozó községek
- Csekélyebb népességű, stagnáló-mérsékelten csökkenő lakosságú lakó- és vegyes funkciójú falvak
- Idegenforgalmi szerepkörű falvak, fürdőhelyek
- Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű falvak, esetenként jelentős agrárszerepkörrel, illetve külterületi lakossal
- Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kislefak, lakó és idegenforgalmi szerepkörrel
- Rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerkezetű kislefak (hátrányos helyzetű aprófalvak) (Beluszky-Sikos 2007)

A 2000-es évek elejének két nagyobb szabású felmérése Kovács Katalin, illetve Bajmócy Péter és Balogh András nevéhez kötődik. Kovács Katalin a vidéki kistelepüléseket a demográfiai-vándorlási, az iskoláztatási, a foglalkoztatási és a jövedelmi adatok alapján osztályozta. Ezek alapján megkülönböztette az átlagos falvakat, a főváros és a regionális központok környékén, valamint a közlekedési tengelyek mentén elhelyezkedő szuburb övezeteket, valamint a krízishelyzetben lévő falvakat. Ez utóbbi csoportba tartoznak az elöregedő, kihalással veszélyeztetett falvak, a szociális indítékú költözések célterületei (szociális szuburbiák), a demográfiai robbanással veszélyeztetett, fiatal korszerkezetű, képzetlen, alacsony jövedelmű, részben romák által lakott szegregált falvak, valamint a polarizált demográfiai szerkezetű, alacsony képzettségi mutatókkal és magas munkanélküliséggel rendelkező hasadt társadalmú falvak. A vizsgálatok fontosabb eredményeihez tartozik az egyes falutípusok lakossági arányának megoszlása is: a legtöbben az „átlagos” falvakban (47%), a második legtöbben pedig a szuburb falvakban (20%) élnek, azonban a krízishelyzetben lévő falvak lakosságának összessége ez utóbbit több mint 10%-kal meghaladja (Kovács 2003).

⁴ A felmérések főtípusainak és a klasztereinek részletes bemutatását a 4.2.2. fejezet tartalmazza.

2. ábra: Falutípusok Magyarországon (forrás: Kovács 2008)

Bajmócy Péter és Balogh András vizsgálataikat a települések szűkebb körében, az 500 fős népességet el nem érő aprófalvakra koncentrálnak, azonban így is 1036 település összehasonlítását végezték el a népességszám, a korszerkezet, a gazdaság, az idegenforgalom és az életminőség mutatóinak elemzésével. Ezek alapján hat klasztert különítettek el: a mindösszesen 2 települést tartalmazó Balatoni aprófalvak klaszterét, a nyugat-dunántúli fejlett aprófalvakat, a tucatnyi települést számoló elcigányosodó aprófalvakat, az átlagosan 24 fős lakosú törpefalvakat, a típusos aprófalvakat, a „kevésbé apró” falvakat és a felzárkozó aprófalvakat. Érdekesség, hogy ezen osztályozás szerint a falvak 80%-át mindössze két klaszter falvai (típusos aprófalvak és „kevésbé apró” falvak) tartalmazzák (Bajmócy-Balogh 2002).

A legújabb falufelmérés a Belügyminisztérium megbízásából készült 2019-ben, mely az önkormányzatok sikeressége és a strukturális tényezők közötti kapcsolatokat vizsgálta. A vizsgált mutatók közül a sikerességi mutatók számítottak klaszterképző változóknak, emellett a demográfiai, a gazdasági erőt, a földrajzi elhelyezkedést, a civil szektor és a kulturális élet fejlettségét, a közszolgáltatási infrastruktúra fejlettségét, az önkormányzati együttműködések fejlesztését és az önkormányzatok online jelenlétét mérő változókat elemezték. Az eredmények alapján hat klasztert hoztak létre, megkülönböztetve a 2000 fő alatti lélekszámú falvaknál a leszakadó kistelepüléseket, a hibrid törpefalvakat és a fellendülő kistelepüléseket, míg a 2000 lakost meghaladó falvaknál a hátrányos helyzetű településeket, a vonzásterési településeket és a kisebb vonzerejű alközpontokat (Illésy-T. Nagy-Számadó 2019). A klaszterek részletes bemutatásával és elemzésével a 4.2.2. fejezetben foglalkozom.

2.1.3. Falvak szerepköre a településhálózat átalakulása során

Szocializmus és iparosítás

Ahhoz, hogy a falvakban zajló folyamatokat megértsük, érdemes számba venni az elmúlt több mint száz évben történt változásokat, melynek során a falvak többsége megszűnt mezőgazdasági település lenni.

Az első világháborút megelőzően a falusi népesség döntő többsége a mezőgazdaságból élt, rendkívül nehéz körülmények között, melynek két fő okaként a nagybirtokrendszert és az ipar fejletlenségét lehet említeni – a lassú iparosodás és a stagnáló gazdaság miatt csak csekély lehetőség volt a mobilitásra. A két világháború között a mezőgazdaságból élő népesség helyzete alig javult, sőt mivel a gazdasági fejlődés az egész országban lelassult, az iparba való eláramlás – amely a mezőgazdasági népesség helyzetét javíthatta volna – kisebbé vált. A falusi népesség életszínvonala igen alacsony, a lakosok nehéz körülmények mellett éltek, Andorka Rudolf a kilátástalan helyzetük miatt nem véletlenül használta a „hárommillió koldus országa” kifejezést (Andorka 1979).

A II. világháborút követően a szocializmus időszaka komoly változást jelentett, mind közigazgatási, mind gazdasági-foglalkoztatási változások terén – a tanács törvény, a kollektivizáló agrárpolitika és az erőteljes iparosítás kiélezte a területi különbségeket (Beluszky-Sikos 2007). A szocializmus első szakaszának általános jelensége a viharos ütemben történő iparosítás, a mezőgazdaság átszervezése, a tanyák felszámolása (és új tanyaközségek kialakítása), a foglalkoztatási átrétegződés és a nagyarányú, gyorsuló ütemű városnövekedés. Ennek következtében a falvak állapotára a változás, az átmeneti állapot vált a legjellemzőbbé. Az átalakuló falunak ekkoriban nem voltak kifejlett típusai, általános vonásuk csupán a település, a mezőgazdaság és a parasztság hagyományos egységének szétválása volt (Erdei 1969). A folyamatot erősítette a szocialista településpolitika is, melynek részleteiről a 2.1.4. fejezetben értekezem.

Az érett szocializmusnak nevezett második-harmadik szakaszban – a falvak szempontjából – némi konszolidáció figyelhető meg. A gazdaság legfontosabb ágazata továbbra is az ipar, foglalkoztatását tekintve 1970-ben a faluállomány 10-15%-a ipari, harmada pedig vegyes jellegű település (Enyedi 1980). A falvak közel fele még mindig mezőgazdasági jellegű, így fontos eredmény, hogy megszűnt a mezőgazdaság diszkriminációja, s a falusi társadalom számára a mezőgazdaság foglalkoztatási lehetőségei nőttek – a TSZ-üzemekben dolgozó lakosok számára a melléküzemágak és a háztáji gazdaságok kiegészítő bevételt jelentettek. Ennek ellenére a mezőgazdaság eltartó képessége ezen időszak alatt tovább csökkent (Beluszky-Sikos 2007).

A falvak átalakulását jelentősen befolyásolták a település- és társadalompolitika hatásai is. A szocialista gazdaság kiépítése (kollektivizálás, iparosítás) egyes térségeket helyzeti előnybe hozott, s a településhálózat-tervezés elvei szerint az ellátottságbeli különbségek is nőttek, így a hátrányosabb helyzetű térségek az elégtelen műszaki infrastruktúra-hálózat és a lakásállomány rossz állapota miatt egyre jobban leszakadtak. Fenti folyamatok együtt jelentős társadalmi változásokat indukáltak, megindultak a népességmozgások (ingázás, vándorlás) az agglomerációk és az ország északi részén elhelyezkedő fejlett ipari területek irányába, s a hátrányosabb helyzetű településeken jellemzővé vált az előregedés és a népességszökkenés (Beluszky-Sikos 2007). A népmozgalom trendjeit, s a falvak helyzetét Enyedi György így jellemezte: *„Általánosságban nem beszélhetünk az ország falusi elnéptelenedéséről, de beszélhetünk a falusi népesség eléggé jelentős területi átcsoportosulásáról.”* (Enyedi 1980). Ezt a helyzetet fokozta, hogy a közigazgatási reform következtében végbe menő körzetesítés, közös tanácsok létrehozása az egyes térségeken belül is centrum-periféria viszonyokat hozott létre, tovább erősítve az amúgy is jelentős ellátásbeli különbségeket, így a szocialista korszak

végére jelentős – helyenként válságjelenségeket mutató – különbségek alakultak ki a faluállományon belül (Beluszky-Sikos 2007).

A rendszerváltozás hatása: fejlődés és megtorpanás

A szocialista időszak végén a falusi életmód sok ember számára még mindig vonzóbb volt a városinál. A falusi életmódot a falvak kisebb népességmérete, a városokétól eltérő beépítési módja és belső településszerkezete, a szomszédsági kapcsolatok fontossága, a településközösségben való részvétel, és a természeti környezettel való kapcsolat jelentette. A falusi életmód különbsége ezeknek az embereknek a számára nem hátrányokat fejezett ki (Enyedi 1980).

A szocializmus végére – a jelentős területi különbségek megléte ellenére – két fontos jellegzetesség fedezhető fel a faluállomány tekintetében. Az egyik, hogy a regionálisan eltérő, korábban egymásra egyáltalán nem hasonlító falvakat a szocializmus egységesen kezelte, melynek következtében a falvak korábbi jellegzetességeiket egyre inkább elvesztették. A másik pedig, hogy a rurális térségek településeinek folyamatait befolyásoló tényezők, lehetőségek és képességek egyre inkább divergáltak egymástól, így a belső egyensúlyi állapotok sorra felbomlottak (Csatári 1994).

Ebben a helyzetben érte el a rendszerváltás a magyarországi faluhálózatot. A rendszerváltást követően az 1990. évi önkormányzati törvény teljesen új jogi státuszt jelentett számos településnek, hiszen az egyes (települési) önkormányzatok – méretfüggetlenül – teljes települési önállóságot kaptak. Azonban ez azzal is járt, hogy „*a falvak kiléptek a települések szabad piacára*” (Beluszky-Sikos 2007). Több vélemény szerint a falvak nem voltak felkészítve erre a helyzetre, a rendszerváltás teremtette új helyzet a falvakat nehéz (esetenként kilátástalan) állapotban érte, a jogilag önálló, szabadon választott önkormányzatokat az agrárátalakulás bizonytalanságai, a területi-települési kapcsolatok szétesése és a szociális problémák és feszültségek felerősödése (csökkenő jövedelem, növekvő munkanélküliség) fogadta (Csatári 1994). Mindezt úgy, hogy „*a falusi illetve vidéki életkörülmények ezen mutatói olyan taszítóan messze vannak a várositól, hogy az elérhetőség, a városi javak igénybevételenek a mainál lényegesen kedvezőbb biztosítása nélkül nehéz lesz megvalósítani bármilyen falufejlesztési elképzelést*” (Csatári 1994). Csatári Bálint szerint ezért a földrajzi helyzet alapján differenciálódó faluállomány csak negyede (jobb esetben harmada) lehet valóban megújuló-képes, tekintettel a kedvezőtlen demográfiai folyamatokra, a falusi népesség gazdasági aktivitására – mely 40-42%-ról 32-35%-ra csökkent –, és az intézményi és kiskereskedelmi ellátás elmaradottságára (Csatári 1994). Vannak ezzel ellentétes vélemények is, mely szerint nem igaz, hogy a rendszerváltást követően a területi egyenlőtlenségek növekedtek (Bódi-Fekete 2005), sőt, a falvak és a városok közötti különbségek mérséklődtek a falvak sok szempontból felzárkóztak a városok mögé (pl. modernizáció, kétirányú migráció), s a falvak műszaki infrastruktúrájának, lakásállományának minősége látványosan javult (Beluszky-Sikos 2007). Azonban a rendszerváltást követő piaccgazdasági átmenet nem segített a falvaknak a kapitalista versenyben talpon maradni (Murányi 2011).

Vegyük sorba, hogy a látszólag ellentmondásosnak tűnő vélemények időrendben mely eseményeket foglalják magukba.

Az 1990. évi önkormányzati törvény felértékelte a helyi önkormányzatiságot, a községek „megszabadultak” a területi szint alárendeltségétől, az önkormányzatiság elve a demokratikus berendezkedés fundamentumának tekintette az önkormányzás lehetőségét (Hajdú 1997, Murányi 2011). Az önálló gazdálkodás eredményeként gazdaság- és infrastruktúrafejlesztés terén a helyi önkormányzatok jelentős eredményeket értek el az 1990-2000-ig tartó évtizedben (Kóródi 2004). A látványos fejlődés főleg azon falvakban, kistelepüléseken volt

szembetűnő, melyek a központi költségvetésből addig soha nem tapasztalt támogatáshoz jutottak. Illés Iván megfogalmazásában „*az 1990-es évtized első évei a kis falvak pünkösdi királysága volt*” (Balogh 2006). A fejlesztések értékét csökkentti, hogy az önkormányzatok többsége átfogó megújulási stratégia nélkül valójában csak részeredményeket ért el (Kóródi 2004), s a kezdeti fejlesztéseket követően a fejlődés megtorpant. Sok helyen még a 2000-es években is hiányzott – sőt, még ma is hiányzik – a szennyvízcsatorna-hálózat, s a meglévő infrastruktúra-hálózat eróziója is egyre erősebb méreteket öltött (Kovács 2008).

A nagy függetlenedési eufóriát így hamar gyors kijózanodás követte, már a kilencvenes évek első felében megjelentek a fizetésektelenség jelei az elaprózott struktúra egyes elemeinél – különösen a kis lélekszámú, strukturális problémákkal küzdő községekben (Murányi 2011). Az egyes térségeken belüli fejlesztések között nem volt meg az összhang – még a szomszédos önkormányzatok esetében sem – az iskolai, kulturális, vagy infrastrukturális fejlesztések között (Glatz 2008), s a párhuzamosan futó pályázatok, a megépült, de kihasználatlan létesítmények és a gazdasági nehézségek (előregedés, helyi adóerő-képesség hiánya) főleg a kistelepüléseket sodorták egyre nehezebb helyzetbe (Balogh 2006).

Ezzel együtt a településhálózat fejlődésének keretei gyökeresen megváltoztak. Háromezer fölé emelkedett a helyi önkormányzatok száma, és a piacgazdaság kiépülésével a települések versenye is felerősödött. Hirtelen nagyszámú település került a települések szabad verseny jellemezte „piacára”, amelyen egymáshoz viszonyított pozíciójukat földrajzi helyzetük, adottságaik és az azokat kihasználó helyi politikájuk határozta meg (Salamin-Radvánszki-Nagy 2008). A szabad önkormányzatiság és a normatív finanszírozás bevezetése tehát alapjaiban változtatta meg a korábbi struktúrát, s mivel az önkormányzás nemcsak jogokkal, hanem kötelezettségekkel is járt, az önkormányzatok között nagy feszültség keletkezett az elaprózott rendszer elemei és a források elosztása között (Murányi 2011).

Az 1990. évi önkormányzati törvény megduplázta az önkormányzatok (és a hivatalok) számát (Glatz 2008), s a községalakítások egyik következménye, hogy folytatódott a települések aprózódása. Az amúgy is aprófalvas megyék községállománya így még inkább elaprózódott, a közép- és nagyfalvas megyékben pedig nagyszámú új település jelent meg az alsóbb lélekszám kategóriákban (Hajdú 1997, Kovács 2004). 60 községalakításból 22 ráadásul a törpefalvak számát növelte, a 100 lakosnál kisebb népességű falvak száma nőtt (Kovács 2004) – ez nem egyszerűen „statisztikai”, hanem nagyobb részben funkcionális kérdés volt. A legtöbb új község nem rendelkezett teljes értékű ellátó hálózattal, így elsősorban csak közigazgatási önállóságát élte meg (Hajdú 1997). Hamar kiderült hát, hogy a központi funkciókat – sőt az alapfunkciók meghatározó körét – továbbra sem lehet a város nélkül ellátni (Murányi 2011). Glatz Ferenc az önkormányzati törvényre visszatekintve egyenesen úgy nyilatkozott, hogy „*ma már minden átlagosnál bátrabb politikus kimondja, hogy ez az önkormányzati rendszer finanszírozhatatlan*” (Glatz 2008).

A falvak ráadásul új szerepkörbe kerültek. Míg korábban a falu munkaerő-tartalékként, örökös munkaerőforrásként jelent meg, a rendszerváltást követően ez megszűnt, s a nagy üzembezárásokat követően a falvakra hárult az a szerep, hogy a városokat tehermentesítsék a munkanélküliségből adódó szociális (és politikai) feszültségektől. A falvak lakóhelyet igen, azonban munkahelyet nem tudtak biztosítani sem az újonnan érkezetteknek, sem a korábban ott lakóknak. Így egyik legfontosabb új szerepkörük a szociális biztonság megőrzése vált (Mezei 2000).

A foglalkoztatási változásokat követően így az önkormányzat és a hozzá tartozó intézmények lettek a legnagyobb foglalkoztatók a falvak többségében. A legális foglalkoztatottak mellett nagy számban voltak jelen a fekete munkások, alkalmi munkavállalók, s nőtt a munkanélküliség és a segélyezettek száma (Mezei 2000).

A rendszerváltás másik fontos momentum a falusi települések önálló státuszának megerősödésével, a helyi önkormányzatok függetlenségével helyreállt a falu, mint tulajdonosi

közösség – bár ezt a közösséget gyengíti, hogy a kárpótlás során magántulajdonba visszakertült földterületek tulajdonosainak többsége városi lakos –, s a falusi társadalmak önszerveződése is újraindult. Ezzel együtt a falusi gazdaság összeroppanása miatt a településhálózaton belül óriási különbségek alakultak ki (foglalkoztatás, jövedelmek, alkalmazkodás képessége terén), mely az életkörülményekben is jelentkezett (Enyedi 1994, Enyedi 1996).

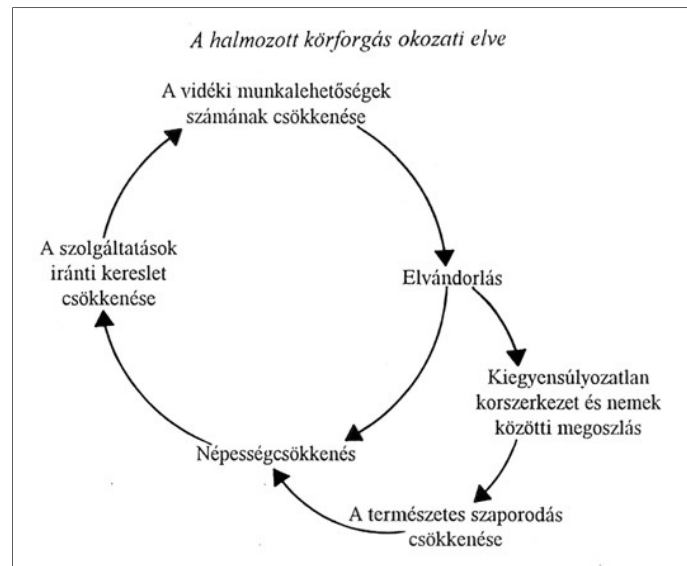
Társadalmi-gazdasági válságjelenségek az aprófalvak példáján keresztül

Az aprófalvak helyzetével az elmúlt évtizedekben – a rendszerváltást megelőzően és követően egyaránt – számos kutató foglalkozott, elemzések garmada látott napvilágot a témával kapcsolatosan. Éppen ezért kutatásomban a témával nem kívánok részletesen foglalkozni, azonban a falufejlesztés tekintetében megkerülhetetlen, hogy a települések közel 1/3-át kitevő aprófalvak helyzetének alapvetéseit, s a településtípusra jellemző problémákat, nehézségeket összegyűjtsen.

Magyarországon a 100 km²-re jutó települések száma európai összevetésben igen magas településsűrűséget jelent. A legnagyobb településsűrűség Baranya, Zala, Vas megyéket jellemzi. A magyar településhálózat népességnagyság-szerkezete meglehetősen egyoldalú, mivel a települések több mint 50%-a 1000 fő alatti, ezzel szemben a népességnek csak 8%-a él ilyen településeken (Salamon-Radvánszki-Nagy 2008).

Az aprófalvak fogalma a nagyszámú kutatás ellenére – vagy éppen emiatt – nem egyértelmű, egyes kutatók csak az 500 fő alatti településeket tekintik aprófalunak, míg mások 1000 fő alatt már aprófaluról beszélnek (Balogh 2006, Bajmócy-Makra 2015). Az aprófalvak általános jellemzői az öregedő korszerkezet és a szelektív elvándorlás, a kedvezőtlen életkörülmények, az alacsony iskolai végzettség és az erodálódó helyi társadalom (Balogh 2006). Ráadásul a falvak között is hátrányosabb helyzetben vannak az aprófalvas térségek települései, melyek az infrastruktúra hálózat hiányosságai, s a városi centrumoktól való távolság miatt fokozódó problémákkal kell, hogy szembenézzenek (G. Fekete 2015).

Az aprófalvak helyzetét legjobban talán Bajmócy Péter és Makra Zsófia foglalta össze: „*a hazai faluállomány legkisebb lélekszámmal rendelkező elemei egyre csökkenő népességmegtartó erővel bírnak, mely egyes esetekben a falvak teljes elnéptelenedését, fizikai megszűnését és az épületállomány súlyos leromlását eredményezi. Az aprófalvak kedvezőtlen demográfiai állapotát nehezíti az önkormányzatok rossz anyagi helyzete, az elszegényedés, a munkanélküliség általánossá válása és az egyes települések rossz közlekedési infrastruktúrával való ellátottsága.*” (Bajmócy-Makra 2015). Felmerül azonban a kérdés: minek köszönheti nehéz – esetenként kilátástalan – helyzetét ez a településcsoport? Egyes kutatások szerint az aprófalvak azért tartoznak a magyar településhálózat leghátrányosabb helyzetű elemei közé, mert az államszocialista településpolitikai „megtűrt” illetve „megszüntendő” címkével illette őket (Bajmócy-Balogh 2006). Más kutatók véleménye szerint ez önmagában nem igaz, a kistalvak helyzetét olyan „objektív” tényezők, folyamatok alakították, mint a termelőerő, a földrajzi fekvés, a technikai lehetőségek, tulajdonviszonyok. Kedvezőtlen helyzetük elsősorban a rossz közlekedési adottságuk következménye, ez indította meg a negatív spirál folyamatokat: megszűnt az alapellátás, a helyi társadalom számára csak romló és dráguló szolgáltatás maradt, a fiatalok elvándoroltak, a társadalom elöregedett, így a szolgáltatások tovább romlottak (Beluszky-Sikos 2007, Böhm, 2005). E folyamatot Böhm Antal a „vidéki társadalom ördögi körének” nevezte, Patrick Drudy pedig a „halmozott körforgás folyamatának” (Böhm 2005, Drudy 1989, Szörényiné Kukorelli 2010).

3. ábra: A halmozott körforgás elve
(forrás: Drudy 1989 alapján Szörényiné Kukorelli 2010)

Az aprófalvak nehézségei 150 éve folyamatosak. Számuk és népességük már a 19. sz. végétől csökkent (Enyedi 1984, Fleischer 1991), az árutermelő mezőgazdaság kibontakozása eleve hátrányos helyzetbe hozta a kisfalvak gazdálkodását (Enyedi 1984). A két világháború közötti nehéz helyzetükről Erdei Ferenc így ír: „*olyan kicsiny, olyan fogyatékos az önállósága, nem is egész falu, hanem csak részfalu*” (Erdei 1940). A második világháborút követően helyzetük nem javult, a szocialista településpolitikája a településeket valóban a perifériára helyezte, hiszen „ennek az elszegényedő szigetrendszernek” a sorsa már nem fordítható meg, mivel eredeti gazdasági funkciójuk, a mezőgazdasági termelés már nem igényli ezeket a településeket. „*Az pedig egyenesen téves elképzelés, hogy a saját erőből folytatott településfejlesztés „receptje” az aprófalvakat is megválthatja*” (Vági 1984).

A rendszerváltást megelőzően nagyszámú aprófalva veszítette el önállóságát városhoz csatolás, összevonás és egyes esetekben kihalás okán, ezzel párhuzamosan az aprófalvak vándorlási vesztesége volt a legnagyobb a település kategóriák között (Bajmócy-Balogh 2006, Bajmócy-Makra 2015). Az aprófalvak nagymértékű népességszökkenése következtében a lakosságnak nem nagyon volt alkalmat a foglalkozásváltásra, így a kistelepülések agrárjellege konzerválódott (Lettrich 1982). A második világháborút követően ugyanakkor a nagyobb települések lemorzsolódása következtében egyre több település tartozott az 1000 fő alatti kategóriába, 1970 és 1980 között 163 település vált aprófaluvá (Fleischer 1991, Bajmócy-Makra 2015).

A rendszerváltás után a trendek megfordultak, az új települések számának növekedéséhez hasonlóan számos új településsel nőtt a kisfalvak listája, s ezzel egyenes arányban nőtt az ezekben élők száma: 2011-ben közel 300 ezer ember élt kisfalvakban (Bajmócy-Makra 2015). Ehhez hasonlóan az 1990-es évek második felében az aprófalvak 47%-ának már pozitív volt a vándorlási egyenlege. Fontos megjegyezni, hogy a vándorlási nyereség szelektív, elsősorban a Nyugat-Dunántúlra igaz (Bajmócy-Balogh 2006).

Napjainkra az aprófalvas területek egy része vitathatatlanul leszakadt, a legrosszabb helyzetbe a mély válsággal sújtott perifériákon elhelyezkedő falvak kerültek. Ezek a települések – a lakosság elvándorlása mellett – sok esetben a városból kiszoruló alacsony státuszú rétegek befogadói: viszonylag magas természetes szaporodás és kedvező korszerkezet jellemzi őket, és elsősorban a magas mértékű etnikai szegregáció jelenti a problémát (Bajmócy-Balogh 2006, Salamin-Radvánszki-Nagy 2008). A településeken az iskolázottság alacsony szintje, a foglalkoztatottság problémái, a háztartás működéséhez szükséges erőforrások hiánya, az

egzisztenciális gondok és a rossz közérzet miatt „sokan úgy gondolják, hogy sorsukat nem ők irányítják, hanem külső erőknek kiszolgáltatva sodródnak” (Laki 2007).

Vannak azonban sikeresebb kistelepülések is, Bajmócy Péter és Balogh András vizsgálatai rámutattak, hogy a vándorlási trendek, a korszerkezet, a gazdaság – különös tekintettel az idegenforgalom –, a közlekedési helyzet és az életminőség tekintetében jelentős regionális különbségek mutatkoznak az aprófalvas településállományban (Bajmócy-Balogh 2006).

Az aprófalvak problémái rámutatnak arra a tényre, hogy a falvak esetében milyen fontos a helyzeti energia szerepe: a falvak fejlettsége a regionális elhelyezkedés függvénye, a településméret egyre kevésbé meghatározó (Bajmócy-Balogh 2006, Salamin-Radvánszki-Nagy 2008, Tóth 2014). Az apró- és kistalvak mai állapotának legfontosabb jellemzője, hogy az alapellátás meglétének fontossága csökken, helyette a munkaerő-piaci helyzet fontossága nő (Beluszky-Sikos 2007). Fejlettségük legfontosabb mutatói az életminőség és a közlekedési helyzet (Beluszky-Sikos 1982, Bajmócy-Balogh 2006).

Az aprófalvak esetében helyi gazdaság nélkül nincs fennmaradás, a falvaknak kell valamilyen gazdaságilag értelmezhető funkció (G. Fekete 2008). Korábban divatos volt a kistalvak turisztikai hasznosításának koncepciója (álma), hiszen a sorvadó, fogyó népességű falvak nagy része tájképi szempontból, természeti adottságait tekintve kedvező helyzetben van, alkalmasabb az aktív pihenésre, kikapcsolódásra, üdülésre, mint a zsúfolt, kisméretű hétfői telep (Körmendi 1976). Azonban a 2000-es évekre kiderült, hogy a legtöbb település esetében az elképzelés nem működik, a falusi turizmus nem jelent gyógyírt a gazdasági problémákra, mivel sikeressége jelentős mértékben függ a földrajzi fekvéstől (Bajmócy-Balogh 2006).

2.1.4. Településhálózati változások

A változásokat kontextusba helyezendő, fontos áttekinteni a hazai településhálózat átalakulásának mozgatórugóit, ennek során tisztább képet kaphatunk az átalakulás háttéréről, s az elmúlt mintegy 80 év eseményeinek összességéről.

A szocialista településpolitika és a településhálózat

A településhálózat változásaiért, a hazai falvak szerepének jelentős átalakulásáért, és a falvak nehézségeiért számos vélemény a szocialista településpolitikát okolja. A második világháborút követően a települések tervezése-fejlesztése, és a településhálózat átalakítása valóban nagyobb méreteket öltött, azonban a kistelepülések átalakulásáért nem kizárólag ez a folyamat tehető felelőssé, a településhálózat formálódása mindenekelőtt objektív folyamatok következménye (Beluszky 1984).

A kommunista hatalomátvételt követően a településpolitika ideológiai, gazdaságfejlesztési és struktúrapolitikai kérdéssé vált, ideológiai célként fogalmazták meg, hogy „*tűnjön el a város és a falu közötti különbség*” (Hajdú 1992), így a területfejlesztési politika egyik lényeges eleme volt az egyenlőtlenségek csökkentése illetve felszámolása (Dövényi 2003). A szocializmus első évtizedét jellemző iparosítási folyamat során fő célként jelent meg a szocialista városok felépítése, a szocialista falvak kiépítése, és a tanyavilág felszámolásával egyidejűleg új községek kialakítása. Az éles területi különbségeket okozó településpolitika a településeket három kategóriába sorolta. A III. kategóriába 3067 település tartozott, ezek közül 1530 III/C. osztályú volt, melyeken semmilyen fejlesztés nem volt lehetséges (Hajdú 1992, Beluszky-Sikos 2007).

Az osztályozás kiindulópontja szerint a meglévő faluhálózat nem felelt meg a szocializmus követelményeinek, így a fejlesztés alapelve a mezőgazdasági üzemegységek racionális nagyságának kialakítása, a nagyüzemi gazdálkodás, s a dolgozók szociális, kulturális ellátása

volt. Ezek alapján a „jövő falvai” a kommunális és szociális létesítményekkel jól ellátható, a munkahelyeket kényelmesen kiszolgáló mezőgazdasági lakótelepek voltak, melyek megvalósítása által létrejöhetett a regionálisan megszervezett mezőgazdasági településhálózat (Perczel 1960).

A tervezés során azokat a településeket tekintették fejlettnek, melyek összekapcsolódtak a gazdasági élet élénkségével (pl. ipari koncentráció közelében fekvő település, magas színvonalú mezőgazdálkodást folytató település, kiemelkedő idegenforgalmi település). A fejlődésnek nem volt elengedhetetlen feltétele, hogy a gazdaság termelőobjektuma a településen belül legyen, elég volt az is, ha a falu közelében helyezkedett el, s a munkába járáson, foglalkozási lehetőségeken keresztül hatott ki a falura (Kulcsár 1976a).

A településhálózat-tervezés modellje szerint a létrehozható minimális faluméteret az egy üzemegységben dolgozó 800-1200 fő, míg az átlagos faluméteret 1500-2200 fő jelentette – ez utóbbi volt a két-három üzemegységből összetevődő szövetkezeti birtok (Perczel 1960). Mivel a tervezés során az átlagos faluméteret a közintézmény-hálózat és a közművesítés (főleg a csatornázás) bizonyos műszaki gazdasági paraméterei alapján határozták meg, Beluszky Pál később a „hivatalos” településhálózat tervezést úgy jellemezte, hogy az *„végső soron a kanalizáció adott normatíváinak megfelelően kívánta átszabni faluállományunkat”* (Beluszky 1984, Beluszky-Sikos 2007). Ezzel együtt a településhálózat-tervezés fontos szempontja volt a településsűrűség olyan szempontú szabályozása, melynek során a környező földek vagy a mezőgazdasági üzemek egy napon belül elérhetővé váltak a falu lakosai számára (Kulcsár-Vágvölgyi 1976).

A mezőgazdasági termelésben bekövetkező változás nagymértékben befolyásolta a települések gazdasági struktúráját, s módosította azok arculatát. Egyre kisebb lett a kifejezetten mezőgazdasági települések aránya, a falvak nagy többsége vegyes profilúvá vált (Kulcsár-Vágvölgyi 1976). A koncentrálódási folyamat következtében a jobb adottságokkal rendelkező mintegy 1000 település jelentős fejlődésnek indult – a lakosság nőtt, az ellátottság bővült –, míg a kedvezőtlenebb adottságú falvak többsége visszafejlődött (Kulcsár 1976b, Kulcsár-Vágvölgyi 1976).

1956 után a településhálózat jellegéből fakadó gazdasági és szociális hátrányok megszüntetésének igénye egyre erősebbé vált. A korábbi gazdaságpolitikai, fejlesztési, tervezési rendszert újragondolták, s nagyobb hangsúlyt kapott a lakosság életszínvonalának emelésére irányuló törekvés (Hajdú 1992). Ezzel együtt az 1963-as Településhálózat-fejlesztési Tanulmányterv még tartalmazta a „megszűnő települések” kategóriát, s az 1969-es Országos Településhálózat-fejlesztési Keretterv és az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK) is fenntartotta a települések osztályozását (Hajdú 1992, Dövény 2003, Beluszky-Sikos 2007). Az OTK-ban még mindig 2071 település (a települések 64%-a) volt „egyéb település” kategória, azonban itt már nem esett szó e települések távlati felszámolásáról (Hajdú 1992). Az OTK bár finomította a „megszűnő” fogalmat, azonban az ágazati racionalitás indoka mögé bújva a megfelelő népességszámú centrumtelepülések „gazdaságos üzemeltetésére” helyezte a hangsúlyt. Meg kell továbbá jegyezni, hogy az OTK-t kiegészítő megyei településhálózat-fejlesztési tervekben ismét megjelent a „felszámolandó falvak” fogalma, s az aprófalvas megyékre készült tanulmánytervek is tételesen tartalmazták a megszüntetendő településeket (Beluszky-Sikos 2007).

Az OTK célja *„olyan településhálózat kialakulásának elősegítése, amely megfelel a termelőerők célszerű távlati területi elhelyezkedésének, elősegíti a lakossági ellátás megszervezését, közelíti az azonos szerepkörű települések ellátottsági szintjét, mérsékli a városok és falvak életkörülményeiben meglévő túlzott különbségeket, orientálja a különböző intézményhálózatok telepítését”*. Az OTK felerősítette a gazdasági, társadalmi, politikai igazgatási rendszerben külön-külön is meglévő koncentrációs folyamatokat, s legitimációs forrásként szerepelt a megyeszékhelyek fejlesztéséhez, de nem önmaga idézte elő a

településhálózat torzulási folyamatait (Hajdú 1992). Az OTK végül is ténylegesen nem településhálózat-, hanem városfejlesztési koncepció volt, s ezt az 1970-es évek településrendszerben történt változásai egyértelműen jelezték is (Dövényi 2003).

Új önkormányzatiság – együttműködések hiánya az önállóság jegyében

A településhálózati változások esetén nem fogadhatjuk el, hogy a „hibák” majdnem kizárólagos forrása az OTK és a helytelen településpolitika. A települések keletkezése, a kialakuló települési rendszer nagyságrendi tagolódása, az egyes települések, településtípusok fejlődési iránya, növekedése, esetleg elhalása a termelőerők fejlettségére és a társadalmi viszonyokra, továbbá ezek változásaira vezethető vissza. A településhálózat formálódása tehát mindenekelőtt objektív folyamatok következménye, illetve a településfejlesztés illetékességén kívül álló folyamatok, okok függvénye (Beluszky 1984). Bár a szocialista rendszer településfejlesztési politikájának része volt a kistelepülések (falvak) megszüntetése, a községi önállóság elvesztése mögött – az 1972-ben megszűnt Gyűrűfű kivételével – ritkán állt a település tényleges megszűnése, helyette a kihálózásban lévő falvak községegyesítése, illetve városokhoz csatolt falvak településegyesítése számított normálisnak (pl. Nagy-Budapest, Miskolc). Ennél sokkal nagyobb arányú a közigazgatási önállósággal nem rendelkező települések, településrészek tényleges felszámolódása, főleg alföldi szórványok (tanyák), földosztás előtti nagybirtokok cselédlakásos telepei (majorok, puszták) szűntek meg nagy számban (Beluszky 2018).

A településhálózat szempontjából hasonló változást jelentett az új közigazgatási egységek (települések) megjelenése. 1945 után nagyszámú új település keletkezett, ezek közé tartozott a tanyaközségek kialakulása, valamint az üdülőtelepek, kertvárosok és ipartelepek községgé szervezése. 1945-1970 között 156, 1970-1995 között pedig 91 új közigazgatási egység jött létre. Az 1960-as évektől szigorú feltételekhez kötötték a községalakítást (pl. 1500 fős lakossági küszöb), azonban a rendszerváltást követően újra megkönnyítették az egyes községek szétválását és új községek alakulását (Beluszky 2018): az 1990. évi önkormányzati törvény – a társközségek önállósításával – több mint 700 falunak adta vissza igazgatási önállóságát (Enyedi 1994).

A nagyszámú, igazgatási szempontból egyenlő jogállású kistelepülés új típusú problémákat hozott felszínre a rendszerváltást követően. Ezek közül az egyik legsúlyosabb a települések közötti gyenge együttműködés, aminek problematikusságát súlyosbította az önkormányzati rendszer elaprózottsága (Salamin-Radvánszki-Nagy 2008). A rendszerváltást követően a települési autonómia megjelenésével nőtt a városi kapcsolatok visszaautásítása, a falvak önállóan szervezték a kistérségeket, ez azonban szolgáltatási hiányokhoz vezetett. A falu-város kapcsolatok megváltoztak, az integráció új területeiként jelentek meg a munkaerő-piaci kapcsolatok (ingázás), a szolgáltatási-fogyasztási kapcsolatok (városi életmód vágya), a vállalkozói hálózatok, beszállítói rendszerek (kétoldalú kapcsolatok) és a lakóhelyi kapcsolatok (szuburbanizáció) (Enyedi 1994, Enyedi 1996).

A településközi együttműködés mind a városok közötti együttműködésben, mind a helyi, (kis)terségi szinten hiányzott (Salamin-Radvánszki-Nagy 2008). A közös, koordinált együtt tervezési tevékenységre a lehetőségek adottak voltak, a kezdeményezés viszont települési oldalról hiányzott, sőt, nem, hogy nem „erőltették” a kooperációt, a legtöbb esetben önmaguk akarták a feladatukat megoldani, s konkurenciaként tekintettek egymásra (Salamin et al. 2009). Szintén probléma volt a települések önértékelése: a helyi közösségek zöme egy, a trenddel ellenkező, növekvő lakosságszámú települést képzelt maga elé, ehhez rendelt pedig nagyobb lakosságszámú településhez mért fejlesztések bevezetését javasolta (iskolák, óvodák bővítése, lakhatási lehetőségek kibővítése, nagyobb lakosságszámot ellátni képes infrastruktúra kiépítése). Egyes esetekben pedig a települések (városok) egy csoportja

egyáltalán nem vett tudomást a lakosságszám csökkenéséről, irreális jövőképet és alkalmatlan fejlesztési stratégiát dolgozott ki (Pirisi-Máté 2014), csupán azért, mivel a betelepülőkről pozitívan vélekedtek, s növelni szerették volna a település lélekszámát. Ennek alapján nem emeltek felső népességhatárt, a településvezetők fő elve az volt, hogy minél nagyobb a népesség, annál nagyobb a gazdasági potenciál, s annál életképesebb a település (Salamin et al. 2009).⁵

A 2.1.3 fejezetben bemutattam, hogy az aprófalvak esetében milyen fontos szerepe van a helyzeti energiának: a fejlettség legfontosabb mutatójává a munkaerő-piaci és a közlekedési helyzet vált (Bajmócy-Balogh 2006, Beluszky-Sikos 2007). A kistelepülések életviszonyainak, infrastrukturális és szolgáltatási ellátottságának javulása csak jól szervezett településközi együttműködéssel, az önkormányzatok hatékonyabb kooperációjával oldható meg. A túlonúl kisméretű településeknek bizonyos mértékig fel kell adni „kvázi” önállóságukat, individualizmusukat, mivel az önkormányzati törvényben meghatározott feladataikat csak más településekkel való társulásban együttesen láthatják el (Kovács 2004).

Településhálózati kutatások, hálózatelmélet

A rendszerváltást követő önállóság, függetlenség eufóriája után ismét hangsúlyosabbá vált a települések együttműködése, a hálózatosság és a közös fejlődés, így a településhálózati kutatások is nagyobb szerepet kaptak.

A települések fizikai kapcsolatban vannak a természeti környezetükkel, ami a fekvés tényéből következik. A szakirodalomban ennek két fajtáját szokás megkülönböztetni, a topográfiai (földrajzi) és a forgalmi fekvést. Ezekkel már régóta foglalkoznak a geográfusok, de sokáig nem határolták el őket egymástól (Gyenizse 2013). Friedrich Ratzel az 1891-ben megjelent „Anthropogeographie” és az 1903-ban megjelent „Die geographische Lage der großen Städte” c. műveiben a települések fekvése és a város vidéktől való elhatárolása mellett alapvetően a városok megjelenésével, s azok „kultúr típusaival” foglalkozott. Ratzel műveiben elkülöníti egymástól a település földrajzi fekvését (naturräumliche Lage, Ortslage) és a forgalmi fekvést, mely a városok és városhálózatok közötti relatív fekvést (Verkehrslage, relative Lage) jelenti. Munkái során Ratzel alapvetésként kezeli, hogy a városok fejlődését nem a földrajzi fekvés határozza meg, hanem a közlekedés- és gazdaságföldrajzi dimenziók, így a földrajzi fekvésnél jóval többre értékeli a forgalmi fekvést. (Gyenizse 2013, Michel 2016)

A földrajzi és forgalmi fekvés előnyeit vizsgálva a magyar geográfusok bevezették a helyi illetve helyzeti energia fogalmát – a fogalom eredetileg Cholnoky Jenőtől származik, később Mendöl Tibor művében jelent meg (Mendöl 1963, Pirisi-Trócsányi 2011, Gyenizse 2013). Jelentésük szerint a helyi energia *„a földrajzi tér egy adott pontján rendelkezésre álló erőforrásként, vagy erőforrások csoportjaként határozható meg, amely a település létrejöttét és későbbi fejlődését segíti, dinamizálja”,* míg a helyzeti energia *„olyan tényező, amely a relatív földrajzi helyzetből, az adott település fekvéséből fakad”* (Pirisi-Trócsányi 2011). Tehát a helyzeti energia előnyei csak a településhálózat rendszerében értelmezhetők.

A helyi energiák csoportját a természeti-környezeti adottságok képezik: domborzati tényezők, nyersanyagok, víz- és tápanyagforrás, természeti táj szépsége. A helyzeti energiákat sok esetben mesterséges eszközökkel növelik, ez esetben a települések számára a térségi közlekedési hálózatban elfoglalt kedvező pozíció – közlekedésföldrajzi szempontból kitüntetett fekvés – jelenti az előnyt (Meggyesi 2006, Pirisi-Trócsányi 2011).

⁵ Szintén ehhez a problémakörhöz tartozik, hogy a rendszerváltást követően (az új évezred első évtizedével bezárólag) a mennyiségi növekedés mellett számos falu a várossá nyilvánítást tűzte ki a fejlődés végső céljául – annak ellenére, hogy az ehhez szükséges infrastrukturális és intézményi kereteket a település nem tudta biztosítani. A várossá nyilvánítás „ábrándja” során sokszor banális célok vezették az önkormányzatokat, mint például a városi cím „fennkölsége”, vagy a normatív állami támogatás pénzbeli mértékének emelkedése.

A településhálózat fogalma azt a feltevést rejti magában, hogy egy gazdaságilag összefüggő terület települései nem elszigetelten fekszenek egymás mellett, hanem egy magasabb szintű települési egységet alkotnak, a városok és a falvak egy regionális méretű összefüggésrendszer tagjai (Major 1962). A településrendszer nem csupán a különböző települések egyszerű halmaza, fontos az ezek között kialakult vertikális és horizontális kapcsolatrendszer (Dövényi 2003). Elszigetelt egyedi termelőhelyek nem léteznek, a tipikus az, hogy ezek beágyazódnak egy kapcsolatrendszerbe (Fleischer 2003).

Az újabb megközelítések szerint a településhálózat olyan rendszer, amelyben az egyes települések és azok csoportjai (településtípusok, településkategóriák) munkamegosztás alapján, hierarchikus (vertikális) és mellérendelt kapcsolatokon keresztül működnek együtt (Faragó 2009). A településhálózatok vizsgálatánál meghatározó a hálózatok mintázata, a csomópontokat összekötő kapcsolatok jellege és intenzitása. A hálózati csomópontok általában nem azonos értékűek, hanem különböző nagyságrendűek és más a fejlődési potenciáljuk. A pontokat összekötő kapcsolatok sem azonos értékűek: vannak gyakrabban (akár folyamatosan), nagyobb intenzitással használt csomópontok, domináns kapcsolatok és irányok, és vannak kevésbé jelentősek (Faragó 2007).

A térségi kapcsolatokban a szomszédsági hatás fontos tényező – bár ennek ellentmondani látszik, hogy sok esetben a kiépítendő kapcsolatok közül rendre a hierarchikus kapcsolatok élveznek prioritást, még akkor is, ha azok nagyobb távolságokat jelentenek (Faragó 2007). Kétségtelen, hogy egyetlen falu gazdasági vagy társadalmi problémája sem oldható meg önmagában, a települések fejlesztése csak a területfejlesztés részeként képzelhető el (Kulcsár 1976a). Ráadásul az azonos jelentőségű települések között sok esetben csak véletlenszerű a funkcionális kapcsolat, míg a hierarchikus falu-város kapcsolatok esetén ez folyamatos és szükségszerű: a városok rászorulnak a falvakra, a falvak által termelt javakra, a falvak pedig nem lehetnek meg a városok által biztosított ellátó-szolgáltató rendszerek nélkül (Körmendi 1976). Éppen ezért a város-vidék kapcsolatok megújításának érdekében alapvető fontossággal bír a városkörnyéki térségek települései és a térségi központok közti kooperáció erősítése, az integrált város-vidék kapcsolat kialakítása, és a térségközpontok figyelmének térségük felé fordítása (Salamin-Radvánszki-Nagy 2008).

A településhálózat elemzése során többen a funkcionális városi egységeket határozták meg annak alapegységeként (Faragó 2009, Rechnitzer 2008), mivel a települések jelentős része önmagában nem volt képes a kívánt funkciók teljesítésére (Faragó 2009). A funkcionális városi térségek azokat a munkaerő-vonzáskörzeteket jelentik, melyek magukba foglalják a várost, mint „*térszervező, munkaerőpiaci és szolgáltató központot*”, és az általa integrált térséget (Faragó 2009). (A funkcionális városi térségek jelenségét Michael Porter klaszterként definiálta, mely az egymáshoz kapcsolódó térségek földrajzi koncentrációját jelentette (Porter 1990).)

A funkcionális városi térségekben a hálózat centrumai a városok, bennük koncentrálnak a közszolgáltatások, s ezek a gazdasági és társadalmi versenyképesség tényezőinek befogadói. A nem városi települések a térségi együttműködés révén válnak a hálózat alakítójává, térben erősen differenciált funkciókat megtestesítve. Ezen településeknek a hálózati kapcsolatainak erősödése mellett a hagyományos szerepkörök jelentős mérséklődésével – egyes térségekben határozott leépülésével – kell számolni (Rechnitzer 2008).

Nem minden településközi kapcsolat építhető az egyenrangú partnerek önkéntes, egyszintű hálózatosodását célzó népszerű elvre, ehelyett az 1971-es OTK-ban foglalt elvek egy része rehabilitálható, rehabilitálandó (Faragó 2009). Elengedhetetlen a településhálózat differenciált szemlélete, a feladat- és hatáskörmegosztás „életképes” verziója (Murányi 2011). Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a mobilitási helyzet javulásával a helyi, de kevésbé színvonalas szolgáltatás helyett a lakosság gyakran inkább a közeli város magasabb szintű

ellátását veszi igénybe – ami tovább rontja a helyi teljesítés finanszírozási helyzetét (Faragó 2007).

Kistérségi-városkörnyéki szinten a szuburbanizáció jelenségével folyamatosan megteremtődött a háttér a települési és a térségi funkciók összemosódásának. Olyan funkciók, amelyek korábban feltétlenül helyi, településen belüli elintézészt igényeltek, mára könnyen településközi, térségi, vagy országos szintű munkába járásról, bevásárlásról vagy egyéb intézményi-társadalmi kapcsolatokról (Fleischer 2003).

A vonzaskörzetek hagyományos megközelítése tulajdonképpen centrum-periféria viszonyt ír le, ahol a vonzaskörzeti központtól függ az ellátott terület (és népesség). Ez sokak ellenérzését váltotta ki, voltak, akik a nagyobb decentralizációt szorgalmazták, azonban a szolgáltatás megfelelő szintű teljesítése, a méretgazdaságossági kritériumok sok esetben csak koncentrált teljesítést tettek lehetővé. Így a központi hely – a város – ezekben az esetekben nem funkciót von el a környező településektől, hanem biztosítja a feladat ellátását (Faragó 2007).

A településhálózat változó rendszer, magában hordozza az elhalás lehetőségét, illetve szükségességét. A települések a termelés térbeli rendjéhez igazodnak, a termelőerők változása, területi átrendeződése szükségszerűen maga után vonja a településhálózat változását. A településhálózat térbeli elrendeződéséhez a mindenkori közlekedési lehetőségek biztosítanak bizonyos rugalmasságot (Beluszky 1984). A közlekedési hálózatok térségi hatásai egy kölcsönhatás eredményeként jelentkeznek, és akkor segítik elő a térség fejlődését, ha képesek megfelelni azoknak a kívánalmaknak, amikre a térségnek az adott időszakban szüksége van. Nincsenek tehát tértől és időtől független, örökké érvényes pozitív hatásmechanizmusok: az egyik korszakban a központok megerősítése előnyös és szükséges, egy másik periódusban éppen a települések közötti kiegyenlítés elősegítése szolgálja a térség érdekeit (Fleischer 2003).

A közlekedés az egyes területek, települések gazdasági fejlődésére kedvező hatással van, a nagyobb mértékben ellátott területek általában jelentősebb gazdasági előnyhöz juthatnak (Kulcsár 1976a). A közlekedés fejlesztése továbbá több falvat kapcsolhat be olyan városi központok vonzaskörzetébe, amelyek a falvakból egy napon belül (oda és vissza) megközelíthetők (Andorka 1979). A közlekedés, mint 20. századi technikai lehetőség így feltétlenül alapul szolgált a településhálózat átalakulásához és a szuburbanizáció létrejöttéhez (Fleischer 2003).

4. ábra: A helyi munkaerőpiaci vonzaskörzetek ingázási intenzitása
(forrás: Salamin-Radvánszki-Nagy 2008)

2008-ban a VÁTI készített kutatási jelentést a hazai településhálózat helyzetéről, melyben a szerzők a következő pontokban foglalták össze a településhálózat legfontosabb problématerületeit (Salamini-Radvánszki-Nagy 2008):

1. Sűrűsödési és átrendeződési konfliktus, mely a nagyobb városok körüli szuburbanizáció és a városi szétterülés (urban sprawl) problémáit foglalja magába.
2. Csomópontok gyengesége, csomópontok kihívásai: a probléma alapját a funkciójukat nem megfelelően betöltő kisvárosok jelentik, melyek közül az egy-egy üzemre építő gazdaságú kisvárosok instabilitása településhálózati kockázatot jelent, az újonnan városi rangot szerzett települések pedig nagyságukat, funkciójukat tekintve sok esetben nem képesek térszervező feladatot ellátni.
3. Hiányok/lyukak a hálózatban: lefedetlen terek a városhálózatban, perifériák, szegregálódó kistelepülési rendszerek (vidéki gettók).
A 2. pontban bemutatott „látszat” városok környezetében elhelyezkedő kisebb településekről a tényleges központok elérhetősége problémás, a falvak életminősége csökken. A probléma kifejezetten a funkcionálisan városhiányos térségekben jelentkezik.
4. Hálózati kapcsolatok, hálózati kohézió.
5. Hálózatmenedzsment.

A felsorolt pontok közül főleg a 2. és 3. pontokban bemutatott problémák érzékelhetők a kistelepüléseken, a településhálózati torzulás főleg a kedvezőtlen fekvésű falvakban okoz problémát.

Fejlettségi különbségek a rendszerváltozás következtében

A szocializmus évtizedei alatt az ország térszerkezetére a területi kiegyenlítődés volt a jellemző, a szocialista időszak végére az egyes országrészek, megyék közötti fejlettségi különbségek jelentősen mérséklődtek. A lakosság életkörülményeit elsősorban nem az határozta meg, hogy az ország mely területén, hanem hogy milyen típusú és méretű településen élt, mivel a gazdaság, a jövedelem, az életkörülmények és az ellátási színvonal közötti különbségek a településhierarchia mentén mutatkoztak: a települések alsóbb szintjei felé haladva nőttek, s erőteljesen polarizálódtak (Kovács 1984, Dövényi 2003). Ezen időszakban a térszerkezet modernizálódása mellett a településhálózat csak formailag modernizálódott, a falu és a város közötti jelentős életkörülmény-különbségek megmaradtak (Enyedi 1996).

A rendszerváltozás következményeként megváltoztak a korábban megszokott viszonyok. A gazdasági döntések helyben születtek, a helyi önkormányzatok szerepe megerősödött, ám a gazdaság nagyfokú leépülése új regionális folyamatokat indított el (Enyedi 1996).

A településtípusok közötti differenciák mérséklődtek, a fejlettség és az életszínvonalbeli különbségek a településhierarchia helyett elsősorban térségi, regionális szinten rajzolódtak ki. A szocializmus tervezett településhálózati rendszeréhez képest az átalakult piacgazdasági viszonyok jelentős térszerkezeti változásokat eredményeztek, melyek közül kiemelkedik az észak-magyarországi területek ipari depressziós válságterületté válása és a korábban prosperáló agrárövezetek gazdasági hanyatlása. Ennek következtében a hazai térszerkezetben nagy kiterjedésű, összefüggő elmaradott falusi térségek, ún. válságrégiók alakultak ki külső és belső perifériaként (Csatári 1994, Enyedi 1996, Dövényi 2003). A külső perifériához tartoztak a határ menti területek – Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, továbbá Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar Békés és Baranya megye határ menti területei –, míg a gyenge közlekedési feltártságú és nehezen megújuló gazdaságú belső perifériákat a Jász-Nagykun-Szolnok és Heves megye határán húzódó területek, a Közép-Tiszavidék, a Tiszazug és a Felső-Kiskunság területei alkották (Csatári 1994, Enyedi 1996, Beluszky-Sikos 2007).

A településhálózat átalakulásának legjellemzőbb vonásai a földrajzi dekoncentráció és a területi differenciálódás volt, mely regionális átalakulásokat eredményezett. A mezőgazdaság szerepének további csökkenésével, a korábban fejlett iparvidékek súlyos gazdasági-foglalkoztatási válságával, és a klasszikus szuburbanizációs folyamatokkal (városkörnyékek benépesedése, periférikus településekről való elvándorlás) párhuzamosan megtörtént bizonyos rurális térségek felemelkedése: a hosszú ideig stagnáló nyugati határ menti övezetek az országhatáron átnyúló térkapcsolatoknak köszönhetően gyors fejlődésnek indultak (Enyedi 1996, Kovács 2003).

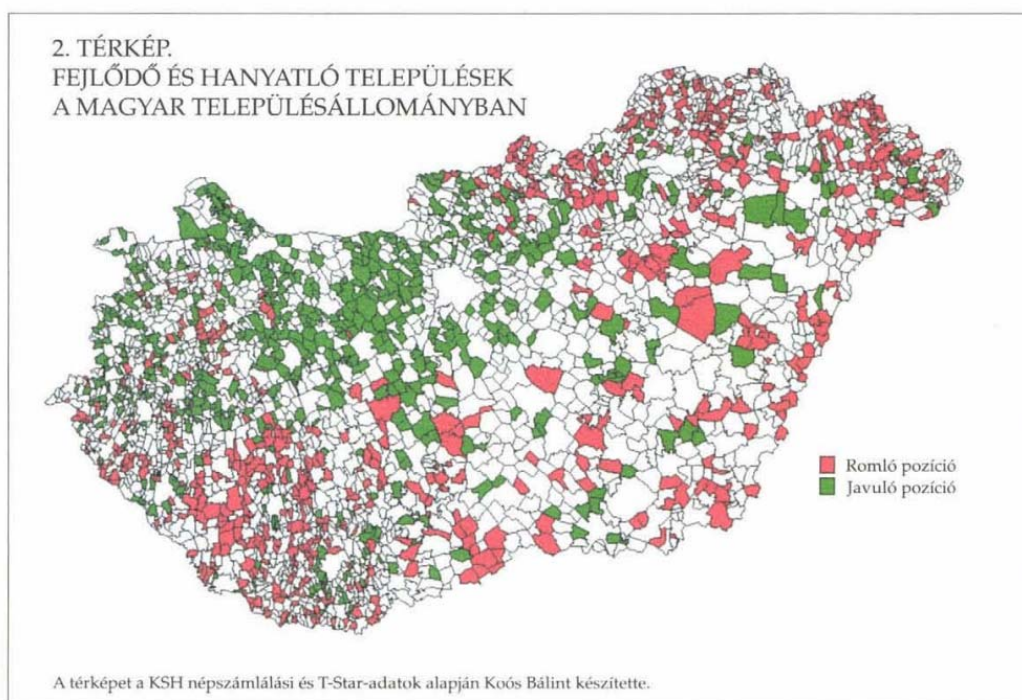
A folyamatok következtében a falusi életkörülmények földrajzi differenciáltsága erősödött, számottevő különbségek jelentkeztek a foglalkoztatás és a jövedelem tekintetében. Emellett a piacgazdaság terjedése miatt két új szelektáló tényező jelent meg, mely kitüntetett szerepet kapott a piacgazdasághoz való alkalmazkodás képességében: a helyi társadalom szerkezete (kor, iskolázottság, etnikum stb.) és a földrajzi fekvés. A magyar faluhálózatot a rendszerváltást követően így alapvetően az alkalmazkodó képesség differenciálta (Enyedi 1994).

Az ezredfordulót követően Bódi Ferenc és Fekete Attila tanulmányában azt vizsgálta, hogy miként nőtt a különbség a fejlett és az elmaradott települések között az 1990-es években. Ennek során az átlagosnál fejletlenebb településeket (összesen 1758 település) négy kategóriába sorolták: leszakadó települések (38), elmaradó települések (366), stagnáló települések (788) és fejlődő települések (566). Eredményeik azt mutatták, hogy a rendszerváltást követő tíz év fejlettségi változásai nem az elmaradottságot hordozó tényezők szerkezetének átalakulásában mutatkozik – mert pl. az infrastrukturális különbségek csökkentek –, hanem belső struktúrájuk átrendeződésében. Ez a folyamat összefügg a társadalmi változásokkal (és a települések aprózódásával). Míg a leszakadó és az elmaradó települések átlagos népességszáma tíz év alatt több száz fővel csökkent (az átlagos népesség a leszakadó településeknél 660 helyett 410 lakos, elmaradó településeknél pedig 1225 helyett 900 lakos), addig a nagyobb lélekszámú települések egy évtized alatt egy kategóriával feljebb léptek. Így a településnagysággal összefüggésben megtörtént az átlagosnál fejletlenebb települések hálózati átrendeződése, a leszakadó falvak átlag lakosságszáma 500 fő alattivá, míg a stagnáló, fejlődő falvak lakossága 1000 fő felettivé vált (Bódi-Fekete 2005).

A falvak polarizálódása, a lakóhelyi és rekreációs funkciók példátlan megerősödése, illetve a lakó- és munkahely egységének megbomlása következtében a faluhálózatban nyertesek és vesztesek jöttek létre. A regionális folyamatok változása új jelenségeket okozott, a lakó- és munkahely megbomlása miatt – a munkahelytől való távolságtól függően – „luxusgettók” vagy „falusi gettók” jöttek létre, s egyre elterjedtebbé vált a falusi ingatlanok üdülőként való hasznosítása is – ahol az üdülők csak a települési előnyöket élvezik (Kovács 2003).

Fenti folyamatok eredményeként új, korábban nem ismert falutípusok jöttek létre, mint például a szegregált falvak, vagy a szuburbiák – melyeket a 2.1.2. fejezetben mutattuk be (Kovács 2003).

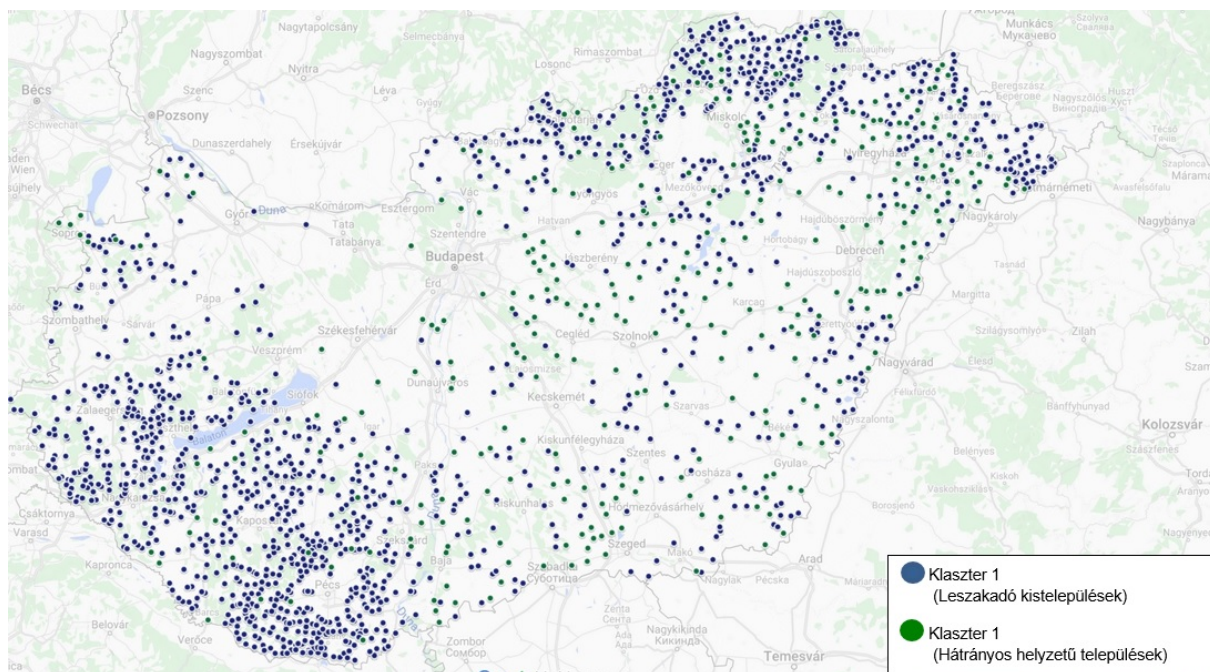
A rendszerváltást követően tehát a falvak fokozódó differenciálódása és fejlettségi különbségeinek növekedése vált a falufejlesztés nagy problémájává, mivel a legfejlettebb és leglepültebb falu között lényegesen nagyobb volt a különbség, mint a város és a falu között (Kóródi 2004).

5. ábra: Fejlődő és hanyatló települések a magyar településállományban
(forrás: Kovács 2008)

Rechnitzer János a 2000-es évek folyamatait vizsgálva a településhálózat fejlesztése során négy forgatókönyvet vázolt. Ezek közül a tendenciák folytatása esetén („a változatlanul változó jövő”) a hálózat nem városi elemei tekintetében eltérő fejlődést prognosztizált: lesznek csökkenő lakosságszámú, ám fejlődő, karakterüket megtartó falvak, fokozódó urbanizált formában, míg mellette a látványos eróziójú falvak értékvesztett, „lelakott” településként jelennek meg – mely a „faluerózió” új, természetes formája (Rechnitzer 2008).

A területi egyenlőtlenségek ugyanezen mértékét mutatja a Belügyminisztérium Önkormányzati Koordinációs Irodája által készített kutatási jelentés is. Ebben a hazai falvakat a lakónépség függvényében három-három klaszterbe sorolták 2000 fő felett és alatt egyaránt. A 2000 fő alatti klaszterekhez a leszakadó kistelepülések, a hibrid törpefalvak és a fellendülő kistelepülések tartoznak, míg a 2000 fő feletti klasztereket a hátrányos helyzetű települések, a vonzásterületi települések és a kisebb vonzerejű alközpontok alkotják. A 2000 fő alatti és feletti településcsoportok első-első klaszterét (leszakadó kistelepülések és hátrányos helyzetű települések) egymás mellé rendezve látható, hogy a két klaszterrendszer első kategóriái – tehát ahol a legelmaradottabb települések találhatók – együtt ábrázolva két nagyobb foltba tömörülnek Magyarország délnyugati és északkeleti szegletében. Ezek a települések szinte teljesen lefedik az Alföldet (leszámítva annak dunántúli részét), az Északi-középhegységet és a Dunántúli-dombságot. Ezzel szemben a Dunántúli-középhegység, a Kisalföld és az Alföld dunántúli részének területén csak elvétve találhatók első klaszterbe sorolt települések, a rosszabb helyzetű települések inkább az Alpokalja kevert összetételű északi részén találhatók. Mindez megerősíti, hogy a települések hátrányos helyzetének a kialakulásában szerepe van a területi elhelyezkedésnek is, a település lakosságszámától függetlenül (Illésy-T. Nagy-Számadó 2019).

6. ábra: A Leszakadó kistelepülések (a 2000 fő alatti lélekszámú települések első klasztere) és a Hátrányos helyzetű települések (a 2000 fő feletti lélekszámú települések első klasztere)
(forrás: Illésy – T. Nagy – Számadó 2019)

2.1.5. Társadalmi változások

„Minden település tehát, akár tömör, akár szétszórt, akár kicsi, akár nagy, egy-egy társadalmi csoportot formál.” (Erdei 1940)

Az európai nagyvárosok fejlődése következtében a 19. század végétől kezdve igen nagy volt a különbség a városok és a falvak lakosságának életszínvonala között, mely a két világháború között is csak alig változott. A falvak lakossága ekkor hatalmas szegénységben élt, többségük „alig élt”, illetve „csöndesebben vagy sebesebben haladt a pusztulás felé” (Andorka 1994). A II. világháborút követően ezek a társadalmi különbségek mérséklődtek, sőt, egyes kutatók szerint a lényeges különbségek meg is szűntek: „a mai magyar társadalomban a falu és város közötti antagonisztikus ellentmondások nem léteznek, sőt társadalmi különbségük is csekély” (Enyedi 1980).

Urbanizáció, agglomerálódás, vándorlás

A helyzetet közelebbről vizsgálva érdemes áttekinteni az ebben az időszakban lezajlott tényleges folyamatokat. Egyes kutatások szerint a népességmozgások folyamatos lakosságszám-csökkenést mutattak, 1960 és 1990 között 750 000 fő volt a vidék népességvesztése (Kovács 2008). Ezt az állítást más kutatások árnyalják, melyek szerint nagyarányú népességcsökkenés nem történt, a vándorlási mozgalom egyenlege csekély, helyette a településkategóriákon belül – a gazdasági, foglalkoztatási változásokkal összefüggésben – nagyarányú népességcsere zajlott le. Ennek során a faluból városba költözés volt a legjelentősebb (és legismertebb) folyamat, azonban hasonlóan markáns folyamatként jelent meg a városból falura költözés is. Az 1970-es évek elején például a községekből a városokba illetve a fővárosba költözötték száma 237 000 fő (melyből 77 000 ember végleg, 160 000 ember ideiglenesen költözött el), míg a Budapestre illetve a vidéki városokból a

községekbe vándorló emberek száma 190 000 fő: 40 000 állandó jelleggel, 150 000 ideiglenesen (Klinger-Nagy 1976). Így a községek népességszáma helyett a teljes társadalomhoz viszonyított népességarányuk csökkent jelentős mértékben, ellentétben a városokkal, melyeknek mind a lakosságszáma, mind az aránya növekedett ezen időszak alatt. Míg a városi lakosok száma 1949 és 1970 között 1,2 millió fővel nőtt, addig ugyanezen időszak alatt a falusi lakosok száma mindösszesen 150 000 fővel csökkent (Kulcsár 1976b). A községek népességének aránya pedig – az országos lakosságszám növekedésével párhuzamosan – csökkent, míg 1870-ben (a mai Magyarország területén) Magyarország lakosságának 75%-a élt községekben, addig a századfordulóra ez az arány 66%-ra, a II. világháborúra 60%-ra, míg 1970-re 55%-ra csökkent (Klinger-Nagy 1976). Ez az arány 2018-ban már csak 30% volt (Virágh-Szepesi 2018).

A változásokban fontos szerepet játszott az urbanizáció. A gyorsuló urbanizáció ugrásszerűen növelte a városok és városlakók számát. Míg 1945-ben 56, addig 2003-ban már 256 várost tartottak nyilván, s a városlakó népesség aránya addigra meghaladta a 65%-ot (Kovács 2004). A településhálózat és a társadalom folyamatos urbanizálódása következtében a fiatalok városokba történő elvándorlása felerősödött, így a vidéki falvak népessége csökkent, s a társadalom előregedett (G. Fekete 2015). Az urbanizáció térhódításával ráadásul lényegesen megnőtt a lakófalvak jelentősége is – s vele párhuzamosan csökkent az agrárfalvak súlya (Lettrich 1982). Ez jelezte, hogy a városnövekedés nemcsak a fejlődés jele, hanem a gyengesége is: a falusi térségek elmaradottságáé. *„A városnövekedés fő forrása a falusi válság és nem az urbánus fejlődés”* (Enyedi 1980). Ugyanakkor az elvándorlás és a foglalkoztatás (városi ingázás) révén csökkent az agrár túlnépesedés, így *„helyreállt a vidék eltartó képessége és népességszáma közötti egyensúly”* (Csatári 1994).

A faluhálózatban egyidejűleg kétféle, egymással ellentétes irányú mozgás zajlott, melyek a nagyságrendi szerkezetet módosították: a nagyobb (5000 lakos feletti) településeken nőtt a népesség száma, s fokozódott a népességkoncentráció folyamata, míg az apró- és kistelepülésekben egy – a középfalvak tetemes hányadát is érintő – népesség lebontódási folyamat zajlott, ami a faluhálózat további felaprózódását siettetette (Lettrich 1982). Ez azonban nem jelentett országos, vagy regionális méretű falusi elnéptelenedést, a falusi népesség csökkenése és az elvándorlás nem vált általános jelenséggé (Enyedi 1977, Enyedi 1980). A II. világháborút követő 30 évben a teljes falusi népesség alig csökkent annak ellenére, hogy ez időszakban a hazai történelem legnagyobb ipar- és városfejlesztési szakasza játszódott le. A népességmozgás e szakaszát ezért nem lehet egyszerűen falu-város irányúvá leegyszerűsíteni, igen erőteljes vándorlás folyt a falusi térségen belül is (Enyedi 1977).

A körülmények megváltozásának következménye volt a budapesti agglomeráció országos szinten is kiemelkedő fejlődése. Az agglomerálódás alapvető feltétele a településhálózaton belüli autonóm településrendszerek (település-együttesek) felbomlása, s a településhálózat hierarchikus rendszerének kialakulása (Köszegfalvi 1980), ennek ellenére a rendszerváltást követően hatalmasra duzzadt agglomerációban a centrum-periféria viszony az idő előrehaladtával mérséklődött (Beluszky-Sikos 2007). Ennek oka, hogy a rendszerváltás környékén a főváros munkaerőigénye csökkent, így a kívülről érkezők száma is csökkent az agglomerációban. Ezzel párhuzamosan a Budapestre való kitelepedés hatalmas mértékűvé vált (több település esetében 70% feletti a fővárosból érkezők száma), így a fővárosi agglomeráció rohamosan növekedésével egyidejűleg a társadalmi összetétele is megváltozott, a munkások mellett értelmiségiek, vállalkozók költöztek be a településekre. Rengeteg vállalkozás is települt az agglomerációba, melynek járulékos hatásai a települések társadalmi és gazdasági súlyát erősítették, akik közül sokan városi rangot szereztek, ezzel is csökkentve perifériális szerepüket (Beluszky-Sikos 2007).

A falvak társadalmának korszerkezetét tekintve, a változás a szocializmus időszakában nem volt drasztikus. Bár a községi népesség kormegoszlását az öregedés jellemezte, de a

rendszerváltáshoz közeledve ez a kormegoszlás nem nagyon tért el a vidéki városokétól, a Budapestinél pedig egyenesen fiatalabb volt. Az ország gyermekkorú lakosságának közel 61%-a élt falvakban, a falusi gyermekek (15 év alatt) aránya 23% volt, mely jelentősen meghaladta a városokét. (Budapesten ez az arány 14%, a vidéki városok esetében 23%.) A munkaképes korúakat tekintve a fiatalok aránya elmaradt a városokétól, de az idősebb munkaképes korúaké közel megegyező volt. Az öregkorúak aránya megegyezett az országos átlaggal (17%) – alacsonyabb volt, mint Budapesten, de magasabb, mint a vidéki városokban (Klinger-Nagy 1976). Kijelenthető tehát, hogy a falusi népesség általános elöregedése nem volt tapasztalható, a kihalással fenyegető vészes elöregedés csak lokális jelenséggé mutatkozott (Enyedi 1977, Enyedi 1980).

Napjainkban a társadalom korszerkezetét nézve még mindig pozitív a mérleg, nem jellemző az elöregedés. Több a gyerek, kevesebb a nyugdíjas, mint az ország nagyobb településeiben, s a falvakban élők aktivitása nő: 2017-ben 184 ezerrel több volt az aktív kereső, mint 2011-ben (Virágh-Szepesi 2018).

7. ábra: Aktív keresők, nyugdíjasok és gyerekek lakosságon belüli aránya 2017-ben
(forrás: Virágh-Szepesi 2018)

Társadalmi átrendeződés

A II. világháborút megelőzően a magyar társadalom átalakulását, mozgását fékezték a kialakult viszonyok (az iparosodás lassú üteme és a falu és a város közötti különbségek), s a társadalom is jóval zártabb volt: az egyének társadalmi helyváltoztatására, foglalkoztatási átrétegződésére igen kevés esély és lehetőség mutatkozott. A szocializmusban az iparosodás és a mezőgazdaság átszervezése megváltoztatta a viszonyokat, így a társadalmi mozgás megindult. Az iparosításhoz szinte kizárólag a falu biztosította a munkaerő-szükségletet, a parasztság vált a munkásosztály utánpótlásának fő forrásává, mely az 1960-70-es években elsősorban a falusi társadalom szerkezetében hozott létre jelentős változásokat. A széles agrártömegek átrétegződése azonban sok esetben lakóhely-változtatás nélkül ment végbe, tehát a társadalmi mobilitás nem kapcsolódott egybe hasonló mértékű földrajzi mobilitással (Vágvölgyi-Kulcsár 1976).

Az átrétegződésnek sajátos módja valósult meg. Kialakult egy átmeneti réteg, amely nem nevezhető sem paraszti, sem a hagyományos értelemben vett munkásrétegnek. Az átmeneti réteg számszerű növekedése azonban nagymértékben hozzájárult az addig homogén falusi társadalom felbomlásához (Vágvölgyi-Kulcsár 1976).

A rendszerváltás ismét jelentős változásokat hozott a falusi közösségek életében. A rendszerváltást követően a falusi társadalmak önszerveződése újraindult, ugrásszerűen megnőtt a civil szervezetek száma (Enyedi 1994, Ragadics-Varga-Füzesi 2007). Ezek azonban sok esetben kis hatékonysággal működtek és csekély társadalmi jelentőséggel bírtak. A szűkös források miatt ráadásul a civil szervezeteket gyakran konkuráló magatartás jellemezte az (adott térség fejlődése szempontjából) előnyös kooperáció helyett (Ragadics-

Varga-Füzesi 2007). Az önszerveződés és az érdekérvényesítés területén a rendszerváltás óta így ellentmondásos folyamatok érvényesültek. A civil szerveződések száma másfél évtized alatt jelentősen megnőtt (60 ezer szervezet), azonban a 2000-es évek közepén ezek közel harmada nem, vagy alig működött. Ehhez hasonló probléma, hogy sok település hiába volt képes a rendszerváltást követően a helyi társadalmát integrálni, települési identitását felerősíteni, s adekvát jövőképet kialakítani, az ezt követő másfél évtizedben mindez szertefoszlott. A lakosok életmódja, anyagi helyzete polarizálódott, szolidaritásuk, szociális érzékenyséjük megszűnt. „*A reménykeltő integráció helyett egy rossz értelemben vett individualizáció következett be.*” (Böhm 2005)

A társadalmi megújulás elmaradása mellett azonban a rendszerváltást követő új regionális folyamatok társadalmi következményei is komoly nehézségeket okoztak. Az ingázás általánossá válása fellazította a falusi társadalmi közösségeket, csökkent a helyi társadalom közösségi élete, nőtt a falusi társadalom labilitása (Csatári 1994). A falvakba kiköltözők két csoportra oszlottak: azok, akik „megtehették” és azok, akik „rákényszerültek”. Mindkét csoport anyagi okok miatt költözött, azonban a folyamat következtében a faluállomány földrajzi fekvés szerint differenciálódott, a rosszabb fekvésű településeken az elszegényedés és az elnéptelenedés elkerülhetetlenné vált (Kovács 2008). Ezen területeken (főként peremvidéki tájak) a helyi gazdaság összeomlott, a falvak lakosságát a nagyipari központokból (városi munkahelyekből) tömegesen kiszoruló, új munkahelyekre be nem jutó, képzetlen munkaerő alkotta, így a falvak térbeli differenciálódása, s a szegregációs folyamatok tovább erősödtek (Kovács 2008). Ráadásul a jövedelemcsökkenés és a munkanélküliség következtében – vagy azzal párhuzamosan – az elégedetlenség, a lelkiállapot problémái, az anómia és az elidegenedés is nagyobb mértékben sújtották a falusi lakosságot, mint a városit, illetve – legkevésbé – a fővárosit. A rendszerváltás vesztesei közül így aránytalanul sokat – s a nyertesek közül aránytalanul keveset – találunk a falvakban (Andorka 1994).

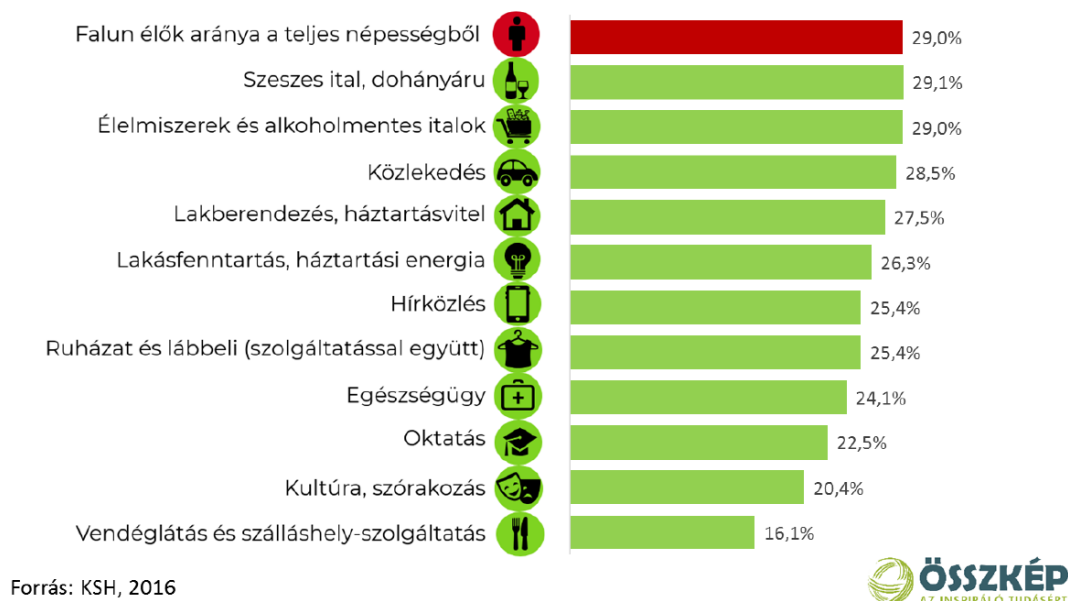
Összességében a rendszerváltás következményei polarizálták, s egyszersmind differenciálták a falusi társadalmakat. Böhm Antal négy féle falusi társadalmat különböztetett meg: a vegetáló és agonizáló települések társadalmát (aprófalvak, depressziós övezetek, határszélek), a prosperáló falvak társadalmát (kedvező földrajzi fekvés, jó munka- és piaci lehetőségek), a kreatív települések társadalmát (kedvezőtlen körülmények ellenére sikerek) és a tradicionális, új keletű és pártpolitikai ellentétek által megnyomorított helyi társadalmakat (Böhm 1995).

Társadalmi értékek, életminőség

A társadalom átrendeződése és az életkörülmények változása mellett hatalmas fordulat történt a társadalmi normák terén (is): míg a régi, tradicionális faluban az értékrendszer egyik legfontosabb „mérceje” a gazdálkodási környezet volt, s a parasztsalád élete, szemléletmódja elsősorban a földhöz kötődött, addig a II. világháborút követő változásokkal a föld birtoklása elveszítette kizárólagos jelentőségét. A földcentrikus szemléletmód szinte teljesen eltűnt, helyette a városi emberek értékrendszere került előtérbe. Az értékváltozás következtében azok az értékek kerültek előtérbe, amelyek az egyén életét könnyítik, életvitelét humanizálják. Az új értékek és a városi minták elterjedése összefüggött a falusi társadalom zártságának fellazulásával, a falu és a város közötti különbségek jelentős csökkenésével (Vágvolgyi-Kulcsár 1976).

A falu és a város közötti alapvető különbséget összességében a vidéki lakosság és annak életformája jelenti. A vidéki életforma alapvetően természet-, hagyomány- és cselekvésorientált, a falusi emberek szabadidejükben is sokszor tevékenykednek a ház körül, a kertben, és gyakran közösségi munkát végeznek. Ezt nevezik „falusi aktív kultúrának” (Henkel 2012).

A falusi életmód mai viszonyait Virágh Enikő és Szepesi Balázs foglalta össze a statisztikai adatok alapján. Ezek alapján bár a falusi élet olcsóbb, a jövedelmi elvárások szerényebbek, ez nem ellensúlyozza eléggé az alacsony jövedelmeket. Éppen ezért a falvakban turizmusra, vendéglátásra, szórakozásra, kultúrára, sportra kevesebbet költenek. Főleg azért, mivel a magasabb szintű szolgáltatásért (étterem, diszkó, mozi) sokat kell utazni, míg a helyi események (falunap, focimeccs, művelődési ház programjai) ingyenesek. A vendéglátás helyett inkább főznek, esznek otthon, s jellemzőbb a „csináld magad” hozzáállás is: a ház körüli teendők, kertészkedés sokkal inkább része a falusi, mint a városi életnek (Virágh-Szepesi 2018).

8. ábra: Falvak részesedése a teljes költségéből (forrás: Virágh-Szepesi 2018)

Ennek köszönhetően a falusi népesség átlagosan kétszer jobban elégedett lakókörülményeivel, mint a nagyvárosi lakosság. Ez jelenti a helyi identitás alapját, a lakosság szoros kapcsolatban áll lakóhelyével, sajátjának érzi azt (Henkel 2012).

Társadalmi igények a 21. században

Az új évezred második évtizedét vizsgálva megállapítható, hogy mára a falvak megváltozott szerepköre mellett a velük szemben támasztott társadalmi igények is nagymértékben változtak. A falvak „városiasodása” sokszor alapvető elvárás, a lakosság részéről egyidejűleg merül fel igényként a helyben elérhető szolgáltatások kínálatbővülése és minőségének javítása, valamint a környező városi centrumok gyors elérése (Henkel 2012). Az urbanizáció, a gazdasági fejlődés és a tömegkommunikációs eszközök megjelenésével a falusi értékrend és gondolkodásmód átalakulása már az 1960-as évektől megfigyelhető, akárcsak a falusi társadalom modernizációs igénye (Enyedi 1980). Ráadásul a városiasodás következtében a falvakban is egyre inkább elterjedtek a városias magatartás- és életformák, így, míg korábban az agrárjellegű falvak soraiból szigetszerűen emelkedtek ki a tőlük funkcionálisan, arculatilag különböző városok, mint központi helyek, mára ez a különbség sok esetben eltűnt (Enyedi 1980).

„A vidéknek és mindenekelőtt a helyi közösségeknek nagyobb részt kell vállalniuk és jelentősebb szerepet kell játszaniuk az intelligens és fenntartható gazdasági fejlődésben, az pedig az EU és tagállamainak feladata, hogy új lendületet adjanak a vidékfejlesztésnek. Vonzóbbá kell tennünk a vidéki életet, különösen a fiatalok számára” – jelentette ki Tom Jones, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság tagja (Dassis 2018).

A vonzerő növelésének szükségességére utal az is, hogy a digitalizáció korában, a felgyorsult városi életforma ellentétéként tekintenek a falura (Henkel 2012), s mind nagyobb súllyal jelenik meg a nyugodt lakókörnyezet, s a „falusi” életforma. Felértékelődött a vidéki (természetközeli, egészséges stb.) életmódideálok megvalósítását kínáló falu és leértékelődött a zsúfolt, környezetszennyezéssel terhelt nagyváros (Kovács 2008).

A 2.1.4. fejezetben bemutatott közlekedési változások következtében a helyben elérhető szolgáltatások szerepe csökkent a korábbiakhoz képest. Míg Enyedi György 1977-ben megjelent publikációjában a falusi életkörülményeket és az életszínvonalat a szocializmus idején a városi ellátás mértékéhez viszonyítva csoportosította (Enyedi 1977), addig napjainkra a társadalmi mobilitás növekedésének következtében az alapellátás jelentősége csökkent (Beluszky-Sikos 2007), s a lakossági igények a településhálózatban betöltött szerep és a vonzerő területére irányulnak. (A településhálózat változásairól és mai állapotáról a 2.1.4. fejezetben hosszabban értekeztem, így a következőkben a vonzerő szerepére szeretnék koncentrálni.) A vonzerő alapvetően turisztikai fogalom, jelentése is a turizmus területéről eredeztethető, azonban a lakosokért folytatott, „piacgazdasági körülmények között zajló” települési versenyben (Salamon-Radvánszki-Nagy 2008) a vonzerő a kistelepülések esetében is fontos tulajdonsággá vált.

A turisztikai vonzerő az adott terület értékes adottsága, mely felkelti az emberek érdeklődését, s odavonzza őket. A turisztikai attraktivitás tehát a célterület kiinduló alapeleme, s az eltérő motivációkon alapuló vonzerők sokasága jelenti a tényleges turisztikai kínálatot (Kardos 2007). Adott terület (vagy település) turisztikai vonzerejét, lehetőségeit alapvetően a természeti adottságok határozzák meg, ehhez kapcsolódnak az idegenforgalmi szempontból jelentős művi (épített) értékek, valamint az emberi tényezők (kultúra, tradíciók stb.). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a természeti, a művi és az emberi értékek csupán a lehetőséget teremtik meg a turizmus számára, tényleges vonzerővé az egyéb társadalmi-gazdasági tényezők megfelelően összehangolt kapcsolatrendszere révén válnak (Fekete 2005). A természeti és (vagy) emberi vonzerők mindaddig csak potenciális erőforrások, amíg nem teljesítik az attrakcióvá válás feltételeit.

A vonzerők hatókörét vizsgálva megkülönböztethetünk nagy hatótávolságú, önálló utazási döntést befolyásoló tényezőket (hazai, nemzetközi vonzerő), valamint kisebb, desztinációs jellegű, tartózkodási időt növelő (regionális, helyi jelentőségű) attrakciókat⁶ – vagy azzá fejleszthető vonzerőket (Dávid-Jancsik-Rátz 2007, url 7).

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy napjainkra a turizmus szerepe – és értékelése – nagymértékben nőtt, az országos és helyi politika egyaránt felismerte a turizmus életminőség-növelő hatását, így az önkormányzatok (is) egyre nagyobb súlyt helyeznek a turizmusban rejlő gazdaságösztönző, gazdaságélénkítő lehetőségekre (Michalkó-Rátz 2019). Fokozottan igaz ez a kistelepülésekre, hiszen itt a (falusi) turizmus vonzereje a természet közelsége, a megőrzött hagyományok és a falusi vendégszeretet, családiasság (Szabó 2011). A vándorlási (ingázási) trendeket figyelembe véve ráadásul a városlakók számára erősen felértékelődött a természeti környezet, az itt töltött idő fontossága a jövő generációi számára is alapvető. Így a turisztikai élmények mellett a falusi környezetben – második otthonként – eltöltött idő alternatív életformává válik, melynek következtében a turisztikai kínálat bővülése a helyi közösség szabadidő-eltöltését és jólétét is szolgálja (Sulyok-Madarász 2019).

⁶A kistelepülések esetében a lokális attrakciók azok a turizmus- (és falu)fejlesztési eszközök, amelyekkel a falu vonzereje növelhető a látogatók és beköltözők számára.

2.1.6. Vidéki kistelepülések (falvak) az új évezredben

A korábbi fejezetekben bemutatott társadalmi-települési folyamatok következtében ma Magyarországon 2809 faluban 2 millió 889 ezer ember él – ez a lakosság közel 30%-a (Virágh-Szepesi 2018). A statisztikai adatokat vizsgálva megállapítható, hogy „*szerényen él, de egyáltalán nem sorvad a magyar falu*”, ezt erősítik az alacsony, azonban gyorsan növekvő jövedelmek, a szerény és tradicionális fogyasztás, a tágas lakások, a helyenként hiányzó közművek és az egyre több dolgozó ember (Virágh-Szepesi 2018).

„*A falusi élet tágasabb, tradicionálisabb és szegényebb, legyen bár kényszer vagy szabad választás eredménye. Van, akit vonz a városok jobb megélhetést nyújtó, nyüzsgő élete, mások pedig pont a zsúfoltság és a lüktetés elől, az olcsóbb ingatlan vagy a nagyobb kert miatt költöznek falura. Más a története az üdülőfalvaknak, a nagyvárosok alvótelepüléseinek és a szegényebb vidékek elnéptelenedő településeinek. Összességében azonban az adatok azt mutatják, hogy a magyar falu él és virul. Több a gyerek és kevesebb a nyugdíjas, mint a városokban, az itt élők jövedelme pedig jóval gyorsabban nő, mint az országos átlag*” (Szepesi-Csité-Balás 2018, Virágh-Szepesi 2018).

Falvaink jelene sokszínű, s jövőjük, életpályájuk, „sorsuk” is merőben eltérő lehet. Ez a jövő számos részletében nem látható előre, így számos megalapozatlan, előítéleteken, vélekedéseken alapuló feltételezés fogalmazódik meg e kérdésben. A falvak életében ráadásul gyors változások is bekövetkezhetnek kicsinységük, egyoldalú szerepkörük, kötődésük („egy lábbon állás”) következtében (Beluszky-Sikos 2011). A „magyar falu” és a „magyar vidék” ugyanakkor a közhiedelemmel ellentétben nem a romlás évtizedeit éli, bár markáns különbségek tapasztalhatók a falvak, s helyi társadalmak helyzetében. Egyaránt találhatók felszálló ágban levő falvak kiegyensúlyozott helyi társadalommal, elfogadható életkörülményekkel, munkaerő-piaci helyzettel, szolgáltatásokkal, reménykeltő jövőképpel, valamint végletekig elszegényedett, kiszolgáltatott lakosságú kistelepülések, melyek helyzetét kicsinységük, vagy (a helyi gazdaság hiánya következtében fellépett) ellehetetlenült munkaerő-piaci helyzetük nehezíti (Beluszky-Sikos 2011). Ez is igazolja azt az alapfeltevést, mely szerint minden község egyedi, „megismételhetetlen” (Beluszky-Sikos 2011), s sajátos problémákkal küzd, azonban a jövedelmi és népességi adatokat részletesen elemezve megállapíthatjuk, hogy összességében a magyar falu nem sorvad, a településtípusok lakossági aránya – a térségek közötti népességmozgás ellenére – nem változott (Szepesi-Csité-Balás 2018). Glatz Ferenc szerint pedig egyenesen „*nem igaz, hogy csak kudarcok térsége a vidék, a magyar vidék sikeres közösségek, vállalkozások tárháza*” (Glatz 2010).

Vidék felértékelődése, vidékfejlesztés, vidékpolitika

A rendszerváltozást követő évtized viharos társadalmi folyamatait követően hazánkban az ezredforduló környékén vált meghatározóvá a vidéki térségek fontossága és a vidékfejlesztés. A vidékfejlesztés európai vonatkozásban már korábban hangsúlyosabb szerepet kapott, a vidékfejlesztési politika Európában a Közös Agrárpolitika történelmi kialakulásának részeként fejlődött (Popp-Oláh 2016). Ennek során előtérbe került a többfunkciós európai agrármodell, amely a közös agrár- és vidékpolitikát erősíti (Ángyán-Menyhért 2004). A modellnek része a „multifunkcionális” mezőgazdálkodás, a környezet- és tájgazdálkodás, melynek feladatai két nagy körbe sorolhatók: a piac által szabályozott termelési feladatok (élelmiszer célú és nem élelmiszer célú termékek, ez utóbbiak közé tartoznak pl. a megújítható nyersanyagok, energiaforrások), valamint a körzettel, a tájjal, a földdel kapcsolatos környezeti-, társadalmi-, foglalkoztatási- és kultúrfeladatok. Ezek közé tartoznak a „nem importálható közjavak”: az élelmiszerbiztonság, a kultúrtáj ápolása, a biodiverzitás fenntartása, a társadalmi és biológiai élettér megőrzése, az ökológiai infrastruktúra fenntartása

és az ökológiai stabilitás, a népességmegtartás, a munkaerő kiegyenlítés és a paraszti értékek ápolása (Ángyán-Menyhért 2004).

Európai viszonylatban a vidékfejlesztés az 1990-es években kapott kifejezetten nagy hangsúlyt, ez időszakban, 1996-ban fogadta el többek között az Európa Tanács a Vidéki Térségek Európai Chartáját (url 8), valamint az írországi Cork-ban lezajlott konferencián is ekkor fogalmazták meg a vidékfejlesztés alapelveiről szóló Cork-i deklarációt (url 1), melyet 2016-ban egy újabb konferencia eredményeként – Cork 2.0 – fejlesztettek tovább (url 12). A Vidéki Térségek Európai Chartája azon alapelveket fogalmazza meg, amelyeket alkalmazva olyan életképes mezőgazdasági, erdészeti és halászati/akvakultúra szektorokra épülő vidékfejlesztés valósítható meg, amely képes az emberi tőke megtartása és fejlesztése érdekében gazdasági tevékenységeket vonzani a vidékre, és amely védi és fejleszti a sokoldalú európai vidéki gazdasági és kulturális örökséget (url 8, Ángyán-Menyhért 2004). A Cork-i deklaráció és a Cork 2.0 nyilatkozat egyaránt 10 pontos fejlesztési programot határozott meg, melynek alapelemei voltak többek között az integrált megközelítés, a diverzifikáció, a fenntarthatóság, szubszidiaritás, a vidéki jólét, vitalitás és értéknövekedés, a tudás és innováció, valamint a környezeti erőforrások tudatos használata és az éghajlatváltozás elleni fellépés.

Fenti pontok alapján a következő elvárások fogalmazódtak meg a politikusok irányába:

- A közvélemény figyelmét irányítsák rá a vidékfejlesztés új alapokra helyezésének szükségességére, később a vidéki térségek értékeire, kihívásaira és lehetőségeire.
- Növeljék a vidéki identitást, tegyék vonzóvá a vidéki térségeket az emberek számára (életkörülmények, munkalehetőségek, megfelelő körülmények minden korosztály számára)
- A makro- és szektoriális politikai irányokat vidéki szemszögből is vizsgálják meg, figyelembe véve azok vidéki munkahelyekre, fejlődési és növekedési lehetőségekre, a közösségek szociális jóllétére és a vidéki térségek környezeti állapotára gyakorolt hatásait.
- Támogassák a deklarációban megfogalmazott tízpontos programot és partnerként működjenek együtt az egyes célok megvalósításában.
- Nemzetközi szinten is vállaljanak aktív szerepet a fenntartható vidékfejlesztés támogatásában. (url 1, url 12, Buday-Sántha 2011, Popp-Oláh 2016)

A Cork-i nyilatkozat, s annak megújítása (Cork 2.0) között eltelt 20 év alatt a vidéki térségek jelentős változáson mentek keresztül, ezt a konferenciák címe is jól mutatja (Cork: „A living countryside”, Cork 2.0: „A better life in rural areas”). Viszont a deklarációk jelentőségét mutatja, hogy szellemiségük a mai napig meghatározza az EU vidékfejlesztési politikáját – a deklaráció megvalósítását az EU Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatósága dolgozza ki a közös agrárpolitika keretein belül (Castellano 2017).

Az európai vidékfejlesztési beavatkozásokat megalapozó vidékkutatásoknak Csatári Bálint három, időben egymást követő szakaszát különböztette meg: az agráriummal szorosan kapcsolatba hozható problémák vizsgálata és megoldása; a vidék gazdasági és társadalmi struktúrájának változásaiból következő – a területi szolidaritás által is erősen áthatott – vidéki ellátás fejlesztése; és az új falusi (vidéki) funkciók megjelenése nyomán a modern fenntartható vidékfejlesztés értelmezése és alkalmazása (Csatári 2000).

A vidék a kisváros és a falu által alkotott tér – mely rurális térnek is nevezhető – sajátossága, hogy távolabb van a nagyvárostól, és lazább településszerkezetet, más életmódot és értékrendet jelenít meg (Rechnitzer 2010). A vidék adottságai és funkciói nemcsak egy-egy helyen megjelenő konkrét településben vagy egy településhalmazban értelmezhetők, hanem többségükben térben jelennek meg. A tér helyek sokaságát jelenti, s több települést foglal magában, ám egyediséget, sajátosságot, különbözőséget, eltérést mutat más térbeli egységektől. Azon térségeket, amelyekben a vidékre jellemző elemek vannak többségben

(alacsonyabb népsűrűség, természeti tényezők, mezőgazdasághoz kapcsolódó tevékenység, alacsonyabb jövedelemtermelő képesség, természetközeli vagy azt hasznosító életmód), nevezzük vidéki térségnek (Rechnitzer 2010).

A vidéki térségbe a városok is beletartoznak – a városnak van vidéke és a vidéknek városa. Nem lehet elválasztani a város nyújtotta funkciókat (igazgatás, közszolgáltatások) a vidéktől, a vidék számára ezek szükségesek. A vidék is nyújt olyan javakat és erőforrásokat, amik nélkül a városi funkciók nem működhetnek, pl. munkaerő, élelmiszer, szolgáltatások, kapcsolódó vagy kiegészítő gazdasági funkciók (Rechnitzer 2010). A vidéki térségek jellemző vonásai, értékei és feladatai pótolhatatlanok a teljes társadalom számára, a városi és vidéki területek ezer szállal kapcsolódnak egymáshoz, – a Vidéki Térségek Európai Kartájának megfogalmazása szerint – „közös sorson osztoznak” (Ángyán-Menyhért 2004).

A vidéki táj és környezet szerepe, megítélése jelentős változásokon ment át az elmúlt 40 évben. A vidéki térség hagyományosan szinte egyetlen feladata – az élelmiszerek, a növénytermesztési és állattenyésztési nyersanyagok előállítása – mellett előtérbe kerültek az egyéb funkciók, amelyek közül érdemes külön kiemelni a közösség érdekeit szolgáló, „közjavakat” előállító környezet-, természet- és tájvédelmi, valamint fogyasztási és szolgáltatási funkciók széles körét (Ángyán-Menyhért 2004).

A vidék átalakulásának konstruktivista megközelítése jelentős diskurzusokat indított el a vidék jelentését illetően. Marc Mormont 1987-ben megjelent tanulmánya szerint nem az a fontos, hogy mi a vidék, hanem az, hogy a különböző szereplők miként érzékelik és értelmezik a vidéket (Csurgó 2011). A vidéki tér használata alapjaiban változott meg: míg a 20. század első felében a vidéki területhasználatokat a mezőgazdaság dominálta, addig a modernizáció visszaszorította az agrártermelést, melynek helyébe a sok esetben városi háttérű, modernizációellenes természetvédő mozgalmak aktivistáinak vidékreprezentációja és a városiak turizmusának vidékfelfogása lépett (Kovách 2012). Ezen szemlélet szerint a vidéki imázs a „kívülálló” városiak produktuma, akik a hatalmi döntések befolyásolása és a fejlesztési források szétosztása mellett jelentős ráhatással vannak a vidékiek önazonosításának és önképének formálására is (Kovách 2012). A vidéki teret így döntően városi szereplőcsoportok irányítják (és hasznosítják), s a vidéki tér a városi tér egy sajátos formájává vált (Csurgó 2011), ennek megfelelően a vidékfogalom újradefiniálása is a városi értékrendet tükrözte, melynek eredményeként hangsúlyosabb szerepet kapott a természetvédelem és a turizmus (Csurgó 2011, Kovách 2012). A materiális vidék és annak társadalmi reprezentációja így elválik egymástól, a vidéki teret pedig a „lokalitás – reprezentáció – vidéki élet” hármasa határozza meg (Halfacree 2006).

Glatz Ferenc szerint Magyarország vidéki világának mindennapjait négy tényező befolyásolja:

- az informatikai forradalom, mely a vidéki életfeltételek javulásával, s a vidéki életminőség növekedésével jár;
- a Gaia-szemlélet, melynek keretében újra kell gondolni az ember és a természet viszonyát (ide tartozik a mezőgazdasági szerepének változása, a megújuló energiahordozók térnyerése, a „környezetgondos” politika és közgondolkodás, és a vidék felértékelődése);
- az európai integráció, melynek keretein belül a gazdasági, kulturális javak szabadon mozoghatnak, s melyben megvalósulhat a vidék felértékelődése; és
- a modernizáció új értelmezése, mely a politikai változások mellett (környezetpolitika, vidékpolitika) magával vonta a vidék szerepének újraértelmezését is. (Glatz 2005)

A vidék közhaszna, hogy folyamatos beavatkozást, gondozást, ápolást igényel, így munkát teremt és követel. Emellett természeti, kulturális, közösségi értékeket tárol-ápol, és erőforrásaival lehetőségeket nyújt a gazdaságnak, a fogyasztásnak és az életmódnak –

azonban folyamatos gondoskodást, figyelmet, beavatkozást kíván a tágabb közösségtől, mert értékeit önmaga nem képes tartósan megóvni (Glatz 2005, Rechnitzer 2010).

A fentebb leírtak alapján a korábban elmaradottnak ítélt vidéki térségek már nem csupán az élelmiszertermelés területének számítanak, hanem a közvélekedésben is fontos új szerepköröket töltenek be – a vidék a környezetgazdálkodás és energiatermelés helyszínévé, a természeti és kulturális diverzitás színterévé vált, mely modern, s egyidejűleg büszke hagyományőrző szerepére (Glatz 2005). Vidéki térségek sokasága vált vonzó lélettérre az urbanus civilizáció számára (Glatz 2005), és felértékelődött a vidéki (természetközeli, egészséges stb.) életmódideálok megvalósítását kínáló falu a zsúfolt, környezetszennyezéssel terhelt nagyvárosokkal szemben (Kovács 2008).

Ezzel párhuzamosan megnyíltak a hazai vidékfejlesztési programok is, sorrendben az európai uniós előcsatlakozási programként megjelenő SAPARD, az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP), a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT), majd az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) és a Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásának érdekében a Darányi Ignác Terv – melynek keretein belül megvalósulhatott többek között a tanyafejlesztési program is. A programok közös vonása, hogy – az európai uniós célkitűzésekkel összhangban – a mezőgazdaság verseny-képességének támogatásán túl a vidékfejlesztési folyamatok támogatását, a célzott intézkedések meghozatalát is külön prioritásként (tengelyként) tartalmazza. Ezek közé tartoznak a Vidéki térségek adaptációs képességének elősegítése (SAPARD III. pillér), a Vidéki térségek fejlesztése (AVOP II. pillér) vagy A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása (ÚMVP III. pillér) prioritások, illetve az ezekhez tartozó intézkedések⁷ (Angyán-Menyhért 2004, Popp-Oláh 2016). Fontos még megemlíteni a külön pillért alkotó LEADER programokat is: a LEADER intézkedés keretében vidéki településcsoportok nyerhetnek el támogatást a saját maguk által kidolgozott helyi vidékfejlesztési stratégia megvalósítására. A LEADER legfontosabb jellemzője az alulról jövő, újszerű kezdeményezések felkarolása, ezért a térség rendelkezésére álló támogatási keretösszeg projekt szintű elosztásáról a Helyi Akciócsoport dönt (Popp-Oláh 2016).

2005-ben Glatz Ferenc életre hívta a „Párbeszéd a vidékért” mozgalmat, mely egy új, átfogó vidékpolitika szükségességét tűzte ki célul. A mozgalom a vidékpolitika⁸ legfontosabb kérdésköreit egy több alkalmas vitasorozaton keresztül kívánta megvitatni, melyeket szakértők, civilek és politikusok részvételével rendeztek meg (Glatz 2005). A programsorozat társadalmasítása különös hangsúllyal bírt, mivel a vidékfejlesztés⁹ a vidéki élet szereplőinek aktivitása, amelyben kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a helyi közösségszervezés (Glatz 2010).

A vidékfejlesztés, a vidéki kistelepülések megőrzése napjainkban is rendkívüli aktualitással bír. 2018-ban Magyarország Kormánya célul tűzte ki a kistelepülések népességmegtartó és

⁷ A vidéki jövedelemszerző lehetőségek bővítése, A mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése, Falufejlesztés és -felújítás a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése (AVOP), Nem mezőgazdasági tevékenységgé történő diverzifikálás, Mikroállalkozások létrehozásának és fejlesztésének támogatása, Turisztikai tevékenységek ösztönzése, A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások, Falumegújítás és -fejlesztés, A vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése (ÚMVP).

⁸ A vidékpolitika adott igazgatási területen (ország, régió, vagy éppen Európai Unió) a vidéki térségek irányába gyakorolt politikai aktivitás összessége. A vidéki térségek helyét határozza meg az igazgatási egység politikai céljai között. Ugyanakkor a vidékpolitika ágazati politika is, a szakpolitikák egyike, amely szintetizálja, összefogja a vidéki térségekben folytatott ágazati politikákat (Glatz 2010).

⁹ A vidékfejlesztés helyi keretek között és adott fejlesztési célra irányuló aktivitás. Földrajzilag-igazgatásilag szűkebb térségre irányul, mint a vidékpolitika, és célrendszere is szűkebb: egy adott programot érint. A fejlesztés mindig egy közigazgatási vagy tájgazdálkodási egységre vonatkozik, és a térségen belül meghatározott konkrét célokat (pl. munkaerő-gazdálkodás, turizmus, közlekedés, oktatás-művelődés, informatika stb.) emel ki (Glatz 2010).

népességnövelő erejének, valamint a fiatalok helyben maradásának elősegítését, továbbá az elvándorlás visszaszorítását. Hosszú távú tervei között szerepel, hogy a falvak ismét vonzóvá váljanak a fiatalok, a családok és a letelepedni vágyók körében. Ezen célok megvalósítása érdekében a Kormány 2018-ban meghirdette a Magyar Falu Programot, s 2019-től kezdődően 2021-ben már harmadik éve írja ki az ehhez kapcsolódó pályázatokat. A pályázatok elsősorban az 5000 fő alatti települések önkormányzatát célozták, azonban később kiterjesztették ezeket a történelmi egyházak, a civil szervezetek, majd 2021-ben a kisvállalkozások számára is (url 4).

A Magyar Falu Program célja az 5000 fő, és ez alatti állandó lakosságú települések hátrányainak enyhítése, az életkörülmények folyamatos javítása, így többek között:

- az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz és közszolgáltatásokhoz való hozzájutás, az egészségügyi alapellátás biztosítása, feltételeinek javítása; a lakosok testi, lelki, szellemi egészségének megőrzése; az egészséges életmód, a gyermekek egészséges testi és lelki fejlődésének elősegítése, illetve olyan fejlesztések megvalósítása, amelyek vonzóvá teszik az ott élők, illetve a letelepedni szándékozók számára a településeket;
- a helyi közösségi folyamatok kezdeményezéséhez, illetve megvalósításához kapcsolódó eszközök beszerzéséhez, közösség-szervező bértámogatásához történő hozzájárulás, esélyt adva a helyi kultúra, a szabadidős tevékenységek fejlődéséhez, a helyi közösségek közötti kapcsolat kialakításához;
- a helyi közösségi terek fejlesztése a történelmi egyházak által, a hagyományos vidéki közösségi élet és a települések társadalmi kohéziójának megerősödése, lehetőséget adva a helyi közösség fejlődéséhez;
- a vidéki térségek közlekedési infrastruktúrájának fejlesztése, ezáltal a településkép, az alapvető szolgáltatások hozzáférhetőségének javítása;
- a vidéki kistelepüléseken élő gyermekek egészséges testi és lelki fejlődésének elősegítése és kortól függetlenül lehetőség biztosítása a szabadidő hasznos eltöltésére;
- a belterületi közterületek rendezettségének támogatása, feltételeinek javítása, hogy a vidéki településen élő emberek igényesek legyenek az őket körülvevő környezetre, büszkék legyenek a falusi életformára;
- az egészségügyi alapellátás biztosítása, feltételeinek javítása, a megfelelő orvosi eszközállomány beszerzésének elősegítése;
- a közszolgáltatások fejlesztése, az egyenlőtlenségek mérséklése. (url 4)

A Magyar Falu Programban kiemelt figyelmet kapott a mellékúthálózat felújítása, tekintettel arra, hogy a vidéki települések épített környezetének infrastrukturális állapota az elmúlt évek fejlesztései ellenére is elmaradnak a városokétól. Szinte valamennyi hazai település esetében beszélhetünk felújításra szoruló önkormányzati útról, hídról, kerékpárforgalmi létesítményről, azonban az 5000 fő alatti állandó lakosságú települések esetében ez hatványozottan igaz, a kisebb településeken a gondos gazdálkodás ellenére sem tudnak forrást biztosítani ezen felújítási munkákra. Az utak felújítása kettős céllal bír: egyrészt megkönnyíti az ingázók mindennapjait a más településen lévő munkahelyek, illetve a szolgáltatások igénybevétele tekintetében, másrészt az aktív kikapcsolódást kedvelő turistákat is kiszolgálja, akik számára kerékpárral könnyebben elérhetővé válnak a kistelepülések (url 4).

Fentiekkal összhangban, a célok megvalósítása érdekében 2019-ben 15 pályázati kiírás történt a Magyar Falu Program keretében, mely 2020-ban további hattal bővült. A legjelentősebb ezek közül „*A Falusi Civil Alap keretében civil közösségi tevékenységek és feltételeinek támogatása*” c. pályázat, melynek keretében – a közösség erősítésének érdekében – az önkormányzatok mellett már civil szervezetek is pályázhattak ingatlan-beruházásra, gépjármű- és eszközbeszerzésre, valamint programszervezésre (url 5, url 6).

2021-ben az előző évi pályázatok közül kimaradt az „Iskolaépület felújítása”, az „Iskolai tornaterem, tornaszoba fejlesztése”, az „Elhagyott ingatlanok közcélra történő megvásárlása” és az „Építési telek kialakítása, közművesítés” c. pályázat, új elemként jelent meg viszont a „Felelős állattartás elősegítése” c. pályázat. 2021-ben így a Magyar Falu Programban az alábbi pályázatok voltak elérhetők:

- Önkormányzati tulajdonban lévő ingatlanok fejlesztése (faluház, szolgálati lakás, orvosi szolgálati lakás, orvosi rendelő, óvodaépület felújítás/új óvodaépítés, közösségi terek fejlesztése);
- Községsszervezéshez kapcsolódó eszközbeszerzés és községsszervező bértámogatása;
- Egyházi községsségi tér fejlesztése;
- Egyházi községsszervezéshez kapcsolódó eszközbeszerzés és községsszervező bértámogatása;
- Út, híd, kerékpárforgalmi létesítmények építése, felújítása;
- Óvodai játszódudvar és közterületi játszótér fejlesztése;
- Önkormányzati tulajdonban lévő temetők infrastrukturális fejlesztése;
- Egyházi községsség tulajdonban lévő temetők infrastrukturális fejlesztése;
- A Falusi Civil Alap keretében civil községsségi tevékenységek és feltételeinek támogatása;
- Önkormányzati járdaépítés /felújítás anyagtámogatása;
- Kommunális eszköz beszerzése;
- Orvosi eszközök beszerzése;
- Tanya- és falugondnoki buszok beszerzése;
- Felelős állattartás elősegítése. (url 4)

A felsoroltak mellett további új elem „A kistelepülési üzletek támogatása”, melyről a Gazdaság-újraindítási Akcióterv keretében a 62/2021. (II.12.) Kormányrendelet rendelkezik, s amely a 2000 fő alatti lakosságszámú falvak meglévő üzleteinek fenntartását, fejlesztését szolgálja (url 4).

2.2. Sikeresség

A települések fejlesztésének sikerességének megértéséhez érdemes a sikeresség-elméletek átfogó vizsgálata is. A siker fogalmáról átfogóan Barabási Albert László értekezett, aki a siker természetét 5 törvényben határozta meg:

- I. **törvény:** A teljesítmény vonzza a sikert. De ha a teljesítmény nem mérhető, a sikert a hálózatok határozzák meg.
- II. **törvény:** A teljesítmény korlátos, a siker korlátlan.
- III. **törvény:** Alkalmasság x korábbi siker = jövőbeni siker.
- IV. **törvény:** Míg a csapat sikere a sokféleségben és az egyensúlyban rejlik, a babérokat mindig egyvalaki aratja le.
- V. **törvény:** Ha kitartunk, a siker bármikor beüthet. (Barabási, 2018)

Az I-II. törvény lényege, hogy amíg a teljesítmény jól mérhető, addig a jó teljesítmény sikerhez vezet, azonban ha a teljesítmény nem mérhető, a sikert a hálózatok, kapcsolatok határozzák meg. Ez azért különösen fontos, mert a teljesítmény korlátos, így egy adott szint felett már csak kis különbségek találhatók, s mérhetők a jó (kiváló) teljesítmények között, azonban ezek sikere a teljesítménytől független, s az egyes szereplők sikerei között hatalmas lehet a különbség. Ez leginkább a preferenciális kapcsolódáson múlik, hiszen „a siker sikert szül.” (Barabási 2018).

Nem lehet azonban elvonatkoztatni a sikert az alkalmasságtól, ugyanis a III. törvény szerint „a kivételes alkalmasság felülírhatja a társas befolyásolást.” Hangsúlyozni kell, hogy az

„alkalmasság” nem ugyanaz, mint a „minőség”, bár egyértelműen függ tőle. Az alkalmasságnál nem értékítéletet alkotunk, hanem azt vizsgáljuk, hogy az adott szereplő mennyire képes érvényesülni a többivel szemben az ugyanazon célközönségért folytatott versenyben (Barabási 2018). A IV. törvény – amely tanulságai elengedhetetlenek egy település számára – figyelmeztet a csapatmunka és a kollektív intelligencia (együttműködés) fontosságára, egyidejűleg arra is, hogy vezető nélkül nem működnek jól a csapatok sem. Barabási szerint a csapat működését egy fontos és látszólagos ellentmondás határozza meg: *„A sikeres csapathoz egyensúlyra és sokféleségre van szükség. Ugyanakkor vezető is kell.”* Ugyanilyen fontos a produktivitás, az V. törvény szerint a kitartás meghozza a gyümölcsét, azonban ehhez legalább ilyen fontos a „Q-faktor” szerepe: el tud-e jutni valaki az ötlettől a megvalósításig (Barabási 2018).

A siker szociológiai-pszichológiai megközelítése során megkülönböztethető a „siker”, mint társas-társadalmi jelenség, valamint a „sikeresség”, mint pszichológiai jelenség. Előbbi a hatalom, a jobb életminőség, a magasabb pozíció birtoklásában, vagyis egyfajta „felfelé törekvésben” mutatkozik meg, míg utóbbi a cselekvés, tevékenység mérhető természete (Budavári-Takács 2015). Az egyén szempontjából a siker elérésének módjait Joseph L. DeVitis és John Martin Rich írta le, melyek során négy módot különböztettek meg: karakter etika (character ethic), tudat hatalmának etikája (mind power ethic), személyiség etika (personality ethic) és szívesség vagy szolgálat etika (service ethic). Fentieket tovább gondolva Budavári-Takács Ildikó a siker útjaként a következőket meghatározó faktorokat határozta meg: gátlástalanság, hatalom, erkölcsösség, „társas”, kemény munka, céltudatosság és képességek (Budavári-Takács 2015).

Az egyéni sikeresség útjai a települések vonatkozásában talán kisebb relevanciával bírnak, azonban ha a településekre – jól vagy kevésbé jól szervezett – szervezetként tekintünk, melynek tagjai a település társadalmát alakító helyi szereplők, akkor a település sikerét befolyásolja a települési közösség tagjait jelentő egyének hozzáállása is. A dinamikus változó külső körülmények mellett az emberi tényező – mint jól képzett, motivált munkaerő – már a vállalatok versenyképességénél is komoly befolyásoló erő (Horváth 2010), egy település esetében ez fokozott hatással bír. A társadalmi szempontokat vizsgálva a siker általános feltételei között az emberi tényező különösen fontos, hiszen szükséges hozzá egy alkalmas vezető, egy véleményformáló-mintaadó réteg (helyi elit) és a lakossági együttműködés (Bódi-Böhm 2000, Szepesi-Csíste-Balás 2018).

2.2.1. Települési (regionális) sikeresség

A települési sikerek elemzésénél az egyéni és a csapatsikerekkel foglalkozó kutatásokat egyaránt érdemes vizsgálni, különösen azért, mert Barabási Albert László törvényei rámutatnak a kettő közötti összefüggésekre. A törvényeket végig tanulmányozva kijelenthető, hogy egy település sikeressé válásánál fontos szerepet kap a csapatmunka és az együttműködés, valamint az alkalmasság és a produktivitás szerepének helyre tétele. Összességében az ismertté váláshoz a hálózati kapcsolatok is elengedhetetlenek, hiszen Barabási a sikert nem individuális természetű, hanem kollektív jelenséggént írja le, mely szerint *„a siker soha nem rólad szól, de még csak nem is a teljesítményedről. A siker rólunk szól, és arról, hogy mi hogyan látjuk a teljesítményedet”* (Barabási 2018). Erre hívja fel a figyelmet a 2001-es urbanisztikai konferencián tartott előadásában Garamhegyi Ábel is, szerinte a siker valójában attól függ, hogy mekkora a különbség a várt siker, és a szubjektíven érzékelt eredmény között. Amely város vagy térség sikeresnek látszik, az vonzza a sikerorientált beruházásokat, és így általában a látszatsikerből valódi siker is születhet (Dékány 2001). Ugyanakkor az idegen divatokat követő, rövid távú, kampányszerű, jelentős sikerrel kecsegtető fejlesztésekkel óvatosan kell bánni, a sok „sikeres” fejlesztés

eredményeként egy város elveszítheti egyediségét, arculatát, identitását, s fennáll a veszélye, hogy a meggondolatlan fejlesztések hatására a „sikeres város” előbb-utóbb „jellegtelen” várossá válik (Sári 2001).

Sikerértelmezések, sikertényezők

A siker jelentése rendkívül sokrétű, így fontos megvizsgálni, hogy a települési térségekkel foglalkozó szakirodalom mit tekint sikernek. A térségi kutatások az 1990-es években a sikerességet viszonylag szűk területként kezelték, melynek során leginkább a közgazdasági szempontok és a strukturális tényezők domináltak (Enyedi 1997). Ezen esetekben a sikerességet és a versenyképességet sok esetben szinonimaként használták. Az ezredfordulót követően a sikeresség fogalmának vidéki és falusi környezetre való kiterjesztése során a rurális térségek fejlődése érdekében a gazdasági szempontok mellett egyre inkább meghatározóvá váltak a társadalmi szempontok (Bódi-Böhm 2000, Szörényiné Kukorelli 2010, Táll 2000).

A sikertényezők vizsgálatánál a hazai szakirodalom legtöbbször Enyedi György „sikeres városá”-hoz kanyarodik vissza (Enyedi 1997). A városok közötti versenyben a siker záloga Christopher Jensen-Butler szerint a tartós jövedelemgeneráló képesség (Jensen-Butler 1997), más felfogások szerint a sikert elsősorban a strukturális tényezők határozzák meg (Enyedi 1997). Enyedi György szerint viszont a városok sikeressége többre épít, a siker tényezői pedig a következők:

1. A sikeres város képes a gazdasági szerkezet változtatására.
2. A sikeres város szolgáltató-szektorában magas az értékű ágazatok aránya.
3. A sikeres várost a tudás alapú termelés jellemzi.
4. A sikeres városban erős az innovációs képesség.
5. A sikeres városban döntések születnek.
6. A sikeres városban erős és gyarapodó a középosztály.
7. A sikeres város nagy értékű környezetet nyújt. (színvonalas közszolgáltatások)
8. A sikeres város jól kezeli konfliktusait.
9. A sikeres városnak jelentősek a külső kapcsolatai.
10. A sikeres városban növekszik a jövedelem és a foglalkoztatás. (Enyedi 1997)

Jól látható, hogy az Enyedi-féle sikertényezők között jobbra a gazdasági tényezők dominálnak, kisebb részben pedig a társadalomhoz, életszínvonalhoz kapcsolódó tényezők jelennek meg – ez utóbbiak fontosságáról sem szabad azonban megfeledkezni.

A települési sikeresség társadalmi vonzatánál – Barabási Albert László IV. törvényével összecsengő módon – ki kell emelni a helyi vezető fontosságát, mely a „települési vállalkozás” sikerességét is meghatározza (Bódi-Böhm 2000, Táll 2000). Bódi Ferenc és Böhm Antal egyenesen úgy fogalmaz, hogy „a *siker a helyi politika számára az, amikor egy választott vezető, illetve vezetők a választáson kapott megerősítésen túl a lokalitás szintjén tartósan képesek legitimálni magukat*”. Ennek alapján a települési siker feltételeit a településvezetőre alapozták, s így tipizálták a sikeres településeket is (Bódi-Böhm 2000). A sikeres települések négy csoportja: a megcsinált települések (melynek három alcsoportja a vállalatként irányított, a külső kapcsolatokra nyitott „felkapaszkodó” és a felülről kiemelt települések), a „kívülről jött ötlet” fejlődésű települések, a közösségépítők, és a „csak elrontani lehet” típusú települések (Bódi-Böhm 2000).

Társadalmi szempontból a településvezető személye mellett általában a népességvonzó képesség számít sikertényezőnek, nagyon fontos, hogy az emberek szeressenek helyben élni (Szörényiné Kukorelli 2010, Józsa 2014). Gazdasági szempontból inkább a versenyképesség és a helyi gazdasági erő a fontosabb. A globalizált gazdaságban az aprófalvak helyi gazdasága csak integrációban tud kiépülni és fennmaradni. G. Fekete Éva az aprófalvak esetében a

gazdasági megújulás lehetőségét három csoportba osztotta: a profit helyett megélhetést jelentő, saját erőforrásokra támaszkodó „befelé fordulás” típusú gazdaságra; a szuburbanizációs és turisztikai trendekre építve a gazdaság globális irányaihoz kapcsolódó integrációra; és az innovatív ágazatban működő piacképes kezdeményezések megtelepülésének esetére, melyet egyszerűen csak „csodá”-nak titulált (G. Fekete 2008). Mindhárom gazdasági megújulási forma a település sikerét eredményezheti, hiszen munkát és bevételt jelent a közösség számára.

Az Enyedi-féle sikertényezők többsége a vidéki térségekben is jól alkalmazható (Szörényiné Kukorelli 2010), sőt, akár az apró- és törpefalvakra is adaptálható (Horváth 2013). Ezek közül az egyik legfontosabb sikertényező az innovációs képesség. Azokat a szervezeteket tekintjük sikeresnek, amelyek motiváltak a változásokra, jók a hálózati kapcsolataik, és képesek voltak új jelenségeket (innovációkat) hozni a térségfejlesztésbe (G. Fekete 2000, Lukács Gergely 2008). A megvalósított innovációk formái lehetnek a gazdasági innováció, a társadalmi innováció és a hagyományon alapuló innováció (Szörényiné Kukorelli 2015), de valójában bármiféle helyi fejlesztés maga is innováció, a területfejlesztés innovációja. A vidéki térségben megjelenő innovációt két csoportra lehet osztani: a vidéken születő innovációkra (megújuló energia, egészséges ételkészítés és életmód, vidéki és ökoturizmus stb.) és a vidékre kívülről behatoló innovációkra, melyet a késleltetett megjelenés és adaptáció jellemez. Ez utóbbiak közé tartoznak a telekommunikáció, az internetalapú jóléti szolgáltatások, vagy az „ellenurbanizáció” következtében betelepülő szakértelem (Szörényiné Kukorelli 2015).

A kistelepülések esetében a gazdaság domináns szerepe mellett az egyéb puhatényezők is központi szerephez jut(hat)nak, új sikertényező a (kreatív) polgármester kezdeményező szerepe, az új gazdasági tevékenység megjelenése, a forrásokra pályázó, munkát adó önkormányzat (Horváth 2013) és a civil élet – az egyes települések fejlődését nagymértékben meghatározza, hogy az adott területen kialakult-e egy együttműködő, tenni akaró közösség (Ragadics-Varga-Füzesi 2007). Az elmúlt évtizedek megmutatták, hogy az önmagukat megszervezni képes térségek tudnak élni a természet és a sors kínálta lehetőségekkel. Ahol ez sikerül, ott kedvező körfolyamat indulhat meg: a beáramló forrás következtében gyarapodnak a vállalkozások, több lesz a munkahely, így a lakossági vonzerő is erősebb (Szepesi-Csité-Balás 2018).

A siker titka sokféle lehet, azonban a felállított települési sikermodellek szerint a tényezők két fő csoportra oszthatók: a fizikai adottságokat magukba foglaló hardverre, illetve a társadalmi-közösségi adottságokat magukba foglaló szoftverre. A hardverhez tartoznak az ún. kemény tényezők: a földrajzi fekvés, az infrastruktúra, a helyi erőforrások és a gazdaság, míg a szoftver tényezői az ún. puha tényezők: a társadalmi és humán tőke, a helyi kultúra, a hagyománytiszteltetés, a tudás és az életminőség (Szörényiné Kukorelli 2010, Horváth 2013).

Ezt a rendszert ábrázolja a regionális versenyképesség piramismodellje is, melynek alapját a gazdasági, társadalmi, természeti-fizikai környezet elemei képezik, a csúcán pedig az életminőség áll. A modell szerint a jólétet a magas foglalkoztatottságból és munkatermelékenységből származó magas jövedelem biztosítja (Lukács Gergely 2008, Lukovics 2008, Bársony-Horeczki 2018).

A siker tehát egy komplex jelenség, melyhez – települési szinten értelmezve – rendkívül sok tényező tartozik: az infrastrukturális és ellátottsági tényezők, a helyi adottságok megléte és kiaknázása, a lakossági aktivitás és a polgármester személye (Bársony-Horeczki 2018).

Erőforrások, mint fejlődési tényezők

A közgazdasági megközelítés szerint egy térbeli egység fejlődését, gazdaságának növekedését a természeti környezet, illetve a rendelkezésre álló termelési tényezők egyaránt befolyásolják. Ennek megfelelően számos növekedési elmélet foglalkozott a területi különbségek

kialakulásának tényezőivel, s kísérelte meg értelmezni – és magyarázni – a regionális növekedést (Káposzta 2014). A gazdasági növekedés főbb irányzatai közé tartozik a (poszt)keynesi irányzat, a neoklasszikus (exogén) növekedési elmélet és az endogén növekedési elmélet (Káposzta 2014, Lengyel 2012b). Ezek áttekintése során látható, hogy a gazdasági növekedés egyértelműen magában hordozza a területi különbségek törvényszerű kialakulását is, melyek folyamatos elemzése, monitoringozása nélkül súlyos területi különbségek alakulhatnak ki (Káposzta 2014).

A növekedési elméletek közül az 1980-as évektől az endogén neoklasszikus növekedési irányzatok kerültek előtérbe (Benko 1997, Lengyel 2012b), a regionális tudományban is egyre inkább elfogadottá vált, hogy az egyes térségekben az endogén szemléletű fejlődésre épülő, alulról szerveződő gazdaság- és vállalkozásfejlesztésre van szükség (Lengyel 2012a).

Az exogén neoklasszikus irányzatok esetében ugyanazt a modellt bárhol alkalmazhatjuk, azaz passzív térről beszélhetünk, addig az endogén irányzatok esetében a tér már aktív, mivel a térbeli elhelyezkedés, az elérhetőség, a szomszédság, a településszerkezet eltérései miatt mindegyik térség egyedi (Lengyel 2012b).

Az endogén fejlődés lényege, hogy a regionális régiókon belüli lehetőségeken, a potenciálok kiaknázásán, a saját erők megújításán és fejlesztésén alapul. Az új területi politikák homlokterébe a térségek (régiók) adottságai, potenciáljai kerültek, amelyek aztán a fejlesztésekhez, mint belső endogén erőforrások állnak rendelkezésre és megfelelő körülmények között aktivizálhatók (Rechnitzer 1993, Káposzta 2014).

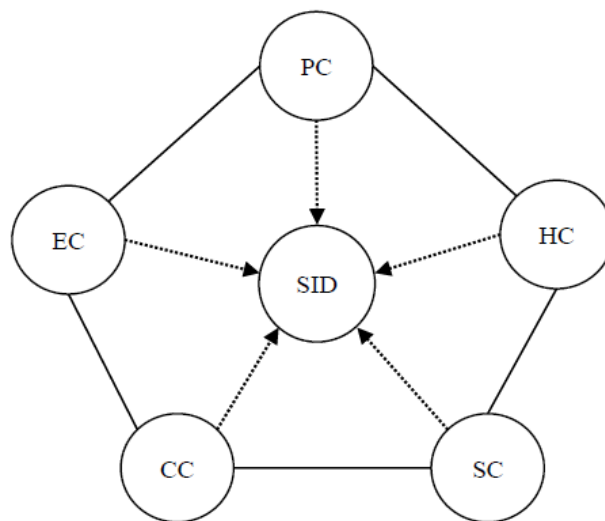
Az endogén források a gazdasági potenciál meghatározói szerint a következők:

- tőkepotenciál (rendelkezésre álló termelőbázisok és vagyon),
- munkaerő adottsága,
- infrastruktúra felszereltsége,
- földrajzi helyzet,
- környezeti állapot és minőség,
- piaci kapcsolatok (keresleti tényezők),
- szocio-kulturális adottságok,
- épített örökség léte,
- döntési-intézményi és hatalmi rendszer. (Rechnitzer 1993, Káposzta 2014)

Az endogén fejlődés irányzatainak egy része közgazdasági fogalmakra próbálja visszavezetni az adott térségben fellelhető egyedi tényezőket. Az egyediséget preferáló irányzatok mellett azonban megfigyelhetők általános érvényre törekvő elméletek is, melyek a „tőke” (capital) fogalmára alapozzák az endogén tényezők rendszerezését (Lengyel 2012b).

Stimson, Stough és Nijkamp a „fenntartható regionális innovatív fejlődést” öt tényezőre vezeti vissza:

- Termelő tőke (PC: productive capital): ez összhangban áll a neoklasszikus felfogással, ahol a hagyományos termelési függvény a munkától és tőkétől függ.
- Humán tőke (HC: human capital): a munkaerő minőségét jelenti, amely az oktatásból, szakképzésből, avagy az új képességek gyors elsajátításából ered, lényeges, hogy ez a humán tőke minél egyenletesebben terüljön szét a népességen belül.
- Társadalmi tőke (SC: social capital): az emberek közötti interakció és kommunikáció milyensége, amely a társadalmi-gazdasági kapcsolatok, az üzleti hálózatok (formális és informális), bizalmon alapuló együttműködések stb. feltétele.
- Kreatív tőke (CC: creative capital): az új kihívásokra és új lehetőségekre való hatékony választ, a vállalkozókészséget, az újszerű gondolatokat, az innovatív előrelátást stb. teszi lehetővé.
- Ökológiai tőke (EC: ecological capital): az élhető környezet, a tiszta levegő és víz, a rekreációs lehetőségek, a városi zöld terek stb. mind szükségesek egy térség tartós és kiegyensúlyozott fejlődéséhez. (Lengyel 2012b, Dinya 2013)

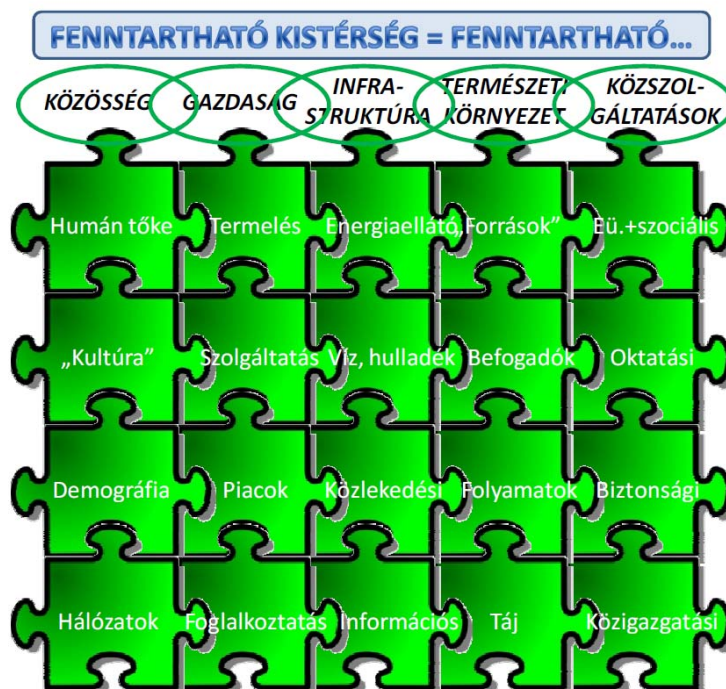

9. ábra: A fenntartható innovatív fejlődés tényezői modellje
(forrás: Stimson et al. (2011) alapján Dinya 2013)

A fenntartható térségfejlesztés kapcsán ismeretes továbbá a négyféle lokális tőkére építő modell (Buday-Sántha 2006, Radej 2007, Scoones 1998) is, amely a gazdasági tőkét, a humán tőkét, a társadalmi tőkét és a természeti tőkét különbözteti meg. Ezek a modellek foglalkoznak a négy tőkefajta kölcsönös összefüggéseivel, beleértve egymásra gyakorolt hatásukat és a korlátok között lehetséges kölcsönös helyettesítést is (Dinya 2013). Ehhez képest némileg eltérő Agarwal, Rahman és Errington munkája, akik a fenti négy tényező mellett külön kezelik a kulturális tőkét (Agarwal et al. 2009).

Braithwaite modellje hét tőketényezőt foglal magába: gazdasági, épített, természeti, társadalmi, humán, kulturális és politikai tőkét – ezek határozzák meg együttesen egy térség fejlesztési potenciálját. Ezen megközelítés újdonsága, hogy magában foglalja a politikai tőkét is (Dinya 2013, Bodnár 2016).

Szintén az endogén fejlődés elméletének része Dinya László modellje, amely reflektál Stimson, Stough és Nijkamp megközelítésére, és szintén szem előtt tartja a fenntarthatóságot (Bodnár 2016). A Dinya-féle modell öt fő pilléren nyugszik, ezek a közösség, a gazdaság, az infrastruktúra, a természeti környezet és a közszolgáltatások. A modell pilléreivel kapcsolatban Dinya hangsúlyozza, hogy a fenntartható közösség lételeme minden térségnek, hiszen a mobilizálható civil hálózatok jelentik annak alapjait (Dinya 2013).

10. ábra: A fenntartható kistérség modellje
(forrás: Dinya 2013)

Roberta Capello (2011) szerint az erőforrásokon alapuló térségek földrajzi tagolása az exogén tényezőkön – nyersanyagok, természeti (környezeti) adottságok – alapul. Fejlődési szempontból azonban megkülönböztethetők az exogén és endogén tényezők, melyek egyaránt a térségek fejlődését szolgálják. Az exogén tényezők véletlenszerűen vagy szándékosan, de mindig kívülről érkeznek a területre. Ilyenek lehetnek például egy nagyvállalat érkezése, egy másik területről származó innováció „beszivárgása”, vagy területileg magasabb szinten elrendelt infrastruktúra-fejlesztés. Az endogén tényezők ezzel szemben a területen belülről származnak, s fejlesztik, vagy fejlődésre képessé teszik a térséget, tehát meghatározzák a helyi gazdaság sikerességét. Ezek közé tartoznak a vállalkozói képesség, helyi termelési tényezők (munkaerő, tőke), a helyi szereplők kapcsolatkezelési képességei, amelyek egyre inkább hozzájárulnak a tudásteremtés növeléséhez (Capello 2011).

Lengyel Imre az endogén fejlődés esetén – közgazdasági szempontból – azokat a tényezőket tekinti endogénnek, amelyek „nem örökölték (nem Istentől valók), hanem gazdasági tevékenység által tudatosan hozták létre azokat”. A regionális tudományon belül pedig endogén jellegűek „a régió belül tudatosan kialakított, az egyedi helyi tényezőkön alapuló, alulról szerveződő, a helyi társadalom aktív részvételével zajló közösségi fejlesztések, akciók” (Lengyel 2012a).

Az endogén tényezők önmagukban is értelmezhetők, de kölcsönös meghatározottságaik révén összefüggnek egymással. A területi potenciálok összekapcsolódhatnak, közöttük kialakulhatnak egymásra épülések, szövevények, amelyek újabb aktivizációs tereket nyithatnak meg és más, további endogén forrásokat alakíthatnak ki. Mindezek alapján összefoglalóan: a területi potenciál egy-egy térség endogén forrásainak összessége (Káposzta 2014). Capello (2011) megközelítésében az endogén fejlődés fontos lételeme a döntéshozó képesség, amely lehetővé teszi a helyi gazdasági és társadalmi szereplők számára a fejlődési folyamatok irányítását.

Ward és szerzőtársai (2005) mutatnak viszonylag pontos képet arról az átalakulásról, mely a vidékfejlesztési politika exogén modellről endogén megközelítés felé történő elmozdulását

mutatja. Míg a világháborúk után a klasszikus (exogén) vidékfejlesztési forma a kívülről történő fejlesztés keretében az iparosítást helyezte előtérbe, addig az endogén fejlődés keretében a helyi erőforrások – éghajlat, termőföld minősége, környezet állapota – és a humán, illetve kulturális tőke különleges jellemző biztosítják az alapvető feltételeket a vidék fenntartható fejlődéséhez.

	<i>Exogén fejlesztés</i>	<i>Endogén fejlesztés</i>
<i>Kulcstényező</i>	méretgazdaságosság és koncentráció	helyi erőforrások (természeti, humán és kulturális) kihasználása a fenntartható fejlődésért
<i>Dinamizáló tényező</i>	városi növekedési pólusok (exogén hajtóerők a vidéki terek esetében)	helyi kezdeményezések és vállalkozások
<i>Rurális területek funkciói</i>	élelmiszer és alapvető termékek a városi gazdaság kiszélesítéséért	sokszínű, szolgáltatásokon alapuló gazdaság
<i>Fő vidékfejlesztési problémák</i>	alacsony termelékenység és periférikusság	a térségek/csoportok korlátozott képessége a gazdaságba való bekapcsolódásra
<i>A vidékfejlesztés fókusza</i>	mezőgazdasági modernizáció; munkaerő és tőke mobilitásának ösztönzése	kapacitások fejlesztése (szakképzettség, intézmények, infrastruktúra); kirekesztés legyőzése

11. ábra: Vidékfejlesztési modellek
(forrás: Ward et al. (2005) alapján Bodnár 2016)

Értelemszerűen az endogén fejlődés elméletének gyakorlati alkalmazása esetén beszélhetünk endogén fejlesztésről. Ennek vonatkozásában is egyértelműen látható a hely és a helyi tényezők középpontba emelése, azok kulcsfontossága (Bodnár 2016).

Fentiek alapján kutatásomban a belső (endogén) erőforrások közül – a Ward-féle értelmezéshez közelítve – helyi erőforrásnak tekintem a természeti, humán (társadalmi) és kulturális tényezőket, melyek a falvak endogén fejlesztésének letéteményesei.

Rurális térségek, kistelepülések sikeressége

Az elérni kívánt siker és annak tényezői régióként, akár kistérségként mást jelenthetnek. Az egyes önkormányzatok eltérő helyzetből, különböző feladatokkal indultak, más szerepet töltenek be, így az (elismert) teljesítményhez különböző készségek, képességek kellenek (Táll 2000). A kisfalvak tekintetében a fejlődés nem mérhető kizárólag a népesség gyarapodásával. A település funkcionális szerepkörének bővülése, termékkibocsátásának növekedése, életminőségének javulása akkor is a fejlődés jele, ha a lakosság száma nem gyarapodik (Enyedi 1980).

Magyarországon a sikerességi elméletek kiindulópontja Enyedi Györgyhöz köthető, ezt követően többen foglalkoztak vidéki (Lukács Gergely Sándor, Glatz Ferenc, Szörényiné Kukorelli Irén, Rechnitzer János), és települési (Bódi Ferenc, Böhm Antal, Mezei Cecília) sikerességgel (Horváth 2013). Mindenképpen pozitív, amint több kutatás mutatott rá, hogy a „leszakadásra ítélt” kistelepülések is lehetnek sikeresek (Horváth 2013, Józsa 2014, Bajmócy-Makra 2015).

A piaczgazdasági körülmények között a települések, régiók különböző tényezőkért versenyeznek egymással, hogy vonzóvá váljanak a befektetések, a lakosság számára, vagy éppen állami, közösségi funkciók, fejlesztési beruházások számára (Salamín-Radvánszki-

Nagy 2008). Éppen ezért a siker feltétele a piacgazdasági versenyben való fennmaradás. Ugyanakkor a kistelepülések vonzereje egyediségükben mutatkozik meg, fontos a helyi egyedi voltának hangsúlyozása: a helyi erőforrások kiaknázása, a helyi társadalmi kapcsolatok és a helyi identitás erősítése (G. Fekete 2000, Szörényiné Kukorelli 2010, Bársony-Horeczki 2018).

A sikeresség és a fejlődés esetében a helyi kompetenciákat és erőforrásokat sokszor a rurális térségek gazdasági fejlődési eszközének tekintik (Szörényiné Kukorelli 2015). A rurális gazdaság sikertényezői ebben az esetben a gazdasági szerkezet megújítása, a tudásalapú gazdaság, a döntésképes helyi gazdasági tér, a kiegyensúlyozott társadalmi összetétel, a külső és belső kapcsolatok építésére való nyitottság, valamint a konfliktuskezelő képesség (Szörényiné Kukorelli 2010). Ez utóbbi azért különösen fontos, mivel a rurális térségek több típusa konfliktusokkal terhelt: akár az öslakosok és a betelepülők (vagy a szabadidejüket eltöltők) vonatkozásában, akár a változás helyett a megőrzési funkciók preferálása tekintetében (Murdoch et al. 2003).

A falvak fejlődésútja és jelenlegi helyzete manapság összetettebb annál, minthogy csupán egy-egy tényező alapján sikeresnek értékelhessük őket. A rendszerváltozást megelőzően meghatározó szerepet betöltő gazdasági (fejlesztési) irányok napjainkra már nem megfelelőek, egyik korábbi ágazatra sem lehet vidékstratégiát építeni: az élelmiszergazdaság jövőbeli meghatározó szerepe kétséges, a szolgáltatóiparban pedig nagy az infrastrukturális elmaradottság, s lehetőségei nagyban függenek a jövedelmi viszonyoktól, a vásárlóerőtől. Ezek helyett sok egyedi megoldás lehet az üdvözítő, térségenként az életképes gazdasági szerkezet megteremtésére irányuló releváns és újszerű megoldások keresésével (Csatári 1994). A pozitív fejlődési irány megtalálása érdekében mindenképpen szükséges a lehetséges túlélési stratégiák feltérképezése, a helyi erőforrások kiaknázása, a potenciális pénzforrások hasznosíthatóságának megtalálása, és a kistelepülések közötti hatékony kommunikáció és együttműködés, mely a felzárkóztatás (felzárkózás) kulcsa lehet (Bársony-Horeczki 2018).

A rurális térségek gazdasága másképp növekszik, mint a nagyvárosoké. A legsikeresebb út gazdaságuk fejlődéséhez, ha jól mérik fel a helyi kompetenciákat és erőforrásaikat, majd ezeket helyesen építik be stratégiájukba és következetesen megvalósítják azt (Szörényiné Kukorelli 2015). Böhm Antal szerint *„a sikeres települések sikereiket nem feltétlenül külső támogatásoknak köszönhetik, hanem helyi erőknak, amelyek képesek integrálni és együttes cselekvésre bírni a helység társadalmát”* (Böhm 2005).

A gazdasági növekedés abszolutizálásával szemben a helyi (közösségi) fejlesztések az emberi szükségletek kielégítésére koncentrálnak, így a területi fejlődés elérését és fenntartását is egyre kevésbé lehet egyetlen vagy néhány ágazathoz kapcsolni. A hangsúly így a folyamatos megújulásra való képesség összetevőire helyeződik át. Ha egy térség nem képes megújulni, hiába volt előnye a fejlődés egy korábbi szakaszában, azt gyorsan elveszítheti (G. Fekete 2000).

A rurális térségek fejlődésének, sikerének záloga azonban nem csupán az innováció, hasonlóan fontos a fenntartható fejlődés, a versenyképes vidéki tér, a tudásra alapozott rurális társadalom, és az új funkciók iránti igény elfogadása és megtelepedése (Szörényiné Kukorelli 2015). A különböző adottságú vidékek sikerességét összességében ugyanazon két stratégiai elv határozza meg: minél jobb pozíciót szerezni az országos és európai hálózatok erőforrásaiért folyó versenyben, valamint megerősíteni a helyi közösséget és az azt egyben tartó identitást (Szepesi-Csíste-Balás 2018).

Horváth Eszter kutatása megerősítette, hogy a fejlett centrumtérségben fekvő törpefalvak és a hátrányos helyzetű kistelepülések sikertényezői sok szempontból megegyeznek, ugyanazon modellben leírhatók (Horváth 2013). A törpefalvak sikerességénél a földrajzi fekvés nem – vagy alig – érvényesült, az innováció, az új gazdasági tevékenység más formában jelentkezett. A sikeresség mozgatórugóivá ezekben az esetekben a munkalehetőségeket biztosító, aktívan

pályázó, valódi fejlesztési központként működő önkormányzat és a helyi lakosság társadalmi kohézióján, tradíciókhoz való ragaszkodásán keresztül megerősödött civil szervezetek váltak (Horváth 2013).

Az osztrák székhelyű Európai Vidékfejlesztési és Falumegújítási Munkaközösség (Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung) 2009. decemberben közös szándéknyilatkozatot adott ki, melyhez kapcsolódóan iránymutatást adott az európai falvak és vidéki közösségek fenntartható fejlődésére vonatkozóan.¹⁰ A kiadvány a vidéki Európa megőrzéséért és fenntartható fejlődéséért emelt szót, melynek középpontjában az ember áll, s melynek sokszínűsége megőrzendő. Emellett nagy hangsúlyt fektet a fejlődés fenntartható mivoltára, melynek alapját jelentik a szubszidiaritás (és a „good governance”), az interdiszciplinaritás, az együttműködés és a partnerség. Ezen szempontok figyelembe vételével, a meglévő értékek megőrzése mellett kerülhet sor a fejlesztési célok és stratégiai elemek meghatározására, melyek megvalósításának beavatkozási területei lehetnek a munkahelyteremtés, a mező- és erdőgazdálkodás, a táj-, talaj- és vízvédelem, az ökológiai egyensúly biztosítása, az energiaszolgáltatás és a klímaváltozás, a mobilitás és a helyi ellátás kérdésköre, az épített környezet, a helyben élők képzése, a kulturális és szociális identitás, valamint az erős közösség. (Europäische ARGE 2014, url 11)¹¹

Az elmúlt évtizedek megmutatták, hogy az önmagukat megszervezni képes térségek tudnak élni a természet és a sors kínálta lehetőségekkel. Ahol ez sikerül, ott kedvező körfolyamat indulhat meg: a beáramló forrás következtében gyarapodnak a vállalkozások, több lesz a munkahely, így a lakossági vonzerő is erősebb (Szepesi-Csité-Balás 2018). Ezeknél a kistelepüléseknél tehát a civil aktivitás jelenléte kulcsfontosságúvá vált – az egyes települések fejlődését nagymértékben meghatározta, hogy az adott területen kialakult-e egy együttműködő, tenni akaró közösség (Ragadics-Varga-Füzesi 2007).

A legtöbb civil szervezet önállóan is képes alapvető feladatai ellátására, az előrelépéshez, fejlődéshez, a nagyobb projektekhez azonban szükséges a szektor más szereplőivel való kooperáció. A kistelepülési színtereken azonban kicsi a mobilizálható és aktivizálható, a helyi közösségért tenni tudó és akaró aktorok száma, ezért gyakori jelenség, hogy a különböző szervezetek tagságában és vezetésében ugyanazokat a személyeket találjuk (Ragadics-Varga-Füzesi 2007). Mindezekkel együtt a helyi közösségek kulcseleme a gyakorlatiasság, nem csupán eszmék és intézmények mozgatják őket, hanem személyes viszonyok és praktikus célok, emellett ismerik egymást, s tudják, mit várhatnak egymástól. A vidék jövőjének így ezek a közösségek a legfőbb letéteményesei (Szepesi-Csité-Balás 2018).

A kistelepülések esetében a siker titka sokszor a változékonyságban rejlő állandóság. A siker tényezői a különböző területeken eltérő mértékben jelentkezhetnek, de ha azok a jó életminőséghez, illetve a fenntarthatósághoz¹² járulnak hozzá, a település sikeresnek ítéltető (Horváth 2013).

¹⁰ A szervezet tagjaként a Közép- és Kelet-európai régió számos minisztere, tartományvezetője és vezető hivatalnokai ratifikálta a közös nyilatkozatot

¹¹ Az eredetileg német nyelvű kiadványt 2014-ben újranyomták, s angol-német kétnyelvű kiadványként „Rural roadmap” címmel jelentették meg újra.

¹² Fontosnak tűnik, hogy bár a fenntartható fejlődés része a felsorolásnak, azonban a környezeti tényezőkről a legtöbb sikerességi kutatás nem értekezik. Kurt Lewin szerint a működő szervezetek egyes állapotai kétféle erő egyensúlyából adódnak, nevezetesen vannak erők, amelyek elősegítik, keresik a változást, s vannak fékező erők. Az egyensúly meghatározásához gyakran egyszerűbb a fékezőerők csökkentése, mint újabb hajtóerők keresése (Veresné Somosi 2004). A települések sok esetben a környezeti tényezőkre fékező erőként tekintenek, ezért minimalizálni próbálják az abból fakadó fékező hatásokat (pl. a gazdasági fejlesztések terén), ahelyett, hogy kihasználnák az abból fakadó lehetőségeiket.

2.2.2. Jó példák közvetítése

A sikeresség pontos meghatározása mellett a (kis)települések számára legalább ilyen fontos a jó példák bemutatása. Ennek igénye már a korábbi kutatások során is felmerült: szükséges az egyes falvak empirikus kutatása, folyamatos „monitoringozása” (Beluszky-Sikos 2011), valamint a sikerhez vezető ötletek, tapasztalatok összegyűjtése, s mintaként (modellként) ajánlása mások számára (Böhm 2005). A példaértékű kezdeményezések bemutatásának témájával az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság is kiemelten foglalkozott, véleményük szerint Európa vidéki térségeinek újjáélesztéséhez fontos a pozitív példák és a helyes gyakorlat terjesztése és népszerűsítése. Az európai programok keretében számos vidéki projekt található, melyek jól illusztrálják a kisvárosokban és falvakban megvalósuló változatos „helyes gyakorlatokat”. A Bizottság véleménye szerint ezek között elegendő pozitív példa található, hogy optimisták lehessünk sok vidéki település fenntartható jövőjét illetően, hiszen az ilyen települések a szélesebb körű vidéki megújulás és fenntartható fejlődés katalizátorait jelenthetik (Dassis 2018).

Falufejlesztés a gyakorlatban

A sikeres(nek tűnő) falu eredményei számos esetben térségi (akár országos) szinten ismertek, e falvak nevével, eredményeivel szakmai konferenciákon és a sajtóban egyaránt találkozhatunk. Ugyanakkor a sikerek mögött mindig kézzelfogható, komoly eredményeknek, megvalósult fejlesztéseknek kell állniuk. Ezen feltételeknek megfelelően kutatásom mintatelepüléseit a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton részt vett települések közül választottam ki.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat az Európai Vidékfejlesztési és Falumegújítási Munkaközösség által életre hívott versenyhez kapcsolódódik, annak mintegy „előpályázati rendszerét” alkotva. Hazánk a Munkaközösség alapító tagja, 1990 óta vesz részt a szervezet munkájában. A falumegújítási mozgalom céljai között – az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság ajánlásaival összhangban – szerepel a mai kor kihívásaira megfelelő választ adó falufejlesztési törekvések számbavétele, publikussá tétele (Madaras 2009, Europäische ARGE 2014). A falumegújítási mozgalom sikeres településfejlesztési példák bemutatásával igyekszik motiválni a nehezebb helyzetben lévő falvakat. Jó példák közvetítésével segítik a közösségeket fejlesztési irányuk kiválasztásában és a megfelelő fejlesztési gyakorlat kidolgozásában. A hazai és európai pályázatok dokumentumai újszerűek, melyek aprófalvakra, nagyobb községekre és térségekre vonatkozóan egyaránt sikeres fejlesztési stratégiákat mutatnak be (Ónodi 2012).

Az Európai Falumegújítási Díj lebonyolítása az Európai Vidékfejlesztési és Falumegújítási Munkaközösség által történik. (A Munkaközösség önkéntes alapon, nemzetközi civil szervezetként működik, függetlenül az EU intézményektől és szervektől.) Az Európai Falumegújítási Díjat 1990 óta hirdetik meg, két évenként, a díj odaítélésében egy nemzetközi szakértői bizottság alkot véleményt az egyes pályázók munkájának sikerességéről.

A pályázatnál a kezdetekben két stratégiai tématerületre koncentráltak: a falvak helyzete (táji, települési, kulturális-örökségi és infrastrukturális jellemzők), valamint az ezekhez kapcsolódó fejlesztések (kultúrtáj, mezőgazdaság, épületállomány, megújuló energia, helyi életminőség, vagy a szociális és kulturális intézmények vonatkozásában). 1998-tól a pályázati felhívást módosították, a fejlesztéseket előbb 10, később 7 illetve 8, majd 2012 óta 9 tématerületre bontották, ezek voltak a falufejlesztés legfontosabb stratégiai tématerületei, a pályázóknak ezekre vonatkozóan kellett a fejlesztési eredményeiket bemutatni (url 10).

A tématerületekre bontott fejlesztések bemutatása mellett a versenykiírásban egyre fontosabb szerep jutott az átfogó, teljes körű koncepcionális tervezésnek és a stratégiai folyamatoknak, a

fenntartható fejlődésnek, valamint a partnerségnek – kiemelt tekintettel az egyéni kezdeményezésekre, a politikusok, szakértők, hatóságok és helyi lakosok közötti párbeszédre és a regionális együttműködésekre.

Az Európai Falumegújítási Díj minden egyes versenye saját mottóval rendelkezik, az ennek való megfelelés a verseny során kiemelt szempont. A verseny mottói az elmúlt 30 év során folyamatosan változtak, az egyes címekből jól látható, hogy az aktuális időszakban a kiírók mely kihívásokra keresték példászerű válaszokat.¹³ (Kifejezetten érdekes ebből a szempontból a 2020-as mottó, mely szerint a legnagyobb feladatot a globális kihívásokra adott helyi válaszok jelentik.)

Az Európai Falumegújítási Díj pályázatán részt vevő falvakat összességében egy részletes szempontrendszer szerint bírálják, figyelembe véve a kiinduló állapotot, a fejlesztési célokat és folyamatokat, valamint tématerületenként az egyes fejlesztési projekteket is. A bírálatok alapján a pályázó falvak az alábbi díjakban részesülhetnek:

- Európai Falumegújítási Díj (a verseny győztese számára)
- Európai Falumegújítási Díj az átfogó, fenntartható és „mottóhű” falufejlesztésért
- Európai Falumegújítási Díj a falufejlesztés több területén elért kiváló teljesítményért
- Európai Falumegújítási Díj a falufejlesztés egyes területein elért kiváló teljesítményért
- Dicsérő elismerés

A nemzetközi falumegújítási versenyhez szorosan kapcsolódik a hazai pályázat is, összességében a magyarországi verseny Európai Falumegújítási Díj pályázatba való beágyazottságáról is beszélhetünk – tekintettel arra, hogy a magyarországi verseny lebonyolítását követően, annak győztese képviseli hazánkat az európai versenyen. Az európai megmérettetésen általában egy magyar részt vevő indul, de többször volt már példa arra is, hogy az aktuális európai versenyre két magyar falut is beneveztek (pl. 2012: Újszilvás, Kunsziget; 2014: Komlóska, Tihany).

A jogszabályban is rögzített Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázatot¹⁴ kétévente hirdetik meg, melynek során – összetett szempontok alapján – a falvak fejlesztési időszakra vetített életútját, fejlesztési céljait, s az ezek érdekében hozott programokat, intézkedéseket dokumentálják a pályázó települések. A legfontosabb szempont, hogy a fejlesztés során megvalósított programok mennyire komplexen szolgálják a falu fejlődését, megfelelő választ

¹³ Az egyes versenyek mottója és győztesei:

1990: Internationaler Erfahrungsaustausch

1992: Dabei sein ist alles

1994: Eigeninitiative ist Trumpf

1996: Umfassende Dorferneuerung

1998: Kreativ – innovativ – kooperativ

2000: Ohne Zukunft keine Vergangenheit

2002: Grenzen überschreiten

2004: Aufbruch zur Einzigartigkeit

2006: Wandel als Chance

2008: Zukunft durch gesellschaftliche Innovationen

2010: Neue Energie für ein starkes Miteinander

2012: Der Zukunft auf der Spur

2014: besser.leben.

2016: offen sein

2018: we!ter denken

2020: Lokale Antworten auf globale Herausforderungen

Dorfbeuern | Salzburg | Ausztria

Illschwang | Bayern | Németország

Steinbach an der Steyr | Oberösterreich | Ausztria

Beckerich | Luxemburg

Obermarkersdorf | Niederösterreich | Ausztria

Kirchlinteln | Niedersachsen | Németország

Großes Walsertal | Vorarlberg | Ausztria

Ummendorf | Sachsen-Anhalt | Németország

Koudum | Hollandia

Sand in Taufers | Südtirol | Olaszország

Langenegg | Vorarlberg | Ausztria

Vals | Graubünden | Svájc

Tihany | Veszprém | Magyarország

Fließ | Tirol | Ausztria

Hinterstoder | Oberösterreich | Ausztria

Gemeinde-Allianz Hofheimer Land | Bayern | Németo.

¹⁴ A pályázatot a belügyminiszter által alapított és adományozott elismerésekről szóló 37/2012. (VIII.2.) BM rendelet tartalmazza, mely szerint „Magyarországi Falumegújítási Díj adományozható a kétévente kiírásra kerülő pályázatra benyújtott legkiválóbb minőségű, példamutató falumegújítási kezdeményezések, tevékenységek elismerésére”.

adnak-e a (faluk által) felvetett kihívásokra, problémákra. A fejlesztés során vizsgált tematikus programok a következők:

- Környezetbarát, az adottságoknak megfelelő mezőgazdaság és erdőgazdálkodás erősítése,
- Felelősségteljes és környezetbarát erőforrás-gazdálkodás, megújuló nyersanyagok felhasználása,
- Helyi ellátási és foglalkoztatási lehetőségek megtartása és újak teremtése,
- A megőrzésre érdemes régi épületállomány felújítása, új, jó minőségű épületek építése,
- Korszerű szociális intézmények, a társadalmi-kulturális élet lehetőségeinek megteremtése,
- A helyi lakosság identitás- és öntudatának erősítése,
- A lakosság képességeinek és motivációinak fejlesztése a közösségi elkötelezettségük fejlesztése érdekében,
- Valamennyi korosztály, nemzetiség és kisebbség, mindkét nem esélyegyenlőségének támogatása gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban,
- Hálózatok, településközi kapcsolatok.

A tématerületekre bontott programok fentiek szerinti csoportosítása feszes stratégiai gondolatmenetet követel a pályázati dokumentumok összeállításánál (és a döntéshozatalok során), emellett egyszerűbbé teszi az egyes falvak összehasonlítását is.

Vonzerő-növelés

Más aspektusból bár, de szintén tudástranszfert jelent a Virágos Magyarország mozgalom tevékenysége is, mely egyre nagyobb népszerűségnek örvend országszerte a települési önkormányzatok körében, emellett a verseny egyre nagyobb hírvérést kap a laikusok között is. A Virágos Magyarország mozgalmat az Entente Florale Europe (Európai Virágos Városok és Falvak Versenye) hívta életre, melynek kiemelt céljai az európai közös környezeti és kulturális értékek megóvása és az élhetőbb környezet megteremtése – mindez az európai összetartozás jegyében.

A hazai versenyt először 1994-ben rendezték meg, s a települések „felvirágoztatása” mellett a szervezők deklarált célja volt új zöldfelületek, parkok, fasorok létesítése (és fenntartása); kulturált, egészséges környezet kialakítása; közterek, utcák, épületek, intézmények virágosítása, növénykiültetések megvalósítása és ösztönzése a lakosság bevonásával; továbbá az adott település értékeinek – műemlékek, védett és védelemre érdemes épületek, turisztikai és kulturális értékek – megőrzése. (url 9)

A célok teljesítése érdekében a versenyen résztvevő településeknek lehetőségük nyílik a településszépítő munkájuk bemutatására, melynek során javítják a helyben élők életminőségét, elősegítik a kultúra, turizmus fejlődését, az igényes lakókörnyezet kialakítását, s a közös értékek védelmét (url 9). A verseny bírálati szempontjainál kezdetben a virágosítás, a környezetszépítés, a növénykiültetés volt az alapvető, de mára sokat változott a szemlélet: a mozgalom valójában a környezet-, az egészség-, a zöld- és a tájügyet szolgálja (Csemez 2018). A 2019-ben meghirdetett verseny bírálati szempontjait – a Magyarországi Falumegújítási Díjhoz hasonlóan – tématerületekre bontották, a következők szerint:

- Önkormányzat felkészültsége, a versenyben való részvétele,
- Községi részvétel a település zöldfelületeinek kialakításában,
- Környezetvédelem, fenntarthatóság, környezeti nevelés,
- Turisztikai vonzerő, turistabarát környezetkialakítás,
- A település zöldfelületeinek minősége. (url 9)

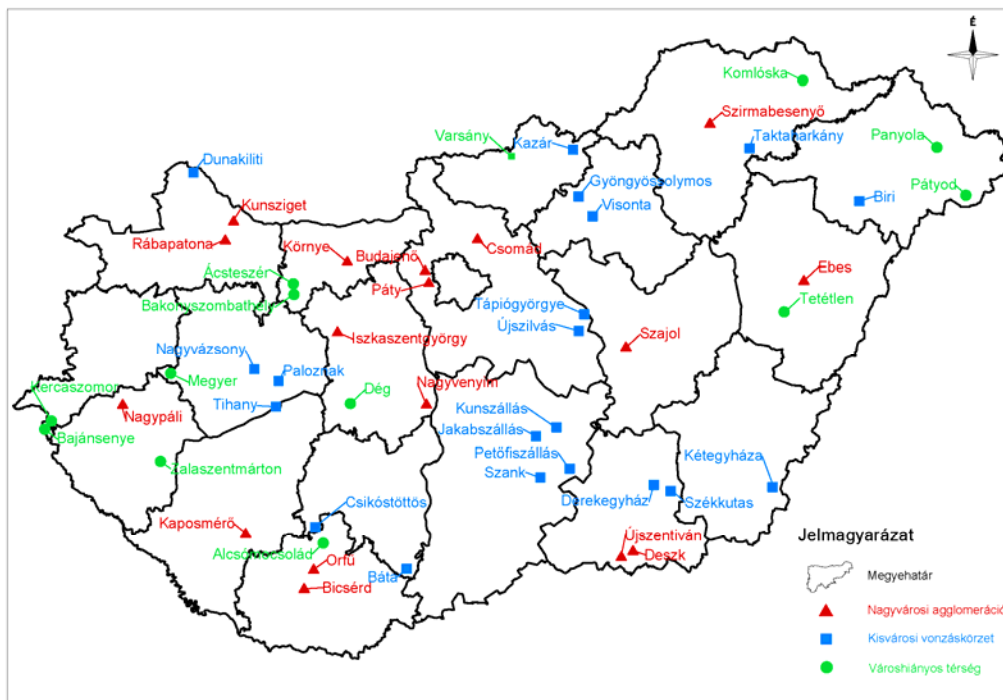
Már a Virágos Magyarország verseny alapításánál is jól látszott, hogy a versenyre komoly turisztikai, promóciós eszközként tekintettek, hiszen annak céljai – virágosítás, rendezett

környezet kialakítása – a turizmus fellendülését is szolgálják. A részt vevő települések számára a mozgalom a legtöbb esetben a környezet szépítése mellett a turisztikai vonzerő növelését és az attrakciók bővítését jelenti. A Virágos Magyarország versenyre történő jelentkezés legtöbb eleme turisztikai attrakcióként jelenik meg az adott településen – legyen szó új faluközpontról, zöldkapukról, zöldinfrastruktúra hálózat fejlesztésről vagy egyszerűen a növénykiültetésekről. A bírálati szempontok azonban szerepet játszanak a vonzó lakókörnyezet kialakításában is, mely által növekszik a lakókörnyezet presztízse, vonzóbbá válik a falu az itt lakók és a beköltözők számára – a verseny tehát tulajdonképpen egy településfejlesztési eszközzé vált.

- településhálózati szerepkört tekintve is sokféle falutípust foglalnak magukba: az elszigetelt zsákfalutól és a nehéz helyzetben lévő aprófalutól a prosperáló agglomerációs településig széles a skála.

A mobilitási helyzet javulásával a korábban helyben meglévő szolgáltatások szükségessége megszűnt, a kötelező helyi funkciók településközüvé, térségivé váltak (Faragó 2007, Fleischer 2003). Így a településhálózat differenciált szemlélete elengedhetlenné vált, s ebben a feladat- és hatáskör-megosztás fontos tényezővé lépett elő (Murányi 2011). Ezeket a szempontokat figyelembe véve kutatásom egyik hipotézise, hogy a fejlesztési stratégia jellegét, a stratégia fejlesztési irányainak kiválasztását, legfontosabb jellemzőit alapvetően meghatározza a falu térségi elhelyezkedése és a településhálózatban betöltött szerepe.

Ennek megfelelően vizsgálataim során a mintatelepüléseket három kategóriába soroltam: nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő települések,¹⁷ kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő települések és városhiányos térségben elhelyezkedő települések – az utóbbi kategóriába soroltam mindazon falvakat, melyek legfeljebb 10.000 fő lakosú városok vonzáskörzetéhez tartoznak.¹⁸ A csoportosítás az egyes településcsoportok centrumtelepülése szerint történt, a centrumtelepülés funkciója (és mérete) alapján megkülönböztetve. Így a csoportosítás alapját ténylegesen nem a falvak, hanem a falvak térszervező erejét jelentő városok képezték. (A csoportok meghatározásánál nem csupán a centrumtelepülés szomszédjait, hanem a tényleges vonzáskörzetükbe tartozó falvakat is azonos csoportba soroltam.)

13.ábra: A mintatelepülések elhelyezkedése, településcsoportok szerint (saját szerkesztés)

¹⁷ Kutatásom elején nagyvárosi agglomerációnak tekintettem valamennyi megyei jogú város környezetében elhelyezkedő településcsoportot, azonban a településhálózati átalakulás trendjeit figyelembe véve a Salgótarján és Hódmezővásárhely szomszédságában elhelyezkedő Kazárt és Székkutast a 2. csoportba soroltam.

¹⁸ A csoportosítási elvet alátámasztotta a VÁTI 2000-es években elvégzett településhálózati kutatásának eredménye is, mely szerint a funkciójukat nem megfelelően betöltő kisvárosok, s az újonnan városi rangot szerzett települések nagyságukat, funkciójukat tekintve sok esetben nem képesek térszervező feladatot ellátni. Így ezen „látszat” városok környezetében elhelyezkedő kisebb településekről a tényleges központok elérhetősége problémássá válik, s a funkcionálisan városhiányos térségekben elhelyezkedő falvak életminősége csökken (Salamín-Radvánszki-Nagy 2008).

Az egyes vizsgálatokat településcsoportokra bontva, a csoportok vonatkozásában külön-külön végeztem el, hipotézisem bizonyítása érdekében. (A falvak településhálózat szerinti csoportosítását a vizsgálatok – különösen a 4.1.3. és 4.2.2. fejezetben bemutatott vizsgálatok – validálták.)

A három településcsoportba történő besorolást követően a vizsgált települések közül 17 tartozik nagyvárosi agglomerációba, 20 kisvárosi vonzáskörzetbe, míg 13 városhiányos térségben helyezkedik el. (13. ábra)

3.2. Az elemzés módszere

A szakirodalmi sikertényezők áttekintését és összegzését követően kutatásomban – vizsgálati módszerként – a sikertényezők, mint indikátorok vizsgálata helyett a fejlesztési folyamatok elemzését választottam, s ezekből vontam le következtetéseket a fejlesztési irányok, stratégiák milyenségére vonatkozóan. Az egyes sikertényezők (indikátorok) vizsgálatától azért tekintettem el, mivel a vizsgálatok a fejlesztési tématerületekre vonatkoznak, átfogó programokat – s azok eredményeit – vizsgálnak, s nem a konkrét sikertényezők változását.

Az elemzés során többféle módszerrel dolgoztam:

- pályázati munkák elemzése,
- korábbi kutatások eredményeinek rendszerezése, csoportosítása a kutatási módszertan alapján, valamint
- statisztikai adatok feldolgozása, s egy új típusú sikerességi mutató kidolgozása, mellyel az egyes települések teljesítménye összehasonlíthatóvá válik.

A **fejlesztési stratégiák elemzéséhez** szükséges volt a mintatelepülések vonatkozó dokumentumainak áttekintése, ehhez a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 50 pályaművét, valamint ugyanezen falvak Virágos Magyarország versenyen indított pályázatait használtam fel. (A Virágos Magyarország versenyre az 50 mintatelepülés közül 28 nevezett, így vizsgálataim során ezeket használtam fel.) A dokumentumok elemzése során a településcsoportok eredményeit általánosan és a bírálati szempontok szerint külön-külön is értékeltem.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat résztvevőinek elemzése a 2005-2019. évi pályázati dokumentumainak és bírálati eredményeinek felhasználásával történt. Ezek alapján valamennyi tématerület vonatkozásában az indokoltságot, hatásosságot és a beavatkozás minőségét kellett értékelni – ezek minősítése lehet gyenge, átlagos vagy példászerű. Az értékelés tématerületenként egy 0-10 pontig terjedő skálán elhelyezkedő értékkel történik (M2 melléklet).¹⁹

Az egyes falvak tématerületenként tett beavatkozásait a bírálatokkal összhangban akkor tekintettem sikeresnek, ha azok valamennyi szempontból – indokoltság, hatásosság, minőség – példászerűek voltak, a fejlesztési stratégiát pedig akkor, ha minden tématerületet érintően példászerű beavatkozásokat hajtottak végre.

A Virágos Magyarország verseny pályázatainak elemzése a 2016-2019. évi pályázati dokumentumainak és bírálati eredményeinek felhasználásával történt.²⁰ Vizsgálataim során minden esetben a verseny zsűri bizottsága által adott értékelés pontszámaival dolgoztam. (A zsűri a falvaknál az egyes tématerületek – a Virágos Magyarország verseny kiírása szerinti – kritériumainak való megfelelést vizsgálta, az értékelések ennek megfelelően történtek.)

¹⁹ A szakértői bizottság a 2017. évi verseny óta pontozza a pályázatokat, ezt megelőzően a bizottsági tagok szóbeli értékelése alapján történt a minősítés. A 2017. évet megelőző pályázatokat – pontszám hiányában – az írásos pályázati anyagok és a személyes tapasztalatok alapján értékeltem.

²⁰ Kivételt jelent ez alól Tápiógyörgye, akinek – egyéb információ hiányában – a 2014-es pályázatát vettem alapul.

A **falvak helyi erőforrásainak vizsgálata**²¹ során elsősorban a korábbi falukutatások eredményeire támaszkodtam, ezek rendszerezése, csoportosítása vezetett el a településhálózati folyamatok fontosságának felismeréséhez. A kutatások összegzésekor a falvak területhasználati jellemzőinek változására fókuszáltam, mely a különböző időpontokban készített országos szintű²² falufelmérések információin alapul. A felmérések időbeli rendezésével, s a falvak ezeken történt osztályozásának egymás mellé rendelésével nyomon követhetők a területhasználati (mint helyi erőforrásbeli) változások.

A **sikerességi vizsgálatokat** statisztikai adatok elemzésével, dr. Ladányi Márta segítségével végeztem el. A vizsgálatokat a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről szóló 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet háttéradatbázisára alapoztam. A Kormányrendelet 2. melléklete egy országos rangsor alapján határozza meg a kedvezményezett települések jegyzékét, mely rangsor a Kormányrendelet 1. melléklete szerinti ismérvek felhasználásával, az 1. mellékletben közölt számítási módszertan alapján került kialakításra. A vizsgálatom alapját jelentő adathalmazt 2018. szeptemberben, illetve decemberben bocsátotta rendelkezésemre a KSH. Az adathalmaz a településekről 23 ismerv értékeit, valamint a települések rangsorát tartalmazza, melyekből 308 település adatait használtam fel: a kutatás során vizsgált 50 települést mintának, az 50 településsel közvetlen szomszédos 258 települést pedig referenciának tekintettem.

A települések összehasonlítása során a rangsorban elfoglalt helyezést vettem alapul, mely szerint a rangsorban kisebb sorszámmal rendelkező települések sikeresebbek, mint a magasabb sorszámu települések. A települések adatait az összehasonlíthatóság érdekében önmagukban vizsgáltam, a falvakat önálló egységnek tekintve.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a falvak a településhálózat legkisebb egységei, fejlődésüket nem minden esetben célszerű önállóan vizsgálni, hiszen arra hatással vannak a térségi együttműködések, a szomszédsági hatások, s a településhálózatban betöltött szerepük is (Fleischer 2003, Faragó 2007). A statisztikai elemzések kifejezetten nagy hangsúlyt fektetnek az egyes adatok területi elosztásának vizsgálatára. Az elmúlt évtizedek kutatásai is sok esetben figyelembe vették a területi adatok egymásra gyakorolt hatásait. Ezek közé tartozik például a szomszédsági hatások vizsgálata (területi autokorreláció), mely a területi adatok eloszlásának véletlenszerűségét vagy szabályszerűségét vizsgálja (Dusek 2004, Nemes Nagy 2005), illetve a hatásarány elemzés (shift-share analízis), mely arra ad választ, hogy az egyes területek fejlődésében a helyi sajátos, kedvező adottságok, vagy az ettől független szerkezeti (ágazati) tényezők szerepe az erősebb (Nemes Nagy 2005).

Vizsgálataim során kézenfekvő döntés lett volna a területi autokorreláció elvégzése a szomszédsági hatások feltárása érdekében. Azonban jelen vizsgálat célja kifejezetten az egyes falvak fejlesztési stratégiáinak elemzése volt a hálózati szempontok figyelmen kívül hagyásával, azaz a mintafalvak helyi kezdeményezéseinek, azok súlyának és szerepének feltárása sikerük aspektusából, így a statisztikai módszer kiválasztásánál a szomszédsági hatásokat is figyelembe vevő statisztikai módszereket elvettem.

A nagyobb településszámmal dolgozó hazai területi kutatások során sem ritka az olyan statisztikai módszerek alkalmazása, mely a szomszédsági hatásokat figyelmen kívül hagyja, hiszen az egyes falvak tipizálása az ilyen elemzésekben fontosabb célként jelenik meg, mint a hálózati hatások elemzése. A kutatások statisztikai módszerei között találkozunk az

²¹ A 2.2.1. fejezetben leírtak alapján helyi erőforrásnak a belső (endogén) erőforrások közül a természeti, humán és kulturális tényezőket tekintem.

²² A vizsgálatnál fontos célként határoztam meg, hogy kizárólag az ország teljes területére kiterjedő felmérésekkel dolgozzak, hiszen így a mintafalvakra vonatkozóan más kutatások országos eredményeit tudom összehasonlítani és beépíteni a kutatásomba.

egységnormálással (Bajmócy-Balogh 2002²³, Józsa 2014²⁴), a faktoranalízissel (Enyedi 1977, Vágvolgyi 1982), vagy a klaszteranalízissel (Enyedi 1977, Beluszky-Sikos 1982, Beluszky-Sikos 2007, Illésy-T. Nagy-Számadó 2019). Így tehát kutatásomban a szomszédsági hatások vizsgálatát én is elvettem.

Kutatásom kezdetén a rangsor alapú megkülönböztetésnél az eredményeknél figyelmen kívül hagytam a közigazgatási státusz, valamint a lakónépesség szerint jobb mutatókkal rendelkező településeket (megyei jogú városok, városok, nagyközségek, illetve nagyobb népességgel rendelkező falvak). A kutatás előre haladtával azonban ezt a fajta csoportosítást kizártam, hiszen a 2.2.2. fejezetben leírtak szerint a lakosságszám változása önmagában nem befolyásolja a sikerességet, a közigazgatási státusz helyett pedig a tényleges városi funkciók megléte számít (ld. 2.1.4. fejezet, Településhálózati kutatások, Salamin-Radvánszki-Nagy 2008).²⁵

A KSH adatbázis 23 összefüggő változójára a bennük lévő információ tömörítésére az első lépésben dimenziócsökkentő eljárást alkalmaztam a három településcsoportban külön-külön azzal a céllal, hogy az eredményül kapott faktorszórákkal, mint (független) magyarázó változókkal lineáris regresszióanalízist végezhessek el a települések KSH-sorszámaira, mint függő változóra. Ezzel a lineáris regresszióanalízis multikollinearitási problémáját el tudtam kerülni. Főkomponens-analízist (PCA) végeztem, mivel nemcsak a lineáris modell magyarázó erejének maximalizálása volt a végső cél (erre a parciális legkisebb négyzetek módszere alkalmasabb lehetett volna), hanem az is, hogy a 23 változóban szereplő lehető legtöbb információt megtartsam. Ez a törekvésem módszertanilag alkalmassá teszi az eljárást a sikeresség dinamikus követésére olyan esetben, amikor egyes változók – ebben a speciális adathalmazban kevésbé fontos – információtartalma egy későbbi időpontban meghatározóvá válik. A főkomponensek és a 23 változó közötti kapcsolat szorosságát (loadingok) Varimax-rotációval tettem szemléletesebbé.

Először is megvizsgáltam a kiugró értékek szerepét a PCA eredményeket illetően. A 308 település közül 17 bizonyult többdimenziós kiugró értéknek a Mahalanobis-metrika alapján, köztük két mintafalu is (Megyer és Komlóska). Így három lehetőséget láttam a PCA-ba bevont településeket illetően, a dimenzióredukciót tehát háromféleképpen végeztem el:

- a kiugró értékek nélküli adathalmazra vonatkozóan,
- Megyerrel és Komlóska-val együtt (mivel ezek mintatelepülések), de a többi kiugró értékű települést kihagyva, végül
- a kiugró értékekkel együtt, valamennyi településre vonatkozóan.

A háromféleképpen előállított modellek eredményei között csak minimális különbségek mutatkoztak, ezért úgy döntöttem, hogy a teljes mintaelemszámot megőrizve, a kiugró értékeket is tartalmazó adathalmazzal dolgozom.

²³ Bajmócy Péter és Balogh András publikációjukban így nyilatkoztak: „Talán kézenfekvőbb lett volna a faktoranalízis használata, azonban ezt végül elvetettük, ugyanis arra is kíváncsiak voltunk, hogy az egyes jellegükben alapvetően különböző mutatócsoportok tekintetében külön-külön hogyan differenciálódnak az aprófalvak, s erre ez a módszer nem alkalmas.”

²⁴ Józsa Klára disszertációjában az egységnormálást követően vizsgálta a szomszédsági hatásokat is a területi autokorreláció módszerével.

²⁵ A szakirodalomban megjelent információk mellett a következő fejezetekben bemutatott vizsgálatok eredménye is azt mutatja, hogy a települési sikeresség nincs szoros összefüggésben a lakosságszám változásával.

4. EREDMÉNYEK

4.1. Stratégiatípusok a településhálózati helyzet függvényében

A piacgazdasági körülmények között a települések versenyeznek egymással a különböző tényezőkért (Salamini-Radvánszki-Nagy 2008). Ennek megfelelően minden település arra törekszik, hogy ennek megfelelően a lakosság számára alkalmasnak minősüljön, megfelelő körülményeket nyújtson a lakosság megmaradása (és esetleges letelepedése) érdekében. Ez alakítja fejlesztési irányait, koncepciójukat, stratégiájukat is. Nem szabad azonban elfeledni, hogy az „alkalmasság” nem pontosan ugyanaz, mint a „minőség” – jóllehet egyértelműen függ tőle (Barabási 2018). Így minden falunak magának kell kialakítani a célzott társadalmi rétegeknek megfelelő fejlesztési irányt, programokat, tekintettel arra, hogy minden település számára jól hasznosítható, tökéletes településfejlesztési stratégia nem létezik.

4.1.1. Fejlesztési irányok meghatározása a helyi lehetőségek tükrében

A fejezetben bemutatott vizsgálatok legfontosabb célja annak megállapítása, hogy a falvak az elmúlt évtizedekben mely területek fejlesztésétől reméltek előrelépést, mely fejlesztési területekre fektettek hangsúlyt, s milyen tematikus programok megvalósítását tűzték ki célul a falu fejlődése érdekében.

A részletes elemzés a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázatokon részt vett 53²⁶ település pályázatára terjed ki, melyeket elsősorban a településhálózatban betöltött szerepük és fejlesztési stratégiájuk hangsúlyai alapján vizsgáltam.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázatot két évente hirdetik meg azzal a céllal, hogy a falvak (saját maguk által meghatározott) fejlesztési időszakra vetített életútját, fejlesztési céljait, s az ezek érdekében hozott programokat, intézkedéseket tematikus programok alapján vizsgálják. A tematikus programok pontos megnevezését a 2.2.3. fejezetben mutattam be, a vizsgálatok során a továbbiakban az egyszerűség és az átláthatóság érdekében ezeket a programokat a következő névvel illetem:

- Mező- és erdőgazdaság,
- Fenntartható erőforrás használat,
- Foglalkoztatás,
- Minőségi épületállomány,
- Társadalmi-kulturális élet,
- Helyi identitás,
- Közösségépítés,
- Esélyegyenlőség,
- Hálózati kapcsolatok.

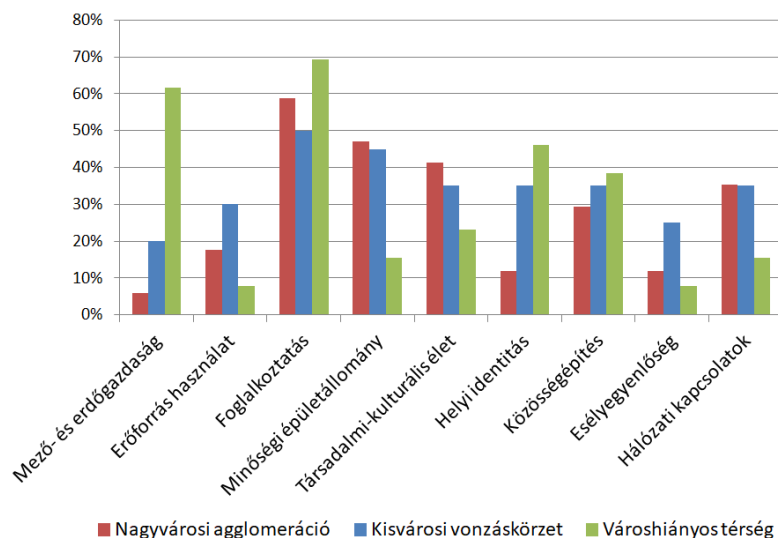
A vizsgált falvak eredményeinek elemzése a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 2005-2019 évi pályázati dokumentumainak és bírálati eredményeinek felhasználásával, a 3.2. fejezetben bemutatott módszerrel történt.

Az egyes pályázatokat áttekintve láthatóvá vált, hogy a települések számos prioritást követve hajtottak végre fejlesztéseket. Felmerült azonban a kérdés, hogy a különböző fejlesztési programok, stratégiák között van-e közös vonás, vagy a bemutatott falvak csupán a sikeres fejlesztések önálló, egymástól elkülönült példái?

²⁶ 2019-ben négy település (Zalaszentmárton, Dióskál, Egeraracs, Esztergályhorváti) közös pályázatot nyújtott be Pogányvári Településszövetség néven, így az ő pályázatuk négy falvat fed le.

Mivel a fejlesztési stratégiák jellemzőit, az egyes tématerületek stratégián belüli hangsúlyosságát a falu településhálózatban betöltött szerepe nagymértékben befolyásolja, ezért a falvak eredményeit ennek megfelelően – a 3.1. fejezetben bemutatott – három településcsoportba sorolva vizsgáltam.

A települések fejlesztési stratégiáinak – a Falumegújítási Díj Pályázat fentebb bemutatott kilenc tématerületére vonatkozó – elemzése során igazolódott az a feltevés hogy a településhálózatban betöltött szerep markánsan befolyásolja a fejlesztési stratégia megválasztását. A településcsoportok szerint elkülönített stratégiák közös vonásai megmutatták, hogy a településhálózatban betöltött szerep függvényében egyes tématerületek nagyobb hangsúlyt kapnak, mások pedig teljesen jelentéktelenné, indokolatlanná vál(hat)nak.

14. ábra: Fejlesztési hangsúlyok a településhálózati szerep függvényében (saját szerkesztés)

Az 50 mintatelepülés eredményeit, a fejlesztési stratégiák hangsúlyos programjait a 14. ábra mutatja be. A grafikon függőleges tengelye szerinti százalékos értékek a tématerület szempontjából sikeres települések arányát mutatják a saját településkategóriájukon belül. A vízszintes tengelyen a pályázati tématerületek szerepelnek. Az eredmények alapján a falufejlesztés sikeres tématerületeire vonatkozó fontosabb megállapításaim a következők:

- Valamennyi településcsoport esetében a foglalkoztatás fejlesztésének igénye a legfontosabb tényező. A foglalkoztatás a városhiányos térségekben a legfontosabb és legeredményesebb, de a nagyvárosok agglomerációjában is eredményesebb, mint a kisvárosi vonzáskörzetekben.
- A foglalkoztatás bővítése mellett a városhiányos térségek falvai a mező- és erdőgazdaság fejlesztése terén a legsikeresebbek, míg a nagyvárosi agglomeráció és a kisvárosi vonzáskörzetek településeinél inkább az épületállomány minőségi fejlesztése dominál.
- A közösségépítés és a helyi identitás erősítése a nagyvárosoktól távolodva egyre fontosabb szerepet játszik, ennek megfelelően e tématerületek fejlesztése a városhiányos térségek (és a kisvárosi vonzáskörzetek) falvainál sikereesebb.
- A hálózati kapcsolatok kihasználása egyik településcsoportnál sem túl erős, viszont a városhiányos térségeknél jól látható ennek hiánya. A hálózati kapcsolatok a falvak esetében így inkább a centrumtelepüléssel való kapcsolatot jelentik, s a falvak egymás között csak kevesebb hálózati kapcsolatot tartanak számon.

4.1.2. A települési vonzerő szerepe a turisztikai attrakciók és a falufejlesztés során

Az új évezredben – főként a városi lakosság körében – még mindig hódít a vidéki idill, s a romantikus falu képe (Henkel 2012, Murányi 2011). Az urbánus közegben élők számára a falu a nyugalom szigete (Henkel 2012), melynek vidéki életmódja vonzó élettérként jelenik meg (Glatz 2005), s alternatívát nyújt a zsúfolt, környezetszennyezéssel terhelt nagyvárosokkal szemben (Kovács 2008). Egy csehországi kutatás ezzel ellentétben arra az eredményre jutott, hogy az élhető falut a csendes, békés település helyett a pulzáló, élő felületek, a helyi kezdeményezések és a közösségi aktivitás mozgatja (Pospěch et al. 2015), a helyi lakosság részéről pedig alapvető elvárás a falvak „városiasodása”, s modernizációs igénye (Enyedi 1980, Henkel 2012).

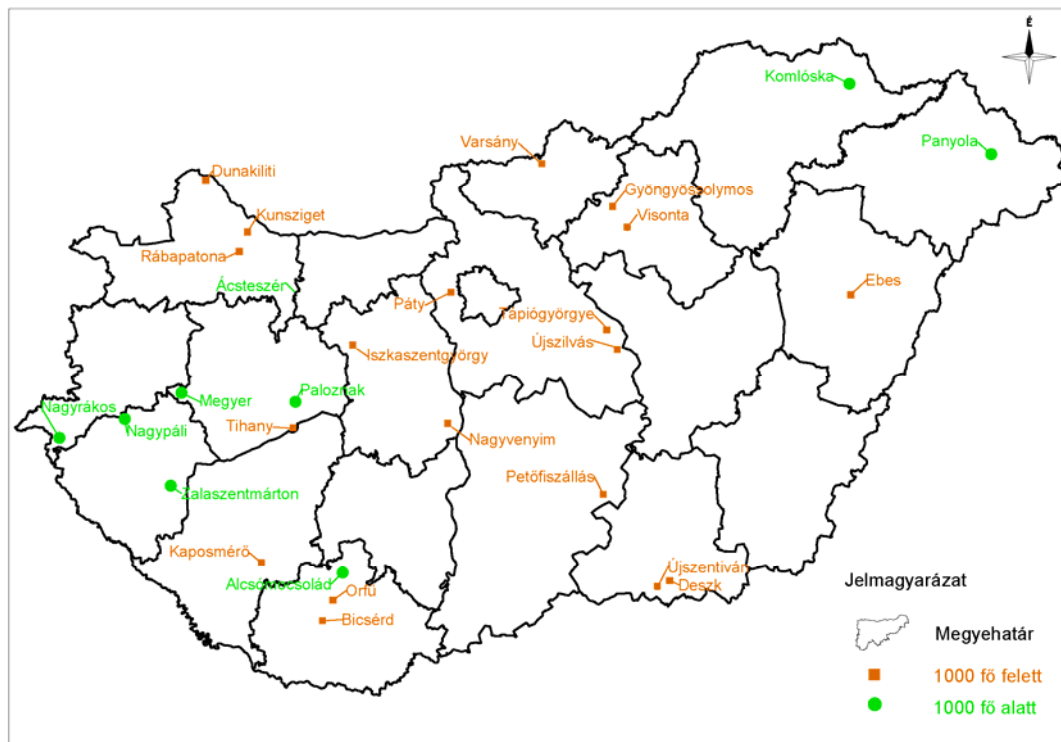
Fenti példák is mutatják, hogy egy település vonzereje rendkívül sok tényezőben nyilvánulhat meg. Ezek közé tartozhat a falvak fizikai megjelenése, vonzó külseje, mely egyszerre jelent attraktív környezetet és minőségi életteret. A 2.2.3. fejezetben bemutatottak szerint a Virágos Magyarország mozgalom a részt vevő települések számára a környezet szépítése mellett a turisztikai vonzerő növelését és az attrakciók bővítését jelenti, a zöldfelületi projektek legtöbb eleme egyidejűleg turisztikai attrakcióként jelenik meg a településen. Jelen fejezetben azt vizsgálom, hogy a közelmúltban a falvak mekkora hangsúlyt fektettek a települési környezet szépítésére, mennyire fontos számukra a település értékeinek megőrzése, a (turisztikai) vonzerő növelése, továbbá a település „zöldítésén” keresztül az igényes lakókörnyezet kialakítása és az életminőség javítása.

A részletes elemzés a Virágos Magyarország versenyen részt vett 28 település pályázati értékelésére terjed ki, melyeket elsősorban a településhálózatban betöltött szerepük és fejlesztési stratégiájuk hangsúlyai alapján vizsgáltam.

A 4.1.1. fejezetben bemutatam, hogy a településhálózatban betöltött szerep nagyban meghatározza a falvak fejlesztési stratégiáját, valamint a fejlesztések program- és intézkedéscsoportjait, elsősorban azért, mert a városhiányos térségben elhelyezkedő kistelepüléseknek sokkal kevesebb lehetősége van a szomszédos (nagy)városok szolgáltatásaira támaszkodni, így lehetőségeik szűkebbek, s erősebben rá vannak utalva a helyi erőforrásokra – beleértve a falusi közösséget is. Ezzel szemben a nagyvárosi agglomeráció településeinek fejlesztése más koncepción alapul, hiszen lakosaik számára mind a munkahelyek, mind az intézményhálózat magasabb szintjei könnyen elérhetőek. Ebből következően e települések közössége a legtöbb esetben kevésbé összetartó, mint a városhiányos térségek esetében. (A kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő települések esetén „vegyes” fejlesztési stratégia figyelhető meg: a két másik csoport fejlesztési elemei keverednek. A kategórián belül nem állapítható meg kizárólagos fejlesztési irány.)

Fentiek alapján adódott a kérdés, hogy ha a településhálózatban betöltött szerep szerint csoportosíthatók az egyes települések fejlesztési stratégiái, akkor ez a mintázat nyomon követhető-e egy tematikus verseny – jelen esetben a Virágos Magyarország – esetében. Első lépésként tehát azt kellett megvizsgálni, hogy egyáltalán csatlakoztak-e a vizsgált falvak a Virágos Magyarország mozgalomhoz, s ha igen, milyen eredménnyel szerepeltek a versenyen.

A kutatásban szereplő 50 falu közül 2016-2019. között 28²⁷ falu szerepelt eredményesen a Virágos Magyarország versenyen, melyek közül 19 az „1000 fő feletti falu”, 9 pedig az „1000 fő alatti falu” kategóriában indult (15. ábra).²⁸ A településhálózatban betöltött szerep szerint 12 falu tartozik nagyvárosi agglomerációba, 8-8 pedig kisvárosi vonzáskörzetbe illetve városiányos térségbe.²⁹

15. ábra: A Virágos Magyarország versenyben részt vett mintatelepülések elhelyezkedése (saját szerkesztés)

A 2019-ben meghirdetett verseny bírálati szempontjai alapján a települések értékelése az alábbi tématerületek szerint történt:

- Önkormányzat felkészültsége, a versenyben való részvétele (10 pont)
kritériumok: szakmai felkészültség, tervszerűség, stratégiai gondolkodás színvonala, a zsűrizésre történő felkészülés és a zsűrizés menetének lebonyolítása,
- Községi részvétel a település zöldfelületeinek kialakításában (15 pont)
kritériumok: a lakosság, helyi közösségek, vállalkozások részvétele a közterületek szépítésében, helyi virágosítási verseny, közösségi tervezés, konzultáció,

²⁷ A 28 vizsgált településből 27 szerepelt a Magyarországi Falumegújítási Díj pályázatán is, Nagyrákos pedig azért elemeztük a többi településsel, mivel földrajzilag a Falumegújítási Díjon szerepelt Kercaszomor és Bajánsenye községek szomszédságában helyezkedik el, s adottságai, elért eredményei is hasonlóak.

²⁸ 1000 fő feletti falvak: Bicsérd, Deszk, Dunakiliti, Ebes, Gyöngyöspolymos, Iszkaszentgyörgy, Kaposmérő, Kunsziget, Nagyvenyim, Orfű, Páty, Petőfiszállás, Rábatotony, Tápiógyörgye, Tihany, Újszilvás, Újszentiván, Varsány, Visonta

1000 fő alatti falvak: Ácsteszér, Alsómocsolád, Komlóska, Megyer, Nagypáli, Nagyrákos, Paloznak, Panyola, Zalaszentmárton

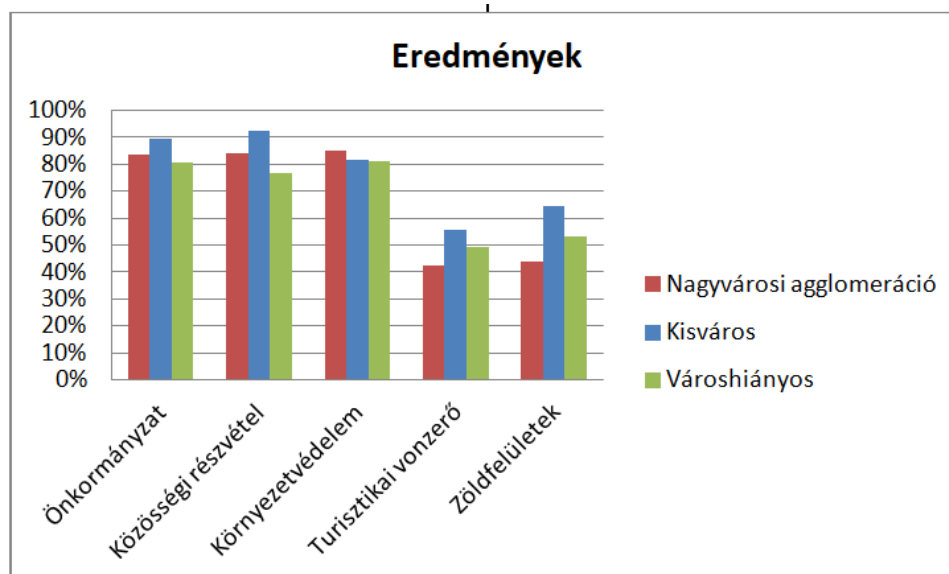
²⁹ Nagyvárosi agglomeráció: Bicsérd, Deszk, Ebes, Iszkaszentgyörgy, Kaposmérő, Kunsziget, Nagypáli, Nagyvenyim, Orfű, Páty, Rábatotony, Újszentiván

Kisvárosi vonzáskörzet: Dunakiliti, Gyöngyöspolymos, Paloznak, Petőfiszállás, Tápiógyörgye, Tihany, Újszilvás, Visonta

Városiányos térség: Ácsteszér, Alsómocsolád, Komlóska, Megyer, Nagyrákos, Panyola, Varsány, Zalaszentmárton

- Környezetvédelem, fenntarthatóság, környezeti nevelés (15 pont)
kritériumok: környezeti elemek védelme, környezeti nevelés, klímatudatosság, fenntarthatóságot segítő tevékenységek,
- Turisztikai vonzerő, turistabarát környezetkialakítás (10 pont)
kritériumok: turisztikai attrakciók környezete, turisztikai tájékoztatás, vendégszeretet,
- A település zöldfelületeinek minősége (50 pont)
kritériumok: növényalkalmazás, burkolatok, utcabútorok, fenntartás tervezettsége, minősége.

A vizsgált falvak esetében a bírálaton kapott tényleges pontszámot értékeltük – a 3.2. fejezetben bemutatott módszer alapján –, melynek településcsoportok szerinti összegzését a 16. ábra mutatja be. Az eredményeket áttekintve megállapítható, hogy a verseny tekintetében az egyes településcsoportok eredményei között nincs szignifikáns különbség, azonban a kisvárosi vonzáskörzetbe tartozó falvak kis mértékben mégis eredményesebbek, mint a másik két településcsoport falvai.

16. ábra: A vizsgált települések Virágos Magyarország versenyen elért eredményei (saját szerkesztés)

Az egyes bírálati szempontok alapján történő összehasonlításban a településcsoportokra vonatkozóan a következő megállapítások tehetők:

- Mindhárom településcsoport esetében jól – 70% feletti eredménnyel – mozgósítható a lakosság, azonban a kisvárosi vonzáskörzetbe tartozó településeknél a közösségi részvétel intenzívebb, e települések jobban mozgósították a lakosokat és a civil szervezeteket.
- A környezetvédelmi projektek megvalósítása eredményesebb, mint a tervezés, stratégiakészítés – ez elsősorban a pályázat nyújtotta keretek kihasználására, ad hoc ötletek megvalósítására enged következtetni a tudatos, stratégiai alapú környezetvédelmi programok helyett.
- Turisztikai vonzerő tekintetében a pályázatok alapján csak kevesebb adat áll rendelkezésre, a meglévő adatok informativitása mérsékelt. A jó minőségű projektek aránya a kisvárosi vonzáskörzetek és a városhiányos térségek településeinél magasabb, azonban a kisvárosi vonzáskörzeteknél egyenletesebb a (jó) teljesítmény az egyes szempontoknál. (A meglévő projektek közül a gyengébb minőségű projektek

aránya csekélyebb, ez alól csupán a nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő települések jelentenek kivételt. Itt több gyenge minőségű projekttel is találkozhatunk.) (M4 melléklet)

- A zöldfelületek tekintetében sok a jó minőségű projekt, azonban az egyes települések között nagy a szórás, a településhálózatban betöltött szerep helyett inkább a fejlettségen és az elkötelezettségen múlik a falvak zöldfelületeinek minősége. Ezzel együtt megállapítható, hogy a kisvárosi vonzáskörzet települései a minőségi zöldfelületek kialakításánál inkább a központi és a közösségi terekre helyezik a hangsúlyt (központok, intézmények, játszóterek), míg a városhiányos térségekben a portákhoz, az ingatlanokhoz kapcsolódó zöldfelületek a nívósabbak (közlekedési felületek, lakóterületek zöldfelületei). (17. ábra, M5 melléklet)
- Egy-két kiugró példától eltekintve a verseny vizsgált települései esetében lokális attrakciókkal lehetett találkozni, melyekre a települési önkormányzatok turizmus- és falufejlesztési eszközként tekintettek.

17. ábra: A vizsgált települések „A település zöldfelületeinek minősége” bírálati szempont szerint elért eredményei (saját szerkesztés)

A verseny öt fő bírálati szempontját vizsgálva megállapítható, hogy – bár a verseny célját és megnevezését tekintve ez furcsának is tűnhet – a részt vevő települések az első három szempont esetében jobban teljesítenek, mint a turisztikai vonzerőt és a zöldfelületeket magába foglaló negyedik és ötödik szempont szerint. Fontos azonban kijelenteni, hogy a településcsoportoknál a lényegesebb különbségek pont ez utóbbi szempontok szerint (turisztikai vonzerő, a település zöldfelületeinek minősége) jöttek elő. Az eredményeket településtípusok szerint különválasztva érdekes azonosságokra figyelhetünk fel e két szempontrendszer alapján.

A következőkben a három településcsoport eredményeit külön-külön elemzem a „turisztikai vonzerő” és „a település zöldfelületeinek minősége” bírálati szempont szerint elért jó minőségű projektek alapján. (A településnév mögött szereplő szám azt mutatja meg, hogy a részszempontok közül hányban valósított meg jó minőségű projektet a résztvevő település.)

Nagyvárosi agglomeráció települései

<i>Turisztikai vonzerő (8 részszerpont)</i>	<i>Zöldfelületek (10 részszerpont)</i>
Kaposmérő (7)	Kunsziget (7)
Nagypáli (5)	Bicsérd (2)
Bicsérd (4)	Ebes (2)
Iszkaszentgyörgy (3)	Páty (2)
Deszk (2)	Rábapatoná (2)
Kunsziget (2)	Deszk (1)
Orfű (2)	<i>Iszkaszentgyörgy, Kaposmérő, Nagypáli,</i>
Rábapatoná (1)	<i>Nagyvenyim, Orfű, Újszentiván (0)</i>
<i>Ebes, Nagyvenyim, Páty, Újszentiván (0)</i>	

A nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő falvak esetében egyfajta antagonizmus figyelhető meg a jó minőségű turisztikai illetve a zöldfelületek kialakítását célzó projektek között – az egyes települések vagy a turisztikai vonzerő, vagy a jó minőségű zöldfelületek terén kimagaslók. Az eredményeket vizsgálva kijelenthető, hogy azok a települések fordítottak több figyelmet a zöldfelületeik fejlesztésére, minőségi kialakítására, akik nem (vagy csak kis mértékben) rendelkeztek turisztikai vonzerővel.

Kisvárosi vonzáskörzet települései

<i>Turisztikai vonzerő (8 részszerpont)</i>	<i>Zöldfelületek (10 részszerpont)</i>
Gyöngyössolymos (7)	Tihany (7)
Tápiógyörgye (7)	Dunakiliti (4)
Tihany (7)	Paloznak (4)
Dunakiliti (5)	Tápiógyörgye (4)
Visonta (4)	Újszilvás (4)
Paloznak (1)	Gyöngyössolymos (2)
<i>Petőfiszállás, Újszilvás (0)</i>	Visonta (1)
	<i>Petőfiszállás (0)</i>

A kisvárosi vonzáskörzet településeinek eredményei egyenletes, jó teljesítményt mutatnak a településcsoporton belül. (Tihany eredményei kimagaslóak, Petőfiszállásé pedig lefelé lógnak ki.) Megfigyelhető, hogy a turisztikai vonzerő kihasználás nem település-specifikus, az e szempontból sikeresebb falvak inkább országos jelentőségű vonzerőhöz (Balaton, Duna, Mátra) kapcsolódó települési projekteket valósítottak meg.

Városhányos térség települései

<i>Turisztikai vonzerő (8 részszerpont)</i>	<i>Zöldfelületek (10 részszerpont)</i>
Alsómocsolád (7)	Nagyrákos (5)
Megyer (6)	Komlóska (4)
Varsány (4)	Zalaszentmárton (2)
Komlóska (2)	Ácsteszer (1)
Zalaszentmárton (1)	Alsómocsolád (1)
<i>Ácsteszer, Nagyrákos, Panyola (0)</i>	Panyola (1)
	Varsány (1)
	<i>Megyer (0)</i>

A városhiányos térség települései turisztikai vonzerő tekintetében az országos vonzerejű tájegységek periferiáján helyezkednek el. Az egyes falvak így saját erőből, országos vagy regionális kapcsolódási pontok nélkül építették fel a turisztikai projektjeiket. (Érdekesség, hogy a turisztikai szempontból ismertebbnek vélt települések – Nagyrákos (Őrség), Panyola (Szatmár) – turisztikai vonzerő tekintetében nem értek el kifejezetten jó eredményeket a versenyen.) A nagyvárosi agglomeráció településeihez hasonlóan a turisztika és a zöldfelületek fejlesztése között itt is antagonizmus figyelhető meg. Ebben a településcsoportban azonban egyenletesebb az eloszlás, kevesebb az olyan település, amely az adott részszeponctok szerint egyáltalán nem ért el jó eredményt.

Összességében úgy tűnik, hogy bár valamennyi település (fejlesztendő) turisztikai attrakcióként tekint a rendezett, vonzó közterületekre, azonban a településhálózatban betöltött szerep szerint eltérő mértékben értek el sikereket a verseny szempontrendszer szerint. Az itt bemutatott eredmények szerint – a kutatási eredményeinkkel összhangban – feltételezhető, hogy

- a kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő települések kiugró eredményei a viszonylagos jólétnek, s az összetartó közösségnek köszönhetők;
- a városhiányos térségben elhelyezkedő, többségében hátrányos helyzetű falvak kevésbé eredményes pályázatait azt mutatják, hogy e településeken nem a turisztikai vonzerőfejlesztés az elsődleges cél – feltehetően e települések a népesség megtartásáért folytatnak napi küzdelmet, mely hátrébb szorítja a versenyhez kapcsolódó, esztétikai projektek megvalósítását;
- a nagyvárosi agglomeráció településeinek anyagi erőforrásai rendelkezésre állnak, ám a vegyes összetételű társadalom eltérő igényei miatt itt a legtöbb esetben nem beszélhetünk klasszikus közösségről, s így a kapcsolódó projektek sikeressége is felemás eredményeket mutat.

A verseny tekintetében az egyes településtípusok között nincs szignifikáns különbség, azonban a kisvárosi vonzáskörzetbe tartozó falvak kis mértékben mégis eredményesebbek a másik két településcsoportnál. Érdekes továbbá, hogy bár a verseny – turisztikai, promóciós eszközként – alapvetően a virágosítást, s a minőségi közterületek kialakítását tűzte ki célul, a vizsgált települések a zöldfelületek kialakítása és a turisztikai vonzerő témakörökben mérsékeltbb eredményt értek el, mint a másik három szempont esetében.

Az eredmények alapján elmondható, hogy az 50 mintatelepülés mintegy 60%-a fontosnak érezte, hogy megmérettesse magát a Virágos Magyarország versenyen. Ezen kistelepülések fontosnak tartották a falu zöldinfrastruktúra hálózatához kapcsolódó fejlesztéseit bemutatni, felismerték, hogy ezen „zöld elemek” esztétikusabbá teszik az utcaképet, vonzó külsőt kölcsönöznek a falunak, mely így turisztikai célterületté válhat.

A településhálózatban betöltött szerep szerint a falvak eltérő sikereket értek el, azonban kijelenthető, hogy a résztvevők turisztikai attrakció fejlesztésként, s vonzerő növelésként tekintenek a versenyre, s a pályázat ehhez kapcsolódó elemeire. Tény, hogy az eltérő földrajzi fekvés, a természeti adottságok és a településhálózati pozíció szerint a turizmus eltérő súllyal képviselteti magát a falvak fejlesztési stratégiáiban, azonban ettől függetlenül valamennyi pályázó falunál célként jelenik meg a vonzerő-növelés, mely – ha tényleges idegenforgalmi szerepe nincs is a településnek – a helyi lakóköznyezet minőségi fejlesztését, s a lakosok elégedettségét is megcélozza. Így tehát a Virágos Magyarország mozgalom olyan vonzerő-fejlesztési eszközök alkalmazására sarkallja a hazai kistelepüléseket, mely komoly falu-fejlesztési tényezővé válhat a települések életében.

4.1.3. Sikeres településfejlesztési stratégiák

A kutatás egyik alapkérdése, hogy a 4.1.1.-4.1.2 fejezetekben bemutatott vizsgálatok szerint sikeres falvak vajon a közvetlen környezetükkel összehasonlítva is kiemelkednek-e teljesítményeiket tekintve. A falvak statisztikai adatai alapján történő összehasonlítása ezt a kérdést kívánja körbejárni, a cél annak elemzése, hogy társadalmi-gazdasági mutatókkal jellemezhetőek-e a pozitív példával szolgáló, sikeres falvak teljesítményei, illetve számszerűsíthető-e sikerük a statisztikai adatok tükrében.

Ennek érdekében a mintafalvakat és azok (közigazgatási) szomszéd településeit hasonlítottam össze, azt feltételezve, hogy mivel a földrajzi fekvés alapján ezek a települések közel azonos adottságokkal rendelkeznek, a teljesítménybeli különbség a település saját sikerességének tekinthető. Így arra a kérdésre kerestem a választ, hogy eltérnek-e a mintatelepülések a hasonló adottsággal bíró, közvetlen környezetükben elhelyezkedő szomszédaitól, és ha igen, miben rejlik a különbség.

Vizsgálataimat a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről szóló 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet (továbbiakban: Kormányrendelet) háttéradatbázisára alapoztam, 308 település adatainak felhasználásával – melyből 50 települést mintának, az 50 településsel közvetlen szomszédos 258 települést pedig referenciának tekintettem.

A települések összehasonlítása során – a 3.2. fejezetben bemutatott módszer alapján, dr. Ladányi Márta segítségével – a Kormányrendelet háttéradatbázisa által meghatározott rangsorban elfoglalt helyezés szerint vizsgáltam a sikerességet, a rangsorban kisebb sorszámmal rendelkező településeket sikeresebbnek tekintve, mint a magasabb sorszámú településeket. (A Kormányrendelet háttéradatbázisa szerint meghatározott sikerességi sorrend – a hazai szakpolitikai viszonyokat tükrözve – tartalmazhat olyan elemeket, melyek szakmailag kifogásolhatók, ezzel együtt az adatbázis alkalmas arra, hogy a mintatelepüléseket az információk alapján összehasonlítsam, s abból következtetéseket vonhassak le.)

A 3.1. fejezetben leírtak szerint mintatelepüléseimet három csoportba soroltam: nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő falvak, kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő falvak és városhiányos térségben elhelyezkedő falvak.

A települések három csoportba sorolását a Kormányrendelet háttéradatbázisa szerinti KSH-sorszám, mint "sikerességi mutató" felhasználásával, a mintafalvak és szomszédjaik alapstatisztikáinak (átlag, szórás, medián, minimum, maximum, átlag körüli konfidenciaintervallum) mintázatelemzésével validáltam. Tehát a mintafalvak sorszámainak fenti alapstatisztikáit a három településcsoportban külön-külön képeztem.³⁰ Emellett a mintafalvak szomszédjai közül vettem a sikeresebbeket, valamint a kevésbé sikereseket, és ezek sorszámaira is kiszámoltam a fenti alapstatisztikákat. A sorszámszámokra vonatkozó számolásukhoz hasonlóan a települések lakosságadataira is előállítottam az alapstatisztikákat (1. táblázat).

³⁰ A soron következő táblázatokban a három településcsoportot egy-egy számjellel láttam el a következők szerint: 1 – nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő falvak, 2 – kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő falvak, 3 – városhiányos térségben elhelyezkedő falvak.

1. táblázat: A KSH-sorszám, mint "sikerességi mutató", valamint a lakosságszám alapstatisztikái a három településcsoport esetében (saját szerkesztés)

	Tel. csop.	Minta-települések	Sikeresebb szomszédok		Kevésbé sikeres szomszédok		Minta-települések	Sikeresebb szomszédok		Kevésbé sikeres szomszédok	
		KSH-sorszám	KSH-sorszám minimuma	KSH-sorszám maximuma	KSH-sorszám minimuma	KSH-sorszám maximuma	Lakosság	Lakosság minimuma	Lakosság maximuma	Lakosság minimuma	Lakosság maximuma
átlag	1	291,06	106,82	191,88	465,29	1015,24	2850,82	47171,94	78779,53	1084,82	5378,06
átlag	2	1243,50	503,95	1024,35	1547,53	2022,00	1951,65	3929,55	25747,25	1154,47	3808,47
átlag	3	1566,38	977,36	1295,00	1909,75	2441,25	741,46	1748,18	5145,18	499,67	1360,67
CI_L	1	165,06	38,34	77,40	310,52	642,33	1941,12	13593,34	43790,46	585,60	2184,75
CI_L	2	885,02	329,52	682,27	1095,12	1608,76	1558,86	999,11	14225,32	679,83	868,66
CI_L	3	1203,61	613,74	850,01	1538,01	2057,08	332,31	433,03	2585,36	-29,93	681,75
CI_U	1	417,06	175,31	306,36	620,07	1388,14	3760,53	80750,54	113768,59	1584,05	8571,37
CI_U	2	1601,98	678,38	1366,43	1999,93	2435,24	2344,44	6859,99	37269,18	1629,11	6748,29
CI_U	3	1929,16	1340,98	1739,99	2281,49	2825,42	1150,61	3063,33	7705,00	1029,27	2039,59
maximum	1	964,00	545,00	932,00	1032,00	2374,00	7476,00	161122,00	202214,00	3356,00	19890,00
maximum	2	2345,00	1368,00	2335,00	3098,00	3098,00	3557,00	27080,00	110638,00	3512,00	27995,00
maximum	3	2638,00	2195,00	2522,00	2686,00	3098,00	2183,00	5695,00	11937,00	3034,00	3034,00
medián	1	247,00	62,00	129,00	424,00	698,00	2415,00	4613,00	65633,00	720,00	2350,00
medián	2	1539,50	493,50	1014,00	1714,00	2223,00	1762,50	1792,00	29324,00	1112,00	2579,00
medián	3	1352,00	934,00	1212,00	1945,50	2674,50	595,00	717,00	5336,00	202,00	1532,00
minimum	1	11,00	2,00	2,00	13,00	93,00	506,00	604,00	1536,00	69,00	698,00
minimum	2	73,00	14,00	28,00	154,00	194,00	459,00	328,00	586,00	45,00	236,00
minimum	3	805,00	362,00	452,00	854,00	1366,00	15,00	34,00	770,00	34,00	65,00
szórás	1	245,06	133,20	222,66	301,03	725,28	1769,33	65308,63	68051,91	970,96	6210,82
szórás	2	765,95	372,70	730,92	938,63	857,37	839,26	6261,43	24618,75	984,76	6099,40
szórás	3	600,34	541,26	662,37	585,07	604,64	677,07	1957,62	3810,34	833,53	1068,54

CI_L: a konfidenciaintervallumok alsó határa, CI_U a konfidenciaintervallumok felső határa

A nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő falvak sorszámainak átlaga, minimuma, maximuma, mediánja, alsó és felső konfidenciaintervallum-végpontja, valamint szórása is jellemzően kisebb, mint a kisvárosi vonzáskörzetben, illetve a városi hiányos térségben lévő települések hasonló adatai, míg a lakosságra vonatkozó alapstatisztikái jellemzően magasabbak. A városi hiányos térségben elhelyezkedő falvakra éppen fordítottnak jellemző ez: a sorszámaikból számolt alapstatisztikái döntő többségében magasabbak, a lakosságból számolt mutatói pedig alacsonyabbak a másik két csoportbeli települések adatainál. Ez indokolja, hogy a három csoport településeit ne együtt elemezzem, mert a sikeresség sorszám-alapú mérőszáma az egyes csoportokban más nagyságrendű, azaz az összehasonlításokban az elhelyezkedés figyelmen kívül hagyása jelentős torzítást eredményezhet. Ebből fakadóan vélhetően a stratégiai szempontok, a hangsúlyok is élesen eltérhetnek egymástól.

A 23 összefüggő változóra a bennük lévő információ tömörítésére – a 3.2. fejezetben bemutatott módszer szerint – főkomponens-analízist (PCA) végeztem a három településcsoportban külön-külön azzal a céllal, hogy az eredményül kapott faktorszakórok, mint (független) magyarázó változókkal lineáris regresszióanalízist végezhesünk a települések KSH-sorszámaira, mint függő változóra. A PCA eredményeként a 23 változóból valamennyi településcsoportban 4 főkomponens készült.³¹

Az egyes főkomponenseknek az eredeti mutatókkal való korrelációi (loadingjai) a három csoport településeire külön-külön elvégzett dimenzióredukció eredményeképpen más-más mutatókra mutattak magas értékeket az adott településcsoport különböző karakterisztikájának megfelelően. Az eredmények alapján a három csoport vonatkozásában végzett PCA főkomponensei mélyebb magyarázatot adtak a települések sikerességére vonatkozóan, melyet az alábbiakban ismertetek.

³¹ A főkomponens-analízis során az első 5 főkomponens sajátértéke volt 1-nél nagyobb, így az 5-nél magasabb számú főkomponens meghatározását elvettem. Ezt követően vizsgáltam a 3, a 4, illetve az 5 főkomponenst tartalmazó modelleket. A főkomponensekkel magas korrelációban álló mutatók alapján a 4 főkomponenst tartalmazó modellt választottamk áttekinthető interpretálhatósága miatt, ez magyarázta ugyanis a legjobban a vizsgált települések sikerességének karakterisztikáját.

A településcsoportonként elvégzett PCA-t követően lineáris regresszióanalízist végeztem – a függő változó a KSH-sorszám, a magyarázó változók a főkomponens-szkórok (faktorszkórok³²) voltak. A regresszióanalízis során a magyarázott varianciarányad valamennyi településcsoport esetén szignifikáns volt (nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő falvak: $R^2=0,89$; kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő falvak: $R^2=0,96$; városi térségben elhelyezkedő falvak: $R^2=0,95$, minden esetben $p<0,001$). A modellek hibatagjainak normalitását Shapiro-Wilk-próbával ellenőriztem ($p>0,05$).

A főkomponens-analízis eredményeként a 23 KSH mutatóból a három településcsoportban készült négy főkomponens a nagyvárosi agglomerációban elhelyezkedő falvak és a kisvárosi vonzáskörzetben elhelyezkedő falvak esetében az információ 62-64%-át, városi térségben elhelyezkedő falvak esetében az információ 56%-át magyarázták (2-4. táblázat, a 0,3 feletti értékek sötét-, a -0,3 alatti értékek világosszürkével színezve).

2. táblázat: Az első négy főkomponens loadingjai³³ a nagyvárosi agglomeráció falvainak csoportjában. (saját szerkesztés)

	Főkomponensek			
Magyarázott varianciarányad (%)	40,70	11,01	7,31	5,56
KSH-mutatók	1.	2.	3.	4.
Gyermekvédelmi ellátás	-0,87	-0,15	0,17	-0,09
Aktív korúak ellátása	-0,86	-0,08	0,25	0,17
Álláskeresők	-0,81	-0,03	0,29	0,19
Használt lakások ára	0,80	0,21	0,25	0,16
SZJA jövedelem	0,80	0,34	-0,04	0,02
Személygépkocsik	0,79	0,29	0,21	0,19
Tartós álláskeresők	-0,76	0,01	0,39	0,29
Képzetlen álláskeresők	-0,69	-0,07	0,06	-0,26
Vándorlás	0,69	0,14	0,32	0,04
Épített lakások	0,65	0,20	0,18	-0,12
Végzettségek	0,63	0,54	0,23	0,30
Halálozás	-0,62	-0,13	-0,08	0,15
Komfort nélküli lakások	-0,61	-0,38	0,20	-0,04
Vállalkozások	0,59	0,36	0,34	0,43
Üzletek	-0,20	0,78	0,07	0,25
Helyi adóbevételek	0,33	0,68	0,10	-0,08
Bölcsődei ellátás	0,15	0,63	0,02	0,05
Gyorsforgalmi csomópontok	-0,33	-0,58	0,04	0,43
Kiépített utak	0,16	0,58	-0,28	0,06
Szélessávú internet	0,30	0,49	-0,20	0,38
Rendszeres hulladékgyűjtés	-0,11	0,01	-0,73	0,07
Szennyvízhálózat	0,38	0,34	-0,46	0,17
Megyeszékhely elérése	0,07	-0,13	0,12	-0,80

3. táblázat: Az első négy főkomponens loadingjai a kisvárosi vonzáskörzet falvainak csoportjában. (saját szerkesztés)

	Főkomponens			
Magyarázott varianciarányad (%)	37,77	9,85	7,78	6,76
KSH-mutatók	1.	2.	3.	4.
Végzettségek	0,83	-0,34	0,04	-0,01
Vállalkozások	0,73	-0,33	-0,01	-0,32
Szennyvízhálózat	0,73	-0,09	0,00	0,12
Komfort nélküli lakások	-0,71	0,30	0,09	-0,30
Használt lakások ára	0,70	-0,45	-0,30	-0,13
Személygépkocsik	0,65	-0,52	-0,22	-0,29

³² A statisztikai nyelvezetben a „szkór” kifejezés használata – magyar megfelelő – nélkül teljesen általános, így dolgozatomban én is ezt a szót használom.

³³ A „szkór” kifejezéshez hasonlóan a statisztikai nyelvezetben a „loading” kifejezésnek sincs magyar megfelelője.

SZJA jövedelem	0,62	-0,54	-0,11	0,04
Szélessávú internet	0,60	-0,28	-0,12	0,03
Üzletek	0,51	0,02	0,19	0,14
Tartós álláskereső	-0,12	0,93	-0,04	0,03
Álláskereső	-0,13	0,92	-0,01	-0,02
Aktív korúak ellátása	-0,16	0,90	0,03	0,08
Gyermekvédelmi ellátás	-0,40	0,79	0,20	0,03
Képzetlen álláskereső	-0,47	0,54	-0,28	0,01
Helyi adóbevétel	0,32	-0,52	-0,20	0,06
Épített lakások	0,38	-0,48	-0,42	-0,17
Halálozás	-0,17	0,03	0,77	-0,07
Gyorsforgalmi csomópontok	0,06	0,07	0,71	0,00
Kiépített utak	0,38	0,04	0,40	0,33
Vándorlás	0,34	-0,26	0,33	-0,49
Rendszeres hulladékgyűjtés	0,12	0,18	-0,01	0,77
Bölcsődei ellátás	0,32	-0,14	0,05	0,46
Megyeszékhely elérése	-0,34	-0,28	0,08	0,40

4. táblázat: Az első négy főkomponens loadingjai a városhiányos térség falvainak csoportjában. (saját szerkesztés)

	Főkomponens			
Magyarázott varianciarány (%)	29,53	10,87	8,98	7,04
KSH-mutatók	1.	2.	3.	4.
Tartós álláskereső	0,83	-0,14	-0,19	-0,03
Álláskereső	0,82	-0,21	-0,25	0,10
Aktív korúak ellátása	0,72	-0,10	-0,45	0,12
SZJA jövedelem	-0,62	0,39	0,38	-0,23
Gyermekvédelmi ellátás	0,61	-0,22	-0,48	0,29
Képzetlen álláskereső	0,58	-0,23	0,32	-0,23
Komfort nélküli lakások	0,47	-0,47	0,15	0,45
Rendszeres hulladékgyűjtés	0,43	0,16	0,03	-0,10
Üzletek	0,13	0,74	0,08	0,16
Végzettségek	-0,51	0,71	0,02	-0,04
Vállalkozások	-0,28	0,67	0,32	0,23
Szennyvízhálózat	-0,10	0,66	0,10	0,14
Használt lakások ára	-0,24	0,60	0,11	-0,37
Személygépkocsik	-0,47	0,50	0,49	0,15
Bölcsődei ellátás	0,01	0,48	-0,15	-0,21
Kiépített utak	0,02	0,12	-0,71	0,08
Épített lakások	-0,07	0,29	0,62	0,07
Helyi adóbevétel	-0,31	0,08	0,52	-0,37
Vándorlás	-0,25	-0,04	0,34	0,01
Szélessávú internet	-0,03	0,18	0,34	-0,22
Megyeszékhely elérése	-0,14	0,07	-0,23	0,76
Gyorsforgalmi csomópontok	0,08	0,22	-0,09	0,75
Halálozás	-0,08	-0,30	0,43	0,50

A következő lépésben elemeztem, hogy a három településcsoport esetében az eredeti 23 KSH-mutató közül az egyes főkomponensek mely mutatókkal vannak magas szignifikáns korrelációban. A különböző településcsoportoknál a szerint neveztem el a főkomponenseket, hogy azok magas loadingjai a falvak mely fejlesztési területeire mutatnak rá (5. táblázat). Vizsgálataim eredményei azt mutatták, hogy az elnevezések mindegyik településcsoportnál hasonló fejlesztési területeket határoznak meg, azonban a településhálózatban betöltött szerep szerint a különböző településcsoportoknál más a fejlesztési prioritás.

5. táblázat: Stratégiai prioritások az egyes településcsoportokon belül (saját szerkesztés)

	Nagyvárosi agglomeráció	Kisvárosi vonzáskörzet	Városhiányos térség
1. főkomponens	Működőképesség (foglalkoztatás, életminőség)	Életminőség	Foglalkoztatás
2. főkomponens	Helyi ellátás, komfort	Foglalkoztatás	Életminőség
3. főkomponens	Közzolgáltatás	Népességváltozás és infrastruktúra	Infrastruktúra
4. főkomponens	Centrumtávolság	Egyéb	Centrumtávolság

A 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet az eredeti mutatókat szintén négy mutatócsoportba sorolta (6. táblázat), melyeket a Kormányrendelet 1. melléklete tartalmaz. A mutatócsoportok közé tartozik a Társadalmi és demográfiai helyzet, a Lakás- és életkörülmények, a Helyi gazdaság és munkaerőpiac, valamint az Infrastruktúra és környezet.

6. táblázat: A KSH-mutatók 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet szerint meghatározott csoportosítása (Forrás: 105/2015 (IV.23.) Kormányrendelet, saját szerkesztés)

Társadalmi és demográfiai helyzet	Lakás- és életkörülmények	Helyi gazdaság és munkaerőpiac	Infrastruktúra és környezet
Halálozás Vándorlás Bölcsődei ellátás Gyermekevédelmi ellátás Aktív korúak ellátása	Használt lakások ára Épített lakások Komfort nélküli lakások SZJA jövedelem Személygépkocsik	Végzettségek Álláskereső Tartós álláskereső Képzetlen álláskereső Vállalkozások Üzletek Helyi adóbevételek	Szennyvízhálózat Rendszeres hull. gyűjtés Szélessávú internet Kieépített utak Megyeszékhely elérése Gyorsforgalmi csomópontok

A 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet szerinti mutatócsoportokat összevettem a főkomponens-analízis eredményeként létrejött főkomponensekkel (7. táblázat), a különböző betűtípusok a KSH-szerinti besorolást követik: **Társadalmi és demográfiai helyzet (vastagon szedve)**, **Lakás és életkörülmények**, **Helyi gazdaság és munkaerőpiac (dőlttel szedve)**, **Infrastruktúra és környezet (aláhúzva)**. A három településcsoport eltérő helyzetét mutatja, hogy az összevetést követően a 23 mutató közül az SZJA-jövedelem az egyetlen, amely azonos módon az 1. főkomponenssel van magas korrelációban. Ezzel együtt bizonyos mutatócsoportok – bár más-más főkomponensben van magas loadingjuk – a különböző településcsoportoknál együtt mozognak (pl. Életminőség: Személygépkocsik, Használt lakások ára, Végzettségek, Vállalkozások, vagy Foglalkoztatás: Aktív korúak ellátása, Gyermekevédelmi ellátás, Álláskereső, Tartós álláskereső, Képzetlen álláskereső). Érdekes továbbá, hogy a nagyvárosi agglomeráció településinek 1. főkomponense az, mely leginkább egyben tartalmazza a Kormányrendelet szerinti mutatócsoportok elemeit – a Lakás- és életkörülmények mutatóit teljes egészében –, a többi csoport esetében ezek sokkal vegyesebben jelennek meg.

7. táblázat: Főkomponensek jellemző mutatói településcsoportonként (saját szerkesztés)

	Nagyvárosi agglomeráció	Kisvárosi vonzáskörzet	Városhiányos térség
1. főkomponens	Aktív korúak ellátása Gyermekvédelmi ellátás Vándorlás Halálozás SZJA jövedelem Személygépkocsik Használt lakások ára Komfort nélküli lakások Épített lakások Álláskeresők Tartós álláskeresők Képzetlen álláskeresők Végzettségek Vállalkozások	SZJA jövedelem Személygépkocsik Használt lakások ára Komfort nélküli lakások Végzettségek Vállalkozások Üzletek Szennyvízhálózat Szélessávú internet	Aktív korúak ellátása Gyermekvédelmi ellátás SZJA jövedelem Komfort nélküli lakások Álláskeresők Tartós álláskeresők Képzetlen álláskeresők Rendszeres hulladékgyűjtés
2. főkomponens	Bölcsődei ellátás Üzletek Helyi adóbevétel Szélessávú internet Gyorsforgalmi csomópontok Kiepített utak	Aktív korúak ellátása Gyermekvédelmi ellátás Épített lakások Álláskeresők Tartós álláskeresők Képzetlen álláskeresők Helyi adóbevétel	Bölcsődei ellátás Személygépkocsik Használt lakások ára Végzettségek Vállalkozások Üzletek Szennyvízhálózat
3. főkomponens	 Szennyvízhálózat Rendszeres hulladékgyűjtés	Vándorlás Halálozás Gyorsforgalmi csomópontok Kiepített utak	Vándorlás Épített lakások Helyi adóbevétel Szélessávú internet Kiepített utak
4. főkomponens	 Megyeszékhely elérése	Bölcsődei ellátás Rendszeres hull. gyűjtés Megyeszékhely elérése	Halálozás Megyeszékhely elérése Gyorsforgalmi csomópontok

A mutatócsoportok összehasonlítását követően regresszióanalízissel ellenőriztem (függő változó: KSH-sorszám, magyarázó változók: főkomponens-szókórok), hogy az egyes főkomponensek faktorszókórai milyen mértékben magyarázzák a KSH-rangsor szerinti sorszámot. A regresszióanalízis során a regressziós együtthatók minden esetben szignifikánsak voltak. A települések (KSH-rangsor alapú) sikerességét valamennyi településcsoport esetében nagyobb mértékben befolyásolja az 1. és 2. főkomponens, ám a 3. településcsoportnál (városhiányos térség) mind a négy főkomponens nagyságrendileg azonos hatással van a KSH-rangsor szerinti értékre (8. táblázat).

8. táblázat: Regressziós együtthatók, azok szignifikanciái a t-próba szerint, illetve a modellre vonatkozó ANOVA eredménye a három településcsoportban. (saját szerkesztés)

		együttható	t	F(df1=4)
Nagyvárosi agglomeráció	konstans	532,55	31,28***	F=222,20***; df2=109
	PC1: Működőképesség (foglalkoztatás, életminőség)	-437,96	-25,61***	
	PC2: Helyi ellátás, komfort	-240,31	-14,05***	
	PC3: Közzszolgáltatás	62,20	3,64***	
	PC4: Centrumtávolság	-80,16	-4,69***	
Kisvárosi vonzáskörze	konstans	1221,53	78,05***	F=602,14***; df2=107
	PC1: Életminőség	-588,09	-37,41***	
	PC2: Foglalkoztatás	481,33	30,62***	
	PC3: Népességváltozás és infrastruktúra	125,39	7,98***	
	PC4: Egyéb	-45,47	-2,89 **	
Városhiányos térség	konstans	1768,54	92,55***	F=344,03***; df2=77
	PC1: Foglalkoztatás	425,15	22,11***	
	PC2: Életminőség	-477,07	-24,81***	
	PC3: Infrastruktúra	-253,87	13,21***	
	PC4: Centrumtávolság	189,38	9,85***	

** p<0,01; ***p<0,001

A 2-4. táblázatoknál bemutattam, hogy valamennyi településcsoport esetén az 1. főkomponens 3-4-szer több információt tartalmaz, mint az utána következő főkomponens. A regresszióanalízis során bebizonyosodott, hogy az egyes településcsoportoknál a további főkomponensek is fontosak a sikeresség szempontjából. A főkomponensek együtthatóit vizsgálva látható, hogy a 2. főkomponens mindhárom csoportnál az 1. főkomponenséhez hasonlóan magas, sőt, a 3. településcsoport esetében az 1-2. főkomponens közel azonos nagyságú.

A 8. táblázat szerint a kisvárosi és a városhiányos térségekben elhelyezkedő, hátrányosabb helyzetű falvaknál a foglalkoztatás és az életminőség kapott kiemelt szerepet, míg a nagyvárosi agglomerációk vonzáskörzetében elhelyezkedő falvak esetében ez a két szempont nem választható szét, hiszen mindkét fejlesztési területet az 1. főkomponens fedi le (5. táblázat).

A regresszióanalízis eredményei alapján elkészítettem egy új típusú rangsort, melynek során mind a 4 főkomponens értékeit figyelembe vettem. A települési faktorszokókat, valamint a regresszióanalízis konstans és faktoregyütthatók értékeit felhasználva a településekhez egy új sorrendiségi értéket rendeltem (módosított sikerességi mutató), mely alapján a települések sikeressége rangsorolható. Tekintettel arra, hogy a három településcsoport faktorszokóit külön főkomponens-analízissel hoztam létre, ezért a különböző csoportok településeit ezzel a módszerrel nincs értelme összehasonlítani, azaz közös rangsor nem állítható fel. Amennyiben a főkomponens-analízis során nem választom külön a települések csoportjait, az elemzés településcsoportok szerinti specificitása csökken, ám eredményül a különböző csoportok közötti összehasonlítás is lehetővé válik.

Az új típusú rangsor elkészítésének elsődleges célja az volt, hogy a sikerességet a 23 mutatóval mélyebben interpretálni tudjam, azaz a sikeresség okait is feltárjam, illetve ezen okokra alapozva a településeknek útmutatást nyújthassak a fejlődésüket illetően. Igazoltam, hogy az általam előállított rangsor hasonló sorrendiséget eredményez, mint a Kormányrendeletet megalapozó rangsor.

A kutatás szempontjából az új módszer és a módosított sikerességi mutató megalkotása számos előnyt tartalmaz, mivel a **módosított sikerességi mutató** nemcsak az egyes települések sikerességi értékeinek (rangsorának) egymáshoz viszonyított helyzetét méri, hanem azoknak a 23 mutatóval való közvetlen összefüggéseit is, így dinamikusan módosítható mutatót eredményez.

A mintafalvak szomszédos településekkel való összehasonlítása a módosított sikerességi mutató felhasználásával így nem csupán arra alkalmas, hogy a rangsorban egymáshoz képest pozicionáljuk azokat, hanem vizsgálható az is, hogy az egyes főkomponensek mint fejlesztési területek terén miként teljesítenek a települések (9-11. táblázat, szürke háttérrel jelölve a mintatelepülés vonatkozó értékénél „sikeresebb” települési érték).³⁴

9. táblázat: A mintafalvak és szomszédjaik faktorszokorjai és a módosított sikerességi mutató Iszkaszentgyörgy példáján keresztül (saját szerkesztés)

Nagyvárosi agglomeráció	Településnév	KSH-sorszám	Működőképesség (foglalk., életmin.)	Helyi ellátás, komfort	Közzolgáltatás	Centrumtávolság	Módosított sikerességi mutató
	Iszkaszentgyörgy	280	0,93	-0,66	0,88	0,15	328,02
	Székesfehérvár	15	0,26	2,14	-1,07	1,48	-280,57
	Kincsesbánya	200	0,03	0,62	-1,13	-0,83	368,54
	Fehérvárcsurgó	259	0,35	0,15	0,02	-0,55	389,75
	Moha	316	1,10	-0,10	1,32	0,11	362,73
	Isztimér	526	0,59	-1,19	-1,33	-1,25	576,00
	Csór	665	0,41	-1,13	0,89	-0,30	706,42

10. táblázat: A mintafalvak és szomszédjaik faktorszokorjai és a módosított sikerességi mutató Visonta példáján keresztül (saját szerkesztés)

Kisvárosi vonzáskörzet	Településnév	KSH sorszám	Élet-minőség	Foglalkoztatás	Nép.vált. és infrastruktúra	Egyéb	Módosított sikerességi mutató
	Visonta	450	0,23	-1,11	0,14	0,42	546,56
	Gyöngyös	161	1,76	-0,42	-0,13	1,35	-92,65
	Markaz	382	0,78	-0,74	-0,62	1,44	262,89
	Gyöngyöshalász	528	0,09	-0,68	-1,40	0,64	633,20
	Abasár	617	0,59	-0,73	1,92	0,13	760,12
	Karácsond	1389	-0,69	-0,09	-1,12	0,83	1403,08
	Halmajugra	2643	-0,29	2,82	-1,61	1,08	2499,94

11. táblázat: A mintafalvak és szomszédjaik faktorszokorjai és a módosított sikerességi mutató Komlóska példáján keresztül (saját szerkesztés)

Városi térség	Településnév	KSH sorszám	Foglalkoztatás	Élet-minőség	Infra-struktúra	Centrumtávolság	Módosított sikerességi mutató
	Komlóska	1101	-0,33	1,45	-0,02	2,80	1470,89
	Herceghút	611	-1,46	1,45	-0,11	0,63	605,26
	Sárospatak	619	0,06	3,18	0,02	0,49	364,60
	Háromhuta	1124	0,05	1,01	1,96	2,71	1326,04
	Bodrogolaszi	1143	-0,83	0,63	-0,81	0,21	1359,66
	Tolcsa	1211	0,28	1,46	-0,39	0,44	1369,32
	Erdőhorváti	2010	-0,45	-0,11	-0,67	1,10	2010,54
	Makkoshotyka	2406	1,53	0,55	-0,99	0,76	2547,97

A dinamikusan módosítható **módosított sikerességi mutató** rendkívül jól hasznosítható az egyes falvak számára, mivel a bemeneti információ (a 23 KSH változó értékei) alapján, azok változtatásával modellezhető a sikerességi mutató változása is. Így tehát szimulálható az egyes helyi fejlesztések hatása a sikerességre, ami nagyban segítheti az innovációt.

Meg kell jegyezni, hogy a települési sikerértelmezések során a siker általában egy időbeli folyamat eredménye. Ezzel együtt jelen vizsgálataim során nem a változásra koncentráltam, hogy az elmúlt években miként változtak a falvak mutatói, hanem a statisztikai jelen állapot

³⁴ A 8. táblázatban bemutatott regressziós együtthatók ismeretében, a nagyvárosi agglomeráció esetén a 3-4. főkomponens, a kisvárosi vonzáskörzet esetén a 4. főkomponens elemeinek összehasonlításától – az együtthatók alacsony értéke miatt – eltekintettem.

alapján vettem sorra, hogy az egyes falvak (és falutípusok) mely fejlesztési területre koncentráltak a sikeres fejlődés érdekében. Ezt figyelembe véve a mutató erénye, hogy annak használatával a falvak „tisztá lappal” indulhatnak, s a jelen állapot ismeretével és a fejlődési célok meghatározásával vizsgálhatják a fejlesztési stratégiájuk potenciális sikerességét.³⁵

A mintafalvakat mindhárom településcsoportban összevetettem a szomszédjaikkal, s a két „rangsor” (KSH-sorszám és módosított sikerességi mutató), valamint a főkomponensek tekintetében egyaránt vizsgáltam, hogy sikeresebbek-e a szomszédjaiknál. A sikerességet a mintatelepülések esetében három-három kategóriára osztottam (12-14. táblázat):³⁶

- valamennyi szomszédjánál sikeresebb (+++),
- többségében sikeresebb – a szomszédok legalább kétharmadánál sikeresebb (++),
- kis mértékben sikeresebb – a szomszédok legalább felénél sikeresebb (+),
- kis mértékben kevésbé sikeres – a szomszédok legalább felénél kevésbé sikeres (-),
- többségében kevésbé sikeres – a szomszédok legalább kétharmadánál kevésbé sikeres (--),
- valamennyi szomszédjánál kevésbé sikeres (---).³⁷

Az összehasonlításon alapuló sikeresség meghatározásának feltétele a megfelelő számú szomszéddal történő összevetés, így azon települések eredményeit, amelyek legfeljebb három szomszéddal rendelkeznek, ezen összevetés során nem tudtam figyelembe venni. Az eredmények emiatt Újszentiván, Biri, Tihany és Kercaszomor esetében nem diszkutálhatók. Hasonló probléma merült fel további két mintatelepülés esetében is:

- Csikóstóttós négy szomszédja közül fele-fele arányban találhatók meg a kisvárosi vonzáskörzet és a városhiányos térség településcsoportba tartozó települések, így az elvégzett főkomponens-analízisek eltérő módszere miatt ezek az adatok nem hasonlíthatók össze.
- Zalaszentmárton a kutatásomban három másik faluval közösen vizsgáltam (Dióskál, Egeraracsa, Esztergályhorváti). Zalaszentmárton közös pályázatot nyújtott be Pogányvári településszövetség néven, így a mutatók értékeinek bázisa nem lehet Zalaszentmárton, hanem azt a többi faluval együtt kell(ene) vizsgálni.

³⁵ A mutató használata nem arra buzdít, hogy a falvak ne foglalkozzanak a jelen állapotot kialakító előzményekkel; természetesen nem szabad elfelejteni, hogy a valós helyzetelemzéshez elengedhetetlen a falu múltjának megismerése, s a korábbi időszakok tendenciáinak figyelemmel kísérése. Ezzel együtt a mutató használata esélyt kínál arra, hogy a falvak vezetése ne ragadjon le a gyengeségeknél, hanem a stratégia meghatározása során modellezhesse a fejlesztési intézkedések eredményességét, s már a kezdeteknél legyen lehetősége a település adottságaihoz és lehetőségeihez kevésbé illeszkedő prioritások korrekciójára.

³⁶ A táblázatok utolsó oszlopában a KSH-sorszámhoz képest a módosított sikerességi mutatóik alapján sikeresebb településekhez tartozó összehasonlítást vastag betűvel, a kevésbé sikeres településekhez tartozókat szürkével szedtem. A szürke mezőkben szereplő településekre speciális szerepük miatt következtetéseket nem fogalmaztam meg.

³⁷ Azon település, mely szomszédjaihoz képest fele-fele arányban sikeresebb illetve kevésbé sikeres, „o” jellel jelöltem.

12. táblázat: A nagyvárosi agglomerációba tartozó falvak összehasonlítása a szomszéd településekkel a sikerességi rangsorok, valamint a faktorszokórok alapján (saját szerkesztés)

	Szomszéd település (db)	Működő-képesség	Helyi ellátás, komfort	Közzszolgáltatás	Centrum-távolság	KSH-sorszám (+/- db)	Módosított sikerességi mutató (+/- db)
Bicsérd	11	++	--	n. v.		++ (3/8)	++ (3/8)
Budajenő	4	o	o	n. v.		++ (1/3)	o (2/2)
Csomád	6	+++	---	n. v.		-- (4/2)	-- (4/2)
Deszk	6	+++	o	n. v.		++ (1/5)	++ (1/5)
Ebes	4	++	o	n. v.		o (2/2)	++ (1/3)
Iszka-szentgyörgy	6	++	o	n. v.		o (3/3)	++ (1/5)
Kaposmérő	7	-	+	n. v.		- (4/3)	- (4/3)
Környe	9	+	-	n. v.		- (5/4)	- (5/4)
Kunsziget	6	--	++	n. v.		-- (4/2)	-- (4/2)
Nagypáli	5	+++	--	n. v.		++ (1/4)	++ (1/4)
Nagyvenyim	5	+++	-	n. v.		+	+
Orfű	6	+++	++	n. v.		++ (1/5)	++ (1/5)
Páty	6	--	++	n. v.		o (3/3)	-- (4/2)
Rábapatoná	8	-	++	n. v.		o (4/4)	o (4/4)
Szajol	6	++	++	n. v.		++ (1/5)	++ (1/5)
Szirmabesenyő	5	+++	++	n. v.		++ (1/4)	++ (1/4)
Újszentiván	2	+++	o	n. v.		o (1/1)	o (1/1)

n.v.: nem vizsgáltuk

13. táblázat: A kisvárosi vonzáskörzetbe tartozó falvak összehasonlítása a szomszéd településekkel a sikerességi rangsorok, valamint a faktorszokórok alapján (saját szerkesztés)

	Szomszéd település (db)	Élet-minőség	Foglalkoztatás	Népesség-változás + infrastruktúra	Egyéb	KSH-sorszám (+/- db)	Módosított sikerességi mutató (+/- db)
Báta	7	++	---	--	n. v.	-- (5/2)	-- (6/1)
Biri	3	---	+++	+++	n. v.	++ (1/2)	++ (1/2)
Csikóstóttós	4	---	---	---	n. v.	---	---
Derekegyház	6	o	o	++	n. v.	++ (2/4)	++ (2/4)
Dunakiliti	5	+	+++	+	n. v.	++ (1/4)	++ (1/4)
Gyöngyössolymos	5	-	++	-	n. v.	- (3/2)	++ (1/4)
Jakabszállás	6	++	--	--	n. v.	++ (2/4)	++ (2/4)
Kazár	7	+	--	---	n. v.	-- (5/2)	-- (6/1)
Kétegyháza	6	--	++	--	n. v.	-- (5/1)	o (3/3)
Kunszállás	4	o	++	--	n. v.	o (2/2)	o (2/2)
Nagyvázsony	10	++	++	o	n. v.	++ (1/9)	++ (1/9)
Paloznak	4	o	++	--	n. v.	o (2/2)	o (2/2)
Petőfiszállás	4	---	++	o	n. v.	-- (3/1)	o (2/2)
Szank	6	++	--	--	n. v.	o (3/3)	o (3/3)
Székkutas	7	--	++	--	n. v.	- (4/3)	- (4/3)
Taktaharkány	5	++	-	++	n. v.	- (3/2)	+
Tápiógyörgye	4	---	++	++	n. v.	---	---
Tihany	3	++	--	++	n. v.	++ (1/2)	++ (1/2)
Újszilvás	6	--	++	++	n. v.	-- (5/1)	-- (5/1)
Visonta	6	o	+++	++	n. v.	++ (2/4)	++ (2/4)

n.v.: nem vizsgáltuk

14. táblázat: A városhiányos térségbe tartozó falvak összehasonlítása a szomszéd településekkel a sikerességi rangsorok, valamint a faktorszokórok alapján (saját szerkesztés)

	Szomszéd település (db)	Foglalkoztatás	Életminőség	Infrastruktúra	Centrum-távolság	KSH-sorszám (+/- db)	Módosított sikerességi mutató (+/- db)
Ácsteszer	5	-	-	+	++	--- (5/0)	-- (4/1)
Alsómocsolád	5	++	-	+++	--	+ (2/3)	+ (2/3)
Bajánsenye	5	++	-	-	+	-- (4/1)	- (3/2)
Bakonyszombathely	7	+	++	--	--	++ (2/5)	++ (2/5)
Dég	6	++	o	---	--	o (3/3)	o (3/3)
Kercaszomor	3	--	--	+++	++	+++ (0/3)	+++ (0/3)
Komlóska	7	+	++	++	---	++ (2/5)	-- (5/2)
Megyer	4	--	+++	+++	---	o (2/2)	+++ (0/4)
Panyola	5	+++	++	+++	--	+++ (0/5)	+++ (0/5)
Pátyod	5	+++	-	-	+	++ (1/4)	++ (1/4)
Tetétlen	4	++	---	--	o	-- (3/1)	o (2/2)
Varsány	7	--	++	--	++	++ (1/6)	++ (1/6)
Zalaszentmárton (Pogányvár)	10	+++	-	---	--	-- (7/3)	-- (7/3)

A vizsgálatok eredményei alapján kijelenthető, hogy a módosított sikerességi mutató értéke kutatásom 4.1.1.-4.1.2. fejezetekben bemutatott (leíró) vizsgálata alapján valójában mutatja a falvak helyzetét, rávilágít a valós összefüggésekre, továbbá kiemeli a különbségeket, s mélyebben képes feltárni az eltérések okait. A módosított sikerességi mutató értéke, hogy a pozitív és a negatív irányú eltéréseket egyaránt megmutatja.³⁸ További eredmény, hogy a 23 mutató négy főkomponensre történő összevonása és ezek összehasonlítása nemcsak a települések sikerességét, hanem az egyes települések fejlesztési prioritásait is képes bemutatni. Az egyes főkomponensek és a szomszéd települések módosított sikerességi mutatóinak elemzésével feltárható, hogy a vizsgált falvak mely főkomponens erősítését tartották fontosnak, a falu mely karakterének fejlesztésére fektették a legnagyobb hangsúlyt. S mivel a módosított sikerességi mutató egy dinamikus változó, így modellezhető, hogy mely konkrét fejlesztési intézkedésekkel lehet javítani a település sikerességét.

A vizsgálatokból kiderült, hogy a települések sikeressége rendkívül összetett, több egymással is bonyolult összefüggésben álló tényezőtől függ. Amellett, hogy mindhárom településcsoportban az 1. főkomponens hordozza az információ 30-40%-át, a sikerességi mérőszámok (KSH-sorszám, módosított sikerességi mutató) szignifikáns lineáris kapcsolatban állnak mind a négy főkomponens szokójaival. Az összefüggések megértéséhez településcsoportonként külön-külön értékelem az eredményeket, mivel eredményeim szerint a három csoportban a főkomponensek által kiemelt tényezők is jellemzően eltértek egymástól.

A nagyvárosi agglomeráció falvai esetén a 17 mintatelepülésből a módosított sikerességi mutató szerint az eredeti KSH-rangsorhoz képest kettő-kettő település javított (Ebes, Iszkaszentgyörgy), illetve rontott a pozícióján (Budajenő, Páty) (12. táblázat) – figyelemre méltó, hogy a pozícióvesztés a budapesti agglomerációra jellemző, ahol az intenzív települési verseny miatt a „falumegújító” települések nem tudnak jelentős mértékben kiemelkedni a többiek közül.³⁹ Ebben a csoportban az 1. főkomponens (Működőképesség) szerepe nagyon erős – a foglalkoztatás, valamint az életminőség fejlesztési területeket egyaránt tartalmazza –, azonban a szomszédos települések adatainak összevetése szerint a Működőképesség

³⁸ Pozitív irányú eltérés, amikor egy település a módosított sikerességi mutató alapján sikerebb a szomszédainál, mint a KSH-sorszám alapján – Ebes, Iszkaszentgyörgy, Gyöngyössolymos, Kétegyháza, Petőfiszállás, Taktaharkány, Ácsteszer, Bajánsenye, Megyer, Tetétlen.

Negatív irányú eltérés, amikor egy település a módosított sikerességi mutató alapján kevésbé sikeres a szomszédainál, mint a KSH-sorszám alapján – Budajenő, Páty, Báta, Kazár, Komlóska.

³⁹ Ezzel együtt Budajenő a hagyományok életben tartásával és a tradicionális falukép megőrzésével a mai napig „versenyképes” a kiemelkedő adottságú szomszédjaival, mint pl. Telki, Nagykovácsi vagy Zsámbék.

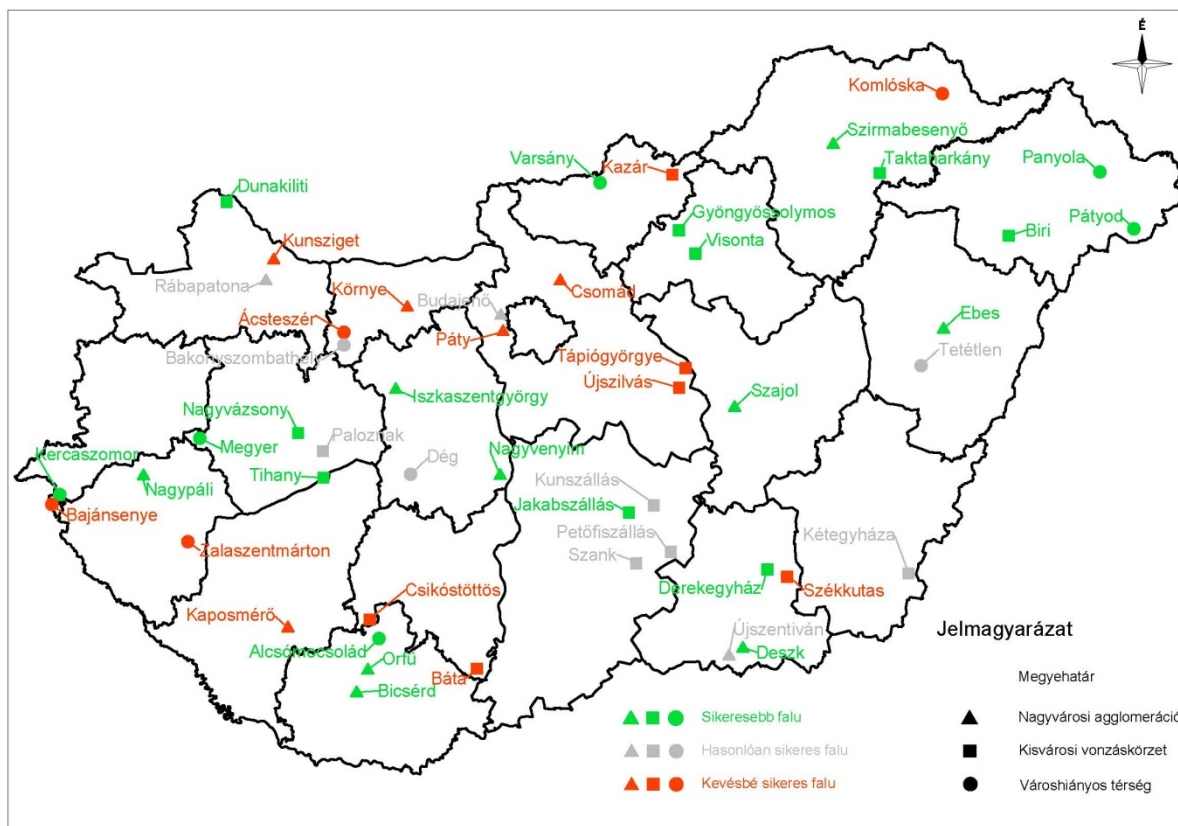
fejlesztési területén nyújtott jó teljesítmény még nem garancia a sikerre. Kijelenthető azonban, hogy ha ezen a téren a szomszédokhoz képest csak szerényebb teljesítményt nyújt egy település (o/- érték), akkor az összevetésben sem lesz sikerebb szomszédjainál. (Az agglomerációk szerkezetéből adódóan a nagyvárostól távolabb elhelyezkedő, kisebb létszámú falvak csak kevesebb forrást tudnak allokálni erre a feladatra, így a városból kiköltözők számára kevésbé lesznek vonzóak – ld. Kaposmérő, Kunsziget vagy Rábapatona példája.) Fontos továbbá, hogy a Helyi ellátás, komfort fejlesztési területen elért jó eredmények sem garantálják a falu sikerét, hiszen a nagyvárosok agglomerációjában valamennyi település hangsúlyt fektet erre. Összességében a mintafalvak jó eredményeket értek el ebben a csoportban, a módosított sikerességi mutató alapján kilenc falu sikerebb a szomszédjainál (Bicsérd, Deszk, Ebes, Iszkaszentgyörgy, Nagypáli, Nagyvenyim, Orfű, Szajol, Szirmabesenyő), s csak öt falu (Csomád, Kaposmérő, Környe, Kunsziget, Páty) kevésbé eredményes (18. ábra). (A falvak között található még két, a szomszédokéhoz hasonló teljesítmény, tovább Újszentiván, mely település eredménye a szomszédok alacsony száma miatt nem diszkutálható.) Érdekességgé kell még említeni Csomád példáját, mely a Működőképesség terén valamennyi szomszédjánál jobb mutatóval bír, ennek ellenére az összesített rangsorban a szomszédok többsége – több mint kétharmada – sikerebb nála, mivel a Helyi ellátás fejlesztési területén messze elmarad a szomszédjaitól – köszönhetően annak, hogy a nagy ívű intézményfejlesztéseket nem követték egyéb helyi szolgáltatások, így munkahelyek és boltok hiányában a falu alvótelepülés jellege erősödött.

A településcsoport fejlesztési hangsúlyai Iszkaszentgyörgy példáján keresztül mutathatók be, mely falu nagy erőfeszítéseket tett az alvótelepülés sorsának elkerülése érdekében. Bár a lakosság nagy része Székesfehérvárra ingázik, az infrastrukturális fejlesztések és a helyben elérhető egészségügyi, oktatási és kulturális intézmények magas színvonalú ellátása megerősítette a helyi közösséget, s a széleskörű kulturális kínálat és az aktív civil élet kiemelte a falut a Székesfehérvár környéki alvótelepülések sorából.

A kisvárosi vonzáskörzet falvai közül a 20 mintatelepülésből négy javított a pozícióján (Gyöngyössolymos, Kétegyháza, Petőfiszállás, Taktaharkány) a KSH-rangsorhoz képest, kettő pedig (Báta, Kazár) rontott azon (13. táblázat). Ebben a csoportban az Életminőség és a Foglalkoztatás terén elért eredmények egyaránt sikerre vezethetnek, ennek megfelelően a települések között a fejlesztési prioritások megoszlának a két terület között – bár számszerűen magasabb a Foglalkoztatás terén sikerebb települések száma. Azok a települések, amelyek mindkét területen sikeresek tudtak lenni (Nagyvázsony és Dunakiliti), a módosított sikerességi mutató alapján is jól teljesítettek. Ennél a csoportnál már a Népességváltozás, infrastruktúra eredményeit is érdemes volt vizsgálni, a települések többségében az ezen a fejlesztési területen elért sikeresség a Foglalkoztatás területén elért jó teljesítménnyel párosul. A csoport 20 települése közül 17 diszkutálható, ezek közül hét falu sikerebb (Derekegyház, Dunakiliti, Gyöngyössolymos, Jakabszállás, Nagyvázsony, Taktaharkány, Visonta), míg öt (Báta, Kazár, Székkutas, Tápiógyörgye, Újszilvás) kevésbé eredményes a szomszédjaihoz képest a módosított sikerességi mutató alapján (18. ábra).

A csoport összetettségét mutatják az eltérő fejlesztési prioritások, melyek két szélsőséges példája Visonta és Nagyvázsony. Mindkét település esetében közös, hogy a megfelelő intézményi ellátást és szolgáltatást nyújtó (közép)várostól elérhető távolságra helyezkedik el, azonban a fejlesztéseik teljesen eltérő bázison alapulnak. Nagyvázsony történelmi múltjára és a turisztikai potenciáljára támaszkodva aktív civil társadalmat hozott létre, mely bevonásával kívánja megerősíteni a gazdaságát is. Ezzel szemben Visonta a biztos anyagi háttérére támaszkodva magas színvonalú infrastrukturális és intézményi ellátás épített ki helyben, melynek vonzerejét használja a helyi közösség megerősítése, s a civil társadalom aktiválása érdekében. Az eltérő fejlesztési hangsúlyok ellenére mindkét településben közös a

környezettudatos, fenntartható gondolkodás (intézmény felújítások, termőfölddel való takarékos bánásmód), valamint a viszonylagos jólét.

18. ábra: A mintatelepülések szomszéd települések eredményeihez képest mért sikeressége, a módosított sikerességi mutató alapján (saját szerkesztés)

A városhiányos térség falvai között található a legtöbb pozíciójavulás a KSH-rangsorhoz képest: 13 településből négy (Ácsteszer, Bajánsenye, Megyer, Tetétlen) javított a módosított sikerességi mutató szerint (14. táblázat). Ebben a csoportban a Foglalkoztatás fejlesztése jóval hangsúlyosabb, hiszen városhiányos térségekben ez a falvak túlélésének záloga, de mellette található az Életminőséget, mint fejlesztési területet priorizáló települések is (pl. Megyer, Varsány). A sikerességhez a falvaknak a Foglalkoztatás, az Életminőség, valamint az Infrastruktúra fejlesztési területek közül legalább két területen kell jól teljesíteni – kivétel ez alól Pátyod és Varsány, azonban ezek a települések a Centrumtávolság területének mutatóival kompenzáltak. A városhiányos térség falvai között nagyobb számban fedezhetők fel a „különutas” fejlesztési stratégiák. Ezen falvak közé tartozik a Veszprém megyei Megyer⁴⁰, amely a Foglalkoztatás helyett az Életminőségre és az Infrastruktúrára helyezte a hangsúlyt, továbbá Kercaszomor, amely annak ellenére sikerebb szomszédjainál, hogy sem a Foglalkoztatás, sem az Életminőség területén nem tud jelentős eredményeket felmutatni, azonban a turizmus felpörgetését követően a 3. főkomponenshez tartozó adóbevétel és épített lakások terén egyaránt sikerebb a szomszédjainál. Érdekes továbbá Komlóska példája is, amely a Foglalkoztatás, az Életminőség és az Infrastruktúra terén egyaránt sikerebb, mint szomszédjai, azonban a módosított sikerességi mutató szerint mégsem sikeres – a Tokaj-Hegyaljai zsákfalú esetében ennek legfőbb oka a magas halálozási arány lehet. Összességében a 13 település közül 11 diszkutálható, ezek közül a módosított sikerességi mutató alapján hat

⁴⁰ A falu egy időben az országos sajtóban is hírverést kapott a „Kiadó a falu” című kampányával.

faluk sikeresebb (Alsómocsolád, Bakonyszombathely, Megyer, Panyola, Pátyod, Varsány), míg három (Ácsteszer, Bajánsenye, Komlóska) kevésbé eredményes, mint a szomszédos települések (18. ábra).

A településcsoport fejlesztési stratégiájának legfontosabb jellemzője a „túlélni” és „fejlődni” törekvések egyvelege. Szinte valamennyi vizsgált település fejlesztése egyedi ötleten alapul, ennek reprezentálására Komlóska fejlesztését hoztuk példának. A Tokaji zsákfaluk magas halálozási arány, szegénység és munkanélküliség mellett minden lehetőséget megragadott az életben maradásra, ennek eredményeképpen a pár száz fős faluban – alacsony létszámmal bár, de – bölcsőde, óvoda és iskola működik, posta üzemel, emellett található prosperáló panzió, kézműves sajtóműhely, valamint a faluk további 200 vállalkozás székhelye vagy telephelye. Emellett közösségi földprogram keretében hasznosítják újfent a mezőgazdasági területeket, s a faluk ruszin hagyományait őrizve és ápolva összetartó helyi közösséget hozott létre, melynek tagjai mozgósíthatók a falufejlesztési akciók során.

4.2. Helyi lehetőségek: a falvak helyi erőforrásai a 21. században

A 2.1.4. fejezetben részletezték szerint a helyi energia a földrajzi tér egy adott pontján rendelkezésre álló erőforrásként határozható meg, amely a település létrejöttét és későbbi fejlődését segíti, dinamizálja (Pirisi-Trócsányi 2011). A klasszikus földrajzi értelmezés szerint a helyi energiák csoportját a természeti környezeti adottságok képezik, beleértve a domborzati tényezőket, nyersanyagokat, valamint a vízforrást, azonban az újabb megközelítések már ide sorolják a természeti táj szépségét is, melynek idegenforgalmi jelentősége van.

A 2.2.1. fejezetben bemutatam az endogén fejlesztési elmélet alapján az endogén (belső) erőforrások jelentőségét a vidék- és falufejlesztés terén, majd a belső erőforrások csoportját tovább szűkítve definiáltam a helyi erőforrás (kutatásomban használt) fogalmát, egyértelműsítve, hogy vizsgálataim során mit tekintek helyi erőforrásnak.

A következőkben a helyi erőforrások közül két tényezőt vizsgálok részletesebben: a humán tényezőkhez tartozó lakosságszámot, és a természeti tényezőkhez tartozó területhasználat – ez utóbbinál elsősorban a termőföld minőségén alapuló mezőgazdasági szerepkör fontosságának – változását.

4.2.1. A népességszám változásának trendjei

A lakosság fontos helyi erőforrás egy kistelepülés életében, a falusi társadalmak önszerveződése, a helyi közösség, a közösségi aktivitás és a helyi kezdeményezések fontos tényezői egy faluk életének (Pospěch et al. 2015). Kutatásomnak nem célja a falvak szociológiai vagy társadalomföldrajzi típusú elemzése, így a társadalmi viszonyokat, a civil szervezetek szerepét nem vizsgáltam meg részleteiben. Fontosnak tartottam viszont felmérni a népességszám alakulását és a vándorlási trendeket, mivel több vonatkozó kutatás is arra az eredményre jutott, hogy a falvak, kisvárosok a meglévő tényeket figyelmen kívül hagyva a népességszám növekedésében látták fejlődésük zálogát, így saját fejlesztési dokumentumaikban is ezt a folyamatot ambicionálták (Pirisi-Máté 2014, Salamin et al. 2009).⁴¹ Jelen vizsgálatom célja így a mintafalvak népességváltási folyamatainak feltérképezése.

A nagyvárosi agglomeráció falvainál többségében nő a lakosságszám, a vizsgált falvak lakosságszáma a budapesti agglomeráció területén nőtt legnagyobb mértékben (többségében duplájára). A székesfehérvári és a szegedi agglomeráció falvainál is jelentős a növekedés

⁴¹ A népességszám változása és a demográfiai trendek jelentősen befolyásolhatják egy faluk fejlődési lehetőségeit, még akkor is, ha a sikeresség deklaráltnak nem csak ezen múlik.

(Iszkaszentgyörgy illetve Deszk és Újszentiván), ellenben Debrecen és Győr környezetében csak kisebb mértékben nőtt a lakosságszám (Ebes, Kunsziget, Rábapatoná). A településcsoportban három falu esetében beszélhetünk lakosságszám-csökkenésről, ezek Kaposmérő, Szajol és Szirmabesenyő, melyek Kaposvár, Szolnok és Miskolc szomszédságában helyezkednek el.

Természetesen ilyen alacsony számú település esetében területi összefüggésekről nem érdemes beszélni, ezzel együtt a 2.1.4. és 2.1.5. fejezetben leírtakkal összhangban jelen vizsgálat is azt mutatja, hogy bizonyos régiók nagyvárosai – különösen a főváros –, és az azokhoz kapcsolódó agglomeráció falvainak népessége gyorsabb ütemben növekszik, mint más településeké.

15. táblázat: Nagyvárosi agglomeráció falvainak népességváltozása (forrás: KSH helységnévtár, url 3)

	Lakosságszám (fő)			
	1990	2001	2011	2020
Bicsérd	872	999	1017	1000
Budajenő	796	1209	1712	2061
Csomád	733	813	1491	1736
Deszk	2755	3294	3478	3736
Ebes	4126	4480	4484	4502
Iszkaszentgyörgy	1383	1723	1926	2140
Kaposmérő	2423	2550	2445	2374
Környe	4115	4352	4431	4626
Kunsziget	1118	1208	1203	1310
Nagypáli	288	319	461	526
Nagyvenyim	3367	3993	4087	4111
Orfű	580	716	976	1022
Páty	4006	5146	6824	7891
Rábapatoná	2576	2496	2434	2672
Szajol	3968	4052	3816	3733
Szirmabesenyő	4836	4781	4340	4143
Újszentiván	1330	1572	1655	2113

Az 1. csoporttól eltérően a kisvárosi vonzáskörzet falvai esetében a lakosság növekedése nem, inkább kisebb – Bába, Kétegyháza és Székkutas esetén nagyobb – mértékű népességfogyás figyelhető meg. Kivételt jelent ez alól Dunakiliti és Paloznak, ahol gyarapodó népességről beszélhetünk; Kunszállás és Nagyvázsony, mely falvaknál a lakosságszám kis mértékben nő vagy stagnál; és Visonta, amely a korábbi népességfogyást megfordítva jelenleg egyenletesen gyarapodó népességgel bír.

16. táblázat: Kisvárosi vonzáskörzet falvainak népességváltozása (forrás: KSH helységnévtár, url 3)

	Lakosságszám (fő)			
	1990	2001	2011	2020
Bába	2125	1938	1779	1496
Biri	1444	1434	1404	1383
Csikóstóttós	955	974	859	795
Derekegyház	1949	1820	1630	1514

Dunakiliti	1679	1743	1890	1897
Gyöngyössolymos	3080	3193	2939	2729
Jakabszállás	2621	2627	2597	2552
Kazár	2203	2090	1903	1709
Kétegyháza	4525	4458	3856	3237
Kunszállás	1655	1701	1677	1678
Nagyvázsony	1758	1838	1742	1773
Paloznak	335	374	419	489
Petőfiszállás	1810	1655	1500	1413
Szank	2649	2541	2443	2206
Székkutas	2745	2667	2271	1902
Taktaharkány	3952	4166	3712	3605
Tápiógyörgye	3355	3697	3574	3339
Tihany	1493	1444	1384	1310
Újszilvás	2637	2566	2629	2557
Visonta	1505	1025	1148	1216

A városiányos térségek falvai esetében szinte mindenhol nagyobb mértékű népességfogyás figyelhető meg, s csak néhány esetben beszélhetünk pozitív demográfiai trendekről. Ezek közé tartozik Ácsteszer és Esztergályhorváti, amely falvak a kezdeti népességcsökkenési folyamatot megfordítva jelenleg gyarapodó helyi társadalommal rendelkeznek, valamint Pátyod, mely falu népességszáma az elmúlt 30 évben hullámzó módon alakult, de összességében emelkedő trenddel rendelkezik.

17. táblázat: Városiányos térség falvainak népességváltozása (forrás: KSH helyiségnévtár, url 3)

	Lakosságszám (fő)			
	1990	2001	2011	2020
Ácsteszer	767	737	685	716
Alsómocsolád	380	337	303	291
Bajánsenye	653	552	493	471
Bakonyszombathely	1559	1516	1448	1396
Dég	2520	2346	2194	2113
Kercaszomor	274	241	202	169
Komlóska	426	344	253	217
Megyer	57	46	24	24
Panyola	754	671	618	552
Pátyod	623	678	626	643
Tetétlen	1467	1485	1408	1339
Varsány	1761	1781	1655	1512
Zalaszentmárton	81	84	66	52
<i>Dióskál</i>	<i>558</i>	<i>524</i>	<i>472</i>	<i>431</i>
<i>Egeraracs</i>	<i>386</i>	<i>373</i>	<i>311</i>	<i>294</i>
<i>Esztergályhorváti</i>	<i>569</i>	<i>445</i>	<i>467</i>	<i>569</i>

A három településcsoport demográfiai trendjeit összegezve megállapítható, hogy a településhálózati helyzet nagymértékben befolyásolja a falvak demográfiai helyzetét.

Általános népességnövekedésről csak a nagyvárosok agglomerációjában beszélhetünk, a többi falunál inkább stagnál vagy fogy a népesség. Szükséges rögzíteni, hogy napjainkban még mindig számtalan falu vezetése dédelgeti a népességnövekedés álmát, s az ezeket elősegítő intézkedéseket helyezi előtérbe (Pirisi-Máté 2014, Salamin et al. 2009). A valóságban azonban a falvak többsége népességfogyással kénytelen szembesülni, Enyedi György szavaival élve viszont *„egy településkategória fejlődése nem mérhető önmagában népességének gyarapodásával. A település funkcionális szerepkörének bővülése, termékkibocsátásának növekedése, életminőségének javulása akkor is a fejlődés jele, ha a lakosság száma nem gyarapodik”* (Enyedi 1980). Így a mintatelepülések esetében a lakosságszám csökkenése sem jelenti egyértelműen a falu hanyatlását,⁴² a népességfogyás ellenére sok esetben fejlődő, sikeres falvokról beszélhetünk, csupán ezeknél a falvaknál a fejlődés érdekében a többi településcsoporttól eltérő fejlesztési stratégia megvalósítása vált szükségessé.

4.2.2. A falufejlődést meghatározó belső és külső erőforrások

A helyi energia 2.1.4. fejezetben, és az endogén (belső) és exogén (külső) fejlesztési tényezők 2.2.1. fejezetben bemutatott definíciója alapján ebben a fejezetben arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a mintatelepülések az elmúlt évszázad(ok)ban mely erőforrásokra alapozták fejlődésüket. Dolgozatom jelen fejezetében a helyi erőforrások vizsgálatát tűztem ki célul, azon belül is a (mezőgazdasági) területhasználat változását vizsgálom.

Vizsgálataim az elmúlt 150 év falukutatásainak eredményein alapulnak, elsősorban országos szintű falufelmérések értékelésével. Kutatásom öt felmérést vesz alapul,⁴³ melyek időben jól elkülönülnek, így sorrendbe téve azok eredményeit, jól meghatározható jellemzőkkel mutatható be, hogy az egyes felmérések során az osztályozás szempontjai miként változtak, ebből pedig következtethetünk az egyes vizsgált települések területhasználatának változására is.

A vizsgálat során a falvakat – a további vizsgálataimhoz hasonlóan – itt is három településcsoport szerint különítettem el, így fontos kérdés volt, hogy az egyes településcsoportok esetében a változásokat tekintve találhatók-e közös pontok, illetve, hogy ezek igazolják-e a kutatás kiinduló pontjának számító csoportosítást.

Az első két vizsgált felmérés még a reformkor idejéből származik, az elsőt Vályi András készítette a 18-19.sz. fordulóján (Vályi 1796), a másodikat pedig Fényes Elek a 19. sz. közepén (Fényes 1851). Mindkét mű települési szinten mutatja be az egyes falvakat, részletes leírást adva a korabeli területhasználatokról, a földek minőségéről és a termesztett növényekről.

A felmérések elemzése során az első feladat a falvak beazonosítása volt. A korabeli leírások esetében a falvak jellemzését a 19. századi megnevezés alapján lehetett csak megtalálni, így – a hasonló nevű települések miatt – a falvak mai névvel történő azonosítása többször nehézségeket okozott. További problémát jelentett, hogy a vizsgált falvak egy része a 19. században még nem létezett, más falvak pedig több önálló település egyesüléséből jöttek létre. Éppen ezért a korabeli falvak beazonosításához a 18-19. században készült katonai felméréseket hívtam segítségül (url 2), mintatelepüléseimet – a korabeli elnevezés és a falu (falvak) tényleges területének meghatározását követően – az 1782-1785 között készült Első katonai felmérésen, az 1819-1869 között készült Második katonai felmérésen és az 1869-1887 között készült Harmadik katonai felmérésen vizsgáltam (M7 melléklet). A falvak 19. századi megnevezését követően vált lehetségessé a Vályi András és Fényes Elek-féle országleírás

⁴² Az 5.3. fejezetben bemutatott vizsgálatok szerint több kistelepülés (pl. Megyer, Kercaszomor, Varsány) is sikeresebb a szomszédainál.

⁴³ Az első és második felmérés eredményeit közösen dolgoztam fel.

településekre vonatkozó információinak elemzése (M8 - M9 melléklet), ezt követően pedig a falvak osztályozása a területhasználatok és a termőföld minősége szerint.

A 19. században a természeti javak határozták meg a gazdálkodás, s így az adott település lehetőségeit is. (A mintafalvakban a leírás a társadalmi és mezőgazdálkodási jellemzők mellett csak egy-egy kastély, vár, fogadó vagy majorság jelentette különleges funkciók elhelyezkedését emeli ki.) Vályi András és Fényes Elek változatos leírásai alapján a falvakat az alapvető területhasználati kategóriák (szántó, erdő, rét, szőlő, állattartás) alapján lehetett csoportosítani, a különleges helyi adottságok egyidejű feltüntetése mellett (pl. dohánytermesztés, zöldségtermesztés, méhészet, dagadóforrás, kastély vagy vár jelenléte). Az adottságokat összegezve az Osztrák-Magyar Monarchia megalakulását megelőző időszak természeti-gazdálkodási jellemzőit magába foglaló területhasználati táblázatot tudtam kialakítani (M10 melléklet), melyben az összegezett jellemzők a mintatelepülések legfontosabb helyi erőforrásának tekinthetők.

Fényes Elek 1851. évi geográfiai szótárát (országismertetését) követően a következő – területi jellemzőket is meghatározó – országos szintű felmérés időpontjáig meglehetősen nagy idő, több mint 100 év telt el. Ezzel együtt a II. világháborút megelőzően a falvak fejlődését továbbra is a mezőgazdálkodási adottságok határozták meg, így települési szinten komolyabb területhasználati változásokról nem beszélhetünk.⁴⁴

Ezen a helyzeten változtatott a szocialista hatalomátvétel, mely új alapokra helyezte a mezőgazdaságot, továbbá ipartelepítéssel és a mezőgazdaság átszervezésével nagy hangsúlyt fektetett a településhálózati változásokra. Ennek eredményeképpen a települések státusza sok esetben teljesen megváltozott, ennek a folyamatnak az eredményét mutatja jól Beluszky Pál és Sikos T. Tamás munkája.

A szerzőpáros a falvak országos szintű vizsgálatát és a falvak állapotának felmérését, osztályozását, a falutípusok differenciálását tűzte ki célul, ennek szellemében jelent meg 1982-ben a „Magyarország falutípusai” c. művük.⁴⁵ Az osztályozáshoz a klaszterelemzés módszerét választották, ennek során nyolc tényezőcsoportot határoztak meg:

- a falvak természeti környezete,
- a falvak helye a településszerkezetben,
- a falvak gazdasági szerepköre,
- a falvak alapfokú ellátó-szolgáltató szerepkörének fejlettsége,
- a településfejlődés iránya, üteme,
- a falvak forgalmi helyzete,
- a falvak művi környezet, lakásfelszereltség,
- a községek általános fejlettségének színvonala.

A klaszteranalízis alapján a településtípusok megkülönböztetése elsődlegesen a foglalkozási szerkezeten, másodsorban a népességváltozáson és/vagy a településméreten alapul. A tipizálás eredményeképpen a kutatás hét falutípust (25 klasztert) különböztet meg:⁴⁶

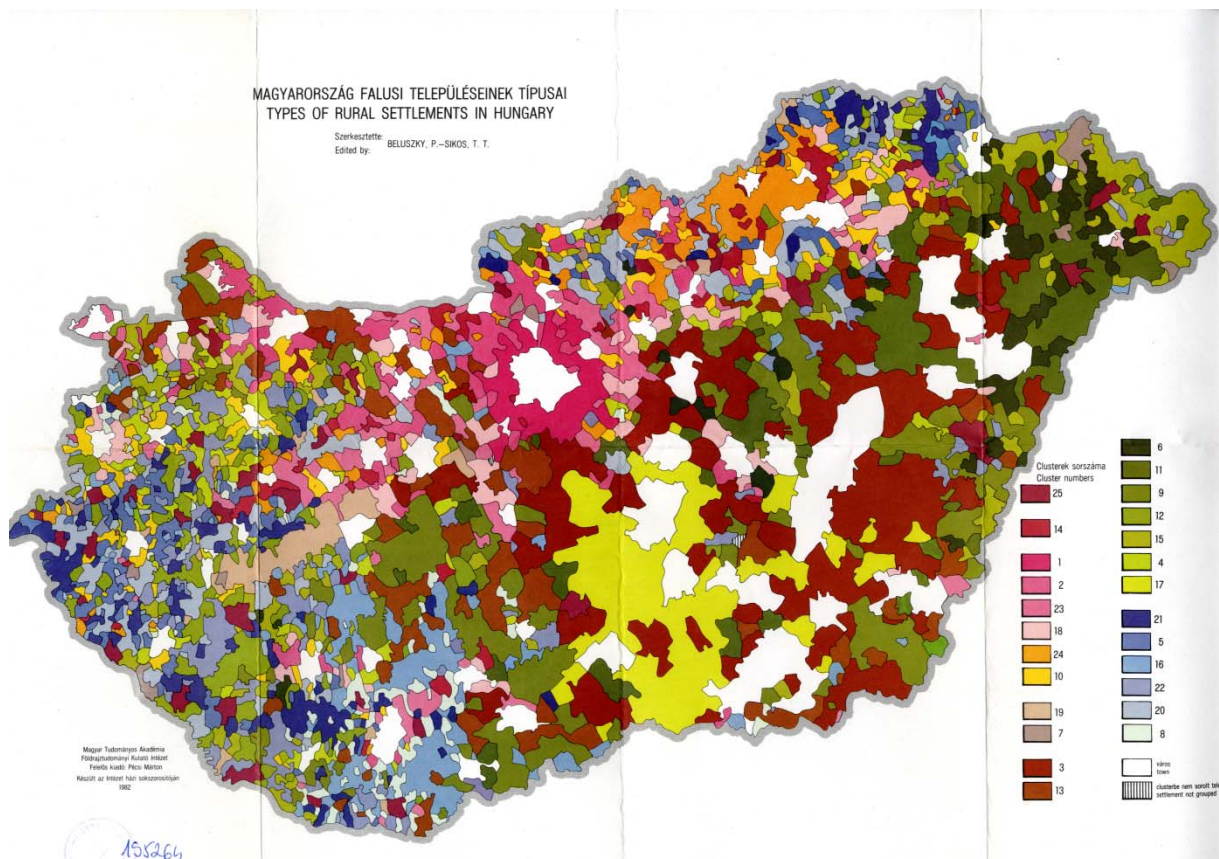
- I. Gyorsan fogyó népességű, alapfokon ellátatlan, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó, egysíkú funkciókkal rendelkező kis- és aprófalvak (5, 8, 16, 20, 21, 22. klaszter)

⁴⁴ Erdei Ferenc 1940-ben „Magyar falu” c. könyvében a falvakat a mezőgazdasági tulajdonviszonyok és a társadalmi formák szerint különítette el. Ennél az elgondolásnál megjelennek a társadalmi szempontok is a falvak csoportosítása során, azonban Erdei művében a falu még mindig a mezőgazdasághoz (paraszti gazdálkodáshoz) köthető településtípus, a szabályos parasztfalu pedig az a „*falutípus, amelyet faluként szoktak idézni*” (Erdei 1940).

⁴⁵ A falvak területhasználat-változása tekintetében – az eltelt hosszú idő ellenére – az 1851-es és az 1982-es adatok vizsgálatomban egymást követő időállapotnak tekinthetők.

⁴⁶ A falutípusokon belül a klaszterek jellemzését az M11 melléklet tartalmazza.

- II. Hagyományos falu funkciójú, agrár (járulékosan ipari vagy tercier) foglalkozási szerkezetű, közepes méretű falvak (4, 6, 9, 11, 12, 15, 17. klaszter)
- III. Agrár-vegyes funkciójú nagy- és óriásfalvak (3, 13. klaszter)
- IV. Központi szerepkörrel rendelkező, városias jellegű, ipari-tercier foglalkoztatási szerkezetű községek (25. klaszter)
- V. Népes ipari községek, igen gyors lakosságszám-növekedéssel, városias jellegű művi környezettel, esetenként városias funkcióval (14. klaszter)
- VI. Az agglomerációk, lakóövezetek falusi települései (1, 2, 10, 18, 23, 24. klaszter)
- VII. Speciális szerepkörű községek (7, 19. klaszter)

19. ábra: Magyarország falusi településeinek típusai (forrás: Beluszky-Sikos 1982)

A falutípusok (altípusok) jellemzése során az uralkodó gazdasági ágazat nagyon fontos szerepet tölt be, ezt mutatják az egyes klaszterek elnevezései is (agrárjelleg, agrár-vegyes funkciók, ipari községek, ipari-vegyes és ipari-tercier foglalkoztatás). Látható, hogy az osztályozás során a területhasználatok kizárólagossága helyett nagy hangsúly került a foglalkoztatási lehetőségekre, többek között a mezőgazdaság is a foglalkoztatásban betöltött szerepe alapján jelenik meg a klaszterekben.

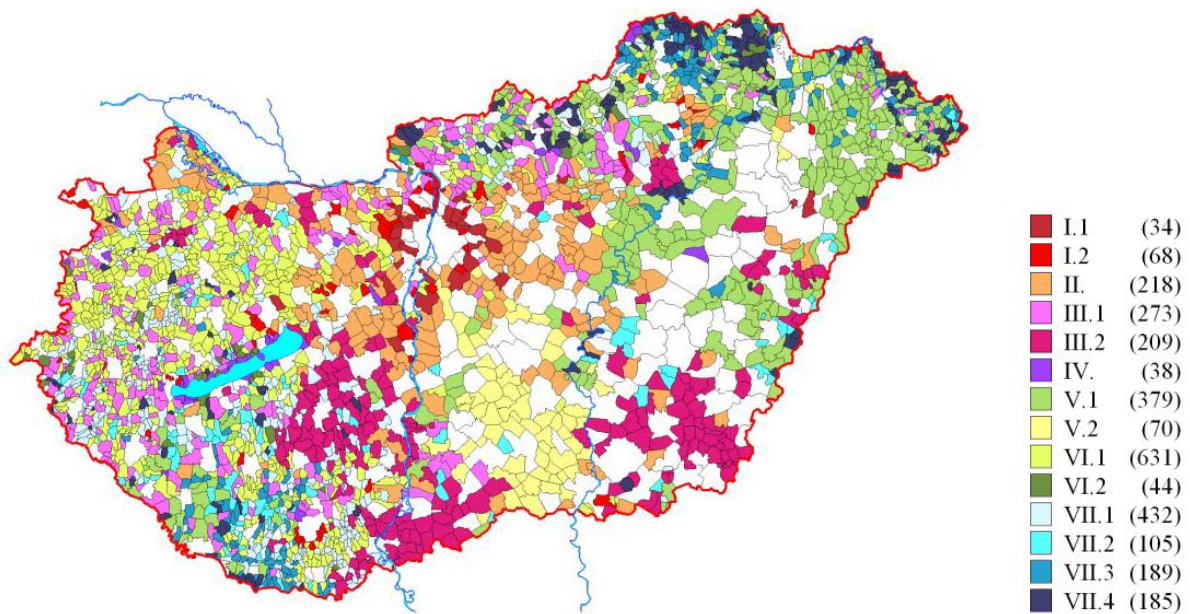
Vizsgálatom következő állomása ugyanezen szerzőpáros 2007-ben készült elemzése, melynek fő célja – immár a harmadik évezred kezdetén – a falvak változásainak, s a falutípusok újra osztályozásának bemutatása, különös tekintettel a rendszerváltozást követően (és eredményeként) bekövetkezett folyamatokra. Ennek következtében a faluosztályozás szempontjai is változtak, melynek során hét főszempontot és 27 változót határoztak meg (zárójelben a változók száma):

- földhasznosítás, természeti erőforrások (1),
- a falvak helye a településszerkezetben (3),
- a falvak gazdasági szerepköre (9),

- a falvak forgalmi helyzete (1),
- a falvak alapellátottsága (2),
- a falvak demográfiai társadalmi helyzete, jövedelmi-vagyoni viszonyok (8),
- a településfejlődés üteme, iránya (3).

A klaszterelemzés eredményeképpen a falutípusok osztályozása a településhálózatban betöltött szerepen, a munkaerő-piaci helyzeten, valamint a népességváltozáson egyaránt alapul. Ezek szerint a szerzők ismét hét falutípust (és 25 klasztert) különböztetnek meg:⁴⁷

- I. Az agglomerációk belső övezete (1, 12, 17, 19. klaszter)
- II. Az agglomerációk külső övezetébe tartozó községek (4. klaszter)
- III. Csekélyebb népességű, stagnáló-mérsékelten csökkenő lakosságú lakó- és vegyes funkciójú falvak (14, 22. klaszter)
- IV. Idegenforgalmi szerepkörű falvak, fürdőhelyek (6, 7, 9, 24. klaszter)
- V. Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű falvak, esetenként jelentős agrárszerepkörrel, illetve külterületi lakossal (15, 16. klaszter)
- VI. Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kistalvak, lakó és idegenforgalmi szerepkörrel (8, 11, 18, 20, 25. klaszter)
- VII. Rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerkezetű kistalvak (hátrányos helyzetű aprófalvak) (2, 3, 5, 10, 13, 21, 23. klaszter)

20. ábra: Magyarország falutípusai, 2001 (forrás: Beluszky-Sikos 2007)

A rendszerváltást követően lezajlott társadalmi-gazdasági folyamatok és a településhálózat jelentős átalakulása következtében az újabb falutípusok elkülönítése során már nem a területhasználaton vagy a foglalkoztatási rétegződésen van a hangsúly, helyettük a demográfiai folyamatok és a munkaerő-piaci helyzet a meghatározóak. Kijelenthető, hogy míg korábban a mezőgazdasági (később ipari) foglalkoztatás szempontú elemzés dominált a klaszterekben, addig az ezredfordulót követően a lakófunkció szerepkörének erőssége jelenti a legfontosabb különbségeket.

⁴⁷ A falutípusok klasztereinek jellemzését az M12 melléklet tartalmazza.

A területhasználat változását vizsgáló elemzésem utolsó eleme az Illésy Miklós, T. Nagy Judit és Számadó Róza által készített országos településklaszter, mely a Belügyminisztérium megbízásából készült 2019-ben.

„Az önkormányzati munka legfontosabb sikertényezői a 21. században” című tanulmány a Belügyminisztérium Önkormányzati Koordinációs Irodája KÖFOP-2.3.4-VEKOP-15-2016-00002 azonosítószámú, „Önkormányzati fejlesztések figyelemmel kísérése II.” (ÖFFK II.) elnevezésű kiemelt projekt keretében készült, Illésy Miklós, T. Nagy Judit és Számadó Róza vezetésével. A vizsgálatok során a településeket két csoportra osztották: 2000 fő feletti és alatti lélekszámú településekre, s a statisztikai elemzéseket is külön-külön hajtották végre a településcsoportok esetében. Az osztályozás módszereként a klaszterelemzést választották, nyolc kategória és 23 változó felhasználásával – melyből a sikerességi kritériumok a klaszterképző változók voltak.

A változók az alábbi kategóriákba tartoztak:

- sikerességi mutatók (kritériumok),
- demográfiai változók,
- gazdasági erőt mérő változók,
- földrajzi elhelyezkedést mérő változók,
- a civil szektor és a kulturális élet fejlettségét mérő változók,
- a közszolgáltatási infrastruktúra fejlettségét mérő változók,
- önkormányzati együttműködések fejlesztését mérő változók,
- önkormányzatok online jelenlétét mérő változók.

A klaszterelemzés a 2000 fő alatti és feletti településeknél egyaránt három-három klasztert eredményezett. A 2000 fő alatti településeket a tanulmány „kistelepülés” gyűjtőnévvel összegzi, melyek klasztereibe 2372 település tartozik, a 2000 fő feletti klaszterekbe 781 település tartozik. A klaszterek megnevezése a következő (zárójelben a klaszter jele és a tartalmazott települések száma):⁴⁸

- leszakadó kistelepülések (2000-/1; 1353 település),
- hibrid törpefalvak (2000-/2; 124 település),
- fellendülő kistelepülések (2000-/3; 895 település),
- hátrányos helyzetű települések (2000+/1; 341 település),
- vonzásterületi települések (2000+/2; 129 település),
- kisebb vonzerejű alközpontok (2000+/3; 311 település).

A klasztereket a települések fejlődésének dinamikája határozza meg, a domináns változóként megjelenő településhálózatban betöltött szerep mellett a gazdasági, társadalmi és kulturális szempontok fontosak. Ennek következtében a területhasználati jellemzők kevésbé (szinte egyáltalán nem) jelennek meg az eredmények között. Az eredményeket összevetve Beluszky Pál és Sikos T. Tamás 2007-es adataival, jól kivehetők azok a változások, amelyek a települési fejlődési folyamatokat meghatározták az ezredfordulót követően.

A felméréseket áttekintve megállapítható, hogy időben előre haladva a korábban legfontosabb helyi erőforrásnak számító (mezőgazdasági) területhasználatok szerepe egyre kisebb súllyal van jelen. Míg 150 évvel ezelőtt a településeket alapvetően státuszuk és területhasználatuk határozta meg, így a felméréseknél a területhasználat jelentette a csoportosítás alapját, addig a 20. századi felméréseknél a mezőgazdaság először „igen/nem” kérdéssé redukálódott, majd súlytalan változóvá finomult.

Említésre méltó még a falvak funkcionális szerepköre, mely már 1940-ben fontos szempontként merült fel Erdei Ferenc „Magyar falu” c. könyvében, aki a mezőgazdasági

⁴⁸ A klaszterek részletes jellemzését az M13 melléklet tartalmazza.

használatától eltérő funkciójú falvakat (lakófalvak, ipari falvak, bányászfalvak, üdülőtelepek) gyűjtőfogalomként „*mindenféle polgári falvak*” névvel illette (Erdei 1940). A szocializmus évtizedeiben végzett kutatásoknál szintén fontos osztályozó szempont volt a települési funkció (Körmendi-Kulcsár 1976, Enyedi 1977, Lettrich 1982), ahogy az általunk vizsgált esetekben (1982-es és 2007-es felmérés) is önálló tényezőcsoportként jelenik meg a falvak gazdasági szerepköre. Ezzel együtt a 2007-ben meghatározott klaszterekben a települési funkció csupán mezőgazdasági és idegenforgalmi szerepkör esetén számított meghatározó változónak.

A vizsgált települések esetében a mezőgazdasági területhasználat, mint helyi erőforrás változását – időrendben haladva – a fentebb bemutatott felmérések csoportjain keresztül kívánom bemutatni. Ahhoz, hogy az egyes falvak ún. „életútját” össze lehessen hasonlítani, fontos az egyes felmérések klasztereinek tipizálása. Ennek érdekében a különböző időpontban készített, hasonló jellemzőkkel bíró klasztereket azonos színárnyalatokkal színeztem, így a változásról pontosabb képet lehet kapni (M14 melléklet, 18. táblázat). Természetesen a kategóriák közelítése – leíró jellegük miatt – szubjektív módon történt, azonban a végeredmény tekintetében nyomon követhető a mezőgazdasági területhasználat, mint helyi erőforrás változása.

18. táblázat: A falvak területhasználati változása (saját szerkesztés)

Település- kategória	Településnév	Vályi - Fényes	Beluszky - Sikos 1982	Beluszky - Sikos 2007	Illésy - T. Nagy - Számadó
1	Bicsérd	SZ	16	25	2000-/3
1	Budajenő	kiváló SZ, E	1	19	2000+/2
1	Csomád	SZ-, állat	2	22	2000-/3
1	Deszk	SZ, E + dohány	13	19	2000+/2
1	Ebes	kiváló SZ	11	4	2000+/3
1	Iszkaszentgyörgy	SZ	23	19	2000+/2
1	Kaposmérő	E	18	22	2000+/3
1	Környe	SZ, E	13	4	2000+/3
1	Kunsziget	kiváló SZ	18	22	2000-/3
1	Nagypáli	SZ-R-E	10	8	2000-/3
1	Nagyvenyim	SZ, R + állat	23	17	2000+/2
1	Orfű	SZ-, E +dagadóforrás	19	9	2000-/3
1	Páty	kiváló SZ, E	18	17	2000+/2
1	Rábapatoná	SZ-, R	2	22	2000+/2
1	Szajol	SZ	18	4	2000+/3
1	Szirmabesenyő	SZ + zöldség	18	4	2000+/3
1	Újszentiván	SZ + dohány	16	25	2000+/2
2	Báta	R, Sző MEZŐVÁROS	9	14	2000-/1
2	Biri	kiváló SZ, R + állat	11	15	2000-/1
2	Csikóstóttós	SZ, Sző + méhészet	4	25	2000-/1
2	Derekegyház	R + kastély, állat	11	14	2000-/1
2	Dunakiliti	R, E	15	4	2000-/1
2	Gyöngyössolymos	kiváló SZ, E, Sző	2	22	2000+/3
2	Jakabszállás		17	16	2000+/3
2	Kazár	SZ--	2	10	2000-/1
2	Kétegyháza	SZ, R + kastély, állat	3	14	2000+/1
2	Kunszállás		17	16	2000-/3
2	Nagyvázsony	SZ-, E +vár, vásár, fogadó MEZŐVÁROS	25	22	2000-/3

2	Paloznak	Sző	23	9	2000-/3
2	Petőfiszállás		17	16	2000-/1
2	Szank		17	16	2000+/1
2	Székkutas		17	14	2000+/1
2	Taktaharkány	R + állat	18	15	2000+/1
2	Tápiógyörgye	kiváló SZ	3	4	2000+/1
2	Tihany	R, E, Sző + apátság, visszhang, garda	19	9	2000-/1
2	Újszilvás		11	4	2000+/1
2	Visonta	SZ, R, Sző	14	1	2000-/3
3	Ácstesztér	SZ	15	8	2000-/3
3	Alsómocsolád	SZ	16	5	2000-/1
3	Bajánsenye	R, E	20	22	2000-/1
3	Bakonyszombathely	SZ, E + kastély	13	22	2000-/3
3	Dég	SZ, R + állat	9	14	2000+/1
3	Kercaszomor	SZ-	21	5	2000-/1
3	Komlóska	E	5	10	2000-/1
3	Megyer		4	5	2000-/3
3	Panyola	SZ, R	22	10	2000-/1
3	Pátyod	SZ, R	15	10	2000-/1
3	Tetétlen	kiváló SZ, R + állat	12	14	2000-/1
3	Varsány	SZ	15	22	2000-/1
3	Zalaszentmárton*	SZ, R-E-Sző + Pogányvár	21 (5 / 22)	5 (10 / 2)	2000-/1

*Pogányvári Településszövetség

Zalaszentmárton	SZ	21	5	2000-/1
Dióskál	SZ-R-E-Sző	21	10	2000-/1
Egeraracsá	SZ	5	2	2000-/1
Esztergyályhorvátí	Sző, R-E	22	5	2000-/1

A 3. oszlopban található rövidítések jelentése: SZ – szántó, R – rét, legelő, E – erdő, Sző – szőlő.
A 4-6. oszlopokban található kódok a fejezetben bemutatott felmérések klasztereinek számát jelzik, a cellák színei pedig klaszterenként azonosak. A színárnyalatok átmenete az egyes falutípusok tulajdonságait, jellemzőit követik, a különböző felmérések hasonló tulajdonsággal bíró klaszterei azonos színárnyalattal rendelkeznek. (ld. 19. táblázat).

19.táblázat: A falvak területhasználati változása – színezési minták az országos felmérések klasztereihez (saját szerkesztés)

Beluszky 1982		Beluszky 2007		Számadó 2019	
I.1.	21	VII.4.	10	2000-/1	2000+/1
I.2.	5	VII.1.	2	2000-/2	2000+/2
I.3.	16	VII.1.	5	2000-/3	2000+/3
I.3.	22	VI.1.	25		
I.5.	20	VI.1.	8		
II.1.	17	V.2.	16		
II.2.	11	V.1.	15		
II.4.	9	IV.	9		
II.5.	12	III.2.	14		
II.6.	15	III.1.	22		
II.7.	4	II.	4		
III.1.	3	I.2.	19		
III.2.	13	I.1.	17		
IV.	25	I.1.	1		
V.	14				
VI.1.	1				
VI.2.	2				
VI.2.	23				
VI.3.	18				
VI.5.	10				
VII.1.	19				

A táblázat eredményeit vizsgálva megállapítható, hogy a falvak életében, fejlődésében a korábban meghatározó területhasználati szerep (kezdetben mezőgazdasági, később ipari is) fontosságának helyét a településhálózati szerepkör, s a hálózati súlypontok közelsége veszi át – jól nyomon követhető ez mindabban, hogy a 3-5 felmérések változói között egyre több olyan mutató jelenik meg, mely a falu gazdaságát, fejlettségét (vagy sikerességét) elemzi.

Az egyes településcsoportok falvainak területhasználati változásait nyomon követve azonban megfigyelhetők bizonyos azonosságok, kijelenthető, hogy jelen vizsgálat igazolja a kutatásom alapvetéséül szolgáló csoportosítást: a falvak településhálózatban elfoglalt helyzetén alapuló három településcsoport meghatározását.

A nagyvárosi agglomeráció települései közé (1. településcsoport) szinte kizárólag növekvő népességű, fejlődő dinamikájú települések tartoznak, még azok a települések is, amelyek 1982-ben még elmaradottabbnak számítottak (pl. Bicsérd, Újszentiván). A településcsoport jellemzője, hogy települései egy-egy kivételtől eltekintve már a '80-as évektől agglomerációs, vagy egyéb vonzáskörzeti településeknek számítottak, melyek közös jellemzője a növekvő népesség, a jó munkaerő-piaci helyzet és a kedvező társadalmi struktúra.

Ezzel szemben a városhiányos térség falvainál (3. csoport) kedvezőtlen foglalkoztatási-demográfiai trendek figyelhetők meg, melyek az 1980-as évektől kezdve állandósulni látszanak. Bár valamennyi felmérésnél vannak pozitív példák, azonban a Bakonyalján elhelyezkedő Ácsteszer és Bakonyszombathely kivételével a változások nem mutatnak kedvező irányt. A településcsoportban elsősorban közepes- vagy kisméretű falvak találhatók, melyek közös vonása a gyengébb munkaerő-piaci helyzet, s a csökkenő népesség, esetenként kifejezetten rossz demográfiai struktúrával párosítva.

A kisvárosi vonzáskörzet falvainál (2. csoport) már vegyesebb a kép, ezeknek a falvaknak a fejlődési dinamikája ötvözi a másik két csoport elemeit. Jól lehet, ez annak is köszönhető, hogy a 2. csoport falvak mind földrajzi fekvés, mind a rendelkezésre álló helyi erőforrások tekintetében igen nagy szórást mutatnak – gondoljunk itt Tihany, Visonta vagy éppen Bata, Taktaharkány példájára. A településcsoport falvai így változatosabb képet mutatnak, azonban a munkaerő-piaci helyzet tekintetében többségében jó vagy átlagos helyzetben lévő, míg a népességszámot tekintve inkább stagnáló vagy csökkenő lélekszámú falvakról beszélhetünk. A településcsoport másik jellemzője, hogy ebben a településcsoportban koncentrálódnak a jelentősebb agrárszerepkörrel rendelkező, alföldi falvak.

Kutatásom korábbi vizsgálataival összevetve a 2019-es felmérés kisszámú kategóriája (főként a 2000 fő alatti klaszterek esetében) nem tudja pontosan reprezentálni a kisvárosi vonzáskörzet nyújtotta változatos településhalmazt. A felmérés alapján több a hullámzó fejlődési dinamika, az ezredfordulóhoz képest kedvezőtlenebb helyzetben van többek között a speciális helyi erőforrásokkal rendelkező Csikóstóttós, Dunakiliti vagy éppen Tihany, ezzel szemben Jakabszállás és Kunszállás fejlődő pályára tudott állni. Ez is azt mutatja azonban, hogy a fejlődési dinamikát tekintve a településhálózatban elfoglalt szerep vált meghatározóvá. Fenti folyamatokat összegezve megállapítható, hogy az 1-2. településcsoport fejlettebb falusi településeinél az idő előre haladtával a falvak helyzeti energiája vált a fejlesztések mozgatórugójává (mely a helyi erőforrások mellett nagyszámú exogén tényezőt is magába foglal), azonban a városhiányos térségekben a helyi (természeti) erőforrások továbbra is nagy jelentőséggel bírnak. Utóbbi falvak csoportjánál a kedvezőtlen térségi fekvés, s a hálózati elhelyezkedés következtében a fejlesztések alapját még mindig ezek jelentik.

Dolgozatom e pontján fontosnak tartom megjegyezni, hogy az objektív statisztikai elemzések alapján fenti megállapításokat eredményezte, azonban nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy minden település egyedi és megismételhetetlen, így a településcsoportokon belül – a fejlesztési folyamatok hasonló trendjei ellenére – nagyobb különbségek fordulhatnak elő. Helyszíni bejárásaim, beszélgetéseim és tervezési tapasztalatom alapján ezek a különbségek sokszor a személyi feltételeken alapulnak. Bár kutatásom során tudatosan nem vizsgáltam a

személyi feltételek fejlesztésekre gyakorolt hatását, de a polgármester személye, a képviselő-testület és a civil társadalom (beleértve az önkormányzati dolgozókat, intézmények vezetőit, vállalkozókat, civil szervezeteket stb.) aktivitása jelentős fejlődésbeli eltéréseket okozhat a kiinduláskor „hasznos adottságú”, hasonló lehetőségekkel bíró falvak között.

4.3. Eredmények összegzése

Kutatásom legfontosabb célja az volt, hogy segítséget nyújtson a falvak, kistelepülések számára fennmaradásukhoz, megújulásukhoz, fejlődésükhöz. Ennek érdekében részletesen megvizsgáltam a falvak fejlesztési intézkedéseit, stratégiáit, s az információk rendezésével új, a gyakorlatban is jól hasznosítható eredményeket sikerült elérnem, melyeket a következőkben szeretném röviden ismertetni.

Vizsgálataim fontos kiindulópontja a **falvak településhálózatban betöltött helyzete szerinti csoportosítása**, s azok három településkategóriába történő besorolása – a nagyvárosi agglomeráció, a kisvárosi vonzáskörzet és a városhiányos térségek falvainak csoportjába. A három településcsoport megalkotása, a csoportok jellemző vonásainak bemutatása segít azonosítani az egyes falvak problémáit, nehézségeit, lehetőségeit. Ezen településcsoportok karakterei jól megkülönböztethetők egymástól, az eltérő működési mechanizmus és az ehhez kapcsolódó fejlesztési prioritások eltérő stratégiákat eredményezhetnek.

Ezek összegzésével és elemzésével alkottam meg a **módosított sikerességi mutatót**, mely – amellet, hogy a települések sikerességének rangsorolását célozza – alkalmas arra, hogy az egyes változók értékeinek módosításával az egyes helyi fejlesztések sikerességre gyakorolt hatását modellezze. A módosított sikerességi mutató megalkotását kutatásom legnagyobb eredményének tartom – a falusi önkormányzatok a legfontosabb döntéseikhez kaphatnak ezzel érdemi segítséget, hiszen a mutatóval pontosíthatók a fejlesztési területek, prioritások. A módosított sikerességi mutató legnagyobb előnye, hogy az egyes – a KSH által elérhető – változók értékeinek módosításán keresztül modellezhető az egyes helyi fejlesztések hatása a sikerességre, így reálisan segíti a településeket a jövőképük meghatározásában, fejlesztési stratégiájuk pontosításában.

Fontosnak tartom továbbá, hogy sikerült igazolnom a **mezőgazdasági területhasználatok szerepvesztését** a falufejlesztési stratégiákban. Bár a mezőgazdaság a mai napig fontos szempont a városhiányos térségek fejlesztéseinél, azonban a pályázati rendszerek, s a falvak támogatásának meghatározásánál érdemes figyelembe venni, hogy a mezőgazdasági területhasználatok a falvak csupán egy részénél jelentenek fontos fejlesztési prioritást. (Ennek a ténynek a felismerése egyébként jól látszik a Magyar Falu pályázat programelemein is, melyek inkább infrastruktúra-fejlesztésre, eszközbeszerzésre, közösségépítésre, és az épületállomány megőrzésére koncentrálnak.)

A helyi fejlesztéseknél nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a **falu vonzerő-növelésére** is. Ennek fontossága nem elhanyagolható, hiszen vizsgálataimmal igazoltam, hogy egy-egy esztétikai, településképi, vagy „zöldítő” hatású projekt milyen erős hatással lehet a lakosságra. A vonzerő-növelő fejlesztések – falufejlesztési eszközként – így fontos lehetőséget jelentenek a lakosság megőrzésében is, mely különösen hasznos annak ismeretében, hogy egy-egy ilyen jellegű projekt nagyságrendekkel kisebb költségekkel bír, mint az egyéb népesség megőrzési programelemek.⁴⁹

Eredményeimet összesítve megállapítottam, hogy az egyes falvak fejlesztési stratégiájának azonosítása, a tudatos falufejlesztés már önmagában sikernek tekinthető. A sikerhez azonban

⁴⁹ Természetesen ezek a projektek önmagukban nem válthatják ki a népesség megtartására vonatkozó egyéb intézkedéseket, azonban a falvak vonzerő-növelésének ilyen jellegű lehetőségére fel kell hívni a figyelmet a települési önkormányzatok számára.

el kell merülni a részletekben is: a megfelelő helyzetfeltárás és a helyi adottságok részletes ismerete, továbbá a helyi kompetenciák és erőforrások felmérése, majd ezek helyes beépítése a stratégiába egyaránt szükséges.

A szakirodalom-elemzés és a rendszerezett keretek között elvégzett vizsgálataim egyaránt a kutatói kérdések megválaszolását és a hipotézisek igazolását célozták. Az 1.2. fejezetben bemutatottak szerint a dolgozatban a bemutatott témakörök végigkísérhetők a kutatói kérdések, a hipotézisek, a vizsgálatok és a kutatási eredmények mentén. Tekintettel arra, hogy a tématerületekre vonatkozóan a kutatói kérdések a hipotézisekkel párba állíthatók, válaszaimat a hipotézisek értékelésével adom meg.

Válaszok a kutatás során felmerült kérdésekre

H1. A fennmaradás érdekében a falvak egyik legfontosabb célja, hogy eredményesen szerepeljenek a lakosságért folytatott versenyben. Így a falvak sikerességét nagymértékben meghatározza a népességmegtartó képességük, s közösségformáló erejük.

Vizsgálataim során igazoltam, hogy a lakosságszám csökkenése nem feltétlen kudarc, a népességfogyás nem jelenti a falu hanyatlását. Ezzel együtt számos település még mindig a népesség növekedését tűzi ki elsődleges célul – akár a hibás alapokon nyugvó fejlesztési stratégia elkészítését is vállalva.

Fentiek alapján bár a hipotézis a települések gyakorlati eredményei alapján cáfolható, azonban az önkormányzatok viselkedése, irreális látásmódja sok esetben még mindig a hipotézis állítását erősíti.

A hipotézis részben igazolódott.

H2. A sikeresség a stratégiai célok megvalósítását jelenti.

A településcsoportok vonatkozásában külön-külön elemzett stratégiák megerősítik azt a felvetést, hogy a sikeres településnek nincs egységes definíciója, s a sikeresség sem mérhető valamennyi falura vonatkozó, általánosan alkalmazható indikátorokkal. Tekintettel arra, hogy a korábbi kutatások a sikeresség külön szintjeit vizsgálták (társadalmi sikerek, gazdasági sikerek stb.), s következtetéseiket is csupán egy szűkebb spektrumban mért eredmények alapján határoztak meg, így a korábban megalkotott sikeresség definíciók és sikertényezők nem terjeszthetők ki valamennyi településre.

Egy statisztikai adatról önmagában nem állapítható meg, hogy a falu szempontjából jó eredményt jelent-e, így ha nincs cél, nem ítéltető meg a sikeresség sem. A sikeresség minden esetben a fejlesztési „célkeret” alapján értékelhető, a célok pontos meghatározása és megvalósítása határozza meg egy falu sikerességét.

A hipotézis igazolódott.

H3. A tudatos településfejlesztést végző települések sikeresebbek, mint az azonos adottságokkal rendelkező szomszédjaik.

A tudatos településfejlesztést végző települések kiválasztása szubjektív módon történt, csupán a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton történő részvétel alapján. Bár a településfejlesztési stratégiák vizsgálata (4.1.3. fejezet) során megpróbálkoztam a mintatelepülések és a szomszédos települések eredményeinek összehasonlításával, azonban a „tudatos településfejlesztés” hiányának tényét a szomszéd települések esetén nem állt módomban igazolni, így a tudatosság, mint megkülönböztető tényező szubjektív állítás

maradt. Ezzel együtt mintatelepüléseim a módosított sikerességi mutató alapján történő összehasonlítás alapján összességében sikereesebbek voltak a szomszéd településeknél – eredményeim szerint mintegy 30-50%-kal.

A hipotézis részben igazolódott.

H4. A falvak közül sikereesebbek azok, akik belső erőforráson alapuló fejlesztéseket végeznek.

Megállapítottam, hogy a mezőgazdasági területhasználat egyre kisebb súllyal jelenik meg a fejlesztés bázisaként, a belső (helyi) erőforrás alapú fejlesztések – egyéb lehetőségek hiányában – csupán a városhiányos térségekben bírnak komolyabb jelentőséggel.

A hipotézis nem, vagy csak részben igazolódott.

H5. A falvak közül sikereesebbek azok, akik hálózatokban, térségi együttműködésben gondolkodnak.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton külön tematikus programként kell elemezni a hálózati kapcsolatokat, együttműködéseket. Vizsgálatom eredményeképpen megállapítottam, hogy a hálózati kapcsolatok kihasználása egyik településcsoportnál sem túl erős, a városhiányos térségeknél viszont különösen szembetűnő ezek hiánya, így feltételezhető, hogy a kismértékű hálózati kapcsolatok inkább csak a centrumtelepüléssel való kapcsolatot jelentik, s általánosságban nem beszélhetünk falvak közötti szoros együttműködésről.

A hipotézis nem igazolódott.

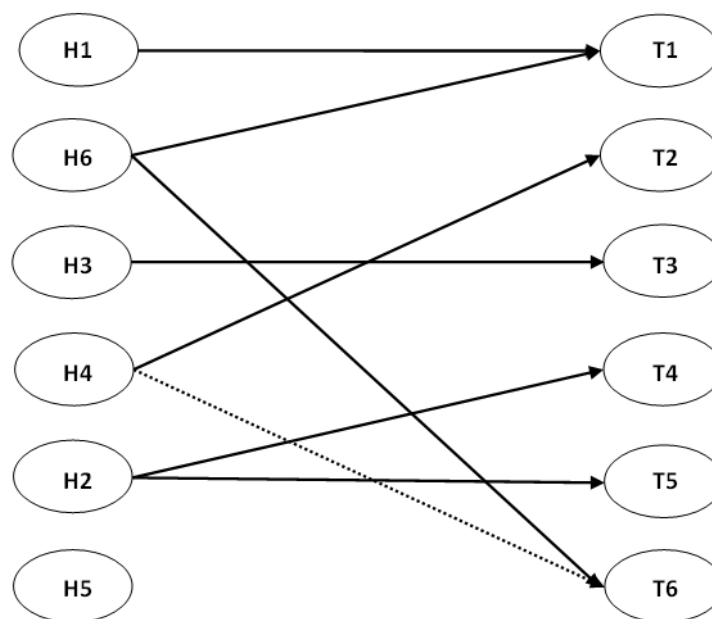
H6. A falvak a településhálózatban betöltött szerepük szerint eltérően működnek, így a falumegújítási stratégia milyensége (stratégiai irányok és hangsúlyok eltérő szerepe) a település térségi elhelyezkedésétől, településhálózatban betöltött szerepétől függ.

Megállapítottam, hogy a településhálózati szerepkör nagymértékben befolyásolja az adott falu fejlesztési stratégiáját, a fejlesztések irányát és hangsúlyait, ennek részleteit a 4.1.1. és 4.1.3. fejezetekben mutattam be. Összességében a hipotézist a vizsgálatok igazolták, a településcsoportok jól elkülönültek már a fejlesztési stratégiák elemzése során is, s a helyi erőforrások változásának vizsgálata erre még jobban ráerősített. (Külön érdekesség volt a statisztikai adatok elemzése során, hogy ott a falvak szomszéd településhez viszonyított sikerességét vizsgáltuk, azonban a településcsoportok szerinti vizsgálatok alapján a falvak fejlesztési irányait is meg lehetett határozni.) A településhálózatban betöltött szerepkör nyújtotta feltételek hatalmas különbségeket jelentenek tehát az egyes falvak fejlesztési lehetőségei vonatkozásában, ennek alapján a falvak fejlesztési prioritásai is teljesen eltérnek egymástól.

A hipotézis igazolódott.

4.4. Új és újszerű tudományos eredmények

A hipotézisek és a tézisek közötti kapcsolatot a következő ábra mutatja:

21. ábra: A hipotézisek és tézisek kapcsolata (saját szerkesztés)

Kutatásom eredményeként a következő téziseket fogalmaztam meg:

Tézis 1: Igazoltam, hogy a településhálózati szerepkör meghatározza az adott falu fejlesztési stratégiáját, a fejlesztések irányát és hangsúlyait. Míg a városhiányos térségekben a helyi foglalkoztatás bővítése a legfontosabb fejlesztési prioritás, addig a nagyvárosi agglomeráció településcsoportjai felé haladva egyre inkább előtérbe kerül az életminőség javítása.

Vizsgálataim során kiderült, hogy a falvak településhálózaton belüli elhelyezkedése szerinti csoportosítása célszerű, ezek alapján a nagyvárosi agglomeráció, a kisvárosi vonzáskörzet és a városhiányos térségek falvainak sikerességi mutatói és karakterei jól megkülönböztethetők egymástól. Az egyes csoportok településeinek eltérő a működési mechanizmusa, más a mozgatórugója, így a falvak stratégiái jól elkülönülnek egymástól – ez tetten érhető volt valamennyi vizsgálatom esetében, úgy a falumegújítási pályázatok, mint a Virágos Magyarország verseny eredményeinek, vagy a KSH adatokon alapuló fejlesztési stratégiák elemzése során.

Az eredmények vizsgálata alapján megállapítottam, hogy a fejlesztési hangsúlyok és a település-hálózat centrumtelepüléseitől való távolság között szoros összefüggés figyelhető meg, a nagyvárosoktól távolodva bizonyos folyamatok felerősödnek, mások pedig egyre kisebb súllyal vannak jelen.

A közösségépítés és a helyi identitás tudatos fejlesztése például a nagyvárosoktól távolodva egyre fontosabb szerepet játszik, ennek megfelelően e területek fejlesztése a városhiányos térségek (és a kisvárosi vonzáskörzetek) falvainál sikeresebb. Ezzel szemben a nagyvárosi agglomeráció településeinél ez nem figyelhető meg, hiszen bár az anyagi erőforrások

rendelkezésre állnak, ám a vegyes összetételű társadalom eltérő igényei miatt itt a legtöbb esetben nem beszélhetünk klasszikus közösségről, így a fejlesztések is sok esetben inkább az épületállomány megújítására és az infrastruktúra bővítésére koncentrálnak. Hasonló trend igaz a hálózati kapcsolatok kihasználására is, igaz, hogy ez egyik településcsoportnál sem túl erős, azonban a hálózati kapcsolatok többsége jellemzően a centrumtelepüléssel való kapcsolatot jelenti, így egyértelmű, hogy a településhálózat csomópontjaihoz közelebb eső kistelepülések aktívabban használják ezeket a lehetőségeket.

Fentiek mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a demográfiai viszonyokat sem, hiszen a vándorlási trendek következtében a nagyvárosi agglomeráció falvainak lakossága rohamosan nő, míg a másik két településcsoport népessége (kisebb-nagyobb mértékben) fogy vagy stagnál – ehhez igazodva az egyes falvak stratégiájának kiinduló pontja is el kell, hogy térjen egymástól.

A kutatásom eredményeképpen létrehozott módosított sikerességi mutató lehetővé tette a falvak fejlesztési prioritásainak meghatározását. A KSH által használt alapvető társadalmi, gazdasági és infrastrukturális faktorok csoportosításának átalakításával létrehozott mutató főkomponensei megmutatták, hogy minden falutípus négy fő fejlesztési területre koncentrál, melyből két-három fejlesztési terület az igazán hangsúlyos. Az előnyösebb helyzetben lévő falvaknál az életminőség és a komfort nyom sokat a latban, azonban a nagyvárosoktól távolabb az életminőség mellett egyre hangsúlyosabbá válik a foglalkoztatás – sőt, a városhiányos térségekben már ez a legfontosabb fejlesztési terület, hiszen ez jelenti az emberek megélhetését, s ez által a falvak túlélését. Ám amíg a városhiányos térségek falvainál a helyi foglalkoztatás lehetőségeinek bővítése elengedhetetlen, addig a nagyvárosi agglomerációk és a kisvárosi vonzáskörzetek falvainál ez kevésbé hangsúlyos, ezeknél a falvaknál a foglalkoztatás többségében a centrumtelepülés által biztosított.

Fontos azt is megemlíteni, hogy a centrumtelepülések vonzáskörzetében (nagyvárosi agglomerációban) elhelyezkedő településeknél a működőképesség – mely magába foglalja a foglalkoztatás, valamint az életminőség fejlesztési területeket –, vagy a helyi ellátás, komfort fejlesztési területen elért jó eredmények még nem garantálják a falvak sikerét, hiszen a nagyvárosok agglomerációjában valamennyi település nagy hangsúlyt fektet erre, így a minőségi ellátás és a megfelelő életszínvonal lakossági elvárássá vált. Éppen ezért, ha a fejlesztési területeken egy falu a szomszédjainál gyengébben teljesít, akkor összességében lemarad, s nem tud sikeresebb lenni a szomszédoknál.

Tézis 2: Megállapítottam, hogy a kistelepülések fejlesztési stratégiájában fontos szerepe van a vonzerő-növelésnek, mely a település mérsékelt turisztikai vonzereje esetén is falufejlesztési tényező lehet.

Az irodalomkutatás 4.1.2 fejezetben bemutattam, hogy egy – a magyarhoz rendkívül hasonló – csehországi falu-fejlődést vizsgáló kutatás eredményei szerint a sikeres falu alapvetően „aktív falu”, a csendes, békés település helyett az élhető falut a pulzáló, élő felületek, a helyi kezdeményezések és a közösségi aktivitás mozgatja. A sikeres falunak azonban alapvetően vonzó faluként kell működni, hiszen az attraktív környezet és a minőségi élettér nemcsak a turisták és beköltözők számára jelenik meg vonzerőként, hanem a helyi lakosság megtartásában is komoly szerepe van.

A Virágos Magyarország versenyen elindult mintatelepülések eredményeit vizsgálva megállapítottam, hogy a minőségi zöldfelületek kialakítása és a turisztikai vonzerő fejlesztésének területén megvalósított projektek lokális attrakcióként jelentek meg, melyek egyaránt szolgálták a turizmus- és a falufejlesztést. De mivel a részt vevő falvak többségének

turisztikai vonzereje igen csekély, így a Virágos Magyarország versenyen való részvétel és a lokális attrakciók a legtöbb esetben falufejlesztési eszközként jelentek meg.

A résztvevő önkormányzatok így – az eltérő földrajzi fekvéstől, természeti adottságoktól és településhálózati pozíciótól függetlenül – a turisztikai attrakció-fejlesztés mellett vonzerő növelésként tekintenek a versenyre, s a pályázat ehhez kapcsolódó elemeire. A pályázó falvak célja így a tényleges vonzerő növekedés, mely még akkor is fontos, ha nincs tényleges idegenforgalmi szerepe a településnek, hiszen ez esetben a fejlesztések a helyi lakókörnyezet minőségi fejlesztését, s a lakosok elégedettségét célozzák. Ennek megfelelően a falvak vonzerő-növekedése sikertényezőként jelenik meg a fejlesztési stratégiáknál.

Tézis 3: Megállapítottam, hogy a stratégiai célok meghatározása és megvalósítása során a falufejlesztés ún. puha eszközei nem nélkülözhetők, mert akkor lesz jó a stratégiai cél és az elkészített stratégia, ha ezek a puha eszközök is működnek.

Az első tézis indoklásában összefoglaltam, hogy mely tényezők alakítják a településfejlesztési stratégiák fejlesztési irányait, s milyen folyamatok befolyásolják a falvak sikerességét. Ezzel együtt nem szabad megfeledkezni a stratégiaalkotás fontosságáról sem, a falufejlesztés ún. puha eszközei (közösség, közös gondolkodás stb.) nem nélkülözhetők a sikerességhez.

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat, a Virágos Magyarország verseny pályázatainak áttekintését, elemzését, s a mintafalvakkal kapcsolatos helyszíni tapasztalataimat összegezve megállapítottam, hogy a sikeres falufejlesztéshez elengedhetetlen a megfelelő stratégia és a folyamatos visszacsatolás – mind „kívülről” (pl. zsűri értékelése által), mind a helyiek részéről.

A helyiekkel való közös gondolkodás élővé teszi a fejlesztési stratégiát, ezek azok a folyamatok, melyek „felszínre hozzák” a helyi információkat, a széleskörű települési ismeretek által segítenek a reális célok megfogalmazásában, s a közösség építésén keresztül segítik a fejlesztési elemek megvalósulását.

Éppen ezért a fejlesztési stratégia megalkotásakor fontos a helyiek részvétele, aktív jelenléte, ennek hiányában számos olyan esettel találkoztam, melyeknél a stratégia külső tervező által, helyi ismeretek nélkül készül, s a stratégia készítőinek (és néha elfogadóinak) nincs rálátása a helyi erőforrások teljes spektrumára. Ezekben az esetekben a stratégia célkitűzései elválnak a helyi adottságoktól, s megvalósulásukra is csak mérsékelt esély mutatkozik.

Tézis 4: Megállapítottam, hogy a kistelepülések esetében a sikeresség nem határozható meg általánosan mérhető, számszerűsíthető indikátorokkal, az egyes falvak sikerességét a fejlesztési célok teljesülése jelenti.

A települések statisztikai adatainak összehasonlítása során – bár sok érdekességre bukkanhatunk – az ok-okozati összefüggések vizsgálata nélkül az adatok nem értékelhetők ki, s a sikeres fejlesztések eredményeinek sem különíthetők el egyértelműen.

A vonatkozó szakirodalom a települési sikerességet – a kutatások fő irányzatának megfelelően – eltérően értelmezi (innováció, társadalmi sikerek, gazdasági sikerek stb.), s a gyakorlatban a korábban már több kutató által felállított települési sikermodellek sem adaptálhatók könnyen a települési önkormányzatok számára. Éppen ezért vizsgálataim során azt a célt tűztem ki, hogy a statisztikai adatok alapján a települések mérhetővé, összehasonlíthatóvá váljanak.

A falvak kiinduló helyzete minden esetben más, ennek megfelelően mások a stratégiai célok és mások a sikerességet mérő indikátorok is. A különböző településcsoportokba sorolt falvak tehát nem hasonlíthatók össze egymással, hiszen – az 1. tézisben bemutatottak alapján –

teljesen más célkitűzéseik vannak. Fontos azonban rögzíteni, hogy bár településcsoporton belül a falvak rangsorba állíthatók, azonban ez a sorrendiség nem feltétlen jelenti azt, hogy a rangsorban hátrébb elhelyezkedő falvak sikertelenek. Személyes tapasztalataim alapján a falvak, kistelepülések sikerként élik meg valamennyi (kitűzött célhoz kapcsolódó) eredményüket, így végső soron sikerességüket a fejlesztési célok megvalósítása jelenti – melyet az európai falumegújítási díj nemzetközi zsűrije is ekképpen értékel.

(Meg kell jegyezni, hogy a sikerességi mutatót a KSH elmaradottságot mérő változói alapján állítottuk fel, azonban ennek oka nem az, hogy a sikerességet az elmaradottság ellentétének tekintem, hanem az, hogy ez az adatbázis mutatkozott alkalmasnak a falvak összehasonlítására és rangsorba állítására.)

Tézis 5: Megállapítottam, hogy a KSH adatbázisának felhasználásával létrehozott többtényezős sikerességi mutató segíti a sikerek részleteinek bemutatását, s a stratégiai fejlesztési területek azonosítását.

Vizsgálataim során megállapítottam, hogy a sikeresség nem összegezhető egyetlen sorszámban, mivel az nem magyarázza megfelelő mélységben a ténylegesen elért eredményeket. Kutatásom eredményeképpen – a KSH mutatóinak felhasználásával – létrehoztam egy új típusú sikerességi mutatót (**módosított sikerességi mutató**), melyek alapján a települések sikeressége rangsorolható. A mutató az egyes települések sikerességénél nem csupán azok egymáshoz viszonyított helyzetét méri, hanem az eredeti KSH-mutatókkal való közvetlen összefüggéseket is tartalmazza – a módszer így egy dinamikusan módosítható mutatót eredményezett. A módosított sikerességi mutató így egy olyan minőségi rangsorszámot hoz létre, mely a fejlesztési indikátorok elemzésén keresztül tudatosan változtatható.

A módosított sikerességi mutató értéke reálisan mutatja a falvak helyzetét, s jól kiemeli a különbségeket is az eltérések okainak feltárásával. A módosított sikerességi mutató a falvak négy fő fejlesztési területének (főkomponensek) értékeit is magában hordozza, így ezek elemzésével feltárható, hogy a falvak milyen településfejlesztési stratégiát folytatnak, a falu mely karakterének fejlesztésére fektetik a legnagyobb hangsúlyt.

A dinamikusan módosítható sikerességi mutató legfontosabb előnye tehát, hogy – a falvak rangsorolásának lehetővé tétele mellett – ezen keresztül elemezhető a falvak fejlesztési stratégiája, továbbá, hogy a KSH-változók értékeinek módosításán keresztül modellezhető az egyes helyi fejlesztések hatása a sikerességre. A mutató megalkotása így segítheti a falvak innovációját, hiszen a települések (önkormányzatok) a fejlesztési programjuk, stratégiájuk megalkotása során vizsgálhatják, hogy azon keresztül mely változók értékeit tudják javítani.

A módosított sikerességi mutató alapján megalkottam egy új siker definíciót, mely minden falura egyaránt érvényes. E szerint a **siker úgy definiálható**, hogy *az a település sikeres, amelyiknek sikerült a pozícióján javítani* a módosított sikerességi mutató által meghatározott rangsor szerint.⁵⁰ A sikerhez vezető út során tehát a falvak feladata az, hogy a 23 indikátor közül meg kell határozni az(oka)t a mutató(ka)t, amely(ek) javításával a fejlesztési területek (főkomponensek) eredményessége is javul, hiszen ez befolyásolja a rangsorban elért eredményt. A mutatók meghatározását követően pedig kidolgozhatók azok a fejlesztési programok, projektek, melyekkel a mutatók értéke, s a falu eredményessége is javítható.

⁵⁰ Vizsgálataimban a rangsor egy adott időállapotra vonatkoztatott statikus mutató, azonban az eredeti mutatók megváltoztatásával a rangsorérték változása is könnyen nyomon követhető.

Tézis 6: Megállapítottam, hogy a falufejlesztési stratégiákban a (mezőgazdasági) területhasználat egyre kisebb súllyal jelenik meg, stratégiai szerepét a településhálózati szerepkör, s a hálózati súlypontok közelsége veszi át. A mezőgazdasági területhasználat szerepvesztése a foglalkoztatási szerkezet átalakulásával arányos.

A településfejlesztési stratégia megválasztását nagymértékben befolyásolja a településhálózati helyzet, az elérhető (belső és külső) erőforrások és a belső motiváció. A különböző településfejlesztési stratégiák egyaránt sikerre vezethetnek, de a településhálózat szerinti szerepkör alapvetően befolyásolja a lehetőségeket. Amíg a nagyvárosi agglomerációk és a kisvárosi vonzáskörzetek falvai a külső erőforrások (helyzeti energiák) megfelelő kiaknázásával is sikeresek lehetnek – bár egy-egy belső erőforrásra alapozott sikeres fejlesztési projekttel kitűnhetnek a hasonló helyzetben lévő települések közül –, addig a városhiányos térségekben a településeknek kedvezőtlen települési folyamatokkal kell szembenéznie, így e falvaknál a sikeres fejlesztési stratégia megvalósítása, és a kedvező fejlődési dinamika realizálása mindig a belső erőforrásokra alapozva kell, hogy történjen. Éppen ezért ez utóbbi településcsoportban nagy számban fedezhetők fel ún. „különutas” fejlesztési stratégiák, s – egyéb lehetőségek hiányában – még mindig stratégiai jelentőséggel bírnak a mezőgazdasági termelés (mint helyi erőforrás) alapú fejlesztések.⁵¹

⁵¹ A „hagyományos falumodellről” eltérő fejlesztési stratégiák a kisvárosi vonzáskörzet falvainál is több esetben megtalálhatók, de arányaiban kisebb mértékben. Ezek a stratégiák alapulhatnak a turizmuson, idegen-forgalmon (Kercaszomor, Tihany, Zalaszentmárton), a helyi ellátás bővítésén és a térségi szerepkör növelésén (Alsómocsolád, Komlóska, Pátyod, Varsány), a mezőgazdaságon alapuló (köz)foglalkoztatottság széleskörű bővítésén (Dég, Tetétlen, Varsány, Zalaszentmárton), vagy ezektől eltérő, teljesen új alapokra helyezett, egyedi gondolatokon (Megyer).

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Kutatásom legfontosabb célja az volt, hogy segítséget nyújtson a falvak, kistelepülések számára fennmaradásukhoz, megújulásukhoz, fejlődésükhöz. Ennek érdekében részletesen megvizsgáltam a falvak fejlesztési intézkedéseit, stratégiáit, s az információk rendezésével új, a gyakorlatban is jól hasznosítható eredményt sikerült elérnem, melyeket a 4.3. fejezetben foglaltam össze. Ezek alapján a falvak célzott fejlesztése érdekében a következő javaslatokat teszem:

- A lehető legtöbb információt a falusi önkormányzatok rendelkezésére kell bocsátani, a helyi adottságok pontosabb feltárása és a tudatos stratégiaalkotás érdekében.
- A központi statisztikai adatok mellett elérhetővé kell tenni a statisztikai adatok alapján készített rangsor „képletét”, hogy a fejlesztési intézkedések tudatos stratégia révén legyenek meghatározhatók. Ehhez szükséges a módosított sikerességi mutató elve alapján a fejlesztési prioritások meghatározásának szakértők által történő továbbfejlesztése, s nyilvánossá tétele.
- A Virágos Magyarország verseny értékelési rendszere alapján célszerű a falvak tudatos „vonzerő-vizsgálatának” elvégzése, mely a helyi életszínvonal növelését célzó fejlesztések bázisa lehet.
- A falvak településhálózati szerepkör szerinti csoportosítása, és eltérő működési elve alapján célszerű a meglévő pályázati források (pl. Magyar Falu, TOP) támogatási keretének (és a kapcsolódó indikátoroknak) a differenciálása, így az egyes településcsoportok falvai számára az eltérő fejlesztési prioritásoknak megfelelő céltámogatások érhetők el.
- Javasolt a hazai Falumegújítási Díj Pályázat értékelésének megújítása, mely a korábbi értékelési szempontok mellett vizsgálja a falumegújítási időszak kezdete és vége között a települési rangsor skáláján történt változást is.

Javaslataim és gyakorlatban is jól alkalmazható eredményeim mellett kutatásom számos olyan témára hívta fel a figyelmet, melyekkel a jövőben érdemes foglalkozni, annak érdekében, hogy a falvak még teljesebb körű információkat kaphassanak a fejlesztési döntéseik meghozatalához. A témák részletes körbejárását, az ezekre vonatkozó specifikus vizsgálatok elvégzését, s az eredmények nyilvánosságra hozatalát reményeim szerint az elkövetkező időkben más kutatók fogják elvégezni. Ezek a témák a következők:

- zsugorodó települések fejlődése,
- stratégiakészítés folyamatának elemzése a kistelepülések esetében,
- nemzetközi példákkal történő összehasonlítás lehetőségei.
- városnövekedés, mint a falusi térség gyengesége

Zsugorodó települések fejlődése

A falvak népességének csökkenése nem feltétlen számít kudarcnak, a szakirodalmi adatok (Enyedi 1980) és vizsgálataim egyaránt azt mutatják, hogy a népességfogyás nem jelenti a falu hanyatlását. A folyamatos népességcsökkenés azonban megkérdőjelezi a stratégiák helyességét, hiszen számos falu gyarapodó népességet, s ehhez kapcsolódó intézményi fejlesztéseket vizionál. Fontos lenne a falvak zsugorodásához igazodó fejlesztési stratégiák kidolgozása, s a „zsugorodva fejlődő” települések lehetőségeinek részletes vizsgálata, fejlesztési stratégiájuk elemzése.

Stratégiaalkészítés folyamatának elemzése a kistelepüléseknél

Kutatási eredményeim azt mutatták, hogy a falvak sikeressé válásához a falufejlesztés ún. puha eszközei (közösség, közös gondolkodás stb.) nem nélkülözhetők. Ennek ellenére vizsgálataim során többször szembesültem azzal a problémával, hogy a fejlesztési irányok meghatározása és a fejlesztési stratégia megalkotása a helyi lakosok nélkül történik – sok esetben úgy, hogy a stratégia készítőinek egyáltalán nincs rálátása a helyi erőforrások teljes spektrumára. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a kistelepülések lakossága egy-egy ilyen dokumentum készítésénél nem, vagy csak nehézkesen aktivizálható, azonban célszerű lenne a stratégiaalkészítés folyamatának részletesebb elemzése is a kistelepülések körében. A vizsgálatot követően választ kaphatunk arra, hogy a hazai falvak stratégiai mily módon készülnek: ki készíti azokat, kik vesznek részt benne, s mennyire tájékozottak a döntéshozók illetve a helyi lakosok.

Nemzetközi példákkal történő összehasonlítás lehetőségei

A falumegújítás nemzetközi versenyét (Európai Falumegújítási Díj), beleértve az elmúlt 10 év versenyeinek győztesét is, a 2.2.3. fejezetben mutattam be részletesen. A győztesek (és az európai versenyzők többségének) 3.2. fejezetben bemutatott módszerekkel történő elemzése nem feltétlen célravezető, mivel a településhálózat hazai rendszere teljesen eltér az osztrák, német, svájci vagy lengyel településrendszer (önkormányzati rendszer) jogi szabályozásától. A jogi kereteken túl további fontos különbséget jelentenek az elmúlt évszázad társadalmi különbségei, valamint a természetföldrajzi tényezők. Az elmúlt 10 év győztesei – a 2014-ben első helyen végzett Tihany kivételével – egytől egyig alpesi falvak, melyek napi működése, életkörülményei, problémái, nehézségei nem hasonlíthatók össze a hazai településviszonyokkal, sőt, ezen falvak általunk meghatározott három településcsoportba történő besorolása sem értelmezhető.

Fentiek alapján célszerű lenne annak vizsgálata, hogy eredményeim a nemzetközi gyakorlatban miként vehetők át, s az általam kidolgozott új sikerességi mutató – a megfelelő korrekciók elvégzését követően – alkalmazható-e a külföldi falvak esetén.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

6.1. Összefoglalás

A hazai faluhálózat megőrzésének jelentős szerepe van a vidéki térségek fenntartásában. A falvak működésének megértése éppen ezért rendkívüli jelentőséggel bír a településhálózat, s a vidék fenntartható megújítása során. Kutatásom alapvetően a falvak fennmaradásának, fejlődésének lehetőségeire koncentrált, ennek érdekében a falufejlesztési prioritásokat és a sikeres falufejlesztési stratégiákat kereste.

A szakirodalmi előzmények áttekintése lehetőséget nyújtott a hazai településhálózat (és egyben a faluállomány) elmúlt évszázadának megismerésére, valamint a települési sikeresség vonatkozó szakirodalmának értékelésére. Ezek alapján a sikeresen megvalósított falufejlesztés jó példáit kerestem, s vizsgálataimat is ezekre alapoztam, 50 hazai falu bevonásával – melyek közös jellemzője a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton való részvétel volt –, mint a tudatos településfejlesztés alapja.

Vizsgálataim során elsősorban a falvak településhálózatban betöltött szerepének és a stratégiai prioritásainak összefüggéseire koncentráltam. A vizsgálatok során a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat és a Virágos Magyarország pályázati anyagainak felhasználásával elemeztem a települések fejlesztési prioritásait – eredményeimet a KSH által rendelkezésemre bocsátott statisztikai adatok is megerősítették. A statisztikai adatok elemzése során lehetőségem nyílt a mintatelepülések szomszédos településekkel történő összehasonlítására is, ezek során megerősítésre került, hogy a határozott célkitűzésekkel rendelkező mintafalvak összességében a szomszédjaiknál sikeresebbnek tekinthetők. Fentiek mellett vizsgáltam a falvak helyi erőforrásait, valamint azok változását is – különös tekintettel a földhasználaton alapuló fejlesztések jelenlétére.

Kutatásom egyik legfőbb eredménye a falvak településhálózatban betöltött helyzete szerinti három településcsoport meghatározása volt. Megállapítottam, hogy a településhálózati szerepkör tekintetében a falvak különböző fejlesztési prioritásokat határoznak meg, ezért az egyes településcsoportok falvai eltérő fejlesztési irányokon alapuló stratégiával rendelkeznek. Ehhez kapcsolódóan a falvak fejlettségét mérő 23 KSH változó felhasználásával megalkottam a módosított sikerességi mutatót, mely a települések sikerességének rangsorolása mellett az egyes változók értékeinek módosításával képes a helyi fejlesztések sikerességre gyakorolt hatásának modellezésére is.

Vizsgálataim során igazoltam, hogy az esztétikai vagy településképi indíttatásból megvalósított falusi projektek nagy befolyással bírnak a helyi lakosságra, a falvak vonzerő-növelése így hatással lehet a népességmegőrző képességre, ezért falufejlesztési eszköznek tekintendő. Fontos eredménynek tekintem továbbá, hogy – a szakirodalmi előzményekkel összhangban – sikerült rávilágítanom a mezőgazdaság és az azon alapuló foglalkoztatottság szűkülő szerepkörére, amelyre alapuló fejlesztések elsősorban már csak a városhiányos térségekben jelennek meg stratégiai célként.

Összességében a dolgozatomban kitűzött célokat teljesítettem, sikerült rávilágítanom – a településhálózati szerepkör függvényében – a falvak legfontosabb fejlesztési prioritásaira, emellett a téma gazdagítása érdekében további kapcsolódó kutatások elvégzésére is javaslatot tettem. Legfontosabb eredményemnek a módosított sikerességi mutató megalkotását tekintem, mely reményeim szerint a gyakorlatban is jól hasznosítható segítséget jelenthet a falvak számára, akik a jövőben az adatok pontos(abb) elemzésével egyértelmű fejlesztési célokat tűzhetnek ki maguk elé.

6.2. Summary

Preserving the Hungarian village network largely contributes to maintaining the rural areas they are part of. Understanding what mechanisms drive successful villages has exceptional relevance in initiating sustainable renewal processes of village networks and rural areas. My research concentrated on how villages can survive and develop, and to achieve this, it looked for village development priorities and successful strategies.

Familiarizing myself with the relevant literature provided me with an overview of the history of Hungarian village- and settlement networks and helped me in assessing the part of the literature that aimed at evaluating settlement success. Building on this knowledge, I searched for best practices, and based my research on examining a set of 50 Hungarian villages (the sample), whose common characteristic was their participation in the Village Renewal Award of Hungary (Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat).

In my research I concentrated primarily on the correlation between the villages' role in the settlement network and their strategic priorities. In analyzing the settlements' development priorities, I relied on the application materials of the Village Renewal Award of Hungary (Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat) and Floral Hungary (Virágos Magyarország) awards. The results of my analysis were confirmed by the statistical data provided by KSH (Hungarian Central Statistical Office). Analysis of statistical data provided me with an opportunity to compare the villages in the sample with their neighboring settlements. The comparison confirmed that sample villages with definite objectives are overall more successful than their neighbors. I also examined the local resources of the villages in the sample and how these changed over time. I paid particular attention to the presence of developments targeted at land use.

The main result of my research was identifying three different settlement groups by their position in the settlement network. I determined that, according to their role in the settlement network, villages specify different priorities, therefore the particular settlement groups devise their strategies based on different lines of development. Building on this fact I created a modified indicator of success based on KSH's variables that measure the development status of villages with 23 variables. My modified indicator, besides ranking the success of settlements, is capable of modelling the effect local developments might have on the success of villages by changing the values of the variables.

During my research I proved that projects implemented for aesthetic or cityscape reasons greatly influence the local population. Making villages more aesthetically attractive may therefore increase their capability of maintaining their population. These projects therefore should be categorized as village development. Furthermore, I deem it as an important result that, in line with the literature, I could highlight that the significance of agriculture and employment generated by it has been shrinking in development plans. Agriculture-based developments are present as strategic aims in townless areas only.

I have achieved the objectives of my dissertation by highlighting the main development priorities of villages based on their roles in the settlement network. In addition, I recommended further directions for research to advance our understanding of this area. I consider the creation of the modified indicator of success as the most important result of my work, which, I hope, could help villages in setting up clearer development goals using (more) accurate analysis of data.

MELLÉKLETEK

M1. melléklet: Irodalomjegyzék

- 1) Agarwal, Sheela – Rahman, Sanzidur – Errington, Andrew (2009): Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas
Journal of Rural Studies 25., pp. 309–321.
- 2) Andorka Rudolf (1979): A magyar községek társadalmának átalakulása
Magvető Kiadó, Budapest
- 3) Andorka Rudolf (1994): A falusi társadalom változásai
Agrártörténeti szemle = Historia rerum rusticarum, 36 (1-4.), pp. 3-26.
- 4) Ángyán József – Menyhért Zoltán szerk. (2004): Alkalmazkodó növénytermesztés, környezet- és tájgazdálkodás
Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- 5) Bajmócy Péter – Balogh András (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai
Földrajzi Értesítő 51 (3-4.), pp. 385-405.
- 6) Bajmócy Péter – Makra Zsófia (2015) Aprófalvak kihalása és/vagy megmaradása Magyarországon. In: Tovább egy zöldebb úton
SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszékcsoport, Szeged, pp. 126-134.
http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/7476/1/BP_MZS_2015.pdf (letöltés: 2019. november 8.)
- 7) Balogh András (2006): Az aprófalvasodás folyamatának főbb jellemzői Magyarországon
Földrajzi Közlemények 130. [54.] (1-2.), pp. 67-79.
- 8) Barabási Albert László (2018): A képlet (A siker egyetemes törvényei)
Libri, Budapest
- 9) Bársony Sarolta – Horeczki Réka (2018): Lehet-e egy hátrányos helyzetű település sikeres?
Falv Város Régió 23 (1.), pp. 73-79.
- 10) Beluszky Pál (1984): A kistalvakról – településtudományi megközelítésben. In: Sükösd Ferenc szerk.: Az aprófalvak közéleté és ifjúsága
Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs, pp. 72-91.
- 11) Beluszky Pál (2008): Magyarország történeti földrajza
Dialóg Campus Kiadó, Pécs
- 12) Beluszky Pál (2018): A települések világa Magyarországon
Dialóg Campus Kiadó, Pécs
- 13) Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (1982): Magyarország falutípusai
MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest

- 14) Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (2007): Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón)
Budapest, MTA Társadalomkutató Központ
A 17. ábra forrása: <http://www.geomarket.hu/pub/valtozofalvaink/ftmain.htm> (letöltés: 2021. május 17.)
- 15) Beluszky Pál – Sikos T. Tamás szerk. (2011): Változó falvaink – Tizenkét falurajz
Kercaszomortól Nyírkarászig
Akadémiai Kiadó, Budapest
- 16) Benko, Georges (1997): A regionális fejlődés útjai: globálistól a lokálisig
Tér és Társadalom 11 (2.), pp. 1–16.
- 17) Bódi Ferenc – Böhm Antal (2000): A sikeres és sikertelen településekről In: Bódi Ferenc, Böhm Antal szerk.: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon
Agroinform Kiadóház, Budapest
- 18) Bódi Ferenc – Fekete Attila (2005): Kormányzati kísérletek a területi különbségek enyhítésére
I.: A települések fejlődése a 90-es évtizedben
A Falu 20 (4.) pp. 9-24.
- 19) Bodnár Gábor (2016): Az endogén fejlődés tényezőinek vizsgálata rurális térségekben PLS-
útelemzés segítségével
Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Szeged
- 20) Böhm Antal (1995): A magyar falu társadalma a rendszerváltás után. In: Kovács Teréz szerk.:
A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig: III. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 371-374.
- 21) Böhm Antal (2005): Gondolatok a településfejlesztésről és az önkormányzati
érdekérvényesítésről
A Falu 20 (4.), pp. 5-8.
- 22) Budavári-Takács Ildikó (2015): A siker útjai
Életpálya tanácsadás 7., pp. 51-56.
- 23) Buday-Sántha Attila (2006): Környezetgazdálkodás
Dialóg Campus Kiadó, Pécs.
- 24) Buday-Sántha Attila (2011): Agrár- és vidékpolitika
SALDO Kiadó, Budapest
- 25) Capello, Roberta (2011): Location, Regional Growth and Local Development Theories
Aestimum 58., pp. 1–25.
- 26) Guido Castellano (2017): The Cork Action Plan, from declaration to implementation
Brussels, 2017. május 17. (előadás)
https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/sg7_cork-action-plan_castellano.pdf (letöltés:
2022. január 5.)

- 27) Csatári Bálint (1994): A magyar faluhálózat állapotrajza és a jövő lehetőségei
AGRO-21 FÜZETEK 4., pp. 3-18.
- 28) Csatári Bálint (2000): A vidéki sokszínűség és a magyar területfejlesztési kistérségek. In:
Kovács Teréz szerk.: Integrált vidékfejlesztés: V. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 441-449.
- 29) Csemez Attila (2018): 25 éves a Virágos Magyarország környezetszépítő mozgalom
Falv. Város Régió 23 (1.), pp. 80-85
- 30) Csurgó Bernadett (2011): A gender téma a vidékszociológiában – A poszt-strukturalista
fordulat a vidékszociológiában. In: Dupcsik Csaba – Kovács Imre – P.Tóth Tamás – Takács
Judit szerk.: Nézőpontok: Fiatal kutatók tanulmányai
Szociológiai Tanulmányok 1., pp. 137-154.
- 31) Dassis, Georges (2018): Falvak és kisvárosok, mint a vidékfejlesztés katalizátorai
Előadó: Tom Jones, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság tagja
A Falu 33 (2.), pp. 5-12.
- 32) Dávid Lóránt – Jancsik András – Rátz Tamara (2007): Turisztikai erőforrások – A természeti
és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása
Perfekt Zrt., Budapest
- 33) Dékány Tibor (2001): A siker titka
Falv. Város Régió 8 (3.), pp. 21-24.
- 34) Dinya László (2013): „Zöld” prioritások érvényesítése a megyei szintű területfejlesztési
stratégiákban
Journal of Central European Green Innovation 1 (1.), pp. 21–33.
- 35) Dövényi Zoltán (2003): A településrendszer fejlődése és sajátosságai. In: Perczel György
szerk.: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza
ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 521-532.
- 36) Drudy, Patrick J. (1989): Problems and Priorities in the Development of Rural Regions in
Ireland. In: Swyngedouw, Erik – Albrechts, Louis – Moulaert, Frank – Roberts, Peter:
Regional Policy at the Cross-roads: European Perspectives
Jessica Kingsley Publishers, London, pp. 125-141.
- 37) Dusek Tamás (2004): A területi elemzések alapjai
ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_10/RTT-10-10resz.pdf (letöltés: 2021.
március 11.)
- 38) Ellenberg Heinz (1990): Bauernhaus und Landschaft in ökologischer und historischer Sicht
Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart
- 39) Enyedi György (1977): A falusi életkörülmények területi típusai Magyarországon
Földrajzi Értesítő 26 (1.), pp. 67-85

- 40) Enyedi György (1980): Falvaink sorsa
Magvető Kiadó, Budapest
- 41) Enyedi György (1984): Az aprófalvak szerepe a társadalmi munkamegosztásban. In: Sükösd Ferenc szerk.: Az aprófalvak közéleté és ifjúsága
Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs, pp. 16-22.
- 42) Enyedi György (1994): A magyar faluhálózat átalakulása
Agrártörténeti szemle = Historia rerum rusticarum 36 (1-4.), pp. 52-56.
- 43) Enyedi György (1996): Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában
Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest
- 44) Enyedi György (1997): A sikeres város
Tér és Társadalom 11 (4.), pp. 1-7.
- 45) Erdei Ferenc (1940): Magyar falu
Athenaeum, Budapest
<https://mek.oszk.hu/04600/04699/html/> (letöltés: 2020. január 17.)
- 46) Erdei Ferenc (1969): Az átalakuló magyar falu
Társadalmi szemle 24 (12.), pp. 23-32.
- 47) Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung (2014): Rural Roadmap – Leitbild für eine nachhaltige Entwicklung europäischer Dörfer und Landgemeinden
Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung, St. Pölten

Ónodi Gábor (ford) (2011): Irányelvek az európai falvak és vidéki térségek fenntartható fejlődéséért, Településfejlesztési Füzetek különszám
Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest
- 48) Faragó László (2007): Térstruktúra: térideák és megvalósításuk a településhálózat-fejlesztésben
Tér és Társadalom 21 (4.), pp. 21-38.
- 49) Faragó László (2009): A településhálózat és annak alakítása
Területi Statisztika 12 [49] (3.), pp. 257–263.
- 50) Fekete Mátyás (2005): Hétköznapi turizmus – A turizmuselmélettől a gyakorlatig
Doktori értekezés, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron, 2006
- 51) G. Fekete Éva (2000): A siker titkai a kistérségi fejlesztésekben In: Kovács Teréz szerk.: Integrált vidékfejlesztés: V. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 54-62.
- 52) G. Fekete Éva (2008): Az aprófalvak gazdasági lehetőségei
Ezredforduló 3., pp. 9-12.
- 53) G. Fekete Éva (2015): Aprófalvak innovatív fejlesztése
A Falu 30 (1.), pp. 21-34.

- 54) Fényes Elek (1851): Magyarország geographiai szótára
Pest, 1851
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyessorszagleirasok-81A15/fenyeselek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/>
- 55) Fleischer Tamás (1991): Kistelepülések térben és időben. In: Kovács Teréz szerk.: Válság és kiút: I. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs,. pp. 88-96.
- 56) Fleischer Tamás (2003): A kistérségi fejlődés és a közlekedési hálózatok összefüggését befolyásoló új társadalmi, gazdasági, környezeti, hálózati, technológiai trendek
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet
http://www.vki.hu/~tfleisch/PDF/pdf03/haver-KISTERSEG_030925.pdf (letöltés: 2019. november 8.)
- 57) Glatz Ferenc (2005) A vidéki Magyarország jövője
Ezredforduló 1-2., pp. 3-22.
http://real.mtak.hu/35384/1/2005_Glatz_A_videki_Magyarorszag_jovoje._Vitaanyag_u.pdf
- 58) Glatz Ferenc (2008): Aprófalvak, kistelepülések, rendszerváltás
Ezredforduló 3., pp. 2-4
- 59) Glatz Ferenc (2010): Vidékpolitika, vidékfejlesztés és új intézményei. In: Sikeres vidéki térségek. Párbeszéd a vidékért
MTA Történettudományi Intézet - MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 7-16.
http://real.mtak.hu/35490/1/2010_Glatz_Videkpolitika_vidékfejlesztés_új_intezmenyei_u.pdf
- 60) Gyenizse Péter (2013): Antropogén erőforrás adatbázisok (épített környezet, településminősítés). In: Kovács Ferenc et al.: Környezeti informatika
Egyetemi jegyzet, SZTE, Szeged, pp. 48-69.
http://eta.bibl.u-szeged.hu/1314/1/kornyezeti_informatika.pdf (letöltés: 2021. május 21.)
- 61) Györffy István (1935): Telekformáink
Földrajzi Közlemények 63 (9-10.) pp. 226-231.
- 62) Hajdú Zoltán (1992): Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában
Földrajzi Közlemények 116 [40] (1-2.), pp.29-37.
- 63) Hajdú Zoltán (1997): A községi dezintegráció új korszaka? (Községalakítások Magyarországon 1990-1996 között). In: Kovács Teréz szerk.: A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig: IV. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 353-357.
- 64) Halfacree, Keith (2006). Rural Space: Constructing a Three-fold Architecture In: Paul Cloke – Terry Marsden – Patrick Mooney eds.: Handbook of Rural Studies
London, Sage, pp. 44-62.
- 65) Henkel, Gerhard (2012): Das Dorf
Konrad Theiss Verlag, Stuttgart

- 66) Horváth Bianka (2010): Új kihívások a humánstratégiában – Válság és valóság
Kautz Gyula „Válság közben, fellendülés előtt” Tudományos Konferencia, Széchenyi István Egyetem, Győr
- 67) Horváth Eszter (2013): Kicsik között a legkisebbek – A törpefalvak sikerének kulcstényezői
Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr
- 68) Illésy Miklós – T. Nagy Judit – Számadó Róza (2019): Az önkormányzati munka legfontosabb sikertényezői a 21. században
Belügyminisztérium Önkormányzati Koordinációs Iroda, KÖFOP-2.3.4-VEKOP-15-2016-00002 azonosítószámú, „Önkormányzati fejlesztések figyelemmel kísérése II.” (ÖFFK II.) elnevezésű kiemelt projekt, Összegző Tanulmány,
- 69) Jensen-Butler, Christopher (1997) Competition between cities, urban performance and the role of urban policy: a theoretical framework. In: Jensen-Butler, Christopher - Shachar, Arie - Van Weesep, Jan eds.: European cities in competition
Aldershot, Avebury, pp. 3-42.
- 70) Józsa Klára (2014): A magyarországi aprófalvak sikerességi tényezőinek vizsgálata
Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Szeged
- 71) Káposzta József (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései
Gazdálkodás 58 (5.), pp. 399–412.
- 72) Kardos Zoltánné (szerk) (2007): Turisztikai ismeretek:
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0034_turisztikai_ismeretek/turisztikai_ismeretek_2_2.html (letöltés: 2019. november 10.)
- 73) Klinger András – Nagy Károly (1976): A népesség fontosabb demográfiai jellemzői. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 46-90.
- 74) Kóródi József (2004): A magyar falvak megújulásának stratégiája
Területi Statisztika 7 [44] (2.), pp. 107-124.
- 75) Kovách Imre (2012): A vidék az ezredfordulón: A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai
Argumentum Kiadó, Budapest
- 76) Körmendi Klára (1976): Falvaink fejlődésének tényezői. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 26-45.
- 77) Körmendi Klára – Kulcsár Viktor (1976): Falvaink típusai. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 91-128.
- 78) Kőszegfalvi György (1980): A magyarországi településrendszer strukturális átalakulásának sajátosságai
Településtudományi Közlemények 25 (29.), pp. 5-15.

- 79) Kovács Katalin (2003): Vidéki kaleidoszkóp: eltérő esélyek, eltérő remények az uniós csatlakozás előtti falusi Magyarországon. In: Kovács Teréz szerk.: A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt: VI. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 53-66.
- 80) Kovács Katalin (2008): Kisfalvak és lakóik Magyarországon
Ezredforduló 3., pp. 5-8.
- 81) Kovács Tibor (1984): Az aprófalvak társadalmi jellemzői. In: Sükösd Ferenc szerk.: Az aprófalvak közéleté és ifjúsága
KISZ Baranya megyei Bizottsága, Pécs, pp. 142-153.
- 82) Kovács Tibor (2004): Aprófalvainkról illúziók nélkül
Területi Statisztika 7 [44] (2.), pp. 125-136.
- 83) Kulcsár Viktor (1976): A falvak gazdasági fejlesztése. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 129-147.
- 84) Kulcsár Viktor (1976): A város és a falu. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 7-25.
- 85) Kulcsár Viktor – Vágvölgyi András (1976): A mezőgazdaság és a falu kapcsolata. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
Gondolat Kiadó, Budapest, p. 148-178.
- 86) Laki László (2005): A vidék és a falvak a „mezőgazdaság után”
Eszmélet 17 (67.) pp. 164-183.
- 87) Laki László (2007): Vidék, falvak és a szegénység
A Falu 22 (4.), pp. 17-25.
- 88) Lengyel Imre (2012): A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország. In: Rechnitzer János – Rácz Szilárd szerk.: Dialógus a regionális tudományról
Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr, pp. 140–150.
- 89) Lengyel Imre (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In: Bajmócy Zoltán – Lengyel Imre – Málovics György szerk.: Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság
JATEPress, Szeged, pp. 151–174.
- 90) Lettrich Edit (1982): Faluhálózatunk fő vonásai. In: Vágvölgyi András szerk.: A falu a mai magyar társadalomban
Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 41-90.
- 91) Lukács Gergely Sándor (2008): Sikeres vidék.
Szaktudás Kiadó Ház, Budapest

- 92) Lukovics Miklós (2008): Térségek versenyképességének mérése.
JATEPress, Szeged.
<http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/7823/> (letöltés: 2019. november 8.)
- 93) Madaras Attila szerk. (2009): Falumegújítás - Európa legjobbjai
Településfejlesztési Füzetek 27., Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest
- 94) Major Jenő (1962): Magyarország településhálózata, különös tekintettel a mezőgazdasági jellegű településekre. In: Perényi Imre – Faragó Kálmán – Major Jenő: Mezőgazdaság és településtervezés
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, pp. 7-83.
- 95) Mendöl Tibor (1963): Általános településföldrajz
Akadémiai Kiadó, Budapest
- 96) Meggyesi Tamás (2006): Településfejlesztés
Egyetemi jegyzet, BME, Budapest
<http://www.urbanisztika.bme.hu/segedlet/telepulesfejleszt-es-jegyzet.pdf> (letöltés: 2021. május 21.)
- 97) Mezei István (2000): Falvaink új szerepkörben. In: Kovács Teréz szerk.: Integrált vidékfejlesztés: V. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 265-272.
- 98) Michalkó Gábor – Rátz Tamara (2019): Turizmus 3.0: Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez. In: Kátay Ákos – Michalkó Gábor – Rátz Tamara szerk.: Turizmus 3.0. Turizmus Akadémia 10.
Kodolányi János Egyetem, Orosháza-Budapest, pp. 9-14.
- 99) Michel, Boris (2016): „Man sieht es und hört es und fühlt es, dass man in einer ungeheuren Maschine steckt, in der seltsamsten, welche je die Menschen erfunden haben“ – zur Geschichte der Stadtgeographie vor 1945 und zur Frage von Geographie und Antimodernismus
Deutsche Landeskunde 90 (1.), pp. 5-24.
- 100) Murányi Péter (2011): „Aligvárosok” és törpefalvak. A város-falu viszony újragondolása
Pro Publico Bono 1 (1.), pp.1-16.
- 101) Murdoch, Jonathan – Lowe, Philip – Ward, Neil – Marsden, Terry (2003): The differentiated Countryside (Routledge Studies in Human Geography)
Routledge, London-New York
- 102) Nagy Béla (2005): A település, az épített világ
B+V Kiadó, Budapest
- 103) Nemes Nagy József szerk. (2005): Regionális elemzési módszerek. In: Regionális Tudományi Tanulmányok 11.
ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport
http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-04-korregr.pdf

http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-05-osszetett.pdf (letöltés: 2021. március 11.)

- 104) Ónodi Gábor (2012): Falvak a jövő nyomában.
A Falu 27 (1.), pp. 79-87.
- 105) Perczel Károly (1960): Faluhálózatunk fejlesztéséről
Valóság 3., pp. 53-64.
- 106) Pirisi Gábor – Máté Éva (2014): Zsugorodó kisvárosok – kincstári optimizmus
Területfejlesztés és Innováció 8 (2.), pp. 28-39.
http://terinno.hu/szamok/teruletfeljesztes_es_innovacio_2014_2.pdf
- 107) Pirisi Gábor – Trócsányi András (2011): Általános társadalom- és gazdaságföldrajz
2011, Pécs
<http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html> (letöltés: 2016. október 8.)
- 108) Popp József – Oláh Judit szerk. (2016): Az EU Közös Agrárpolitikája és a magyar
vidékfejlesztési program
Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- 109) Porter, Michael (1990): The competitive advantages of nations
Harvard Business Review, 1990 March-April
http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
- 110) Pospěch, Pavel – Spěšná, Daniela – Staveník, Adam (2015): Images of a Good Village: A
visual analysis of the rural idyll in the „Village of the Year” competition in the Czech
Republic
European Countryside 7 (2.), pp. 68-86.
- 111) Prinz Gyula (1922): Magyarország településformái
Magyar Földrajzi Értekezések 3., pp. 1-11.
<http://misc.bibl.u-szeged.hu/26014/>
- 112) Radej, Bojan (2007): The Four Capital Model, Matrix and Accounts
Institute for Economic Research, Ljubljana, Occasional Papers Series, No. 7.
<http://www.ier.si/files/Occasional%20paper%202007.pdf> (letöltés: 2022. január 5.)
- 113) Ragadics Tamás – Varga Ivett – Füzesi Zsuzsanna (2007): Civil együttműködések a
kistelepülési színtereken
Tér és Társadalom 21 (3.), pp. 117-128.
- 114) Rechnitzer János (1993): Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk
MTA RKK, Győr
- 115) Rechnitzer János (2008): Modellek a településhálózat lehetséges fejlesztési irányaira
Falu Város Régió 15 (3.), pp. 43-50.

- 116) Rechnitzer János (2010): Területi és vidékpolitika – együtt és külön. In: Glatz Ferenc szerk.: Párbeszéd a vidékért sorozat
MTA Történettudományi Intézet - MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 17-32.
- 117) Salamin Géza – Radvánszki Ádám – Nagy András (2008): A magyar településhálózat helyzete
Faluváros Régió 15 (3.), pp. 6-25.
- 118) Salamin Géza et al. (2009): Koordinálatlan városnövekedés az együtt tervezhető térségekben: a települések lehetséges tervezési válaszai – Kutatási jelentés (VÁTI, 2009)
http://www.terport.hu/webfm_send/3991 (letöltés: 2019. november 8.)
- 119) Sári István (2001): A „sikeres” város.
Faluváros Régió 8 (4.), pp. 25-26.
- 120) Scoones, Ian (1998): Sustainable Rural Livelihoods: A Framework for Analysis
Institute of Development Studies, IDS Working Paper 72
<http://greenresistance.files.wordpress.com/2011/02/sustainable-rural-livelihoods-scoones-1.pdf> (letöltés: 2022. január 5.)
- 121) Sulyok Judit – Madarász Eszter (2019): Turista vagy helyi lakos? – A második otthonokhoz kapcsolódó szabadidős fogyasztás vizsgálata. In: Kátay Ákos – Michalkó Gábor – Rátz Tamara szerk.: Turizmus 3.0. Turizmus Akadémia 10.
Kodolányi János Egyetem, Orosháza-Budapest. pp. 27-40.
- 122) Szabó Géza (2011): A falusi turizmus termékei és termékspecializációi. In: Michalkó Gábor et al.: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0051_Turisztikai_termektervezes_es_fejlesztes/adatok.html (letöltés: 2019. november 10.)
- 123) Szepesi Péter – Csíte András – Balás Gábor (2018): Milyen lehet a magyar vidék 15 év múlva?
Összkep magazin, Magyar Vidék sorozat, 2018
<https://osszkep.hu/2018/04/milyen-lehet-a-magyar-videk-15-ev-mulva/> (letöltés: 2020. szeptember 15.)
- 124) Szörényiné Kukorelli Irén (2010) Változó vidék – sikeres vidék. In: Glatz Ferenc szerk.: Párbeszéd a vidékért sorozat
MTA Történettudományi Intézet - MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 33-44.
A 3. ábra forrása: <https://slideplayer.hu/slide/2186844/> (letöltés: 2020. február 3.)
- 125) Szörényiné Kukorelli Irén (2015) Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai
Tér és Társadalom 29 (1.), pp. 97-115.
- 126) Táll Éva (2000): A helyi vezetők szerepe az önkormányzatok sikerességében. In: Kovács Teréz szerk.: Integrált vidékfejlesztés: V. Falukonferencia
MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 458-462.

- 127) Tóth József (2014): Általános társadalomföldrajz I.-II.
 Dialóg Campus Kiadó, Pécs
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Toht_Jozsef_Altalanos_tarsadalomfoldrajz_I_II/ch07.html (letöltés: 2016. október 8.)
- 128) Vági Gábor (1984): Az aprófalvak társadalmi szerkezetének változásai. In: Sükösd Ferenc szerk.: Az aprófalvak közéleté és ifjúsága.
 KISZ Baranya megyei Bizottsága, Pécs, pp. 165-174.
- 129) Vágvölgyi András (1982): A falusi életkörülmények főbb típusai (Kísérlet kombinált elemzési módszer alkalmazására). In: Vágvölgyi András szerk.: A falu a mai magyar társadalomban
 Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 91-178.
- 130) Vágvölgyi András – Kulcsár László (1976): A falusi társadalom és gondolkodásmód főbb jellemzői. In: Kulcsár Viktor szerk.: A változó falu
 Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 252-286.
- 131) Valér Éva (1984): Falvaink helye, szerepe a települési rendszer urbanizálódási folyamatában
 Településtudományi Közlemények 28 (32.), pp. 60-86.
- 132) Vályi András: Magyar országnak leírása
 Buda, 1796, 1799
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyves-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/>
- 133) Veresné Somosi Mariann (2004): Vállalkozásszervezés, Vállalkozási ismeretek II.
 Miskolci Egyetem, Miskolc
- 134) Virágh Enikő – Szepesi Balázs (2018): Szerényen él, de egyáltalán nem sorvad a magyar falu
 Összkép magazin, Beszélő számok sorozat, 2018
<http://osszkep.hu/2018/10/szerenyen-el-de-egyaltalan-nem-sorvad-a-magyar-falu/> (letöltés: 2020. február 3.)
- 135) Ward, Neil – Atterton, Jane – Tae-Yeon, Kim – Lowe, Philip – Phillipson, Jeremy – Thompson, Nicola (2005): Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development'
 Centre for Rural Economy Discussion Paper Series No. 1, Newcastle
<https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/centreforruraleconomy/files/discussion-paper-01.pdf> (letöltés: 2022. január 5.)

Jogszabályok

- 136) Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény
- 137) A kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről szóló 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet
- 138) A belügyminiszter által alapított és adományozott elismerésekről szóló 37/2012. (VIII. 2.) BM rendelet

Internetes források

- 139) Cork-i deklaráció (1996)
url 1 http://www.terport.hu/webfm_send/545 (letöltés: 2021. április 17.)
- 140) Katonai felmérések kataszteri térképe
url 2 <https://www.mapire.eu> (letöltés: 2020. április 6.)
- 141) KSH Helységnévtár
url 3 <https://www.ksh.hu/apps/hntr.main>
- 142) Magyar Falu Program
url 4 Magyar Falu Program 2021: <https://kormany.hu/miniszterelnokseg/magyarfaluprogram>
url 5 Magyar Falu Program 2020: <https://kormany.hu/miniszterelnokseg/magyar-falu-program-2020>
url 6 Magyar Falu Program 2019: <https://2015-2019.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/magyar-falu-program2> (letöltés: 2021. május 5.)
- 143) Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (2017)
url 7 <https://mtu.gov.hu/cikkek/strategia> (letöltés: 2019. november 10.)
- 144) Vidéki Térségek Európai Chartája
url 8 <https://pace.coe.int/en/files/15330/html> (letöltés: 2021. május 10.)
- 145) Virágos Magyarország honlapja
url 9 www.viragosmagyarorszag.hu (letöltés: 2019. november 10.)
- 146) Európai Vidékfejlesztési és Falumegújítási Munkaközösség (Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung)
url 10 <https://www.landentwicklung.org/> (letöltés: 2021. május 20.)
- 147) Rural Roadmap
url 11 <https://www.ruralroadmap.eu/> (letöltés: 2021. október 19.)
- 148) Cork 2.0 (2016)
url 12 https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/cork-declaration_en.pdf (letöltés: 2022. január 5.)

Egyéb források

Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat települési pályázatai

1. Ácsteszer – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
2. Alsómocsolád – Magyarországi Falumegújítási Díj 2009
3. Bajánsenye – Magyarországi Falumegújítási Díj 2011
4. Bakonyszombathely – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
5. Báta – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
6. Bicsérd – Magyarországi Falumegújítási Díj 2011
7. Biri – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
8. Budajenő – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
9. Csikóstóttós – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
10. Csomád – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
11. Dég – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
12. Derekegyház – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
13. Deszk – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
14. Dunakiliti – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
15. Ebes – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
16. Gyöngyössolymos – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
17. Iszkaszentgyörgy – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
18. Jakabszállás – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
19. Kaposmérő – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
20. Kazár – Magyarországi Falumegújítási Díj 2007
21. Kercaszomor – Magyarországi Falumegújítási Díj 2007
22. Kétegyháza – Magyarországi Falumegújítási Díj 2011
23. Komlóska – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
24. Környe – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
25. Kunszállás – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
26. Kunsziget – Magyarországi Falumegújítási Díj 2011
27. Megyer – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
28. Nagypáli – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
29. Nagyvázsöny – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
30. Nagyvenyim – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
31. Orfű – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
32. Paloznak – Magyarországi Falumegújítási Díj 2011
33. Panyola – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
34. Páty – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
35. Pátyod – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
36. Petőfiszállás – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
37. Pogányvári Településszövetség – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
38. Rábapatona – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
39. Szajol – Magyarországi Falumegújítási Díj 2015
40. Szank – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
41. Székkutas – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013

42. Szirmabesenyő – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
43. Taktaharkány – Magyarországi Falumegújítási Díj 2019
44. Tápiógyörgye – Magyarországi Falumegújítási Díj 2005
45. Tetétlen – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
46. Tihany – Magyarországi Falumegújítási Díj 2013
47. Újszentiván – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
48. Újszilvás – Magyarországi Falumegújítási Díj 2011
49. Varsány – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017
50. Visonta – Magyarországi Falumegújítási Díj 2017

Virágos Magyarország verseny bírálatai

1. Ácsteszer – Virágos Magyarország 2019
2. Alsómocsolád – Virágos Magyarország 2017
3. Bicsérd – Virágos Magyarország 2017
4. Deszk – Virágos Magyarország 2018
5. Dunakiliti – Virágos Magyarország 2017
6. Ebes – Virágos Magyarország 2016
7. Gyöngyössolymos – Virágos Magyarország 2017
8. Iszkaszentgyörgy – Virágos Magyarország 2017
9. Kaposmérő – Virágos Magyarország 2017
10. Komlóska – Virágos Magyarország 2017
11. Kunsziget – Virágos Magyarország 2018
12. Megyer – Virágos Magyarország 2017
13. Nagypáli – Virágos Magyarország 2017
14. Nagyrákos – Virágos Magyarország 2018
15. Nagyvenyim – Virágos Magyarország 2018
16. Orfű – Virágos Magyarország 2017
17. Paloznak – Virágos Magyarország 2018
18. Panyola – Virágos Magyarország 2018
19. Páty – Virágos Magyarország 2017
20. Petőfiszállás – Virágos Magyarország 2017
21. Rábapatona – Virágos Magyarország 2016
22. Tápiógyörgye – Virágos Magyarország 2014
23. Tihany – Virágos Magyarország 2017
24. Újszentiván – Virágos Magyarország 2016
25. Újszilvás – Virágos Magyarország 2018
26. Varsány – Virágos Magyarország 2018
27. Visonta – Virágos Magyarország 2018
28. Zalaszentmárton – Virágos Magyarország 2018

KSH háttéradatbázis a 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet megalapozásához (2009-2013)

M2. melléklet: Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 2019. évi pályázatának értékelő sablonja

I. A PROGRAMOK ÉS PROJEKTEK ÉRTÉKELÉSE (TÉMATERÜLETENKÉNT MAX 10-10 PONT)

1. Környezetbarát, az adottságoknak megfelelő mezőgazdaság és erdőgazdálkodás erősítése

értékelés:

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

2. Felelősségteljes és környezetbarát erőforrás-gazdálkodás, megújuló nyersanyagok felhasználása

értékelés:

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

3. Helyi ellátási és foglalkoztatási lehetőségek megtartása és újak teremtése

értékelés :

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

4. A megőrzésre érdemes régi épületállomány felújítása, új, jó minőségű épületek építése

értékelés:

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

5. Korszerű szociális intézmények, a társadalmi-kulturális élet lehetőségeinek megteremtése

értékelés:

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

6. A lakosság képességeinek, motivációinak, identitástudatának, közösségi elkötelezettségének fejlesztései

értékelés:

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

7. Valamennyi korosztály, nemzetiség és kisebbség, mindkét nem esélyegyenlőségének támogatása gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban

értékelés:

	gyenge	átlagos	Példaszerű
Indokoltság	0	2	4
Beavatkozás minősége	0	2	4
Hatásosság	0	1	2
összesen	0	5	10

II. Irányultság és stratégia (szempontonként 5-5 pont)

- Célorányosság:
- Komplexitás:
- Fenntarthatóság:

III.) Módszerek (szempontonként 5-5 pont)

- Kommunikációs folyamatok biztosításának módjai, a lakossági részvétel formái:
- Hálózatok, településközi kapcsolatokban való részvétel:
- A tervezés, tanácsadás, projektmenedzsment módszerei:

IV. A mottónak való megfelelés: "Magyar falu – Kihívások, helyi válaszok":

Összesítés

I. Téma-területekként		max
1		10
2		10
3		10
4		10
5		10
6		10
7		10
II. Irányultság és stratégia		
Célirányosság		5
Komplexitás		5
Fenntarthatóság		5
III. Módszerek		
Kommunikációs folyamatok		5
Hálózatok, településközi kapcsolatok		5
A tervezés, tanácsadás, projektmenedzsment		5
IV. A mottónak való megfelelés		5
Összesen		105

Általános megjegyzések:

M3. melléklet: Sikeresen megvalósított tematikus programok a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat 2005-2019. évi pályaművei alapján

Pályázat benyújtása	Település-kategória	Településnév	Mező- és erdő-gazdaság	Erőforrás használat	Foglalkoztatás	Minőségi épület-állomány	Társadalmi-kulturális élet	Helyi identitás	Közösség-építés	Esély-egyenlőség	Hálózati kapcsolatok
2011	1	Bicsérd		x			x				
2019	1	Budajenő			x	x	x	x			
2017	1	Csomád				x					
2017	1	Deszk			x				x	x	
2015	1	Ebes			x	x					
2017	1	Iszkaszentgyörgy	x		x		x	x			x
2015	1	Kaposmérő				x					
2019	1	Környe			x	x	x		x		x
2011	1	Kunsziget			x	x	x				
2015	1	Nagypáli		x	x					x	x
2019	1	Nagyvenyim					x		x		
2015	1	Orfű			x	x			x		x
2019	1	Páty				x					
2013	1	Rábapatona					x		x		x
2015	1	Szajol			x						
2019	1	Szirmabesenyő			x						x
2017	1	Újszentiván		x							
2019	2	Báta			x			x			
2017	2	Biri			x	x					x
2015	2	Csikóstóttós			x	x			x	x	
2013	2	Derekegyház		x		x					x
2017	2	Dunakiliti		x				x	x	x	

2013	2	Gyöngyössolymos									X
2017	2	Jakabszállás							X		X
2007	2	Kazár			X	X	X	X	X		X
2011	2	Kétegyháza				X					
2015	2	Kunszállás	X	X			X	X		X	X
2017	2	Nagyvázsony					X	X			X
2011	2	Paloznak				X	X		X		
2013	2	Petőfiszállás	X		X						
2019	2	Szank	X		X		X	X	X		
2013	2	Székkutas			X						
2019	2	Taktaharkány			X					X	
2005	2	Tápiógyörgye		X		X	X	X			
2013	2	Tihany			X	X	X		X		
2011	2	Újszilvás	X	X	X					X	
2017	2	Visonta		X		X					
2019	3	Ácsteszer							X		
2009	3	Alsómocsolád	X		X			X	X	X	X
2011	3	Bajánsenye				X		X			
2019	3	Bakonyszombathely		X			X		X		
2015	3	Dég	X		X						
2007	3	Kercaszomor			X			X			X
2013	3	Komlóska	X		X		X	X			
2013	3	Megyer				X					
2017	3	Panyola	X		X			X			
2019	3	Pátyod	X		X						
2017	3	Tetétlen	X		X				X		
2017	3	Varsány	X		X		X	X	X		
2019	3	Zalaszentmárton*	X		X						

*Pogányvári Településszövetség (Zalaszentmárton, Dióskál, Egeraracsa, Esztergályhorvát)

M4. melléklet: A turisztikai vonzerőt javító projektek aránya a Virágos Magyarország verseny bírálatai alapján

Verseny időpontja	Településnév	Település-központ, főtér	Főút, kerékpárút	Busz / vasúti megálló	Turisztikai információs iroda	Turisztikai attrakció	Kirándulóhely	Szálláshelyek	Vendéglátóhelyek
2017	Bicsérd	M	M	M		M			
2018	Deszk	K	K	M		K		M	K
2016	Ebes	K-M	K	K		K		K	K
2017	Iszkaszentgyörgy	M	M				M		
2017	Kaposmérő	M	M	M		M		M	M
2018	Kunsziget	M	K	A-K		K	A-K	K	K
2017	Nagypáli	M	K-M	M	M	K-M	A-M	K-M	M
2018	Nagyvenyim	K	A-K	K	K	K	A-K		K
2017	Orfű	K-M	K	K	M	K	K	M	K-M
2017	Páty	A-K	A-K	A-K		A-K	K		A-K
2016	Rábapatoná	K	K	M					
2016	Újszentiván	K	A	A-K					
2017	Dunakiliti	M	M	M		M	K	K	M
2017	Gyöngyössolymos	M	M	M		M	M	M	M
2018	Paloznak	K	K	K		K	K	M	K-M
2017	Petőfiszállás	K-M	K	A		K-M	K-M		K
2014	Tápiógyörgye	M	M	M		M	M	M	M
2017	Tihany	M	M	M	M	M	K-M	M	M
2018	Újszilvás	K-M	K			K-M	K		
2018	Visonta	M	M	K-M		M	M		
2019	Ácstesztér	K	K	A		K	K	A	
2017	Alsómocsolád	M	M	M		M	M	M	M
2017	Komlóska	M						M	

2017	Megyer	K-M	M	M	M	M	A-M	M	M
2018	Nagyrákos	A-K	K	K-M		K-M		K-M	K
2018	Panyola	K	K	K		K	K	K	
2018	Varsány	M	K-M	M	K-M	M	K	M	
2018	Zaleszentmárton	M	K	K		M			

M – jó minőségű projekt

K – közepes minőségű projekt

A – gyengébb minőségű projekt

M5. melléklet: A település zöldfelületeinek minőségét javító projektek aránya a Virágos Magyarország verseny bírálatai alapján

Településnév	Település- központ	Zöldterület, játszótér	Intézmény- kertek	Temető, zöldfelületi intézmény	Műemléki környezet	Közlekedés i zöldfelület	Lakó- / üdülő- terület zöldfelülete	Felszíni vizek, védett területek	Település- kapu	Kiránduló- hely - táj kapcsolata
Bicsérd	M			x			x		M	
Deszk	x			x			M			
Ebes	M	x	x	x	M	x	x		x	x
Iszkaszentgyörgy	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Kaposmérő	x			x			x		x	
Kunsziget	M	M	M	x	M	x	x	M	M	M
Nagypáli	x	x								
Nagyvenyim	x	x		x			x		x	
Orfű	x	x	x	x		x	x	x	x	
Páty	x	x		x			M		x	M
Rábapatona	x	x	x	x	x	x	x	M	x	M
Újszentiván	x	x	x	x	x	x	x			
Dunakiliti	x	x	M	x	M		M	M	x	x
Gyöngyössolymos	x	M	x	x	x	x	x		x	M
Paloznak	M	M		M	x	x			M	
Petőfiszállás	x			x			x		x	
Tápiógyörgye	M	M	x	M	M	x	x	x	x	x
Tihany	M	x	M	x	M	x	M	M	M	M
Újszilvás	M	x	x	x	M	M	x	M	x	x
Visonta	x	x	x	x	M		x		x	
Ácsteszér	x	x	x	M	x	x				x
Alsómocsolád	x	x	M		x			x		x
Komlóska	M		x	M	x	x	M	M		x

Megyer	x	x		x			x		x	
Nagyrákos	M				M	M	M		M	
Panyola	x									M
Varsány	x	x	x	x	x	x	x	x	M	x
Zalaszentmárton		M		x	x	M				

x – meglévő projekt

M – jó minőségű projekt

M6. melléklet: A sikeres településfejlesztési stratégiákat bemutató 4.1.3. fejezet táblázataiban szereplő változók eredeti definíciója

Halálozás - Halálozási ráta (az 1000 lakosra jutó halálozások száma) az elmúlt öt év átlaga, ‰ (2009-2013)

Épített lakások - Az utolsó öt év során épített lakások aránya az időszak végi lakásállományból, % (2009-2013)

Vándorlás - Vándorlási különbözet ezer lakosra (az utolsó öt év átlaga), fő (2009-2013)

Bölcsődei ellátás - Tízezer 0-2 éves állandó lakosra jutó bölcsődei ellátást és napközbeni gyermek-felügyelet szolgáltatást nyújtó férőhelyek száma, db (2013)

Álláskereső - Nyilvántartott álláskereső aránya a munkaképes korú állandó népességből, % (2013)

Képzetlen álláskereső - A legfeljebb általános iskolát végzett nyilvántartott álláskereső aránya, % (2013)

Tartós álláskereső – Tartósan – legalább 12 hónapja folyamatosan – nyilvántartott álláskereső aránya a munkaképes korú állandó népességből, % (2013)

Üzletek - Kiskereskedelmi üzletek ezer lakosra jutó száma, db (2013)

Szennyvízhálózat – Közütemi szennyvízgyűjtő-hálózathoz kapcsolódott lakások aránya, % (2013)

Szélessávú internet - Szélessávú internet előfizetők ezer lakosra jutó száma, db (2013)

SZJA jövedelem - Az egy állandó lakosra jutó SZJA-alapot képező jövedelem, ezer Ft (2013)

Gyermekevédelmi ellátás – Rendszeres gyermekevédelmi kedvezményben részesítettek aránya a 0-24 éves állandó népességből, % (2013)

Személygépkocsik - A természetes személyek által üzemeltetett személygépkocsik kor szerint súlyozott ezer lakosra jutó száma, db (2013)

Kiépített utak - Kiépített utak aránya az összes önkormányzati fenntartású közútból, % (2013)

Vállalkozások - A működő vállalkozások ezer lakosra jutó száma, db (2012)

Rendszeres hulladékgyűjtés - A rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya, % (2013)

Helyi adóbevétele - Az önkormányzatok helyi adóbevételeinek aránya a tárgyévi bevételekből, % (2011)

Komfort nélküli lakások - Komfort nélküli (lakott) lakások a lakott lakások %-ában (2011)

Végzettségek - A 18 éves és idősebbek között a legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya, % (2011)

Aktív korúak ellátása - Aktív korúak ellátásában (rendszeres szociális segélyben és foglalkoztatást helyettesítő támogatásban) részesítettek ezer állandó lakosra jutó száma, fő (2013)

Használt lakások ára - Használt lakások átlagos ára, Ft (2011-2013)

Megyeszékhely elérése - A megyeszékhely elérésének mutatója, perc (2013)

Gyorsforgalmi csomópontok - A gyorsforgalmi csomópontok elérési mutatója, perc (2013)

M7. melléklet: Mintafalvak névváltozása a katonai felmérések tükrében

	I. katonai felmérés (1782-1785)	II. katonai felmérés (1819-1869)	III. katonai felmérés (1869-1887)
Ácsteszer	Teutsch Teszer	Ács Teszer	Ács-Teszer
Alsómocsolád	Mocsolád	Mocsolád	Mocsolád
Bajánsenye	Kottormány Dávid Háza Schönöy Háza Bajháza (Bajánháza)	Kotormány Davidháza Senyeháza (Alsó-, Felső-) Bajánháza	Kotormány Davidháza Senyeháza (Alsó-, Felső-) Bajánháza
Bakonyszombathely	Szombathely (Ober, Unter)	Bakony Szombathely	Bakony-Szombathely
Báta	Markt Batta	Báta	Báta
Bicsérd	Nagy Bitsérd Kis Bitsérd	Bicsérd	Bicsérd
Biri	Bér	Biri	Biri
Budajenő	Jeneő (Jenő)	Jenő	Jenő
Csikóstóttós	Csikos Tóttös	Csikos Tötös	Csikos Töttös
Csomád	Csomod (Csomad)	Csomád	Csomád
Dég	Dég	Dégh	Dégh
Derekegyház	Derekegyház Derek Egyháza Schloss	Derékegyháza	Derekegyháza
Deszk	Deszk	Deszk	Deszk
Dióskál	Gall Bokonya	Dioskál Palkonya Szekfalu	Dióskál Palkonya Szegfalu
Dunakiliti	Frauendorf Kilithi	Frauendorf (Kiliti)	Frauendorf (Kiliti)
Ebes	-	Ebes Puszta	Ebes psz.
Egeraracs	Eger (Egger) Korko	Eger Aracs	Eger Arácsa
Esztergályhorváti	Esztergall Horváth Barand	Esztergál Nagy Horváthi Felső Barand	Esztergál Nagy Horváti
Gyöngyössolymos	Solymos (Solmos)	Solymos	Solymos
Iszkaszentgyörgy	Iszka St. György	Iszka Sz. György	Iszka-Szt.György
Jakabszállás	Puszta Jacob Szallas	Puszta Jakab	Szabad Jakab-Szállás puszta
Kaposmérő	Mühre (Mihry, Mére)	Kapos Merő	Kaposmérő
Kazár	Kaza (Casal)	Kazár	Kazár
Kercaszomor	Kercza (Gerzey) Szomoros	Kercza	Kercsa Szomoróc
Kétegyháza	Kétegyháza	Kétegyháza	Kétegyháza
Komlóska	Komloska	Komlóska	Komlóska

Környe	Környe (Gernie)	Környe	Környe
Kunszállás	Pusztá Paka	Pusztá Matkó	Városföldje E.St.Pusztá Páka
Kunsziget	Öttevény Szigeth (Hochstrass Szigeth)	Öttevény Sziget	Öttevény Sziget (Hochstrass Sziget)
Megyer	Megyer	Megyer	Megyer
Nagypáli	Kis Páli	Nagy Páli	Nagy-Páli
Nagyvázsony	M. Nagy Vásony Leányfalu	NagyVásony Leányfalu	NagyVázsony Leányfalu
Nagyvenyim	Pusztá Nagy Wényem Felső Mayor	Nagy-Venyim P. Mélykút P.	Nagy Venyim psz. Mélykút psz.
Orfű	Orfu Rákos Bános Szakal Tekeres	Orfü Rákos Bános Szakal Tekeres	Orfü Rákos Bános Szakál Tekeres
Paloznak	Paláznak	Palacznak	Paloznak
Panyola	Panyola	Panyola	Panyola
Páty	Pátty	Páty (Kirthürme T. P.)	Páty
Pátyod	Fagy (Potyod)	Pátyod	Pátyód
Petőfiszállás	Pusztá Ferent Szállás	Ferencz-Szállás-Pusztá	Pusztá Ferencz-Szállás
Rábapatona	Rába Potona	Rába Patona	Rába-Patona
Szajol	Szayor	Szajól (Kirchth)	Tisza-Szajol
Szank	Pogárdy Pusztá	Pusztá-Szánk	Pusztá Szánk
Székkutas	Sóshalom	Kutási Csárda	Kutasi cs.
Szirmabesenyő	Szirma Bessenyő	Besenyő	Szirma-Besenyő
Taktaharkány	Harkáty	Harkály	Harkány
Tápiógyörgye	Tapiu Györgye	Tápio Györgye	Tápió-Györgye
Tétetlen	Tétetlen	Tétetlen	Tétetlen
Tihany	Tihany	Tihany	Tihany
Újszentiván	határon túl	NeuSzentIván	Uj Szt.Iván
Újszilvás	Penczikow	Szörösi tanya Györgyei szőlők	Uj-major Györgyöi szőlő
Varsány	Varsány	Varsány	Varsány
Visonta	Viszonta	Visonta	Visonta
Zalaszentmárton	Szt. Martony	Sz. Martón	Szt. Márton

M8. melléklet: Mintafalvak bemutatása a Vályi András-féle országleírásban

Ácsteszer	TESZÉR. Áts Teszer. Német falu Veszprém Várm. földes Ura Gróf Eszterházy Uraság, lakosai katolikusok, fekszik a' Suri, Akai, Szombathelyi, és Csatkai határok között; szántó földgyei hegyesek, de még is jó termékenységgűek, szőlő hegye kised, réttye, legelője, és erdeje kevés.
Alsómocsolád	MOCSOLÁD. Magyar falu Baranya Várm. földes Ura Sztankovánszky Uraság, lakosai többfélék, fekszik Magótszhoz nem meszsze, és annak filiája, határja a' természetnek szép javaival meg ajándékozott.
Bajánsenye	KOTORMÁNY. Magyar falu Vas Várm. földes Ura G. Batthyáni Uraság, lakosai katolikusok, és más félék, fekszik Hodoszhoz nem meszsze, és annak filiája, erdeje, legelője elég van, földgye néhol soványas.
	DÁVIDHÁZA. Magyar falu Vas Vármegyében, földes Ura Gróf Battyáni Uraság, lakosai katolikusok, fekszik hegyek között Ór Szent Péterhez nem meszsze, határja jó termékenységgű, <i>Bajánházához</i> hasonlító, első Osztálybéli.
	BAJÁNHÁZA. Magyar falu Vas Vármegyében, birtokos Ura Gróf Battyáni Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Gálócznak szomszédságában, mellynek filiája. Határbéli földgyei termékenyek, legelője nagy, fája elég, réttye is, első Osztálybéli.
	SENYEHÁZA. Tót falu Vas Várm. földes Ura Gr. Batthyáni Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Óri Sz. Péterhez közel, mellynek filiája, határja meglehető, és tágas, fája, legelője, réttye elég van.
Bakonyszombathely	SZOMBATHELY. Magyar, és Német Szombathely. Amaz népes, ez pedig hozzá kaptolt falu Veszprém Várm. földes Urok Gr. Eszterházy Uraság; lakosai ennek katolikusok, amannak pedig evangélikusok is, fekszenek Kis Bér, és Réde között; földgyeik homokosak, de jól termők, réttyek kevés, erdőjük nagy van, legelőjük elegendő. Díszesíti M. Szombathelyt az Uraságnak kastélya, és szép majorsága; lakosai sok zabot természetnek, és azzal Győrben kereskednek; malma, és tava helyben; N. Szombathelynek határja sokkal homokosabb.
Báta	BATA. Mező Város Tolna Vármegyében, lakosai katolikusok, birtokosa a' Királyi Kamara, fekszik a' Dunával ösze folyó Sárvizéhez közel, Apátursága Sz. Mihálynak tiszteletére van, az előtt a' B. SZŰZ MÁRIÁROL nevezetett, és a' Pétsi Megyéhez tartozott. A' Benediktinusoknak nevezetes Klastroma épült vala itten. Határja közép termékenységgű, réttye, legelője elég, tulajdonságai hasonlítanak, <i>Bataszék</i> Mező Városnak határához, második Osztálybéli.
Bicsérd	BICSERT. Elegyes falu Baranya Vármegyében a' Pétsi járásban, földes Ura a' Pétsi Káptalanbéli Uraság, lakosai katolikusok, határja jó termékenységgű, vagyonnyai külömbfélék, és jelesek, első Osztálybéli.
Biri	BIR. Oláh falu Szabolcs Vármegyében, birtokosa Kállay Uraság, fekszik a' Nádudvari járásban, három nyomásbéli földgye búzát trágyázás nélkül is terem, réttyei jók, legelője, itatója alkalmas, piatzása két, három, négy, öt mértföldnyire, Királyi dézmát nem adnak, száraz malma helyben, vízi malma pedig két mértföldnyire, határja ambár szoross, és fája sinsen, mind azáltal termékeny voltához képest, első Osztálybéli.
Budajenő	JENŐ. Német falu Pest Várm. földes Ura Telki Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Telk mellett, nap kel. Zsámbék Városához 1 órányira, határja 3 nyomásra van osztva, terem leg inkább tiszta búzát, zabja, árpája szűken van, erdeje nagy van, melly tölgy, és tserfából áll, lakosai igen szorgalmasak, kiknek tsinos jól épült házaik vagynak.
Csikóstóttós	TÖTTÖS. Csíkos Tóttös. Baranya Várm. földes Ura H. Eszterházy Uraság.

Csomád	CSOMÁD. Tót falu Pest Vármegyében, földes Ura Gróf Fekete Uraság, lakosai evangélikusok, fekszik Sződ, és Fót mellyet, Vácztól, 's Pestől más fél mértföldnyire, szőleje közép termékenységű, piatzozása Váczon, és Pesten. Határja szoross, és homokos lévén, harmadik Osztálybéli.
Dég	DÉG. Magyar falu Veszprém Vármegyében, földes Ura Gróf Festetich Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Fejér Vármegyének szomszédságában, Fejérvártól harmad fél mértföldnyire, határja jó termékenységű, réttye gazdag, legelője elég, vagyonnyainak eladására jó módgya, melly szép tulajdonságaihoz képest, első Osztálybéli.
Derekegyház	DERÉKEGYHÁZA. Nagy kövér pusztá Csongrád Vármegyében, közel Szegvárhoz, mellynek filiája, földes Ura Gróf Károlyi Uraság, a' kinek szép kastélyával, 's nagy gyümölcös kertyével díszesítettik.
Deszk	DESKA. vagy <i>Deszka.</i> Elegyes falu Torontal Vármegyében, földes ura a' Királyi Kamara, lakosai katolikusok, és ó hitűek, fekszik Zombor, és Szőreg faluknak szomszédságokban, 's ennek filiája, határja jó termékenységű.
Dióskál	DIÓS KÁL. Magyar falu Szala Vármegyében, földes Urai többek, a' K. betűben. PÁLKONYA. Magyar falu Szala Vármegyében, földes Urai több Uraságok, lakosai külömbfélék, fekszik Diós-Kálnak szomszédságában, mellynek filiája, földgye ha jól miveltetik, közép termékenységű, legelője, szőleje, erdeje, malma van, és borainak eladására jó módgya, második osztálybéli.
Dunakiliti	KILITI. Frauendorf. Magyar falu Posony Várm. földes Ura G. Illésházy Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Somorja, és Rajka mellett, kevés szántó földgye, tsak egy időre van fel osztva, gyakorta kárt szenvednek az árvizek miatt, az öreg Duna réttyeit, erdejét, mezeit, szemlátomást szaggattya, eladásra alkalmas módgyok van.
Ebes	-
Egeraracsa	EGER. Magyar falu Szala Vármegyében, birtokosai külömbféle Urak, lakosai katolikusok, fekszik Dióskálnak szomszédságában, 's ennek filiája, Szala Apátitól mintegy más fél mértföldnyire, határja közép termékenységű, vagyonnyai külömbfélék.
Esztergályhorváti	ESZTERGÁLY. Elegyes német falu Szala Vármegyében, földes Ura a' Szalavári Apátúrság, lakosai katolikusok, fekszik Szala vize mellett, Szala Apátitól nem meszsze, 's ennek filiája, határja középszerű, legelője, 's fája tűzre elég, malma a' szomszéd határban, szőleje jó, és borainak eladására meglehetősen alkalmas lévén, második Osztálybéli. HORVÁTI. Magyar falu Szala Várm. földes Urai több Uraságok, lakosai katolikusok, fekszik Szent Gróthoz két mértföldnyire, Dióskálnak filiája, földgyei irtványosak, legelője, szőlő hegye középszerű, malma a' határjában, fája tűzre van, réttyeit, és földgyeinek egy részét az áradások járják.
Gyöngyössolymos	SOLYMOS. Magyar, és tót falu Heves Várm. földes Ura az Egri Püspökség, lakosai katolikusok, fekszik Gyöngyöshöz mintegy fél mértföldnyire; határja jó, vagyonnyai jelesek, legelője, 's malmai hasznosak
Iszkaszentgyörgy	SZENT GYÖRGY. Szabad pusztá Fejér Várm. földes Ura a' Religyiói Kintstár, fekszik Bitskéhez nem meszsze, mellynek filiája; határbéli földgye jó.
Jakabszállás	-
Kaposmérő	MÉRE. Kapos Mére. Magyar falu Somogy Várm. földes Urai Gál, Tállian, Csapody, Kiss Urak, lakosai katolikusok, fekszik Kapos Újlakhoz 1/2, Szomajomhoz 3/4, Kaposvárhoz 1 órányira, határja 3 nyomásbéli, őszit, tavaszt középszerűen, szőleje tűrhető bort terem, erdeje, malma van jó, piatza Kanizsán.
Kazár	KAZÁR. Magy. falu Nograd Várm. földes Ura G. Berényi Uraság, lakosai külömbfélék, fekszik Megyerhez jó két mértföldnyire, vidékje soványas.

Kercaszomor	KERCZA. Magyar falu Vas Várm. földes Ura G. Batthyáni Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Szent Gotthárdhoz két mérföldnyire, határja közép termékenységgű.
	SZOMORÓCZ. Magyar falu Vas Várm. földes Ura Gróf Batthyáni Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Kerczához nem meszsze, mellynek filiája; határja szoros, és sovány.
Kétegyháza	KÉTEGYHÁZA. Elegyes falu Békés Várm. lakosai katolikusok, és ó hitűek, fekszik Csabához egy mértföldnyire, földgye termékeny, réttye jó, piatzozása Aradon, legelője szoross.
Komlóska	KOMLÓSKA. Elegyes falu Abaúj Várm. földes Ura a' K. Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Erdő Horvátihoz nem meszsze, mellynek filiája, határja Regéczhez hasonlító.
Környe	KÖRNYE. Német falu Komárom Várm. földes Ura G. Eszterházy Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Tatához gy mértföldnyire, határja jó termékenységgű, vagyonnyai külömbfélék.
Kunszállás	-
Kunsziget	ÖTTEVÉNY SZIGET. Győr Várm. földes Ura G. Viczay Uraság.
Megyer	MEGYER. Magyar falu Szala Várm. lakosai katolikusok, fekszik Sümeghez a mértföldnyire, határja középszerű, mint vagyonnyai, földje néhol völgyes.
Nagypáli	PÁLYI. Magyar falu Szala Vármegyében, földes Urai több Uraságok, lakosai katolikusok, fekszik a' Kapornaki járásban, határja középszerű, legelője, réttye, 's fája tűzre van, második osztálybéli.
Nagyvázsony	VÁSONY. Nagy Vásony. Elegyes magyar, és német Mezőváros Veszprém Várm. földes Ura Gr. Zichy Uraság, a' kinek jeles kastélyával díszesítettik, lakosai katolikusok, evangélikusok, reformátusok, és zsidók, fekszik Leányfaluhoz 1/4, Verestóhoz fél órányira; postája is van, 2 nyomásbéli határja mindent megterem, de leginkább rozstot, erdeje hegyes völgyes, szőleje nints, jó vendégfogadó, és serház van benne; vásárjai népesek, vízi, és deszka metsző malma, 's téglá vetője van. Némellyek közzülök meszet is égetnek, fával, és makkal bővelkednek, réttyek szűk, számos mester emberek is laknak e' Városban.
	LEÁNYFALU. Magyar falu Veszprém Várm. földes Urai több Uraságok, lakosai katolikusok, evangélikusok, és reformátusok, fekszik N. Vázsonynak szomszédságában, 494 és annak filiája, határja két nyomásbéli, mellynek fele igen kőves, fele pedig jó agyag, rozstot leg inkább terem, erdeje van, szőleje nints, réttye, és vize tsekély, vagyon benne egy omladozott épület is.
Nagyvenyim	VENYIN. Nagy, és Kis Venyin. Két puszták Fejér Várm. földes Urai a' Zirczi Csisztertzita Szerzetbéli Atyák, 620 fekszenek Újmajorhoz és Hantoshoz közel, mellynek filiái; 3 nyomásbéli határjaik hegyesek, és völgyesek, jó róna földgyök hasznos, szénával bővelkednek, piatzok Adonyban, és Földváron.
Orfű	BÁNOS. Magyar falu Baranya Vármegyében, birtokosa a' Pétsi Kis Papság, lakosai katolikusok, fekszik a' Hegyközi járásban. Határja középszerű, 's javai is olly formák, második Osztálybéli.
	RÁKOS. Magyar falu Baranya Vármegyében, földes Ura a' Pétsi Káptalanbéli Uraság, lakosai katolikusok, és reformátusok, fekszik Abaligethez közel, mellynek filiája; határja ollyan, mint Abaligeté, második osztálybéli.
	SZAKÁL. Magyar falu Baranya Várm. földes Ura a' Pétsi Kis Papság, lakosai katolikusok, fekszik Abaligethez nem meszsze, mellynek filiája; határbéli földgye középszerű, mint vagyonnyai.
	TEKERES. Német falu Baranya Várm. földes Ura a' Pétsi Szeminárium, lakosai külömbfélék, fekszik Abaligethez nem meszsze, mellynek filiája; határja ollyan, mint Bánosé.
Paloznak	PALOZNAK. Falu Szala Vármegyében, földes Ura a' Veszprémi Káptalanbéli Uraság.

Panyola	PANYOLA. Magyar falu Szabolcs Vármegyében, földes Ura Kállay Uraság, lakosai ó hitűek, és reformátusok, fekszik Fejérgyarmatnak szomszédságában, mellynek filiája, határja jó, vagyionnyai jelesek, első osztálybéli.
Páty	PÁTY. Magyar falu Pest Vármegyében, földes Ura G. Majlát, és a' Telki Apátúrság, lakosai többnyire reformátusok, fekszik Budakeszihez egy mértföldnyire, határja olyan, mint Telkié, búzát, zabot, bort termő, piatza Budán, első osztálybéli.
Pátyod	PATYÓD. Tót falu Szatmár Vármegyében, földes Urai Domahidi, és Eötvös Urak, lakosai katolikusok, és evangélikusok, fekszik Mező-Csenger, Sályi, és Angyalos között, határja két nyomásbéli, térséges, terem búzát, kukoritzát is keveset, árpát többet, szénát közepszerűen terem, erdője, szőleje nints, piatza Szatmáron, és Károlyban, három mértföldnyire.
Petőfiszállás	-
Rábapatona	PATONA. Rába Patona. Magyar falu Győr Vármegyében, földes Ura a' Győri Káptalanbéli Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Tóközben, Győrhöz 1 1/2 mértföldnyire, térséges határja két nyomásbéli, melly rozstot leginkább terem, a' Rábavize mellett szép réttyei vagynak, de gyakorta a' víz elönti, erdője, nádgya is vagyon, és egy jeles hat kerekű malma.
Szajol	SZAJOL. Magyar falu Heves Várm. földes Urai Fejér, és több Urak, lakosai katolikusok, és másfélék, fekszik Tisza Püspökihez nem meszsze, mellynek filiája; határja is hozzá hasonlító.
Szank	-
Székkutas	-
Szirmabesenyő	BESENYŐ. Szirma Besenyő. Elegyes lakosú tót falu Borsod Vármegyében, földes Ura Gróf Szirmay Uraság, lakosai katolikusok, határja kiváltképen termékeny, ha jól trágyáztatik, 's vagyionnyait közel Miskoltzon jó áron eladhattya, első Osztálybéli.
Taktaharkány	HARKÁNY. Magyar helység Zemplén Várm. földes Urai G. Aspermont, és Almásy Uraságok, lakosai reformátusok. fekszik Szadához 1/2, Lúczhoz pedig egy mértföldnyire, határja három nyomásbéli, gabonát, árpát, zabot, és tengerit terem, erdője nints, a' fát 3, 4 mértföldnyiről szerzik, bővelkedik szénával, juhokat is tartanak, szűkölködnek bor nélkül, piatzok Tokajban, Tállyán, Tarczalón, és Bodrog Keresztúron.
Tápiógyörgye	GYÖRGYE. Magyar falu Pest Vármegyében, földes Ura B. Prónay Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Szelléhez fél órányira, határja jó, fája kevés, legelője elég, tava is van, második Osztálybéli.
Tétetlen	TÉTETLEN. Magyar falu Szabolcs Várm. földes Ura 497Komáromy Uraság, lakosai katolikusok, és reformátusok, fekszik Nádudvarhoz közel, és annak filiája; határja jól termő.
Tihany	TIHANY. Régi Vár, és jeles fekvésű Magyar Mezőváros Szala Várm. földes Ura a' Religyiói Kintstár, lakosai katolikusok, fekszik Balaton tava felett, Füredhez 1/4 órányira, igen vidám, és meszsze ellátást szolgáltató 500hegyen, mintegy fél Szigetben, 's ezért <i>Chersonesusnak</i> is nevezi <i>Bonfin</i> . Nevezetesíti ANDRÁS Király által fundáltt Szentegyháza, és volt jeles Klastromja, 's teste is ide helyhezttetett. Régi remete forma lakás is szemléltetik itten; örömmel szemléltette 1795. Kir. Hg. LEOPOLD Nádor Ispányunk, midőn a' Füredi savanyú víznél vala; határja ámbár hegyes, de jó termésű, legelője van, szőleje meglehetősen bort terem; fája, réttye nints; halászatya nevezetes a' Balatonban, és felső tavában; nádgya, és meglehetősen szántóföldgyei is vagynak.
Újszentiván	SZENT IVÁN. Rátz falu Torontal Várm. földes Ura Szeged Városa, lakosai ó hitűek, fekszik Sőregnek szomszédságában, és annak filiája; határja jó, marhája szükségére elég; erdője nints, szőleje kevés; piatza Szegeden.
Újszilvás	-

Varsány	VARSÁNY. Magyar falu Nógrád Várm. földes Ura G. Forgách Uraság, fekszik Rimócznak szomszédságában, melynek filiája; földgye közép termékenyséű.
Visonta	VISONTA. Magyar falu Heves Várm. földes Urai több Uraságok, lakosai külömbfélék, fekszik Sárnak szomszédságában, és annak filiája; határja termékeny, réttye jó, legelője szoros, fája van, piatza Gyöngyösön, szőleji nevezetesen.
Zalaszentmárton	SZENT MÁRTON. Magyar falu Szala Várm. földes Ura a' Kapornaki Prépost, lakosai katolikusok; fekszik Disókálhoz nem meszsze, melynek filiája; határja jól termő.

M9. melléklet: Mintafalvak bemutatása a Fényes Elek-féle geográfiai szótárban

Ácsteszer	Ács-Teszér , magyar-német f., Veszprém vgyében, 1054 kath., 12 zsidó lak., kath. paroch. szentegyházzal. Határa igen hegyes és erdős. F. u. gróf Eszterházy család.
Alsómocsolád	Mocsolád , magyar falu, Baranya vmegyében, hegyek közt, ut. p. Pécs. Van itt 699 r. kath. lakos, templom, 51 telkesgazda, 32 zsellér. Földje jó mivélés mellett mindent megterem. F. u. a Perczel és Sztankovánszky vérség.
Bajánsenye	Kotormány , magyar falu, Vas vmegyében, ut. p. Lövő. Lakja 80 ref., 38 evang., 10 kath. Többeké.
	Dávidháza , magyar falu, Vas vmegyében, ut. p. Lövő. Lakja 280 reform., 38 kath. Sok legelő. Birják többen.
	Kis- és Nagy-Sennye , két magyar falu, Vas vgyében, 214 kath., 43 evang., 8 zsidó lak.. F. u. Kis-Sennyének Bezerédy György, Nagy-Sennyének ugyan az, és több nemesek. Ut. p. Szombathely.
	Bajánháza , magyar falu, Vas vgyében, 7 kath., 154 ref., 6 evang. lak. F. u. gr. Batthyáni nemzetség. Ut. p. Lövő.
Bakonyszombathely	Szombathely (Magyar- és Német-) , két részre osztott magyar és német falu, Veszprém vármegyében, 1800, többnyire kathol. lak., paroch. templommal. F. u. g. Eszterházy család. Ut. p. Pápa 6 óra.
Báta	Báta , magyar m.város, Tolna vgyében, Baranya vgye szélén, a Duna és egy meredek hegy közé szorítva, 2012 kath., 27 óhitű, 413 ref., 6 zsidó lak., kath. és ref. anyaszentegyházakkal. Szántóföldje és szőleje 2922 1/2 holdat foglal el; ezenkívül van tágas legelője, s a Duna szigetjében erdeje, s gyümölcsöse. Fejér bora igen kerestetik. Halászata jövedelmes. Sok duna-malmot bir. Lakosai a Báta-székiekkel hasonló szabadsággal élnek, s vagyonosok, de a Duna árja mind a várost, mind határát a töltések daczára is nagyon fenyegeti. Felül a hegyen láthatni egy várformára épült kolostor romjait, mely hajdan Szent László király által alapított apátság volt a sz. Benedek szerzetesei számára. F. u. a bátaszéki uradalom. Ut. p. Báticasék.
Bicsérd	Bicsérd , magyar falu, Baranya vgyében, rónaságon, ut. p. Sz. Lőrincz. Határa 3817 5/8 hold, melyből majorsági szántó 737, beltelek 27 3/8, rét 215 2/8, legelő 401 6/8; urbéri szántó 1423 7/8, beltelek 156 2/8, rét 475 2/8, legelő 380 6/8 hold. Földje agyagos és fekete homokos, s mindent jól terem. Lakja 1173 róm. katolikus, helybeli pappal és templommal. Birja a pécsi káptalan.
Biri	Biri , magyar falu, Szabolcs vármegyében, ut. p. Nagy-Kállóhoz délre fél órányira: 66 r., 324 g. k., 4 ref., 23 zsidó lak., g. kath., anyatemplommal, 3 6/8 első osztálybeli egész jobbágytelekkel. Kállay Péter itt szép nemesített birkákat tenyészt, ezenkívül van egy Gall szerint készített jeles pálinkafőző gépelye is. F. u. a Kállay nemzetség.
Budajenő	Jenő , csinos német falu, Pest-Pilis vmegyében, Budához nyugotra 2 1/4 mfd., 700 kath. lak., paroch. templommal. Szép urasági kastély. Határa híres buzát terem; tölgy és cserfás erdeje van; bort termeszt. Birja a telki apát.
Csikóstóttós	Csikos-Tóttós , magyar-német falu, Baranya vgyében, a dombovári uradalomban, ut. p. Kaposvár. Lakja 549 magyar kath., 435 német ágostai: kath. és ágostai fiók-templomokkal. Határa 3305 hold, melyből urb. beltelek 62, szántó 924, rét 420, szőlő 20, uradalmi beltelek 3, szántó 287 hold, rét 987 hold, erdő 600 hold, melynek fele urb. legelőül használtatik. Fekete homokos határa minden gabonát jól terem.
	Csikós-Tóttós , magyar-német falu, Baranya vmegyében, 290 magyar kath., 396 magyar és német ev. lak., evang. fiók-imádság-házzal, oskolával, kath. fiók-szentegyházakkal. Termékeny határ. Nagy méhtenyésztés. Szőlőhegye szép vörös bort terem. F. u. h. Eszterházy, s a dombovári urad. tartozik. Ut. p. Bonyhád.

Csomád	Csomád , tót falu, Pest-Pilis vgyében, Pesthez éjszakra 3 mfd. 10 kath., 615 evang. lak. Evang. anyaszentegyház. Lakosi homokos határukon rozstot, zabot, kolompért, bort természetnek; sok marhát tartanak. Van itt egy a földesuraságtól kegyesen ápolgatott jó nemzeti iskola, hol a tót gyermekek eddig is a magyar nyelvben szép előmenetelt tettek. F. u. gr. Károlyi István
Dég	Dég , magyar falu, Veszprém vgyében, Fejér vgye szélén, Ozorától északra 1 1/2 órányira, ut. p. Sár-Bogárd. Van 853 kath., 614 reform., 15 zsidó lakosa, kath. és ref. anyatemlomokkal. Ékesíti az uraság pompás kastélya, egy ritka szépségű angolkerttel. Az ide tartozó roppant pusztákon nagy fontosságú gazdaság üzetik. Van itt kitűnő merino juhtenyésztés, gulya, telivér-ménes, és schweiczi tehenészet. A haszonvehetlen mocsáros, homokos helyeket, viruló rétek és fiatal erdők váltották fel. Birja Festetics Antal, cs. k. kamarás.
Derekegyház	Derekegyháza , roppant kiterjedésű, s igen szép és gazdag pusztá, Csongrád vgyében, Holdmező-Vásárhely és Szentés közt. Elosztatik Belső és Külső-Derekegyháza pusztára, miután 1827-ben az egész pusztá gr. Károlyi Lajos és István részére két felé hasítottatott, Belső-Derekegyháza István, Külső-Derekegyháza Lajos grófnak jutván. Külső-Derekegyháza áll 10,159 47/1100 holdból, s határoztatik nyugotészakra Szentés határától, keletre a vásárhelyi közlegelőtől, délre a Belső-Derekegyházi pusztától. Külső-Derekegyháza ismét felosztatik három gazdaságra, u. m. 1. Lajoskedvi vagy Mágócsi, 2. Lajosszállási, 3. Lajostanyai majorságokra. A Lajoskedvi, melly a köznép nyelvén, a rajta keresztül kigyódzó holt folyó mederről Mágocsnak is neveztetik, áll 3481 979/1100 hold földből. Itt van egy csinos, izléssel épített grófi kastély; egy 150 holdas angolkert; iskola a cselédek gyermekei számára, egészen a gróf költségén; egy 50 házból álló szegődményes kertésztelepítvény, uraság költségén épült lakházakkal; a kertészek esztendei bére készpénzben, élelemszerekben, s földben levén megállapítva, tartozásuk néhány napszám, leginkább pedig szakmányos munkák teljesítése. A Lajosszállási majorság 4477 735/1100 holdat foglal magában, s ennek területén létezik egy új majorság Lászlótelek nevezet alatt, hol 25 házból álló szegődményes kertésztelepítvény van. Ezen majorságba van továbbá egy nagyszerű szeszgyár, gőzerőre építve. E gyárépület juhmosásra is használtatik és pedig nagy sikerrel, mert a hideg napok daczára már april hónapban folyamatba szokott vétetni, a mosás ben az épületben 7 ötven akós kádakban meleg vízzel történik, s hó fejrésze tisztítja az uraság zsiros gyapjas juhait. 1833- és 1834-ben ártézi kútforrással is tétetett kísérlet, de ez a mester tudatlansága miatt nem sikerülvén, most helyette egy nagyszerű bővizű, 10 öl mély szivatyúskutja van, melly lóerő által árasztja vizét a mellette épült szeszgyárba, s ellátja a nevezett juhmosást. A Lajostanyai majorság területe 2199 533/1100 hold. – Általában a külső-derekegyházi gazdaságokban, okszerű földművelés, juhtenyésztés nemesítéssel összekötve üzetik. Azon földekre nézve, mellyek állandóul majorsági erővel munkáltatnak, következő vetésforgó divatozik: 1. trágyázott ugar, 2. repcze, 3. buza, 4. kukoricza, 5. árpa. Mindenik ága ezen előszámlált veteményeknek gazdag aratással jutalmazza a tulajdonost; átmérőleg terem egy hold föld 12 pozsoni mérő repczét, 13 p. m. buzát, 15 p. m. kukoriczát, 14 p. m. árpát. A szénatermesztés nagy területeket foglal el, s a luczerna és bükköny főágai a takarmánynak. Gyepkaszállók csak a laposabb téreken vannak; ellenben hasznosnak, majdnem nélkülözhetlennek tapasztaltatott jármos ökrök nyári és őszi takarmányául a vetett zöld kukoricza, valamint birkák és lovak számára vettetni szokott baltaczim. A földművelés mind a 3 fő majorságban 104 bérest, 170 darab ökröt foglalkodtat, s czélszerű vas ekékkel, vas és tövis boronákkal, kapáló- irtó- és töltögető-ekékkel, vontató-taligákkal folytatattik. A föld általában fekete korhany és egészen rónaságon terül el. A birkák száma Külső-Derekegyházán 4 juhász számadó, 44 juhászbojtár gondviselése alatt, 15,500 darabra rug. Ennek szaporítása és nemesítése legkedvesebb törekvése a

	tulajdonos grófnak. A hágtás kitűnő finom kosokkal évenként két szakban szabadon falkánkint történik kivéve a pepiniere falkát, mely kézből hágattatik, felette jegyzőkönyv vitetvén. Egy egy darab vegyes nemű és koru birkákra esik 1 3/4 font olly finom gyapju, mellynek mázsája 110-120 pengő forinton vásároltatik meg. – Külső-Derekegyháza gr. Károlyi Lajos alföldi birtokainak középpontja lévén, itt székel az uradalmi felügyelő, az uradalmi juhászati intéző, mérnök, számvizsgáló. A gazdaságok és számadások vezetését egy kasznár és két ispán viszik.
Deszk	Deszk , Torontál v. szerb-magyar falu, a Maros mellékén, Szegedhez 1 órányira: 470 kath., 1484 óhitű, 10 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, 51 3/8 egész telekkel, és szép erdővel. Lakosai sok és híres dohányt termesztene. F. u. b. Gerliczy.
Dióskál	Dióskál , magyar falu, Zala vármegyében, utolsó postája Hahót, 580 katolikus lakossal, paroch. templommal, bortermesztéssel. Birják többen. Palkonya , magyar falu, Zala vármegyében, ut. p. Hahót, 120 kath. lak.
Dunakiliti	Kiliti , Pozson vm. magyar falu, a Szigetközben, a mosonyi Duna bal partján, Magyar-Óvárhoz 5 fertálynyira. Számlál 916 kath. lak. Kathol. paroch. templom. Szántófölde termékeny; rétje jó; erdeje nagy és szép; gyümölcse bőven. A szarvai uradalomhoz tartozik.
Ebes	Ebes , pusztá, Bihar vmgyében, Debreczen határához tartozik s polgári tanyák vannak rajta. Földe fekete homok és igen termékeny.
Egeraracsa	Eger , magyar falu, Zala vmgyében, 298 kath. lak. Ut. p. Hahót. Arácsa , magyar falu, Zala vgyében, 177 kath., 4 ref. lak. Itt láthatni a régi Pogány várának omladékait. F. u. többen. Keszthelyhez 3 1/2 óra.
Esztergályhorváti	Esztergál , magyar falu, Zala vgyében, a Zala völgyében, 387 kath. lak. A szalavári apátságához tartozik. Ut. p. Hahót. Horváthi (Alsó és Felső) , 2 népes pusztá, Zala vgyében: 156 kath. lak. Dióskál fiókja, ut. p. Kanizsa. Alsó- és Felső-Báránd , 2 pusztá, Zala vgyében, a Szala vize mellett, erdővel, és szép gazdasággal. A szalavári apátságához tartozik.
Gyöngyössolymos	Sólymos , magyar falu, Heves vgyében, Gyöngyöshöz északra 1 órányira, 1627 kath. lak., kath. paroch. templommal. Bővelkedik gabonával, fával, borral. F. u. az egri érsek.
Iszkaszentgyörgy	Szent-György , pusztá, Székes-Fejér vmegyében, Bicskéhez 1/2 óra, 45 kath. lak. Szőlőhegygyel, erdővel, kövér földekkel. F. u. József, cs. k. főherczeg örök.
Jakabszállás	Jakabszállás , pusztá, szabad Jász- és Kun kerületekben, s 1/4 Fülöpszállás, 2/4 Szabadszállás, 1/4 Majsa városok birják.
Kaposmérő	Kapos-Mérő , lásd Mérő , Somogy vmegyében. ⁵²
Kazár	Kazár , magyar falu, Nógrád m. 526 kath., 12 zsidó lak. Kath. paroch. templom. Határja szorgalmat kíván. F. u. gr. Berényi Miklós. Ut. post. Szakál.
Kercaszomor	Kercza , magyar falu, Vas vmegyében, ut. p. Lövvő. Van 230 ref., 20 kath., 16 evang. lak., kath. és ref. paroch. temploma. Birja gr. Batthyáni család. Szomorócz , magyar falu, Vas vmegyében, 8 kath. 35 evang. 86 ref. lak. F. u. gr. Batthyáni. Ut. p. Rába Sz. Mihály.
Kétegyháza	Kétegyháza , Békés v. oláh-magyar-német falu, Arad vármegye szélén, Gyulához délre 1 1/2 mfdnyire: 803 kath., 4036 n. e. óhitű, 4 ref. lak., n. e. óhitű templommal, szép urasági kastélylal, s egy gyönyörű, nézésre méltó kerttel. Határa gazdag termékenységi; a juh-, marha-, ló- és sertésenyésztés nagy divatban van. F. u. gr. Almásy család.
Komlóska	Komlóska , Abauj vmegyében, orosz falu, Erdő-Horváthihoz 1/2 órányira: 32 r. kath., 590 gör. kath., 5 ref., 16 zsidó lak. Görög kath. paroch. templom. Fördő-

⁵² Mérő nevű falut a Fényes Elek-féle geográfiai szótár nem tartalmaz.

	intézet. Nagy erdő. F. u. gr. Károlyi.
Környe	Környe , vegyes magyar-német falu, Komárom, most Esztergom vmegyében, Tatától 12/16, ut. p. Neszmélytől 1 10/16 állomásra; határa dombos és dél-keletnek homokos; keleti része nagyobb részt erdőség, de a Kapcsi hegy alatt a zsemlyei határig, továbbá a falu alatt és a síkvölgyi utban szép térségei is vannak. A határ a helységtől inkább keletnek terjed, s ez oldalon Zsemlye, Majk; délről Kecskéd, Kömlőd, nyugotról Kis- és Nagy-Tagyos, pusztá Patár; éjszokról Bánhida és a síkvölgyi pusztá határozzák; kiterjedése 6140 hold körül. A határ nyugoti részén keresztülfolyik a Dad felől Kecskéden átjövő Altalér a falu alatt nagy halastavat képezvén, mellynek felső végén derék töltés oltalmazza a falu felett kiterjedő rétséget; van itt jól épült kétkerekű fölülcsapó vizimalom. Van két szőlőhegye, egyik kisebb mindjárt a falu felett, másik a kömlödi határszélben. Az urbéri telkek száma tabella szerint 33 3/8-ra megy; telkes van 78, házas zsellér 48, házatlan nemes család 1, összes népessége 937 lélek, kik 84 ref., és 3 zsidót kivéve, r. katolikusok; anyaegyházuk 1741 óta állván fen, hová kebeleztetnek a tagyosi puszták. F. u. gr. Eszterházy Miklós. Nagy kiterjedésű fundamentumok, számos régiségei, ugymint: áldozó oltárok, kőkoporsók s a t., mellyek itt időnként napfényre jönnek, mutatják, hogy itt hajdan nagy kiterjedésű romai városnak kellett lenni, miként hivatott azonban, annak sem a talált kevés számu felirásokban, sem a régi irokban nyomára nem akadhatni, némelylek azt Quiriniumnak szeretik állítani.
Kunszállás	-
Kunsziget	Öttevény-Sziget , magyar f., Győr vgyében, a mosoni Duna mellett, ut. p. Öttevény. Lakja 830 kath., paroch. templommal. – Róna határa igen termékeny; duna-malmok. F. u. gr. Viczay család.
Megyer	Megyer , magyar falu, Zala vgyében, 154 kath. F. u. többen.
Nagypáli	Kis- és Nagy-Páli , 2 magyar falu, Zala vármegyében, Vas vmegye szélén, Egervár mellett, ut. p. Egerszeg, 513 kath. lak. F. u. gr. Festetics Tasziló.
Nagyvázsony	Nagy-Vásony , magyar m.v., Veszprém vmegyében, a Veszprémből Sümegre vivő országutban, ut. post. Veszprémhez 1 1/2 óra. Lakja 1400 kath., 618 ref., 250 ágostai, 200 héber, s mindenik felekezetnek helyben van papja és temploma. Ékesíti a városon kívül álló urasági kastély, egy kicsiny, de jól rendezett kerttel. A kastélyba földalatti csatornákon igen jó víz vitetik. A város közepén áll Kinisy Pálnak, ama híres magyar hősnek omladozott várkastélya, s benne annak híres kőszobra már roncsolt állapotban, négyszegletes vastag toronnyal. Ez hajdan lakpalota lehetett, mivel szobákra van osztva, mellyeknek ajtózárai fejár simított márványból készültek. A torony mellett balról látszanak a bástyákkal körülvett várkastély dűledékei, de ma az egész vár környéke sűrűn be van házakkal építve. Északra a vár alatt bővizű források buzognak. Nem messze a várostól nyugotra a temető mellett van egy elpusztult barátlak, mellyet szent-mihályi kolostornak neveznek, s most csak kevés falai állanak fen. Mindjárt mellette áll szomorú elpusztult állapotban a régi világnak, mennyire romai mutatják, remekműve: a szerzet szentegyháza. E templomban voltak letéve Kinisy Pálnak, s társának Miszenovicsnak tetemi az oltár előtt levő sirban, mely sir egy márványfedéllel, (mellyre Kinisynek és társának domború képei bámulatos ügyességgel csaknem emberi nagyságban kifaragvák) volt befedve. A sir az omladékok alá levén temetve, sokáig sértetlenül maradt, mígnem némelly kincskeresők a sirt feldulván, a testeket kihányták. Kinisynek tetemei egy rézsodronyból kötött mesterséges pánczél üngben valának; mellette feküdt vitézül forgatott kardja. A sírdulás után az uradalmi főtiszt a tetemetek uj koporsóban a kath. paroch. szentegyház mellé eltemettette; a sirt fedező márványtáblát a pusztavár falaiba berakatta; a pánczélos üng s kard pedig a felügyelői házba vitetett. Van még Nagy-Vásonytól, vagyis a Zichy család előnevi helyétől, Vásonykőtől nyugotra 1 órányira, a rengeteg erdőség közepén

	egy Talód nevű mesterséges készületű puszta kolostor, de miféle szerzetesek lakhatták, nem tudhatni. Határa a városnak kövecses, s inkább csak rozstot terem. Erdeje roppant és szép de hegyes, völgyes, makkal, s vadállatokkal bővelkedik. Kevés rétjei a Bakony ritkaságaiban levén, zsiratlanok. Szőlőhegye nincs. Van itt még vendégfogadó, sörház, 6 országos vásár. F. u. gr. Zichy Ferraris Bódog, s a város feje egy uradalomnak. Leányfalu, magyar falu, Veszprém vmegyében, Zala vmegye szélén, 100 kath., 164 ágostai, 39 ref., 18 zsidó lak., ágostai fiókszentegyházzal és iskolával. F. u. nemesek. Ut. posta Veszprém.
Nagyvenyim	Kis- és Nagy-Venying, egymás mellett fekvő két puszta, Fejér vmegyében, ut. p. Duna-Penteléhez 1 1/4 órányira. Határak nagy kiterjedésű, s bár nagy részben homokos, mégis termékeny. Juhtenyésztése figyelmet érdemel. Lakja mind a két pusztát 613 lélek, kik csaknem mind urasági cselédek. Az előszállási uradalomhoz tartoznak.
Orfű	Orfű, német-magyar falu, Baranya vmegyében, hegyes vidéken, ut. p. Pécs. Lakja 190 német, 54 magyar kath. Határa 2838 h Határa 2838 h, melyből urb. beltelek 15, szántó 293 hold, rét 74, gyeplegelő 98 h., szőlő 46, uradalmi beltelek 1 3/8 hold, szántó 10 h., erdő 2300 hold. Földe agyagos, köves, sovány. Van itt egy dagadó-forrás, mely Sárkánykutnak neveztetik. Ez néha 1/4 óráig is olykor tiszta, olykor zavaros vizet okád ki nagy zuhogással. F. a pécsi püspöki seminarium. Bános, magyar falu, Baranya vármegyében, hegyek közt, ut. p. Pécs. Határa 1665 3/8 h., melyből urbéri beltelek 6, szántó 522, rét 91, legelő 160, szőlő 62, majorsági beltelek 5/8, szántóföld 6, rét 4/8, erdő 800, szőlő 15 hold. Földje hegyes és agyagos. Lakja 172 r. kath. Birja a pécsi nevendékpaház. Rákos, magyar-német falu, Baranya vmegyében, a Mecsekháton, ut. p. Pécs, 226 kath. lak., kik közt 125 magyar, 101 német ajkú. Határa 810 4/ hold, melyből urbéri beltelek 27 5/, szántó 240, rét 109 4/, legelő 146, szőlő 57, uradalmi beltelek 1 4/, erdő 228 h. Birja a pécsi káptalan. A helység déli határában kősziklák közt van egy forrás, mely bizonyos időkben előre bocsátott, és messze hallatszó moraj után emberderék vastagságú vizet mintegy buktat ki. Néhány percz után a buktatás eláll, és ismét visszajön. Szakál, magyar falu, Baranya vmegyében, Abaliget fiókja, Pécshez 4 1/2 óra, hegyek közt elszórva 151 kath. lak. Határa 714 hold, melyből urbéri beltelek 16 h., szántóföld 298 h., rét 128 h., legelő 240 h., szőlő 31 hold. Majorság nincs. Birja a pécsi kath. papnövendékház. Tekeres, német falu, Baranya vmegyében, hegyek közt, ut. p. Pécs. Határa 751 hold, melyből urbéri beltelek 8, szántó 357, rét 87, legelő 60, szőlő 37, urasági erdő 200. Lakja 150 r. kath. Birja a pécsi seminarium.
Paloznak	Paloznak, magyar falu, Zala vmegyében, a Balaton mellékén, ut. post. Veszprém: 93 kath., 90 reform. lak. Balatonra fekvő szép szőlőhegyén kemény állandó bor terem. F. u. a veszprémi káptalan.
Panyola	Panyola, magyar falu, Szathmár vmegyében, a Szamos mellett, közel a Tiszához: 8 kath., 920 ref., 23 zsidó lak., ref. anyatemplommal, termékeny szántóföldekkel és rétekkkel. F. u. a Kállay nemzetség. Ut. p. Vásáros-Namény.
Páty	Páty, magyar falu, Pest-Pilis vmegyében, Budához nyugotra 2 mfd. 117 kath., 2 evang., 1844 ref., 15 zsidó lak. Ref. anyaszentegyház. Határa első osztálybeli s gazdag termékenységgű. Van híres sikeres buzája, szőlőhegye, erdeje, kevés de jó rétje. F. u. 1/2 a telki apát, 1/2 gr. Sirmay, gr. Berthold, s m. t. Van 47 egész urbéri telke.
Pátyod	Pátyod, tót-oláh falu, Szathmár vmegyében közel Csengerhez: 214 romai, 296 g. kath., 4 ref., 18 zsidó lak., termékeny róna határral. Rétjei sok szénát adnak. F. u. többen. Ut. p. Szathmár.

Petőfiszállás	-
Rábapatoná	Rába-Patoná , magyar falu, Győr vgyében, a Rába mellett, a Tóközben: 934 kath. lak., paroch. templommal. Van sok szénája, nádja, legelője. Határa lapályos s főleg rozstot terem. Vizimalom. F. u. a győri káptalan. Ut. p. Győr.
Szajol	Szajol , magyar falu, Szolnok vgyében, a Tisza bal partján, Török-Szent-Miklóshoz 1 mfd., 736 kath. lakossal. F. u. a Fejér nemzetség.
Szank	Szank , pusztá, Szabad Jász és Kun kerületekben, Kun-Szent-Miklóshoz tartozik.
Székkutas	-
Szirmabessenyő	Szirma-Bessenyő vagy Kelecsény , tót falu, Borsod vmegyében, Miskolcztól 6/16 állomásra rónaságon, Bessenyő tőszomszédságában; Magyar nevén kívül a bent lakó tótok Klecsenov nak nevezik. Határának kiterjedése 2302 hold, ebből szántóföld 810, rét 232, legelő 240, szőlő 1000 hold, a legelő közös; a föld fekete, sárgás, homokos, vadvizes; terem leginkább kétszerest, rozstot, burgonyát, zabot. Az állattenyésztés rosz karban, a mezei gazdaság türhető állapotban van. A lakosok összes száma 1003 lélek; ebből rom. katolikus 978, óhitű 3, ref. 4, zsidó 18, Nyelvre nézve: magyar 18, ujmagyar 3, tót 964, zsidó 18. A r. katolikusoknak helyben van anyaegyházuk, melyhez Bessenyő is tartozik. A határt keresztül folyja a Sajó vize, de találatnak még több apró mocsárok is. Nevezetes épülete: gr. Szirmay István laka szép angolkerttel. A helység mostani birtokosa gr. Szirmay István Tamás, mint a család első szülötte.
	Szirma , magyar falu, Borsod vmegyében, Miskolcztól 5/16 állomásra, rónaságon. Határának kiterjedése 2149 hold; ebből szántóföld majorsági 448, urbarialis 384, helységé 1 2/4, lelkészé 8, enekészé 1 2/4, jegyzőé 1 2/4 hold. Rét majorsági 592, urbarialis 120, pap réte 8, tanítóé 4, helységé 12, jegyzőé 3/4 hold. Kertekben, uraságé 71 h., urbarialis 48 h., papé 2 h., tanítóé 1 h., jegyzőé 3/4 hold. Erdő 240 hold; uraság legelője 122, közös 300 hold. A föld minemüése fekete homok s rozstot leginkább terem; az állattenyésztés türhető állapotban; a mezei gazdaság jól folytatattatik, a kertművelés által a helység zöldségből sok pénzt vesz be. A lakosok száma vallásra nézve van r. katolikus 231, óhitű 16, reformatus 670, zsidó 10, nyelvre nézve: magyar 892, uj magyar 12, tót 13, zsidó 10. Ref. anyaegyház van, a r. kath. leányegyház Miskolczhoz kapcsoltatott. Van több mocsáros helye és a Nyirjestő. Birtokosa gr. Szirmay, ezen jószág majoratus jószág s a szirmabessenyői uradalomhoz tartozik.
	Bessenyő , tót falu, Borsod vgyében, Miskolcztól 6/16 állomásra; határkiterjedése 1237 hold, ebből szántóföld 498, rét 428, legelő 150 szőlő 161 hold; majorsági szántóföld 42 h. rét 200, szőlő 161 hold, legelő közös; urbéri szántóföld 456, rét 228 hold. A föld homokos fekete, vadvizes, terem leginkább rozstot és kétszerest; az állattenyésztés türhető, valamint a gazdálkodás is. A lakosok száma 433 lélek, ebből 422 r. katolikus, 2 óhitű, 56 protestans, 4 zsidó. Nyelvre 6 magyar, 5 ujmagyar, 418 tót, 4 zsidó. A r. kath. fiókegyház Szirma-Bessenyőhöz tartozik. Határát ezen helységnek keresztül folyja a Sajó vize, több mocsárokat képezvén. Birtokos gr. Szirmay István; s a Szirma-Bessenyői majoratusi uradalomhoz tartozik.
Taktaharkány	Harkály , magyar falu, Zemplén vmegyében, a Takta vize mellett, Szerencshez két órányira: 100 kath., 954 ref., 13 zsidó lak., ref. anyaszentegyházzal. 2688 hold szántóföldekkel, sok réttel. Erdeje és szőlőhegye nincs. F. u. Almásy és a kamara. Ut. p. Tokaj.
Tápiógyörgye	Tápio-Györgye , magyar falu, Pest-Solt vmegyében, ut. post. Tápio-Szeléhez 1/4 mfd. Határa jobbára gazdag fekete föld, melly hires sikeres tiszta buzát terem; a földesurak repczét is vetnek. Urbéri szántó van 1452 h., szántóföldnek használt rét 726 h., legelő szinte 726 hold; a többi majorság. Lakja 2742 r. kath., paroch. templommal. A Tápio vizén, melly a helység alsó részét átfutja, 4 kerekü malom áll; ezenkívül a határban van mintegy 50 kisebb szíkes tó.

	Birtokosok: b. Prónay Albert, b. Prónay Gábor, Bencsik Ferencz.
Tetétlen	Tetétlen , magy. falu, Szabolcs vgyében, Szováthoz délre 1 1/2 órányira: 14 r. kath., 2182 ref., 8 zsidó lak., ref. anyatemplommal. Gazdag róna határa fekete földből áll, s igen szép buzát terem; rétje, legelő bőven levén, a marha és birka tenyésztés virágzó karban van.
Tihany	Tihany , magyar m. v., Zala v., a róla nevezett félszigetben, egy hegyoldalba, melyet az emeletre épült apátsági lak., s két-torony szentegyház koronáz. Lakja 535 kath., 304 ref., s mindenik felekezetnek saját plébániája van itt. A híres tihanyi viszhang, mely több szótagokat vissza ad, a hegytetőn álló apát szentegyház északi oldalánál képeztetik: ahhoz ütődven, s arról verődven vissza a kiáltott szó. Innen egy meredek szorosságon lehet menni a Balaton partjára, hol kecskeköröm alakú kövek nagy mennyiségben szednek, s ezek megvásárlására az idegenek a helybeli pörgyermekek által tömegenkint ostromoltatnak. A tihanyi hegyfok északkeleti oldalában, sziklákba be vésett remete lakok, s ezekben az oltárok, kápolnák még épségben láthatók; egyszersmind innen felséges kilátás esik a Balaton sima tükrére, s az ezt övező erdőkkel és szőlőkkel koszoruzott hegysorokra. A félsziget keleti részén, hol a Balaton szélessége nem több 300–400 ölnél, s mélysége 15–24 öl, van egy rév, melyen Somogyba szoktak átjárni. A tihanyi félsziget kerülete mintegy 1 mfd. lehet, s az egész tölcsér alakú, mellynek legmélyebb völgyében 2 tó hely látszik. Szántóföldje bőven volna, de csak közép termékenyséű; erdeje elég, szőlőt is mível; a Balatonban pedig sok gárdahalat fog. F. u. a helybeli apátság, mely 1055-ben alapított a Sz.-Benedek szerzetesei számára. Ut. p. Veszprém.
Újszentiván	Ó-Szent-Ivány , puszta, Torontál vmegyében, magyar hely, 64 házzal, 354 kathol. lak., dohánytermesztéssel. F. u. a kamara. Új-Szent-Ivány , rácz-német falu, Torontál vmegyében, Szegedhez délre egy órányira, 100 kath., 562 n. e. óhitű, 7 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, 27 5/8 egész jobbágytelekkel. F. u. a kamara.
Újszilvás	-
Varsány	Varsány , Nógrád m. magyar falu, 692 kath., 15 evang., 8 ref., 43 zsidó lak. Térségén jó szántóföldekkel bir. F. u. nagy részt gr. Forgács örök., de birnak még Lisznyay, Nagy, Harnos, stb. családok is. Ut. p. Szakál.
Visonta	Visonta , Heves v. magyar falu, Gyöngyöshöz keletre 1 órányira: 867 kath. lak. s paroch. templommal. Mind földje mind rétje termékeny ugyan, de fő gazdagsága még is szőlőhegyében áll, mely igen híres vörös bort terem, úgy hogy a burgundival tökéletesen egyforma jóságúnak tartják. – F. u. b. Podmaniczky Lajos tömege, gr. Eszterházy, b. Orczi, Sággy, örökösök, Gosztonyi, Tarodynő, Dévay, Perlaky, Kovács, Póka, Veréb, Pethő, Farkas, Balla, Tamaskovics, Zbiskó.
Zalaszentmárton	Márton , magyar falu, Zala vmegyében, 218 kath. lak. F. u. a kapornaki apát. Ut. p. Szalabér.

M10. melléklet: Mintafalvak területhasználatának összegzése Vályi András és Fényes Elek nyomán

	Vályi A. 1796	Fényes E. 1851	szántó	rét, legelő	erdő	szőlő	egyéb	minőségi osztály	SZ	R	E	Sző	egyéb	összegzés
Ácsteszer	hegyes, jó minőségű szántó, kis szőlőhegy, rét, legelő, erdő kevés	határa hegyes és erdős	jó minőség	kevés					2	2				SZ
Alsómocsolád	határja a természet szép javaival ajándékozott meg	hegyek között; földje jó művelés mellett mindent megterem	jó minőség						2					SZ
Bajánsenye	határbeli földjei termékenyek; nagy legelő, fája, rétje első osztályú;	sok legelő		első osztályú	első osztályú					1	1			R, E
Bakonyszombathely	földjei homokosak, de jól termők; rétje kevés, erdője nagy, legelője elég; zabtermesztés; kastély + majorság, malom, tó helyben	-	homokos, jól termő zabtermesztés		nagy		kastély, majorság, malom, tó		2 (4)	2	1		kastély, majorság	SZ, E + kastély
Báta	benediktinus klostrom; határa közepes termékenységgű, rétje, legelője elég, második osztálybéli mezőváros	szántóföld, szőlő, tágas legelő; Duna szigetjében erdő, gyümölcsös; Duna-malmok, halászat, jó minőségű fehér bor MEZŐVÁROS	közepes termékenység	tágas legelő		jó min. fehérbor	klostrom, malom, halászat MEZŐVÁROS	második osztálybéli	3	1		1	halászat, MEZŐ-VÁROS	R, Sző MEZŐVÁROS
Bicsérd	határa jó termékenységgű, első osztálybéli	szántó, rét, legelő; földje agyagos és fekete homokos, mindent jól terem	agyagos, fekete homokos, mindent jól terem					első osztálybéli	2	2				SZ

Biri	határja szoros, de termékeny, első osztálybéli búzát trágyázás nélkül terem; rétjei jók, legelője, itatója alkalmas; száraz malom	Kállay birtok; nemesített birkatenyésztés, pálinkafőző gép	termékeny (búza)	jó			Kállay birtok, birkatenyésztés, pálinkafőző, malom	első osztálybéli	1	1			birkatenyésztés, pálinkafőző	kiváló SZ, R + állat
Budajenő	tiszta búzát terem; erdeje nagy (cser, tölgy); lakosai szorgalmasak, csinos, jól épült házak	csinos német falu; határa híres búzát terem; tölgy és cserfás erdő, bortermesztés	búza		nagy (cser, tölgy)	bortermesztés	szorgalmas lakosok, csinos, jól épült házak		1		1		szorgalmas lakók	kiváló SZ, E
Csikóstóttós	termékeny határ	termékeny (fekete homokos) határ, jó gabonatermés; erdők - urb. legelők, méhtenyésztés; szőlőhegy - jó minőségű vörösbor	termékeny (fekete homok), jó gabonatermés			jó min. vörösbor	méhtenyésztés		2			1	méhész-kedés	SZ, Sző + méhészet
Csomád	határja szoros, homokos, harmadik osztálybéli; közepes termékenységgű szőlő	homokos határ - rozs, zab, krumpli, bor; marhatenyésztés; jó nemzeti iskola	homokos rozs, zab, krumpli			közepes termékenység	marhatenyésztés	harmadik osztálybéli	3 (4)			2	marhatenyésztés	SZ- + állat
Dég	határja jó termékenységgű; rétje gazdag, legelője elég, első osztálybéli	roppant puszták - nagy fontosságú gazdaság: merino juh, gulya, telivér ménes, svájci tehenészet; homokos-mocsaras területek helyett rétek, fiatal erdők	jó termékenység	gazdag			juhtenyésztés, gulya, ménes, tehenészet	első osztálybéli	2	1	2		kastély, állattenyésztés	SZ, R + állat

Derekegyház	nagy kövér pusztá; grófi kastély gyümölcsös	grófi kastély, angolkert, kertészet; szeszgyár (gőzerővel), juhtenyésztés - gyapjúkereskedelem; szántók - vetésforgó, gyep – szénaterm.	nagy kövér puszta				kastély - angolkert, kertészet, szeszgyár, juhtenyésztés, gyapjú- kereskedelem			1			kastély, kertészet juh- tenyészté s - gyapjú	R + kastély, állat
Deszk	határja jó termékenységgű	híres dohány- termesztés, szép erdő	jó termékenységgű		szép erdő		dohány- termesztés		2		1		dohány	SZ, E + dohány
Dunakiliti	kevés szántó, mely gyakran kárt szenved az árvizek miatt; réteket, erdőket, mezőket öreg Duna szagatja	termékeny szántó, jó rét, nagy és szép erdő, gyümölcsös	termékeny		nagy, szép		gyakori árvizek		2,3	1	1		gyakori árvíz	R, E
Ebes	-	termékeny pusztá, földje fekete homok és igen termékeny	termékeny (fekete homok)						1					kiváló SZ
Gyöngyössolymos	határja jó; legelője, malmai hasznosak	bővelkedik gabonával, fával, borral	bő gabona		fa bőven	bor bőven	malom		1		1	1		kiváló SZ, E, Sző
Iszkaszentgyörgy	határbéli földje jó	pusztá szőlőhegy, erdő; kövér földek	földje jó, kövér földek		erdő	szőlőhegy			2		2	3		SZ
Jakabszállás	-	pusztá												
Kaposmérő	határja őszt, tavaszt középszerűen, szőlője tűrhető bort terem; erdeje, malma van jó	-	középszerű őszi, tavaszi		erdő	tűrhető bor	malom		3,4		1	2		E
Kazár	vidékje sovány	határja szorgalmat kíván	sovány						5					SZ--
Kercaszomor	határja közepes termékenységgű / szoros és sovány	-	sovány / közepes termékenységgű						4,5					SZ-

Kétegyháza	földje termékeny, rétje jó, legelője szoros	urasági kastély; gazdag termékenységű határ; juh-, marha-, ló- és sertéstenyésztés	termékeny	jó			kastély, juh-, marha-, ló- és sertés-tenyésztés		2	1			kastély, állattenyésztes	SZ, R + kastély, állat
Komlóska	hegyvidék	görög kat. templom, fürdő intézet, nagy erdő			nagy		templom, fürdő intézet				1		templom fürdő intézet	E
Környe	határja jó termékenységű	határa dombos és dél-keletnek homokos; keleti része nagyobb részt erdőség; halastó, vízimalom; két szőlőhegy	jó termékenység		nagy erdőség	két szőlőhegy	halastó, vízimalom		2		1	2	halastó	SZ, E
Kunszállás	-	-												
Kunsziget	jó tulajdonságú határ	róna határa igen termékeny, Duna-malmok	termékeny				Duna-malmok		1				vízi-malom	kiváló SZ
Megyer	határja közepszerű, földje néhol völgyes	-	közepszerű						3,4					
Nagypáli	határja közepszerű, legelője, rétje, fája van, második osztálybéli	-	közepszerű	van	van			második osztálybéli	3,4	2	2			SZ-R-E
Nagyvázsony	határja mindent megterem (de leginkább rozsot), erdeje hegyes-völgyes, szőlője nincs; vendégfogadó, serház, vásárok, malom, téglavető, mészégető; fával, makkal bővelkednek; rétjei szűkösek MEZŐVÁROS	kastély, Kinizsi-vár, templom - Kinizsi sír; határa kövecses (csak rozsot terem), roppant (hegyes-völgyes) erdők makkal, vadállatokkal; kevés, zsírtalan rét, nincs szőlőhegy; vendégfogadó, sörház, 6 országos vásár MEZŐVÁROS	kövecses rozsot terem	szűkös	nagy erdők, fával, makkal bővelkedik		Kinizsi-vár, vendégfogadó, sörház, országos vásárok, malom, téglavető, mészégető MEZŐVÁROS		4	2	1		Kinizsi-vár, vendégfogadó, sörház, országos vásárok, malom, téglavető mészégető MEZŐVÁROS	SZ-, E + vár, vásár, fogadó MEZŐVÁROS

Nagyvenyim	határjai hegyesek- völgyesek; jó róna föld, szénában bővelkedik	nagykiterjedésű homokos, mégis termékeny határ; juhtenyésztése figyelemre méltó	termékeny (homokos)	bő széna			juhtenyésztés		2	1			juh- tenyészté s	SZ, R + állat
Orfű	határja közepszerű, második osztálybéli	hegyes vidék; köves, agyagos, sovány föld; szántó, rét, legelő, szőlő, erdő; kősziklák között időszakos dagadóforrás (Sárkánykút)	köves, agyagos, sovány		erdő	szőlő	időszakos dagadóforrás (Sárkánykút)	második osztálybéli	4		1	2	idő- szakos dagadó- forrás	SZ-, E + dagadóforrás
Paloznak	-	szép szőlőhegy, kemény állandó bor				szép szőlőhegy, állandó bor						1		Sző
Panyola	határja jó, első osztálybéli	termékeny szántóföldek és rétek	termékeny	termékeny				első osztálybéli	2	1				SZ, R
Páty	határja búzát, zabot, bort terem, első osztálybéli	első osztálybéli, gazdag termékenységű határ; híres búza, szőlőhegy, erdő; kevés, de jó rét	gazdag termékenység (búza, zab)	kevés, de jó rét	erdő	bor		első osztálybéli	1	2	1	2		kiváló SZ, E
Pátyod	kétnyomásbéli határ, főleg árpát terem, szénát közepszerűen; erdője, szőlője nincs	termékeny róna határ; rétei sok szénát adnak	főleg árpa	sok szénát ad	nincs	nincs			2,3	1				SZ, R
Petőfiszállás	-	-												
Rábapatoná	kétnyomásbéli határ (rozs); rétei szépek (víz gyakorta előnti); erdője, nádja, malma van	sok szénája, nádja, legelője; határa lapályos (főleg rozsot terem); vízimalom	lapályos rozs	szép rétek, sok széna			nád, vízimalom		3,4	1			nád, vízi- malom	SZ-, R
Szajol	határbéli földjei jók / közepes termékenyséűek	-	jó / közepes termékenység						2,3					SZ
Szank	-	-												

Székkutas	-	-												
Szirmabesenyő	határja kiváltképp termékeny	fekete, sárgás, homokos, vadvízes föld (rozs, burgonya, zab); állattenyésztés rossz/tűrhető; zöldségtermesztés; apró mocsarak	termékeny (fekete, sárgás, homokos föld) rozs, zab				zöldség- termesztés		2,3				zöldség- termeszté s	SZ + zöldség
Taktaharkány	három nyomásbéli határ (gabona, árpa, zab, tengeri); erdője nincs; szénában bővelkedik; juhtartás	nagy kiterjedésű szántóföldek, sok réttel; erdő, szőlőhegy nincs	árpa, zab, tengeri	bő széna			juhtartás		3	1			juh- tenyészté s	R + állat
Tápiógyörgye	határja jó, fája kevés, legelője elég; tava is van; második osztálybéli	gazdag fekete föld, sikeres tiszta búza (repce is); rét, legelő, 50 kisebb szikes tó, vízimalom	jó				tó	második osztálybéli	1	2			50 kisebb szikes tó	kiváló SZ
Tetétlen	határja jól termő	gazdag róna határ fekete földből, szép búzát terem; rét, legelő bőven - virágzó marha- és birkatenyésztés	jól termő (fekete föld) búza	bőven			virágzó marha- és birka- tenyésztés		1	1			marha- és birka- tenyészté s	kiváló SZ, R + állat
Tihany	klostrom, remetelakások; hegyes, jól termő határ; legelő, szőlője jó bort terem; fája, rétje nincs; halászatja nevezetes; nádja, szántóföldjei is vannak	félsziget, apátság, visszhang, kecskeköröm alakú kövek, remetelakok; félszigeten 2 tó; erdő és szőlő bőven; gardahalászat		legelő	bőven	bőven, jó bort terem	apátság, visszhang, remete- lakások, kecskeköröm, gardahalászat, nád			1	1	1	apátság, visszhang gremete- lakások, kecske- köröm, garda- halászat, nád	R, E, Sző + apátság, visszhang, garda
Újszentiván	határja jó, marhája elég, erdője nincs, szőlője kevés	dohánytermesztés	jó		nincs	kevés			2				dohány- termeszté s	SZ + dohány

Újszilvás	-	-												
Varsány	földje közepes termékenységű	jó szántóföldek	közepes / jó termékenység						3					SZ
Visonta	határja termékeny, rétje jó, legelője szoros; fája van, szőlője nevezetes	termékeny föld és rét, de fő gazdasága: szőlőhegy - igen híres vörösbort(burgundival egyforma jóságú);	termékeny	jó		nevezetes szőlő, híres vörösbort			2	1		1		SZ, R, Sző
Zalaszentmárton*	határja jól termő	-	jól termő						2,3	2	2	2	régi Pogányvár romjai	SZ R-E-Sző + Pogányvár

**Pogányvári Településszövetség*

Dióskál	közepes termékenyséű föld, ha jól művelik; legelője, szőlője, erdeje, malma, bora; második osztálybéli	bortermesztés	közepes termékenység			bortermesztés	malom	második osztálybéli
Egeraracs	határja közepes termékenyséű	régi Pogányvár omladékai	közepes termékenység				régi Pogányvár omladékai	
Esztergályhorváti	határja középszerű; legelője és fája elég, szőlője jó, második osztálybéli	erdő, szép gazdaság	középszerű	elég	elég	jó		második osztálybéli

Jelmagyarázat

szántó (SZ)	1 – kiváló 2 – búza 3 – árpa / rozs 4 – zab 5 – rossz min.	rét, legelő (R)	1 – sok 2 – szűk 3 – nincs	erdő (E)	1 – sok 2 – szűk 3 – nincs	szőlő (Sző)	1 – jó bor 2 – közepes 3 – van 4 – nincs
-------------	--	-----------------	----------------------------------	----------	----------------------------------	-------------	---

M11. melléklet: Falvak altípusainak (klasztereinek) jellemzői Beluszky Pál és Sikos T. Tamás 1982-ben készült klaszterelemzése szerint

I. Gyorsan fogyó népességű, alapfokon ellátatlan, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó, egysíkú funkciókkal rendelkező kis- és aprófalvak

I/1. (21. klaszter): Kedvezőtlen természeti adottságú hegy- és dombvidéki aprófalvak, egyoldalú agrárjelleggel; előrehaladott demográfiai erózió, a települési önállóság fokozatos megszűnése

I/2. (5. klaszter): Rossz természeti adottságú hegy- és dombvidéki aprófalvak másodlagos lakófunkciókkal; az intézményhálózat felszámolódása, demográfiai erózió, a települési önállóság fokozatos megszűnése

I/3. (16., 22. klaszter): Határozottan agrárjellegű, kedvezőbb természeti adottságú dombvidéki kislefák, kedvezőtlen életkörülményekkel, fokozódó elvándorlással

I/4. (8. klaszter): A lakóövek külső zónájához tartozó, ipari-vegyes foglalkozási szerkezetű, erősen csökkenő népességű lakó-agrárfunkciójú aprófalvak

I/5. (20. klaszter): Másodlagos lakófunkcióval rendelkező kisméretű agrárfalvak, gyorsuló elvándorlással, a kislefák jellegzetességei mérsékelt fellépésével

II. Hagyományos falu funkciójú, agrár (járulékosan ipari vagy tercier) foglalkozási szerkezetű, közepes méretű falvak

II/1. (17. klaszter): Mezővárosok, óriásfalvak tanyavilágából szervezett tanyaközségek, rendszerint kis falumaggal, egyoldalú agrárjelleggel, alacsony szintű műszaki infrastruktúrával, gyors népességcsökkenéssel

II/2. (11. klaszter): Kedvezőtlen természeti adottságú, közepes méretű, "hagyományosan" szegény, stagnáló népességű agrárfalvak

II/3. (6. klaszter): Kedvezőtlen természeti adottságú, közepes méretű, "hagyományosan" szegény, stagnáló népességű agrár-lakófalvak

II/4. (9. klaszter): Közepes méretű, csökkenő népességű agrárfalvak síkvidéken

II/5. (12. klaszter): Közepes természeti adottságokkal rendelkező dombvidéki agrár-vegyes funkciójú falvak, mérsékelt népességcsökkenéssel

II/6. (15. klaszter): Kislefák határozott agrárjelleggel, hiányos alapellátással, de csak lassan fokozódó ütemű elvándorlással

II/7. (4. klaszter): Kisméretű agrár-lakófalvak

III. Agrár-vegyes funkciójú nagy- és óriásfalvak

III/1. (3. klaszter): Agrár-vegyes funkciójú, lassan korszerűsödő, csökkenő népességű, esetenként tanyavilággal rendelkező óriásfalvak, kismezővárosok, mindenekelőtt az Alföldön

III/2. (13. klaszter): Vegyes-agrárfunkciójú, korszerűsödő, stagnáló népességű óriásfalvak, kismezővárosok

IV. Központi szerepkörrel rendelkező, városias jellegű, ipari-tercier foglalkoztatási szerkezetű községek (25. klaszter)

V. Népes ipari községek, igen gyors lakosságszám-növekedéssel, városias jellegű művi környezettel, esetenként városias funkcióval (14. klaszter)

VI. Az agglomerációk, lakóövezetek falusi települései

VI/1. (1. klaszter): A belső lakóhelyöv népes, fejlett művi környezettel és alapellátással rendelkező, ténylegesen agglomerálódó települései

VI/2. (2., 23. klaszter): A belső lakóövezet közepes méretű, stagnáló népességű községei az agrárfalusi múlt jegyeivel, részleges agglomerálódással

VI/3. (18. klaszter): A lakóövezet közepes nagyságú, lakó-agrárfunkciójú, stagnáló népességű falvai

Preagglomerált lakóövezet

VI/4. (24. klaszter): Hegy- és dombvidéki környezetben fekvő egyoldalúan lakófunkciójú falvak, rossz mezőgazdasági adottságokkal, kedvezőtlen életkörülményekkel

VI/5. (10. klaszter): Kisméretű lakó-agrárfalvak kedvezőtlen demográfiai folyamatokkal, alapellátással, művi környezettel

VII. Speciális szerepkörű községek

VII/1. (19. klaszter): Országos jelentőségű üdülőtelepülések

VII/2. (7. klaszter): A közlekedési dolgozók magas arányával jellemezhető falvak - vasutasközségek

M12. melléklet: Falvak altípusainak (klasztereinek) jellemzői Beluszky Pál és Sikos T. Tamás 2007-ben készült klaszterelemzése szerint

I. Az agglomerációk belső övezete

I/1. (1., 12., 17. klaszter): Nagy lélekszámú, rohamosan növekvő népességű, magas presztízsű, kedvező társadalmi struktúrájú községek

I/2. (19. klaszter): Közepes lélekszámú, gyorsan növekvő népességű, kedvező helyzetű agglomerációs községek

II. Az agglomerációk külső övezetébe tartozó községek (4. klaszter)

III. Csekélyebb népességű, stagnáló-mérsékelten csökkenő lakosságú lakó- és vegyes funkciójú falvak

III/1. (22. klaszter): Jó munkaerő-piaci helyzetű, stagnáló népességű, magas kiingázó aránnyal rendelkező községek

III/2. (14. klaszter): Átlagos munkaerő-piaci helyzetű, csökkenő népességű, vegyes funkciójú községek

IV. Idegenforgalmi szerepkörű falvak, fürdőhelyek (6., 7., 9., 24. klaszter)

V. Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű falvak, esetenként jelentős agrárszerepkörrel, illetve külterületi lakossal

V/1. (15. klaszter): Rossz munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű, stagnáló népességű falvak, sok kiingázóval

V/2. (16. klaszter): Magas külterületi népességgel s jelentős agrárszerepkörrel rendelkező falvak, túlnyomórészt az Alföldön (tanyaközségek)

VI. Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kisfalvak, lakó és idegenforgalmi szerepkörrel

VI/1. (8., 25. klaszter): Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kisfalvak lakó-szerepkörrel

VI/2. (11., 18., 20. klaszter): Kedvezőtlenebb demográfiai folyamatokkal, de számottevő idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező kisfalvak

VII. Rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerkezetű kisfalvak (Hátrányos helyzetű aprófalvak)

VII/1. (2., 5. klaszter): Gyorsan fogyó népességű, kedvezőtlen demográfiai struktúrájú, hátrányos helyzetű ingázó aprófalvak

VII/2. (23. klaszter): Fogyó népességű, hátrányos helyzetű, számottevő agrárszerepkörrel rendelkező kisfalvak

VII/3. (13., 21. klaszter): Igen rossz munkaerő-piaci helyzetű, szegény, de növekvő népességű, kedvező demográfiai mutatókkal rendelkező kisfalvak

VII/4. (3., 10. klaszter): Rohamosan fogyó népességű, rossz munkaerő-piaci helyzetű aprófalvak jelentős arányú agrárkeresővel

M13. melléklet: Magyarországi települések klasztereinek jellemzői Illésy Miklós, T. Nagy Judit és Számadó Róza 2019-ben készült klaszterelemzése szerint

I. 2000 fő alatti települések

I./1. Leszakadó kistelepülések

Az első klaszterhez jellemzően viszonylag nagyobb települések tartoznak a kistelepülések kategóriáján belül (az átlagos lakosságszám 678,5), a népesség azonban itt csökkent a legnagyobb ütemben a 2011 és 2016 közötti esztendőkből. Ezzel szemben az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alap összege határozott mértékben nőtt ugyanebben az időszakban. Ezzel együtt viszonylag szerény anyagi körülmények között élők lakják e településeket, relatíve magas a munkanélküliség is. Az önkormányzat lehetőségei sem jobbak, mint a lakóké: az ehhez a klaszterhez tartozó településeken nagyságrendekkel kevesebb saját bevétellel rendelkeznek az önkormányzatok, mint a másik két csoportban. A megyeszékhelytől való átlagos távolság tekintetében félúton helyezkedik el a második és a harmadik klaszter között, a Budapesttől való átlagos távolság azonban jelentős, a két és fél órát is meghaladja. A civil szerveződések és a kulturális élet nem túl jelentős ezeken a településeken, és noha az intézményi ellátottság tekintetében vannak náluk rosszabb helyzetben lévő önkormányzatok, a helyzet itt sem rózsás. Az önkormányzat közösséghez való kapcsolódása köztes pozíciót foglal el a másik két klaszter között, de problémát jelenthet, hogy az informativitás ebben a csoportban kapta a legkisebb értéket. A klaszter települései a leszakadó kistelepülések, ahol ugyan egyelőre még sokan élnek, de az össznépesség gyors ütemben fogy.

I./2. Hibrid törpefalvak

A második klaszter az egyetlen a három közül, amely növekedést tudott felmutatni az átlagos lakosságszám tekintetében. Igaz ugyan, hogy ide a legkisebb települések tartoznak (400 fő alatti átlagos lakosságszámmal), ami óvatosságra int az adatok értelmezését illetően, hiszen abszolút értelemben csekély változások is nagy különbséget okozhatnak a relatív mutatókban. Azonban az ötéves vizsgált időtartam (2011-2016) és a változás mértéke (8,5%) jó eséllyel kiegyenlíti a kisebb népességszámból fakadó lehetséges torzításokat. Ilyen mértékű növekedést egyetlen más klaszter sem tud felmutatni, a kétezer fő feletti települések között is a legnagyobb növekmény ennek csak a fele volt (8,5% vs. 4,6%). Ebben minden bizonnyal nagy szerepet játszik, hogy sehol máshol nem ilyen magas az élveszületések aránya. Majdnem minden más vizsgált változó tekintetében viszont ezek a települések vannak a legrosszabb helyzetben: magas munkanélküliség párosul a centrumoktól (legyen az a megyeszékhely vagy Budapest) való távolsággal, ami azt eredményezi, hogy a közeli munkalehetőségek híján az ingázók száma is itt a legalacsonyabb. Az ezer főre vetített önkormányzati saját bevételek összege ugyan átlagosan magasabb, mint a Leszakadó települések esetében, azonban mint láttuk, ennek forrása éppen e települések egyik legnagyobb hátrányából, vagyis az alacsony lélekszámból fakad, abszolút értékben ez nem jelent jobb helyzetet. Sőt, a mérethatékonyság miatt a bölcsődei és óvodai férőhelyek átlagos száma messze itt a legalacsonyabb, és a közművesítés is ebben a klaszterben a legelmaradottabb.

A szerény gazdasági, pénzügyi lehetőségeket önkormányzati együttműködéssel, intenzív kulturális élettel és civil szerveződésekkel igyekeznek kompenzálni. Ennek fényében nem meglepő, hogy az önkormányzati webes jelenlét informativitása itt a legmagasabb szintű a három klaszter közül. Fontos megemlíteni, hogy ha a változók értékei mellett azok szórását is megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy majdnem minden változó esetében itt a legnagyobb a klaszteren belüli variancia. Ez azt jelenti, hogy nagyon heterogén települések kerültek ebbe a klaszterbe, egyedül a Budapesttől való távolságban, a bölcsődei és óvodai férőhelyek számában, a közműhálóban, valamint az együttműködések intenzitásában viszonylag alacsony a csoporton belüli heterogenitás. Utóbbi három tényező egyértelműen a kis méretből adódik. Jellemzően olyan aprófalvakról van szó, amelyek egy-egy kisebb nagyobb központtól távolabb helyezkednek el, viszont gyakran egy szűk réteg számára fontos kivételes természeti adottságokkal rendelkeznek (pl. Balaton-felvidék Bükki Nemzeti Park, Kis-

Balaton, Duna-Dráva nemzeti Park, Mecsek). Ebbe a klaszterben tehát egyedi vonzerővel rendelkező kistelepülések tartoznak, amelyek legnagyobb része a határmenti övezetekben található, ez biztosítja számukra a népesedési dinamikát. Jelentősebb számban találunk közöttük Balaton környéki zsákfalvakat is, amelyek a fővárostól és a vidéki központoktól számított távolságukat egyedi természetföldrajzi vonzerővel kompenzálják. Erős a helyi identitás, amely fontos szerepet játszik a klaszter népességmegtartó erejében. A településeknek egy viszonylag ritkán kutatott és nem túl népes csoportja ez, ahol a roma népesség estenként jelentős arányban képviselteti magát. Szintén említésre méltó, hogy rendkívül heterogén klaszterről van szó, ahol egyszerre találunk viszonylag jó helyzetben lévő településeket és legrosszabb helyzetűeket egyaránt.

I/3. Fellendülő kistelepülések

A harmadik klaszter a legnagyobb átlagos lélekszámmal jellemezhető (átlagos népességszám: 792), tehát a kistelepülések kategóriáján belül a viszonylag nagyobb települések kerültek ide. További közös jellemzőjük még, hogy a lakosság viszonylag jómódú és az anyagi gyarapodás mértéke is messze ebben a csoportban a legnagyobb. Ez alapján a klasztert Fellendülő kistelepüléseknek neveztük el. Nem meglepő módon a munkanélküliség ugyanakkor jóval alacsonyabb ezeken a településeken, mint az első és második klaszter esetében. Ezek a települések helyezkednek a legközelebb az olyan központokhoz, mint a megyeszékhely vagy Budapest. Ebből adódóan az ingázók száma is itt a legmagasabb, de emellett az önkormányzat saját bevételeinek nagysága arra utal, hogy helyben is van számottevő gazdasági aktivitás, legalábbis a másik két klaszterrel összehasonlítva. A kulturális és a civil élet intenzitása mérsékeltnak mondható, ami egybevág a korábbi kutatási eredményekkel, amennyiben az ingázás mellett a helyi identitás és kötődések szinte automatikusan gyengülnek. Az intézményi ellátottság ezeken a településeken a legjobb. A bemutatottak alapján és a kiegészítő ösztönzők híján ez magyarázhatja az alacsonyabb együttműködési hajlandóságot, hiszen nem feltétlenül kényszerülnek rá, hogy más településekkel együttműködjenek. Az önkormányzat webes aktivitását jellemző közösségi kapcsolódás a másik két klaszterhez képest itt a legjobb. A viszonylagos anyagi jólét azonban nem párosul demográfiai sikerességgel, az élveszületések aránya itt a legalacsonyabb, és az állandó népesség is fogy. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy ezek a települések jellemzően vidéki vonzáskörzetekben találhatóak, illetve ebbe a csoportba tartoznak a Budapest távolabbi vonzáskörzetében lévő alvótelepülések is. Sikerük titka a közelben dolgozó tehetősebb rétegek kivonulása az agglomerációba. Ez a vonzerő azonban mérsékelt az igazán sikeres vonzáskörzeti településekhez képest, erre utal az alacsonyabb lélekszám, illetve a népesség számának csökkenése, ami hosszú távon veszélyeztetheti a pozícióik megtartását.

II. 2000 fő feletti települések

II./1. Hátrányos helyzetű települések

Az első klaszterben a legrosszabb helyzetű településeket találjuk, amelyek nagy része falu. Az átlagos népességszám 5000 fő alatti, a megyeszékhelytől és különösen a fővárostól messze fekvő településekről van szó, ahol magas a munkanélküliség. A 2000 fő feletti települések közül itt élnek a legkevésbé jómódú emberek, a felsőfokú végzettségűek aránya alapján közelebb állnak a kistelepülésekhez, láthatóan hiányzik az értelmiségi réteg. Mivel földrajzilag távol fekszenek a központoktól, ezért az ingázás sem igazán opció az itt élők számára annak érdekében, hogy munkát találjanak. Az önkormányzat jövedelemtermelő képessége is messze alulmúlja a másik két klaszterhez tartozókat. A népességmegtartó erőt tovább rontja a színes kulturális és a civil élet hiánya. Ez a klaszter az intézményi és a fizikai infrastruktúra fejlettsége tekintetében is jelentős lemaradásban van a másik két klaszterhez képest. Nem meglepő az sem, hogy ebben a csoportban a legrosszabb az önkormányzati weboldalak közösségi médiához való kapcsolódása: az online kommunikáció mennyisége és minősége egyéb tekintetben is szerénynek mondható. Szintén közös jellemző a kistelepülésekkel, hogy itt a legmagasabb az együttműködési aktivitás más önkormányzatokkal. Ehhez a klaszterhez a gazdasági perifériák települései, az országon belül, egy jellegzetes várostárséghoz vagy jelentősebb városi vonzásterülethez tartoznak, de ott viszonylag peremhelyzetű, a térségi növekedési trendből kimaradó településekről van szó, amelyeknél a peremhelyzetből adódóan az élveszületések viszonylag magas aránya ellenére a népesség számának csökkenése figyelhető meg.

II/2. Vonzástérségi települések

A második klaszter az egyetlen a 2000 fő feletti települések csoportján belül, amelynek 2011-ről 2016-ra sikerült növelnie átlagos népességét (a növekmény közel 5% volt). Itt élnek a legtehetősebb emberek, az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó-alap átlaga több mint másfélszeres az első klaszter átlagához képest. Az szja-alap 2011–2016 közötti változását tekintve pedig még ennél is nagyobb az előnyük az első klaszter átlagához képest. Dinamikusan növekvő jólétben élő emberek lakják tehát ezeket az átlagosan valamivel 10000 fő alatti településeket, ahol éppen ezért alacsony a munkanélküliség. Ezzel szemben magas a felsőfokú végzettségűek aránya. Mivel kisebb településekről van szó, ezért a lakók nem helyben szerzik a jövedelmüket, amit tükröz a naponta ingázók magas aránya is. Az önkormányzatok a többiekhez képest jelentős mértékű saját bevétellel rendelkeznek, a fizikai infrastruktúra kiépítettsége szintén ebben a klaszterben a legmagasabb. Nem meglepő módon Budapest közel van, majdnem feleannyi időbe telik eljutni a fővárosba, mint az első klaszterhez tartozó települések esetén. Jellemzően tehát a Budapest, vagy a legfejlettebb vidéki gazdasági centrumok köré kiépült településekről van szó, amelyek extenzív növekedési fázisban vannak, viszont a legkevésbé hajlandók együttműködni más önkormányzatokkal. Demográfiai szempontból intő jel lehet ugyanakkor, hogy az élveszületések aránya ebben a klaszterben az egyik legalacsonyabb.

II/3. Kisebb vonzerejű alközpontok

A harmadik klaszter van demográfiai szempontból a legrosszabb helyzetben: az élveszületések alacsony aránya magas öregedési indexszel párosul, ennek következtében a népesség ütemesen fogy ezeken a településeken. Ezt egyelőre még van miből fedezni, hiszen a lélekszám ebben a csoportban a legmagasabb, átlagosan 12000 fős városok tartoznak ebbe a klaszterbe. A lakosság anyagi jóléte a személyi jövedelemadó-alap átlaga alapján az első két klaszter közé tehető, közelebb az első, mint a második klaszterhez, ugyanakkor a növekedés üteme közel akkora, mint a második klaszter esetében. A munkanélküliség mértéke szintén jelentősen különbözik a másik két csoportba tartozó településektől, határozottan közelebb van a második, jobb gazdasági helyzetben lévő klaszter átlagaihoz. Gyakorlatilag ugyanez mondható el a felsőfokú végzettségűek arányáról, az ingázók számáról és az önkormányzat saját bevételeinek nagyságáról is. Az egyik fontos tényező, amelyben valamivel közelebb állnak az első klaszterhez, mint a másodikhoz, az a megyeszékhelytől és Budapesttől való távolság, ami jól jelzi, hogy vidéki centrumok köré szerveződő településekről van szó. A nagyobb lélekszámból adódóan az óvodai és bölcsődei férőhelyek aránya viszonylag magas, az utak és a közművek kiépítettsége jónak mondható. Az önkormányzatok webes jelenlétének minősége a második klaszterhez tartozó településekével vetekszik, miközben a rendezvények száma alapján pezsgő kulturális élet jellemzi a helyi mindennapokat. A harmadik klaszter esetében tehát olyan vidéki alközpontokról lehet szó az esetek többségében, amelyek stabil és növekvő gazdaságuk ellenére nem rendelkeznek nagyobb vonzásterülettel, nem dinamizálják eléggé a tágabb térségüket, hanem gyakran „leszívják” azok humán erőforrásait.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Kutatásom befejezésében és dolgozatom elkészítésében nyújtott segítségéért rendkívüli hálával tartozom az alábbi embereknek.

Ónodi Gábornak, aki nélkül nem vágtam volna bele a kutatásba, aki bevezetett a falumegújítás világába, és tapasztalatával, tudásával, ötleteivel végigvezetett az úton.

Sallay Ágnesnek, aki rendet vágott a gondolataimban, mikor a kutatás részleteiben elmerültem, segített a kétségeimmel való megküzdésben, megtanította, hogy miként igazodjak el a tudományos élet útvesztőiben, s aki nélkül a kutatásomat valószínűleg sosem fejeztem volna be.

Csemez Attilának, aki rengeteget mesélt a Virágos Magyarország mozgalom történetéről, s a mozgalom szellemiségének jeles képviselőjeként bevezetett a zsűrizés rejtelseibe, és segített megérteni a verseny lényegét.

Ladányi Mártának a statisztika útvesztőiben való eligazításáért, a statisztikai adatok rendszerezése, valamint az elért eredmények értelmezése során tett segítségnyújtásáért, valamint azért, hogy az adathalmazaimat eredményekké alakította át.

Madaras Attilának és Theres Friewald-Hofbauernek, akik lehetővé tették a Magyarországi illetve az Európai Falumegújítási Díj Pályázat szakértői bizottságában történő részvételemet, továbbá a szakértői bizottság tagjainak, hogy beszélgetéseink során tudásukkal, szakértelmükkel rengeteg ötletet adtak a továbblépéshez.

A hazai „falumegújítók” polgármestereinek, képviselőinek, intézményvezetőinek és egyéb civil tagjainak, hogy találkozásaink során értékes információkkal láttak el, megmutatták a hazai falvak innovatív oldalát és valódi közösségeit.

Munkatársaimnak, hogy az elmúlt évek során doktori tanulmányaimban támogattak, a nehezebb időszakokban segítettek előre haladásomat és nélkülözték a jelenlétemet.

Végezetül mindenekelőtt feleségemnek, aki az évek során teljes egészében támogatta tanulmányaim elvégzését és kutatásom sikeres lezárását, s ez idő alatt helyettem is helyt állt a család mindennapjainak ügyes-bajos dolgaiban.